(હાલના નવીન અભ્યાસ ક્રમ મુજબ.)

ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણના વિષયોનું

એકીકરણ.

એમાં ત્રિવેદી વાંચનમાળા પુસ્તક ૬ ઠ્ઠાના પાઠોના
શબ્દાર્થ, ટુંકસાર, બોધ અને પ્રશ્નો, વ્યુત્પત્તિ,
કવિતાનું વિવરણ, ઈતિહાસ, ભુગોળ, ભુતળ
અને નાગરિકના ધર્મ એટલા વિષયોનો
સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
મણિલાલ મૂળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
બુકસેલર-પેટલાદ, (પ્રાંત વડોદરા)

અમદાવાદ-શ્રી ભાગ્યોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ છાપી.

આવૃત્તિ ૫ મી } { પ્રત ૧૦૦૦
સંવત ૧૯૮૪ } { સને ૧૯૨૮

કીંમત રૂ. ૦-૧૫-૦

ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણના વિષયોનું

એકીકરણ.

એમાં ત્રિવેદી વાંચનમાળા પુસ્તક ૬ ઠ્ઠાના પાઠોના
શબ્દાર્થ, ટુંકસાર, બોધ અને પ્રશ્નો, વ્યુત્પત્તિ,
કવિતાનું વિવરણ, ઈતિહાસ, ભુગોળ, ભુતળ
અને નાગરિકના ધર્મ એટલાનો
સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.
મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
(બુકસેલર-પેટલાદ, પ્રાંત વડોદરા)

પ્રત ૧૦૦૦
સને ૧૯૨૮

કીંમત રૂ. ૦-૧૫-૦

પ્રસ્તાવના.

એકીકરણમાં ગુ૦ ત્રિવેદી વાચનમાળા પુસ્તક છઠાના અઘરા શબ્દોના અર્થ પૂર્ણ ખુલાસા સાથે, પાઠનો બોધ નીકળતા પ્રશ્નોને કવિતાની સમજુતી, એવી તો સરળ રીતે આપવામાં આવી છે કે બાળકો સહેલાઈથી સમજી શકે. આ પુસ્તકના ઘણા ખરા શબ્દો એવા તો સંસ્કૃતમય છેકે તે બાળકો તો શું પણ શિક્ષકોથી પણ સમજાય તેવા નથી, એવા શબ્દોના વ્યાવહારિક ભાષામાં ખુલાસા કરવામાં આવ્યાછે. વળી ઇતિહાસ ભુગોળ વગેરે વિષયોથી પણ ઘણા જ સરળ રીતે દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે બાળકોને શિક્ષકરૂપ અને શિક્ષકોને મદદ રૂપ થઈ પડશે.

વિષયની મુશ્કેલી અને પુસ્તકના કદ પ્રમાણે કિંમત ઘણીજ ઓછી રાખવામાં આવી છે.

આશા છે કે શિક્ષક ને બુદ્ધિશાળી શિષ્યવર્ગ આ સદુપયોગ કરી તેમાં રહેલી અપૂર્ણતા સંબંધી સુચના કરશે તો તેનો માનસહિત સ્વિકાર કરી નવી આવૃત્તિમાં સુધારો કરવામાં આવશે.

પેટલાદ
તા ૨૦-૨-૧૯૨૮

લી.
કર્તા.

ત્રિવેદી વાચનમાળા પુસ્તક છઠ્ઠાના અર્થ.

પાઠ ૧ લો—કોયલ.

કૃષ્ણ—કાળો, શ્યામ.
નિનાદ—સ્વર, અવાજ, બોલ.
સપ્ત—સાત.

કઠોર—નિર્દય, કડવું લાગે એવું
સંગીત—ગાયન.
પંચમ—પાંચમો, સંગીતના સાત સ્વર પૈકી પાંચમો.

મનોહર—मन=મન+हृ ધા. હર લેવું=મનને હરણ કરે એવું.
ધરાય છે—તૃપ્ત થાય છે, સંતોષાય છે.
દીર્ઘ—લાંબા અવાજ વાળો.

વ્યાપી—व्याप ધા૦ વ્યાપવું,
ધ્વની—અવાજ.
નીલ—લીલાં, લીલા રંગનાં.
આંબલીઆ—આંબાનાં ઝાડ.

ફેલાવું—ફેલાઇ, પ્રસરી
કવન—કાવતા,
સમા—સરખાં, જેવાં.
સોહે—શોભે.

પ્રભાત—प्र ઉ૦×भा ધા૦ પ્રકાશવું×त પ્ર=પરોઢ, મળસ્કું.

આભ—આકાશ.
રજની—રાત.
શ્રવણે—કાને.
સમીર—પવન, વાયુ,
વહે—વાય, ચાલે,
માધુરી—મીઠા, અવાજવાળી,
લહું—મેળવું.

મ્હોર—(અ૦)—આગળ. પહેલાં
સ્વર—અવાજ, બોલ, શબ્દ.
મન્દ—ધીમો
દિશ—દિશા, બાજુ,
ફરી—બીજીવાર.
મેહુલો—સુંદર વરસાદ.
રેલતી—આનંદમાં રહેતી.

રમ્ય—રળીઆમણી, પ્રિય લાગે એવી.

ખેલતી–રમતી ચંદન–સુખડ.
ચંચુ- પ્રહાર–ચાંચનો માર.
પુરતી–જોઇએ તેટલી, ખપ જેટલી.
પરભુત–પર=પારકું×ભુત=પોષાએલું=બીજા પંખાથી ઉછેરાયલું.

પ્રશ્ન.

૧ કોયલ અને કાગડાની સરખામણી કરો.
૨ કોયલના શરીરનું વર્ણન કરો.
૩ કોયલ માણસને પ્રિય લાગે છે તેનું શું કારણ?
૪ કોયલ વિષે વિચીત્ર વાત કયી છે?
૫ કોયલને 'પરભુત' કહેવાનું શું કારણ?
૬ કયાં કાગડાનો........કયાં કોયલનો.........એનો અર્થ શો?

પાઠ ૨ જો.

ભારદ્વાજ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૧ લો.

અસ્ત્રવિદ્યા–બાણ મારવાની વિદ્યા, દર્શાવતો–બતાવતો.
સહાધ્યાયી–સાથે અભ્યાસ કરનારા, સાથે ભણનારા, ગોઠીઆ.
અતી દરીદ્ર–ઘણા ગરીબ. રહસ્ય–છુપું જ્ઞાન.
સંપૂર્ણ–પુરેપુરૂં સં ૦૦ પુર ધા૦ ભરવું.
લક્ષ્મી– પૈસો, ધન. મદ–ગર્વ. અભીમાન અહંભાવ.
યૌવન–જુવાની સૌંદર્ય–ખુબસુરતી; સુંદર ચહેરો.

અધિકાર—અમલ; સત્તા.
તિરસ્કાર—તુચ્છકાર,ધિક્કાર, અનાદર, ફિટકાર.
કાલક્રમે—વખત જતાં, વખત બદલાતાં.
જીર્ણ—જુનું ઘસાઇ ગએલું.
પ્રયોજન—કારણ, હેતુ, સબબ, મતલબ, આવશ્યકતા.
વીત્ત—પૈસો ધન, કૃપણ—કંજુસ.
સંકલ્પ—વીચાર, सं ઉ૦ +कल्प ધા૦ સંકલ્પ કરવો. વિચાર કરવો.
દર્ભ—દાભ, એક જાતનું ઘાસ.
સવિનય—નમ્રતાથી, વિનય સહીત,
વૃત્તાંત—હકીકત, વિગત, વર્ણન, બનેલી વાત,
નિવેદન કરી—જણાવી. ગાઢી—વધારે, અત્યંત,
પ્રતિજ્ઞા—પણ સોગન, નિયમ. રૂદન—રડવું તે
વિહાર કરતો—આનંદથી મહાલતો, રમતો.
યુક્ત—યોગ્ય, લાયક, જોઇએ તેવું. युज् ધા૦ જોડવું.
ભોજન—भुज् ધા. ખાવું—ખાવાનું. સ્થાપ્યાં—સ્થાપીત કર્યાં, રાખ્યા.

પ્રશ્ન.

૧ કોને કોને મૈત્રી શોભતી નથી?
૨ મૈત્રી કોને કોને શોભે છે?
૩ મદ કેટલા પ્રકારના અને કયા છે? તેમાં કયો મદ સૌથી મોટો છે? ને તે શા કારણથી?
૪ નિર્બળથી ઉલટો શબ્દ કયો?
૫ વિહારમાં 'વિ' ને બદલે બીજા ઉપસર્ગો મુકી અર્થમાં કેવા ફેરફાર થાય છે તે જણાવો.

પાઠ ૩ જો.

ભારદ્વાજ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૨ જો.

ધનુર્ધર-ધનુ=ધનુષ્ય×ધર માં ધૃ ધા૦ ધારણ કરવું. ધનુષ્યને ધારણ કરનાર; ધનુષ્ય વડે બાણ ફેંકવામાં કુશળ; ધનુર્વિદ્યામાં પ્રવીણ

પ્રયોજવાની-વાપરવાની. શસ્ત્ર-હથીયાર,

દેશદેશાંતર-જુદા જુદા દેશો, પરદેશ.

આચાર્ય બુદ્ધિ—આચાર્ય સમજી. સમક્ષ—નજર આગળ.

પ્રયોગ કરવામાં—અનુભવ કરી જોવામાં.

ક્રીડા-ક્રીડ ધા૦ રમવું=રમત.

અસ્ત્ર પ્રયોગમાં-હથીઆરનો ઉપયોગ કરવામાં, હથીયાર વાપરવામાં

હસ્ત લાઘવ-હસ્ત=હાથ×લાઘવ=ચતુરાઇ-હાથ ચાલાકી

શબ્દ વેધિત્વ-શબ્દ સાંભળી તે પદાર્થપર બાણ મારવાની વિદ્યા.

વિસ્મિત—વિ ઉ૦ સ્મિ ધા૦ વિસ્મય પામવું=વીસ્મય પામેલા ચકીત.

વિનય પૂર્વક—સવિનય; વિનય દર્શાવીને.

દારૂણ-ભયંકર, ભય ઉપજાવે એવું, અંદેશો-વિચાર, શક. વહેમ.

કૃત્રિમ—બનાવટી. લક્ષ્ય-વિંધવા યોગ્ય.

ગાત્ર—શરીર. વૃત્તિ—અંતઃકરણનું વલણ, મનનો ભાવ.

એકાગ્ર—ધારેલી વસ્તુ ઉપરજ નજર રાખવી તે, જે કામ કરવાનું હોય તેમાંજ મન પરોવવું તે.

પ્રશ્ન.

૧ એકલવ્યના ચરીત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?

૨ એકજ ગુરૂના શિષ્યો છતાં અર્જુન વધારે કુશળ શાથી થયા

૩ 'આવું દારૂણ વચન એકલવ્યે સાંભળ્યું' એમાં વાકયનો ક્રમ કેમ જાળવ્યો નથી ?

૪ કૃત્રિમ પક્ષીને વીંધતી વખતે અર્જુન ફક્ત પક્ષીને જ જોતો હતો અને બીજા બધા પક્ષીને, ઝાડને, દ્રોણાચાર્યને અને બંધુઓને દેખતા હતા, તેનું શું કારણ ?

પાઠ ૪ થો.

ભારદ્વાજ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૩ જો.

પરમદક્ષિણા–મોટામાં મોટી દક્ષિણા.

મથન—પ્રયત્ન, મહેનત, ઉપાય અમાત્ય-પ્રધાન.

ખડોકર્યો–ઉભો કર્યો, રજુ કર્યો. નષ્ટ થયો–નાશ પામ્યો, નીકળી ગયો

ઇચ્છા **इष्** ધા૦ ઇચ્છવું–મરજી, ભાવ.

ક્ષમા–क्षम ધા૦ માફકરવું=માફી.

બાલ્યાવસ્થા–**बाल्य**=બાળક×**अव** ઉ૦×**स्था** ધા૦ ઉભા રહેવું–બાળક તરીકેની હાલત, નાનપણ.

પ્રીતી–**प्री** ધા૦ ખુશ કરવું+**ति** પ્ર૦–હેત, ભાવ.

પોષાઇ છે–વધારો થયો છે, દૃઢ થઇ છે

યાચું છું–માગુ છું. ભાગીરથી–ગંગા નદી.

અભીષેક–अभि ઉ૦ **इष्** ધા૦=અભીષેક કરવો.

ન્યુનતા–ખામી, ઓછાપણું, કમીપણું.

વ્યુહ–સેનાની ગોઠવણ, લડવાની ગોઠવણ.

સંહાર—सम् ઉ૦ **हृ** ધા૦ સંહાર કરવો=નાશ કરવો.

ઘાણ કાઢવો–ઘણા માણસોને મારી નાખવા તે.

નહીકર–નહીતો. હણાવો–મરાયો.
મહામુશીબતે–પરાણે ફાવતું ન છતાં, ના છલાજે.
ગજ–હાથી, ખીન્ન–દુઃખી. નાઉમેદ થવું, દીલગીર, આશાભંગ
નીરાકરણ કરવું–નિકાલ કરવો, દુર કરવો.
જવિત—જીવવાને માટે અસત્ય–જુઠું.
સ્પર્શ કરવું–અડકવું, લાગવું. પ્રેરાયા–ઉશ્કેરાયા.
સ્પષ્ટ–ખુલ્લું અને ચોક્ખું આસક્ત–મોહીત, મોહ પામેલું
મોટેથી–લાંબા સાદથી, ઉતાવળે બોલીને,
ભારત–કૌરવ અને પાંડવોની લડાઇના ઇતિહાસનું પુસ્તક
માહાત્મય–મહિમા, પ્રભાવ, બળ, શકિત, કીર્તિ, ખ્યાતિ.

પ્રશ્ન.

૧ સત્યવાદી યુધિષ્ઠિરે સત્ય જાળવવા કેવો પ્રયત્ન કર્યો ?
૨ યુધિષ્ટિરના એવા પ્રયત્નથી સત્ય વ્રત જળવાયું કે તેનો ભંગ થયો?
૩ દ્રુપદ રાજા–દ્રોણાચાર્યના બાળસ્નેહી છતાં શા કારણથી તિરસ્કાર કર્યો
૪ દ્રુપદે દ્રોણાચાર્યનો તિરસ્કાર કર્યો તેનું શું ફળ મળ્યું.
૫ પહેલા પેરેગ્રાફમાં 'રહ્યા : અને 'તરીકે'નું પદચ્છેદ કરો.

પાઠ ૫ મો, છપ્પા.

તાતા–તપેલા. ગરમ, દોશી–દોશી વાણિયો, કાપડનો વેપારી
વાટે=રસ્તામાં ઘાટે–તળાવ કે નદીના આરામાં
ગુજરી–મેદાનમાં ભરાતો બજાર. નરભો–નરભેરામ કવિ.

રતીભર-ચણોઠીના વજન જેટલો લગાર જરા,

બગીચામાં પાણી પાતાં કાંઇ પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથીઃ વળી ગરમ તેલ ચોળવાથી પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથી; વળી ગાંધી કે કાપડીઆની દુકાનેથી પ્રેમ વેચાતી મળતો નથી; વળી માર્ગમાં કે નદી અને તળાવને આરામાં શોધતાં પ્રેમ મળતો નથી; તેમજ દરેક ગામે મકાનમાં ભરાતા બજારમાં તપાસ કરતાં પણ પ્રેમ મળતો નથી. નરભેરામ કહે છે કે—જો શ્રી રામચંદ્રની મહેરબાની હોય તોજ પુરેપુરો પ્રેમ મળે છે.

જ્યારે શ્રી કૃષ્ણને પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે એક તુળશીના પાનથી ખુશી થયા,જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિદુરના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે ખીચડી ને ભાજી ખાધી હતી; જે માણુસને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ માણુસ પ્રેમને ઓળખે છે. જે માણુસને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેના વેદમાં પણ વખાણ થાય છે. જે માણુસને મનમાં એક જરા પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેને કવિ નરભેરામ કહે છે કે—એવા (જેને જરા પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો છે) ગુરૂથી સદા તેને ધન્ય છે. એટલે આપણા ઉપર શ્રી ભગવાનનો જરા પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય તો તેવા ગુરુથી હંમેશાં આપણને ધન્ય છે.

પ્રશ્ન.

૧ આ કવિતામાં પ્રેમ માટે કવિનો શું કહેવાનો હેતુ છે?

૨ પ્રેમ કેવી રીતે મેળવી શકાય?

૩ 'ગુરૂ થકી' શબ્દનો સંબંધ કયા શબ્દ સાથે છે?

૪ 'જે' અને તે કેવાં સર્વનામ છે? ને તે શા કારણથી?

પાઠ ૬ ઠો. બીવર.

જળચર—જળ=પાણી×ચર ધા૦ જવું, ચાલવું ફરવું=પાણીમાં રહેનાર

સ્થળચર—સ્થળ=જમીન×ચર=ફરનાર; રહેનાર=જમીન ઉપર ફરનાર

બહુધા-ઘણે ભાગે.

કડાક—કડ ધા૦ અવાજ કરવો=એવો અવાજ થાય તેમ; ઉપરાઉપરી

આત્મસંરક્ષણ—આત્મ=પોતાનું×सम् ઉ×रक्ष् ધા૦ રક્ષણ કરવું×अन પ્રત્યય=પોતાનો બચાવ કરવો તે.

ખરબચડા-કરકરા, જેમાં સુંવાળપણ નથી એવા

કમાનાકાર=કમાન×આકાર કમાન=કામઠું×આકાર=ઘાટ=કામઠાના ઘાટનું

હાથ તરીકે-હાથના જેવું, હાથના બદલાનું, હાથનું

સુકાન—સુપડી-મછવો સીધે રસ્તે ચલાવવાને મરડવાનું સુપડાના ઘાટનું લાકડાના પાટીયાનું બનાવેલું હોય છે તે.

ગરજ સારે છે=પદલો વાળે છે, કામ કરે છે. ક્વચિત કોઈક વખત

વીંધણું—લાકડાં ફોડવાનું લોઢાનું ઓજાર. સુથાર લોકો જેના વડે લાકડાં કોચે છે તે.

પુરનો—પાણી રોકવાને કરેલું ઉંચું બાંધકામ.

ભક્ષક—भक्ष ધા૦ ભક્ષણ કરવું×अक પ્ર૦ કરનાર=ભક્ષણ કરનાર, ખાનાર.

નિર્ભય—निः=બહિ+भय=બીક=બીક વગરનું.

કણ—કાન. સંઘરી મુકે છે—રાખી મુકે છે.

ઇજનેર—ઇમારતો બાંધવાના નકશા તઇયાર કરનાર.

પ્રશ્ન.

૧ બીવરની જાતમાં પ્રાણી કયાં છે ?

૨ બીવરના શરીરનું વર્ણન કરો.

૩ તેનું સ્થાયી રહેઠાણ ક્યાં હોય છે ? ને તે શી રીતે તૈયાર કરે છે?

૪ તે પોતાના રક્ષણ માટે શી ચતુરાઈ વાપરે છે?

પાઠ ૭ મો. સીંહ અને શીયાળ.

આચરનાર–ચાલનાર. ક્ષોભે–પરતાય, વિમાસણ કરે.
ઝડપમાં–ઝપાટામાં, કબજામાં. ક્ષુધા–ભુખ.
અસ્ત પામ્યો–આથમ્યો આખરે—છેવટે
ગુફા–સંતાઇ રહે એવી જગા, ઝાડીનું જુથ.
ખરેખર–નક્કી, જરૂર. દ્વાર–ગુફામાં પેસવાનું બાર.
આરડવા–અવાજ કરવા, બરાડવા.
ભયભીત–બીકવાળાં, બીહામણાં.
હસ્તાદિ–હાથ વગેરે, હસ્ત=હાથ×આદિ પહેલા.
કદા–કોઇ વખત કયારે પણ.
વાણી ન પ્રસરે–મોઢેથી બોલી શકાય નહિ.
અંગો–શરીરના ભાગ, કંપ કંપર=ધ્રુજ ધ્રુજ, કંપતા, થરથરતા.
પ્રતિ શબ્દ–પ્રતિ=સામો×શબ્દ=અવાજ,=સામો અવાજ પડઘો પ્રતિધ્વની
ત્રાસી=त्रस् ધા૦ કંપવું=બી, ડરી, ભય પામી.
પદ્ય=કવિતાની કડી, કોદિ=કોઇ દીવસ.
સુણાવી=સંભળાવી અર્થાત–એટલે.
દુર્દશા–દુઃ=ખરાબ×દશા=હાલત નઠારી હાલત.

બોધ–જે વિચાર કરીને ચાલે છે તે સુખી થાય છે, અને જે વગર વિચારે ચાલે છે તે છેવટે પસ્તાય છે, ને દુઃખ પામે છે. માટે દરેક કામ વગર કરતાં અવલોકન કરવાની અને વિચારીને ચાલવાની ટેવ રાખવી. શિયાળે અવલોકન કર્યું કે, સિંહ ગુફામાં પેઠા છે, પણ બહાર નીકળ્યો નથી તેથી તે અંદર દાખલ ન થતાં યુક્તિ શોધી, જેથી અંદર સિંહ જણાતાં તે નાશી છુટયું ને બચી ગયું.

પાઠ ૮ મો-૨.

ડીંડવું-છોતરાં સાથેનું ફળ, ડોડવું.
પરિપકવ-परि ઉ૦ × पच=રાંધવું, પકવવું=પાકા.
આસપાસ-આજુબાજુ.
અંતર-છેટું, બે હારો વચ્ચે રાખેલી ખાલી જગા.
છુટું-જુદું, કાલાં ને કપાસ જુદા પાડવા તે,
લોઢવાના-પીલવાના, રુ અને બી જુદાં પાડવાના.
સહેલાઇથી-થોડી મહેનતે.
કચરો-કપાસીઆમાંથી તેલ કાઢયા પછી રહેલો ભાગ જેને આપણે
    ખોળ કહીએ છીએ તે.
શાળ-લુગડાં વણવાનું ઓજાર.
રોજી-રોજનો મળતો પગાર. મજુરીના પઇસા.

પ્રશ્ન

૧ ઉત્તમ પ્રકારનું રૂ કયું ગણાય છે?
૨ એવું રુ કયા ભાગોમાં પાકે છે?
૩ કપાસની કયા જાતો આપણા દેશમાં થાય છે?

પાઠ ૯ મો. સહેરાનું રણ.

બેરાન-ઉજડ; વસ્તી વગરનું, રોમન-રોમ શહેરના રહેવાશી
અભાવ-છત ન હોય તે, વનસ્પતિને પાણી ન હોય તે.
અતિશય-વધારે, ઘણીજ; બહુ, તદ્દન-સમુળગો.
મુકાબલે-સરખામણીમાં.

તફાવત-(અ૦) ફેર, ફરક, ઓછાવત્તાપણું, ભિન્ન ભાવ,
ફાટો-ચીરા, કોઇ ભાગમાંથી ચીરાએલું, તડ, આંતરો.
પાતાળકુવા-ઘણા ઉંડાણમાંથી પાણી કાઢી કરેલા કુવા.
ફળદ્રુપ-ફળ આપે એવી, સારો પાક આપે એવી, રસાળ અનાજ અને
વનસ્પતિ સારાં ફાલીને પાક આપે એવી જમીન.
રણ પ્રદેશ-રણ આવેલું હોય એવો મુલક, રણવાળો મુલક.
માફક-ભાવતો, ફાવતો, જોઇતાં તત્વો મળે એવો,
મથાળે-ઝાડની ઉપલી બાજુએ, ઝાડ ઉપર.
ફાલે છે-ખીલે છે. પ્રફુલ્લ થાય છે, કદમાં વધે છે, પુષ્ટ થાય છે
પસાર થવાત-જઇ શકાત, અંદર થઇને જવાત, એક છેડેથી બીજે છેડે જવાત,
કાફલો-ઘણા માણસની ટોળી, સમુહ જથો.
સંપૂર્ણતા-પુરેપુરૂં, ખીલવું તે. છેલ્લી હદે પહોંચવું તે.
ભેજ-ભીનાશ. અટકાવી-ખાળી, રોકી..
આગેવાન-સરદાર ટોળીનો મુખ્ય માણસ.
માહીતગાર-જાણીતો, ભોમીઓ, અજાણપણું નથી એવો.
સહીસલામત-કુશળતાથી, સુખરૂપ, સાજા તાજા, કોઇ રીતે અડચણ
ન આવે એવી રીતે.
સન્માન—સત્કાર, માન આપવું તે, આવકાર: આદર.
નિશ્ચિત-નક્કી કરેલા.
સાવચેતી-હોશીઆરી, કાળજીપુર્વક, સાવધપણું.
મુશીબત-અડચણ, હરકત. વીટંબણા, મુશ્કેલી.
ઝાંઝવાં-સુકી રેતાળ જમીનમાં તડકા વખતે દૂરથી જે પાણીવાળું હોય એવું
દેખાય છે તે, મૃગજળ, પાણી જેવી વરાળ, પાણી હોય એવો દેખાવ
વિપત્તિ-વિ ઉ૦ + પત ધા૦ પડવું + ત્તિ પ્ર૦=દુઃખ, મુશ્કેલી.

પ્રશ્ન

૧ રણની મુસાફરીમાં શી શી અડચણો નડે છે?
૨ રણની મુસાફરી કરવા કયા સાધનોની જરૂર છે?
૩ રણની મુસાફરી માટે ઉંટને શા માટે લાયક ગણ્યું છે?
૪ રણની મુસાફરી કરનાર ટોળીનો આગેવાન કેવો જોઇએ?

પાઠ ૧૦ મો. વર્ષા.

ફેરવાય–બદલાય–ઉકળાટો–બફારો, ઘામ.
ભારી–ઘણો, બહુ.
અહિં તહિં–આ ઠેકાણે ને તે ઠેકાણે
અભ્ર–વાદળાં.
સકળ–બધાં.
વૃષ્ટિ–વરસાદ,
ચાળા–નીશાની, ચિન્હ,
ફડફડ–પાંખો ઉંચી નીચી કરવાથી થતો અવાજ,
ચલ્લી–ચકલી-
પસરીજ–પહોળી કરીનેજ, પસારીનેજ
સાફ–ચોકખા, સ્વચ્છ.
અર્ણવ–સમુદ્ર,
થંડો–ઠંડો, ટાઢો, શીતળ
રસ–પારો.
ખરરથરરર–ઝાડોના હાલવાથી થતો અવાજ
યંત્ર માંહે–વાયુ માપક યંત્રમાં.
રૂપાળા–સુંદર.
અધિક–વધારે; ઘણી
નિત્ય કર્તા–હમેશના કરતાં
પસરી–ફેલાઇ, ઢાલાં–પોલાં, નક્કર નહી તે.
કમિ–ઓછી, થોડી
પીગળ એ–ઓગળી રસ પ્રવાહી થાય.
ઉભરાય–બહાર નીકળે.
તજવીજ–તપાસ.
આંધવે–બાંધવામાં
પીત–પીળું.

સુર્યાસ્ત—સુર્ય અસ્ત=આથમવું=સૂર્યનું આથમવું.
ભાસ—દેખાવ ઉજળું—ધોળું, સફેદ, ઉજાસવાળું
કુંડાળું—ગોળ આકારનું,
ઇશાન—ઇશાન ખૂણામાં પુર્વને ઉત્તર વચ્ચેનો ખૂણો.
નૈરુત—નૈઋત્ય ખુણો, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખુણો.
વા-અથવા. શિતાળા—ઠંડા, ટાઢા, શીતળ.

૧ (જ્યારે) ઘડીકમાં તડકો અને છાંયડો ફરનો જાય છે વળી તાપને લીધે પ્રાણીઓને ઘણોજ બફારો થાય છે અને કાળા વાદળા આમથી તેમ બહુ દોડતાં જણાય છે ત્યારે બધા માણસો કહે છે કે—એ તો વરસાદ આપવાના ચિન્હ થાય છે.

૨ જ્યારે ચકલીઓ પોતાની પાંખો ધુળમાં ફફડાવે છે. અને બગલાઓ પોતાની ચોકખી પાંખ પહોળી કરીને બેસે છે અને પક્ષીઓને સમુદ્ર તરફથી કાંઠા તરફ આવતાં દેખીએ છીએ ત્યારે બધા માણસો કહે છે કે.........

૩ જ્યારે રાતને દહાડો ટાઢો વા ફરફર આવે છે અને બારી ડોલવાથી કરરર ખરરર એવો અવાજ થાય છે અને વાયુમાપક (ગરમીમાપક) યંત્રમાં સુંદર પારો નીચે ઉતરે છે; ત્યારે બધા માણસો કહે છે કે.........

૪ જ્યારે હંમેશના કરતાં વધારે ઠંડી છે (ભીનાશવાળી) હવા જણાય છે અને ફુલોમાંથી વધારે આવતી સુગંધી ફેલાયછે. અને છેટેથી વાગતા ઘંટના ખાલી (પોલા) અવાજ સભળાય છે ત્યારે બધા માણસો કહેછે કે...

૫ જ્યારે ગરમી ઓછી થાય અને હવાથી ખાય ઓગળી જાય, અને ઉધાઇ, કીડીઓ, મકોડા જેસમેર બહાર નીકળી આવે છે, અને પક્ષીઓ માળા બાંધવામાં તજવીજ કરતાં જણાયછે ત્યારે બધા માણસો કહે છે કે

૬ જ્યારે સૂર્ય આથમતી વખતે આકાશનો રંગ પીળો થઇ મેઘ ધનુષ્ય જણાય છે, અને ચંદ્રની આજુબાજુ મોટું ધોળું કુંડાળું જણાય છે, ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળીઓ થાય છે, અને નૈરુત્ય ખુણામાંથી ઠંડો પવન વાયછે. ત્યારે બધા માણસો કહેછે કે–એતો વરસાદ થવાનાં ચિન્હ જણાય છે.

આ કવિતામાં કવિ નર્મદાશંકરે વરસાદ થવાનાં ચિન્હોનું વર્ણન કર્યું છે.

પાઠ ૧૧ મો—શાર્ક અને વ્હેલ ભાગ–૧ લો.

સજીવ–જીવ હોય એવી અવસ્તામાં. સુઇ–માછલાંને શ્વાસ લેવાની ઇંદ્રિય
નકામું–નિરુપયોગી. કામ વગરનું. અનુકુળ–માફક, એથી ઉલટું પ્રતિકુળ
સમતોલ–બે બાજુએ સરખુ વજન આવે એવી રીતે.
સહાયરૂપ–મદદગાર, આશરો આપનાર.
ઉંધા વાળવા–અવળા ફેરવી નાખવાં.
ભુખાળ– ભુખ્યુ. ગમે તેટલું ખાવા છતાં ભુખ મટે નહિ તેવું.
ત્રાસ–કેર. જુલમ. ગોઠે છે–ફાવે છે.
મધ્ય સમુદ્ર–પૃથ્વીના વચલા ભાગમાં આવેલો સમુદ્ર. ભુમધ્ય સમુદ્ર
આકર્ષણ–ખેંચાણ. ઝુરે–કેડો. પછવાડે લાગ્યાં રહેવું તે.

પાઠ ૧૨ મો. શાર્ક અને વ્હેલ ભાગ ૨ જો.

બરાબ –હરકરી ગરમાટો ગરમી હુંફ. પ્રમાણમાં સરખામણી કરી જોતાં
ફુવારે–નળમાંથી ઉંચે ઉડતું પાણી. ચપટ બેઠેલી.
સપાટો—ઝપટ. ઝપાટો સમર્થ—બળવાન
ખડક—દરિયામાં આવેલી ટેકરી.
ઘસેડવામાં—ખેંચવામાં, તાણી લેવામાં.
દાંડી–હાથ ધ્રુવ–પૃથ્વીના ઉત્તર અને દક્ષિણ છેડાને ધ્રુવ કહે છે.

પ્રશ્ન.

૧ માછલાના શરીરનું વર્ણન કરો ?
૨ માછલાં શી રીતે શ્વાસ લે છે ?
૩ શાર્કના શરીરનું વર્ણન કરો ?
૪ માછલાં અને વ્હેલનો મુકાબલો કરો.
૫ વ્હેલની વધારે વસ્તી કયાં હશે ?
૬ વ્હેલમાંથી કીંમતી પદાર્થ કયો નીકળે છે ?

પાઠ ૧૩ મો. કાંટાને કાંટાએ કાઢવો.

સદાચરણી—सत् आ ઉ० चर् ધા० ચાલવું. અન પ્ર० ई પ્ર०=સારી રીતે ચાલનાર.

પત્ની—સ્ત્રી.

દોષ—દુષ ધા० દોષિત થવું=અવગુણ.

મિજાજી—ચીઢિયો, સહેજમાં મન ઉપરનો કાબુ જતો રહેતો હોય એવો, સહેજમાં ગુસ્સો કરે એવો, મગરૂર.

મિજાજ—સ્વભાવ, પ્રકૃતિ તબિયત, ગુસ્સો, તામસ.

આશ્વાસન કરતો—મન મનાવતો, રાજી કરતો.

સહનશીલ—સહન કરે એવી: સાંખી શકે એવી.

ગળી જતી—વેઠતી, સહન કરતી. અવધિ—હદ.

ધમકાવી—ધમકી આપી, સતાવી, સતાવણી કરી.

ખંખેરી નાંખે—સતાવે, ઝાટકે, ધમકી આપે.

વિષમય—ઝેરનું બનેલું, અત્યંત અસહ્ય કપરૂં, કઠણ.

ગમગીન—દિલગીર, શોકાતુર, ઉદાશ, દુ:ખી, શોકમાં ડુબેલી.

નિવાસ ખંડ-રહેવાનો ઘરનો ભાગ, છાજતું=શોભતું
લવું છું=બકું છું, બોલું છું.
વિવેક-ખરૂં ખોટું પારખવાની શકિત, સત્ય અસત્ય જાણવાની શક્તિ.
યાચું છું—માગું છું.
દુર્વચન-દુ=ખરાબ-વચનમાં **વચ** ધા૦ બોલવું **અન** પ્ર૦=બોલ
ઋજુતા-સરલતા, શાંત થતા. સ્વભાવ-પ્રકૃતિ.
પ્રાણને, પ્રકૃતિ સાથે જાય છે-જે સ્વભાવ પડયો હોય તે જીવની સાથે જાય છે. મરે ત્યારેજ જાય છે. ત્યાં સુધી સુધરતો નથી.
દ્રઢ-પાકો, ડગે નહિ એવો.
સ્વાર્પણ-સ્વ ર્થનો ત્યાગ, પોતાની મતલબ છોડી દેવી તે; પોતાનું સુખ તજી દેવું તે.
સ્તુત્ય—વખાણવા લાયક.
કુટેવ-કુ=ખરાબ ટેવ=આદત. ખો=નઠારી આદત.
મોકળા-ઉદાર, મોટા મનવાળો.
નિર્ગમન કરી-ગાળી, ગુજારી, પુરી કરી.

પ્રશ્ન.

૧ પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય છે, એ વાકય સમજાવો.
૨ ચિત્ર વર્માના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?

પાઠ ૧૪ મો-નહુષ રાજાનું આખ્યાન.

દ્યુત-જુગટું, જુગાર. અજગર-મોટો સાપ.
વીર્ય-પરાક્રમ, બહાદુરી, બળ.

આશ્ચર્ય–अ ઉ૦, चो ધા૦ એકઠું કરવું=નવાઇ, અજાયબી.
સર્પરાજ–સર્પોમાં રાજા જેવો. અસમર્થ–બળ વગરના, નિર્બળ
નીરતેજ–પરાક્રમ વગરનો, ઝાંખો, તેજ જતું રહ્યું હોય એવો
પ્રાપ્ત–પ્ર ઉ૦ आपस्य ધા૦ મેળવવું=મેળવી ફણા–ફેણ
પ્રશ્નો–સવાલ ઉત્તર–જવાબ
આહાર–आ ઉ૦ ह ધા૦ ખાવું=ખાવાનું, ખોરાક
ક્ષુધા–ભુખ મટાડજે–તૃપ્ત કરજે, શાંત કરજે.
વ્રત–નીયમ, ટેક ચીરકાળે–ઘણા વખતે ઘણી લાંબી મુદતે
પૂર્વજ પુર્વ=પહેલાં × जन् ધા૦ જન્મવું=પહેલાં જન્મ પામેલો તે ઘરડો, મુળ પુરૂષ.
યાગ–હોમ, હવન, યજ્ઞ, દેવોને અગ્નીની મારફતે બલિદાન આપવું તે.
ત્રૈલોક્ય–ત્રણ લોક છે. ૧ સ્વર્ગ ૨ મૃત્યુલોક, ૩ પાતાળ લોક.
ઐશ્વર્ય–પ્રભુ પદ, મોટું પદ, મોટી સત્તા.
મદ–અભિમાન, હાથીના લમણામાંથી જુવાનીમાં રસ ઝરે છે તે પણ મદ કહેવાય છે, તેથી હાથી મદોન્મત થાય છે
અનુગ્રહ–નિવારણ કરનાર, મુક્ત કરનાર, છોડાવનાર
મુક્તિ–मुच ધા૦ છુટકો કરવો =મોક્ષગતિ
સવિસ્તર–વિસ્તાર સાથે, પુરેપુરૂં. અધિપતિ=રાજા
લેખવ્યો–ગણ્યો, પત કર્યો દાનવ–રાક્ષસ
સ્વીકાર–અંગીકાર; કબુલાત; કબુલ થવું તે.
ઉત્કંઠા–ઉમેદ; મોટી આશા
પાદપ્રહાર–પાદ=પગ+પ્રહાર=માર=પગનો માર, પગવતી ઠેસ મારવી તે
ક્રુદ્ધ–ગુસ્સે પ્રણિપાત–નમસ્કાર

પાઠ ૧૫ મો-પ્રભુને વિષે શ્રદ્ધા.

શ્રદ્ધા-ભાર
ભેટો-મળો
રાંક-ગરીબ
બણી-બની ગયા.
સ્તભ-થાંભલો.
મુરારી-મુર=એક રાક્ષસ× અરિ=શત્રુ=મુર નામના એ રાક્ષસના શત્રુ વિષ્ણુ ભગવાન
ચીર-વસ્ત્રો, પ્હેરેલાં લુગડાં
પુર્યાં-પુરાં કર્યાં
જદપી-જ્યારે
વિશ્વાધાર-વિશ્વને જેનો આધાર છે તે, જગતને જેનો આધાર છે તે, શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન
નવનીધ-પુષ્કળ લક્ષ્મી નવનિધિ કુબેરભંડારીના ખજાના નવ છે. ૧મહા-પદમ. ૨ પદ્મ ૩, શંખ, ૪ મકર, ૫ કચ્છપ, (કાચબો) ૬ મુકુંદ, ૭ કુંદ. ૮ નીલ, ૯ ખર્વ એમાંના કેટલાંક અમુલ્ય મણિ છે.
કંચન-સોનું
દુજી-બીજી
દ્વારામતિ-દ્વારકાં
દીધ-આપી
બાંહે ગહ્યાની પ્રભુ લાજ-જે બાંહ્ય ઝાલે છે તેની પ્રભુ લાજ રાખે છે.
તુંહી-તુંજ

૧ હે પ્રભુ! તમારી સાથે મારે ઘણી પ્રીતિ થઇ છે, માટે મને ગરીબ ગણીને મારા ઉપર ભાર લાવીને મને મળો હે પ્રભુ!

૨ તમે તમારા સેવક પ્રહલ્લાદજીની પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે નરસિંહ રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તે વખતે લોખંડનો સ્તંભ ફાટીને ચીરાડા થયા ને તેમાંથી તમે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રકટ થયા તે જેહ મોટા રાજા પણ ધ્રુજી ગયા. હે મારા વહાલા પ્રભુ! હિરણ્યકશ્યપને તમે તમારા હાથે મારી નાખ્યો. હે પ્રભુ!

૩ કૌરવોની બેઠેલી સભામાં સતી દ્રૌપદીને આણ્યાં હતાં, ત્યાં તેમનાં વસ્ત્ર દુશ્યાસને ખેંચવા માંડયાં. ત્યારે હે મારા વહાલા પ્રભુ! તેમને નવસેંને નવાણું વસ્ત્રો નવી નવી જાતનાં પૂરા કર્યાં. તો પણ સતી દ્રૌપદીનું શરીર દેખાયું નહિં.અને પાંડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદીની આબરુ રાખી હે પ્રભુ !

૪ નરસી મહેતાએ જાત્રાએ જતાં મુસાફરને લખી આપેલી હુંડી આવથી શીકારી, અને તેમને જુનાગઢના દરબારમાં ઘણા ભવથી હાર પહેરાવ્યો; અને ગિરધર ભટને રૂપીઆ રોકડા ગણી આપ્યા હે પ્રભુ !

ટીપ–જુનાગઢના માંડળિક રાજાના દરબારમાં નરસિંહ મહેતાના ઉપર એવું તહોમત મુકવામાં આવ્યું કે તે શિવ માર્ગનો નાશ કરે છે. વૈષ્ણવ માર્ગ ચલાવે છે: ને સ્ત્રીઓ સાથે કૃષ્ણુને નામે રાસ રમે છે, એવું નક્કી થયું કે એ સાચો ભકત હોય તો ભગવાન જાતે આવી એને હાર પહેરાવે. મહેતાની સ્તુતિથી શ્રી ભગવાને એમના ગળામાં હાર પહેરાવ્યો એટલે બધા દરબારીઓની ખાત્રી થઇ.

૫ એ વહાલા પ્રભુએ કુબેર પાસેથી નવનીત્ર પુષ્કળ દોલત લઇને સુદામા ઋષિનાં દુઃખ મટાડયા; તેમના મહેલ સોનાના બનાવ્યા એવા કે જાણે બીજી દ્વારકા નગરી ન હોય ! સુદામાજીને ગરીબ જાણીને તેમની દરિદ્રતા મટાડી દીધી હે પ્રભુ !

૬ હે પ્રભુ ! આ વખતની અમારી વીનતી કબુલ કરજો જે તમારે શરણુ (આશરે) આવે તેને બચાવી લેજો ને તમારી બાંહે ઝાલ્યાની આબરૂ રાખજો. તમારો સેવક ધીરો ભક્ત કહે છે કે હે પ્રભુ! મારે તુંજ છે. હે પ્રભુ ! તમારી સાથે મારે ઘણી પ્રીતિ થયેલી છે.

પાઠ ૧૬ મો—રાજા કેન્યૂટના સદ્‌ગુણની વાતો.

લોકપ્રિય—લોકને ઘણો વહાલો, લોકોની પ્રીતિવાળો

ધર્મિષ્ટ—ધર્મમાં લીન થયેલો, ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળો, ધર્મમાંજ મશગુલ થયેલો.

ધાર્મિક—ધર્મ સંબંધી

ઉત્સવ—તહેવારનો દીવસ

બરફ—બરફ થઇ રહ્યાં હતાં } સઘળી પાણીવાળી જગાએ ઠરીને બરફ થયું હતું

રૂચી—ગમી, ફાવી પસંદ પડી

મકકમ—કાયમ, દૃઢ

મુંઝવણ—ગુંચવણ, ગભરામણ.

દાસત્વ—દાસપણું, સેવકપણું. રાજ્યનું ભલું ચાહનાર

વીદીત—જાણ, જાહેર

સમર્પિત—અર્પણ, આપી દીધેલું

ભૂત—સમયમાં—ગયેલા વખતમાં.

નાદાનીમાં—સમજણ વગરની અવસ્થામાં, નાનપણમાં.

ઉંધો મુકયો હોય—વીરૂદ્ધ ચાલ્યો હોય, અન્યાયથી વર્ત્યો હોય.

ખુશામત—કોઇને વહાલા થવા માટે હદથી જાદે વખાણવું તારીફ કર્યા કરવી તે, હાજી હા કરવી. પળશી કરવી, સારૂ લાગે તેમ સેવા કર્યા કરવા.

અતિસ્તુતિ—ઘણાં વખાણ.

ચઢતી ભરતીએ—ભરતી ચઢવા માંડે તે વખતે.

આજ્ઞાભંગ—હુકમ તોડવો, હુકમનો અનાદર કરવો તે.

સત્તાધીશની મગરૂબ આંખે—સત્તાધારી જેમ મગરૂરીથી જુવે તેથી રીતે મોજાં=છોળો.

તત્વ—મુળ વસ્તુ એ પાંચ છે. પૃથ્વી જળ, તેજ વાયુ, ને આકાશ

પાર્થિવ—પૃથ્વીનો,

ક્ષુલ્લક—હલકું નીચ.

મુકુટ—માથે પહેરવાનો સુંદર અને કિંમતી ટોપ, મેર પિંછ, કલગી તોરાદાર પાઘડી, તાજ શિરબંધ.

પ્રશ્ન

૧ કેન્યુટ રાજાના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?

પાઠ ૧૭ મો— અષ્ટાવક્રાખ્યાન.

અષ્ટધા—આઠ પ્રકારે   વક્ર-વાંકું.

અષ્ટા વક્રાખ્યાન } અષ્ટ=આઠ×વક્ર=વાંકું×આખ્યાન=હકીકત. આઠ= પ્રકારે વાંકો છે તેની હકીકત.

ઉદરમાં—પેટની માંહે.

પ્રસાવ—પ્રઉ×સૂધા૦જન્મ આપવો=જન્મ થવાનો વખત.

વિત્તોપાર્જન } वित्त=પૈસો× उप् ઉ૦+अर्ज धा૦ મેળવવું×अनप्र૦= પૈસા મેળવવા

વાદવિવાદ—સવાલ જવાબ.   હોડી—સરત.

વરુણ—ઈંદ્રરાજા   અનુચરો—સેવકો. अनुઉ૦+चरधा= જવું, પાછળ જનાર.

માતામહ—માતાનો પિતા, વડીલો, દાદો

ભ્રાતા—ભાઈ, બંધુ.   ખોળ—શોધ, તપાસ.

દ્વારપાળ-આંગણે રક્ષણ કરનારા, રક્ષક.

દ્વિજશ્રેષ્ટ—બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ બ્રાહ્મણ,   ખપે—શોધ,તપાસ

વૃદ્ધત્વ—ઘરડાપણું.   વરદી=ખબર, હકીકત.

પ્રાર્થના } પ્રઉ૦+अर्थધા૦ માગવું+अन પ્ર૦+आ પ્ર૦ સ્તુતિ, આજીજી, કાલાવાલા.

પશ્ચાતાપ=પસ્તાવો, વિમાસણ.   બ્રહ્મજ્ઞાન=ઈશ્વર સંબંધી જ્ઞાન.

પ્રશ્ન

૧ અષ્ટાવક્રના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?
૨ કહોલના ચરિત્ર ઉપરથી શો બોધ લેશો ?
૩ વંદિના વર્તન ઉપરથી શું સમજવાનું છે ?

પાઠ ૧૮ મો-યુવક અને સિંહ.

યુવક=જુવાન પુરુષ.   સંપતિમાન=ધનવાન, પઈસાદાર, માતબર.
વાડી વજીફે=વાડી અને નિર્વાહ માટે મળેલી જમીન.
ભવિષ્યદર્શક=ભવિષ્ય બતાવનાર, ભાવી કહેનાર.
સૂચના=સુચવે એવુ લાગે તે, જણાવે એવું.
યુવાવસ્થા } યુવા=જુવાની+અવસ્થા એમાં અવ=ઉ+સ્થા ધા૦ ઉભા રહેવું=જુવાન હાલત, જુવાની.
અજાબ—નવાઈ ઉપજાવે એવી,
ગોંધી રાખ્યો=પુરી રાખ્યો, કબજામાં રાખ્યો.
દર્શન ચિતાર, બનાવ.   સત્ય નીવડે-ખરો પડે.
ઉદ્દેશ-હેતુ કારણ, સબબ,   આનંદદાયક=આનંદ આપે એવી
વિવિધ=જાત જાતનાં.
ચિત્તાકર્ષક } ચિત્ત=મન × આ ઉ૦ +કૃષ ધા૦ ખેંચવું + અક પ્ર૦=મનને હરી લે એવું,
ધારી ધારીને=વધારે નિહાળીને.   ક્રુર=ઘાતકી નિર્દય
કમનસીબે=વાંકી દશાથી, ખરાબ દશાએ.
યોજ્યો હતો=વ્યવસ્થા કરી, ગોઠવણ કરી, યુક્તિ રચી.

વાસ્તવિક=ખરૂં. સુક્ત—યોગ્ય, લાયક.

કાકતાલીય } અણધાર્યું કામ કરતાં બીજું અણધાર્યું કામ બની જાય તે કાગડો તાડ ઉપર બેસતાંજ અણધાર્યું તેનું ડાળ તુટી પડે તે.

ન્યાય—રીત. અપચિહ્ન=ખરાબ નિશાની.

અનિષ્ટ—ખોટું, ખરાબ, માંગલીક—સારો, આનંદ ઉપજાવે એવો

લગ્ન—અવસર. પરીસીમા—હદ, અવધિ.

ભાવી—ભવિષ્યમાં થવાનું. મિથ્યા કરવા—મટાડવા, ભુલવવા.

બોધ—ખરી રીતે જોતાં શુકન અપશુકન ઉપર માણસે લક્ષ આપવું એ વાજબી નથી. કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું, એમ કોઇ વખત અપશુકન થયા હોય અને નુકસાન થાય જેથી માણસ ધારે છે કે અપશુકન થયા છે તેથીજ આમ થયું છે. એમ વહેમમાં ભરાય છે પરંતુ સારૂ મુહુર્ત લઇ કરવા માંડેલા કામનું પણ પરિણામ કોઇ વખતે ખોટું નીવડે છે. શુકન અપશુકનનો વહેમ રાખતાં ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી મન દ્રઢ રાખવું. ભવિષ્યને ભુલાવવામાટે જે પ્રયત્ન કરવા એ મુર્ખાઇની નિશાની છે.

પાઠ ૧૮ મો—ખાંડ.

મિષ્ટ—મીઠાં, ગળ્યાં. અંશે—ભાગે.

ગાંઠા—ગાઠો, સાંધા ગુચ્છા—જથો

પાકપર—પાકવા ઉપર. પાસવામાં—પીલવામાં.

પાશ્ચાત્ય—પશ્ચિમના. રવિકિરણ—સૂર્યના કિરણ. સુર્યનો તાપ

અતી સૂક્ષ્મ—ઘણા ઝીણા, ટાપુ—બેટ, દ્વીપ.

કાપ—ઘા. છેક.

પ્રશ્ન

૧ ખાંડ શેની શેની બને છે?
૨ ખાંડ તૈયાર કરવાની રીત કહો?
૩ શેરડીમાંથી ગોળ તૈયાર કરવાની રીત કહો?

પાઠ ૨૦ મો—પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય.

કોટી—કરોડ, ઘણા | પ્રકૃતિ—સ્વભાવ
વિરોધ—સામા થવું, ઉલટું. | વૃથા—નકામું, ફોકટ.
દેશો—દેશોમાં | વેશે—વેશ ધારણ કરીને.
દેહદશા—શરીરની સ્થિતિ | પાલટે—બદલાય
પેખો—જુઓ. | સોનું થાય કટાર—કટાર સોનાની બને
કાળપ—કાળાશ. | મેલે—છોડે. મટે.
કાજળ—મેસ | શ્વેત—ધોળા રંગની
ઉષ્ણ—ગરમ | પુચ્છ—પુંછડી
શ્વાન—કુતરૂં | પાંસરૂં—સીધું.
ટેક—બંધ | શોક—દીલગીરી.
અંતરે—મનમાં | કેશવ—કવી કેશવરામ,
કરૂણા—મહેરબાની, દયા, | ધ્યાન—મન.

૧ કરોડ ઉપાય કરીએ તો પણ જે ટેવ પડી તે ટાળી ટળતી નથી. તેને દીધેલી બધી શીખામણો નકામી જાય છે તેમજ તેની સામા થવું પણ નકામું જાય છે, એથી શું લાભ થવાનો છે? પણ કરે ઉપાય...

૨ વાત વીચાર વગેરે કોઇ વખત પણ ફરે છે; અને દેશમાં વેષ ધારણ

કરીને ફરાય છે, શરીરની દશા પણ બદલાયછે, એવીરીતે આખું જીવતર જાય છે; પણ કરોડો ઉપાય......

૩ વિદ્યા, હુન્નર, હોંશિયારી એ બધાં કોના કામમાં આવે છે? બીજ વાવશો તેવાં તેનાં ફળ નીપજે છે એવું જ પરિણામ તેનું પણ જુઓ પણ કરોડો ઉપાય......

૪ પારસમણીની સોબતથી કટાર પણ સોનાની થાયછે. તોપણ તેની ધાર, આકાર અને મારી શકવા યોગ્ય કાંઇ નાશ પામતું નથી, તે પ્રમાણે કરોડો ઉપાય......

૫ કોયલાને દુધથી ધોવામાં આવે તોપણ તે પોતાની કાળાશ શી રીતે મુકીદે? તેવીજ રીતે કાજળ પણ ઉજળુ થતું નથી એવી રીતે અનુભવથી જણાય છે; માટે કરોડો ઉપાય......

૬ પાણી ઠંડુ છે, અગ્નિ ગરમ છે, નાગ છે તે વીખનું ઝાડ ગણાય છે, કાંઇ પણ ઓસડ મેળવવા મોટા પહાડોને પાડી નાખો તો પણ મળતું નથી માટે કરોડો ઉપાય......

૭ કુતરાની પુછડી વાંકી છે તેને સીધી કરવાનેગમે તેટલા બંધ બાંધો પણ તે બંધ તુટી જતાં તે પાંસરૂ થતુ નથી જે વાંકુજ રહે છે, માટે કરોડો ઉપાય......

૮ માટે સૌ મનમાંથી શોક છોડી દઇને શ્રી ભગવાનને ભજો. કેશવ કવિ કહે છે કે–શ્રી હરિ દયા કરે એવું મનમાં ધારવું. કરોડો ઉપાય કરીએ તો પણ જે ટેવ પડી તે ટાળી ટળતી નથી.

પાઠ ૨૧ મો–ચામાચેણુ.

દ્રષ્ટિ–નજર   અવડ–વસ્તી વગરની   નરમાશથી–ધીમેથી

પ્રશ્ન.

૧ ચામાચેણુ કયી જાતનું પ્રાણી છે ?

૨ ચામાચેણુ અને ઉંદરની સરખામણી કરો.

૩ ચામાચેણુ દિવસે અંધારી ને અવડ જગાએ શામાટે રહેતી હશે?

૪ અમેરીકામાં ચમાચેણુ થાય છે તેમાં અને આ દેશની ચામાચેણુમાં શો તફાવત છે ?

૫ ચામાચેણુ ખેડુતને શા ઉપયોગની છે ?

પાઠ ૨૨ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ ૧ લો.

ગતી–મોક્ષ, મરણુ પછી સારે માર્ગે જવું તે.

શાસ્ત્રકાર } शास ધા૦ વખણાવું×त्र પ્ર૦+कृ ધા૦ કરવું कार =કરનાર=શાસ્ત્રના બનાવનાર......

દત્તક } दत ધા૦ આપવું×त ભૂત કૃદંતનો પ્રત્યય×क પ્ર૦=આપેલો,જેને પુત્ર ન હોય તેણે બીજાનો પુત્ર તેની ખુશીથી સ્વીકારી પોતાનો પુત્ર કરવો તે.

યથા વિધિ–વિધિ પ્રમાણે; નિયમ પ્રમાણે. કાલક્રમે=વખત જતાં

રાજતંત્ર–રાજવહીવટ   સંસ્કાર–મન પર પડેલી છાપ

અતિક્રૂર–ઘણો નિર્દય, ઘાતકી.

મશગુલ—મચ્યો પચ્યો, લીન થયેલો. લક્ષ—ધ્યાન, કાળજી.

ઉદાર પ્રકૃતિ—મોટા મનનો   વિચારતો–માનતો, ગણાતો.

લેખવતો–ગણતો, મનમાં લાવતો.   પ્રસવ–જન્મ.

વધામણી—ખુશીની ખબર ભાગ્યશાળી—નશીબદાર, સારા નશીબનો.
સુગર્ભા—ગર્ભવાળી ભાખ્યું-ભાષ ધા૦ બોલવું-કહ્યું છે.

સુખનો સુર્ય અસ્થ પામ્યો. | સુખનો નાશ થયો, સુખ પુરૂ થયું.

ઉદય=उत् ઉ૦×अय ધા૦ જવું=ઉંચ જવું, ઉગવું,
અભિલાષા—अभि ઉ૦ लाष×ધા૦ ઇચ્છવું, ઇચ્છા
સત્વર—જલદી, તાકીદે

મારૂં લાગ્યું મારેજ ભોગવવું જોઇએ. | મારા નશીબમાં જે દુઃખ ભોગવવાનું નકી થએલું હશે તે મારેજ ભોગવવાનું છે.

ખાનદાન } ખાનપાન અને પુણ્યદાનમાં સારા વહેવારવાળું, ખવડાવી પીવરાવી ને પૈસા આપી જાણનાર, ઉદાર ખુનિયાત મોટા ઘરનું,

---

પાઠ ૨૩ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ ૨ જો.

પ્રસન્ન્યો=નમ્યો કાન્તિ—સ્વરૂપ
અતિ પ્રવિણ—ઘણો કુશળ, હુશિયાર જલસો—મેળાવડો.
તીરંદાજો—તીર મારવામાં હેશીઆર, બાણ ધારવામાં કામેલ,
આયુધગાર—આયુધ-હથિયાર×આગાર-ઠેકાણું-હથિયાર મુકવાનું ઠેકાણું,
નિષ્ફળ—નકામાં, ફોગટ.
નિશાન વીંધ્યું-નિશાન તાકયું, નકી કરેલી જગાએ તીર માર્યું
રૂચ્યો—ગમ્યો આરૂઢ થઇ-બેસી

ઉદ્‌ગાર કર્યો–મોઢેથી બોલ્યો.
સૌજન્ય-સુજનતા, સદ્ગુણ. દેખાવ—ડોળ.
તમાશો–ખેલ, રમત, ધમાલ–ધાલમેલ.
મેદની=ટોળું. સટકી ગયો—નાશી ગયો. જતો રહ્યો
વિસ્મય થયો. | वि ઉ૦ स्मि ધા૦ વિસ્મય પામવું×त ભૂત કૃદંતનો પ્ર૦ આશ્ચર્ય પામ્યા.
વત્સ–પુત્ર સજ્જ થયેલો=તૈયાર થયેલો. તત્ક્ષણ–તુરતજ
અગાધ–ઘણું ઉંડું, ઘણું ઘાડું. કકડીને–સખ્ત, ઘણાજ.
પર્ણકુટી–ઝાડનાં પાંદડાંનું બાંધેલું ઝુંપડું, મઢુલી,
તપસ્વી–તપ આચરનાર. અભિનંદન=નમસ્કાર,

પાઠ ૨૪ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ—૩ જો.

અગાધ–પુષ્કળ પ્રતિજ્ઞા–પણ ટેક, નિયમ
અસાધ્ય—નહિ બનવા યોગ્ય, મુક્ત થવાનો—છુટવાનો
અકલિત—કળી શકાય નહિ એવી; સમજી શકાય નહિ એવી.
મહાત્મ્ય—મોટપણુ, પ્રતાપ, પ્રભાવ, ઐશ્વર્ય.
લોપી—ઉથાપી ઓળંગી ચોરવી–ચુકાવી.
અપરાધ–अप ઉ૦×राध ધા૦ ખોટું કરવું=દોષ ગુન્હો.
અમૂલ્ય–કિંમતી, જેનું મૂલ્ય થઇ શકે નહિ એવું.
ચલિત થયું–ડગ્યું; બદલાયું.

પાઠ ૨૫ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન—ભાગ ૪ થો.

ગમગીન-દિલગીર શોકાતુર, ઉદાસ. પોશાક—પહેરવેશ.
પતો પામ્યો નહિ—ભાળ મળી નહીં.
સુવર્ણ મુદ્રા—સોનો ધાન, સોનો સિક્કો. તૃપ્ત—શાંત કર્યું, વળ્યું.
નિર્ગમન કર્યા—ગુજાર્યા, ગાળ્યા.

બોધ—સારી જાત હોય તો ભાત પડી શકે. કનકસેન નીચ જાતિનો હોવાથી તેની નીચ જાતિના સંસ્કાર લાગેલા જેથી તેને દુષ્ટ બુદ્ધિ સુઝી ને રાજાનો ઘાત કર્યો પણ રાજપુત્ર પ્રભાસેન ઉંચકુળનો હોવાથી તેને સારા સંસ્કાર જન્મથી પડેલા હોવાથી તે આપબળે પિતાનું રાજ્ય મેળવી શક્યો, એજ જાત ઉપર ભાત.

પાઠ ૨૬ મો. પક્ષ ઘા.

ફાળ—ધ્રાસ્કો. દિલ—શરીર
રૂંધાઇ—અકળાઇ; મુંગળાઇ. તરૂ—ઝાડ.
પાંખ ઢીલી થતાં—વાગવાથી પાંખોની શક્તિ ઓછી થવાથી.
પાળ્યું—ઉછેર્યું; રક્ષ્યું.
તરફડી મરે—આકુળ વ્યાકુળ થાય; મુઝારી થાય, અસહ્ય વેદનાથી આમતેમ અંગ પછાડવું તે.
હસ્ત મારાજથ—મારા હાથે, મારા પોતાના હાથથી.
દિલ ધડકતે—ધબકારા લેતા શરીર ઉપર ઉઠે-બેઠું થાય; ઉઠે,
જખમ—ઘાં. ક્રુર હસ્તે—દયા વગરના હાથથી, ઘાતકી હાથથી
કુમળું—કોમળ; નાજુક. કિંતુ—તો પણ.

કળ—મુર્છા; તંમર; ભમરી, દુઃખની ઝણઝણી
મધુર—મીઠાં, રસીક. ગમતા—ફાવતા; પોતાને રૂચે એવાં.
ડરીડરી—બીને બીક રાખીને. ઇચ્છતું—ચાહતુ મન કરતું, ભાવના કરતું
શ્રદ્ધા ગત થઇ—મનની ભાવના જતી રહી, વિશ્વાસ ઉઠી ગયો.
કોઇ કાલે—કોઇ પણ વખતે. વિસરી શકવા—ભુલવાને
સામર્થ્ય બળ; શક્તિ. ફરીને—બીજીવાર.

અર્થ—તે પક્ષીની ઉપર મેં પથરો નાંખતાંમાં તો નાંખી દીધો.તે હાથમાંથી વછુટયો ને અરરર ! એવી મારા અંતઃકરણમાં ફાળ પડી ! અરેરે ! એ તેના શરીર ઉપર વાગ્યો અને તેનો જીવ મુંઝવાઇ ગયો, તેથી તેની પાંખોનું જોર ઘટી જવાથી ઝાડ ઉપરથી નીચે આવ્યું. ૧

અરેરે ! જેને મેં પાળી પોષીને મોટું કર્યું છે. તે મારા પોતાનાજ હાથથી મારેલા પથ્થરને લીધે વેદનાથી આમ તેમ પછાડા મારે છે ! તેનું શરીર ધબકારા લેતું હતું તેથી તેને પાણી છાંટયું, તો પણ તે ઉઠી શક્યું નહિ ! અરે ! મારા દયા વગરના હાથથી ઘા કરેલો છે તે શી રીતે ઉડે ! અહોહો ! તેનું હૃદય છેક કોમળ હોવાથી તે શી રીતે ઉભું થય ! ૨

અહો ! તો પણ તેને જે તંમર ચઢી હતી તે ઉતરી અને તેની આંખો ઉઘડી, તે મરણ પામશે કે તેનો જીવ બચશે. તે કોણ સમજી શકે ! અહો ! તે મીઠા બોલ બોલવાને અને આ બાગમાંનાં મીઠાં ફળો ફરીને ખાવા માટે તે જીવ્યું. ૩

અરેરે ! એ જીવ્યું તો પણ ફરીથી કોઇ વખતે તે મારી પાસે આવશે નહિ, કદાપિને તે પાસે આવે તો પણ બીબીને ઉડી જવાનું મન કરશે,અરેરે!મારા પ્રત્યેનો તેનો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો. પછી કોઇ વખત તે

મારી પાસે આવશે નહિ. તેને તેને જે ઘા વગ્યો છે, (પથ્થર વાગ્યો છે) તેને ભુલી જવાને તેનામાં કાંઇ બગ નથી.

પાઠ ૨૭ મો—એસ્કીમો

એસ્કિમો—આ નામના લોકો.
સખ્ત—ઘણીજ, કકડીને અતિશય.
છવાઇ—ઢંકાઇ, ફરી વળવું તે.
ચિરાડો—ફાટ, ચીરો.
કૃત્રિમ—બનાવટી,
દિવાલ—ભીંત.
અર્ધવર્તુળાકાર—અર્ધ ગોળ, અર્ધ ગોળના આકાર જેવું.
પાત્ર—વાસણ
માંસાહારી—માંસનો આહાર કરનાર.
કેશ—માથાના વાળ
મગરૂબ—અભિમાની, ગર્વિષ્ટ અહંકારી
ભરાઉ—ગુચ્છાદાર.

પ્રશ્ન

૧ 'એસ્કિમો' એ કયા જાતના લોકો ક્યાં રહે છે?
૨ ઠંડકથી બચવાને તેઓ શું કરે છે?
૩ એસ્કિમોના શરીરનું વર્ણન કરો.
૪ તેમની ઘર બાંધવાની રીત કહો.
૫ તેઓ વસ્ત્ર, ખોરાક અને દીવાબતી માટે શેનો ઉપયોગ કરે છે?
૬ તેમની સ્ત્રીઓના શરીરનુ વર્ણન કરો.

પાઠ ૨૮ મો—મકર સંક્રાંત.

ચગાવીશું—ઉડાડીશું.
શોખીન—આનંદની ભાવનાવાળા, સુખાનંદની ઇચ્છાવાળા.

ધર્મિષ્ટ—જેને ધર્મ વહાલો છે એવા, ધર્મ બુદ્ધિવાળા પવિત્રતાથી રહેનારા **धर्म**×**इष्ठ** ધા, રાજ કરવું×**त** પ્ર૦

પર્વ-ધર્મ કરવાનો દિવસ ધ્યાન રાખી, નજર રાખી. દ્રષ્ટિ રાખી.

મકર-મઘર; એક રાશી; મઘરના આકારનું તારાનું ઝુમખું.

સંક્રાત-ઉતરાયણ, સુર્યનું મકર રાશીમાં જવું તે **सम्** ઉ.× **क्रम्** ધા૦ પગલાં ભરવાં, જવું×**त** પ્રત્યય=પેસવું, દાખલ થવું.

ઉત્તરાયણ=**उ-तर**×**अयन** એમાં **अय** ધા૦ જવું + **अन** પ્ર=સૂર્યનું ઉત્તર દિશા તરફ જવું તે.

દર્મિયાન-વખત

દક્ષિણાયન—**दक्षिण**+**अयन**=સુર્યનું દક્ષિણ યન તરફ જવું.

ફેરફાર-તફાવત, અંતર નિયમિત રીતે-નિયમ પ્રમાણે.

પસાર થતો=દાખલ થતો; ફરતો. ધનુર-કામઠાના આકારનું ઝુમખું

કામજોગું-ખપપૂરતું, ઉપયોગનું ઇચ્છા-ભાવ, મરજી.

ફરજ-ધર્મ; કર્તવ્ય; જે આચરણે ચાલવાની જરૂર છે તે.

મેષ-ઘેટું. વૃષભ—આખલો.

મિથુન-જોડકું, કર્ક-કાચબો.

તુલા-ત્રાજવાં. વૃશ્ચિક-વીંછી.

કુંભ-ઘડો.

પાઠ ૨૯ મો. શણ.

ડીંડવા-જીંડવા ફળ. પીલવાથી-પીસવાથી

વિકાસ-ફેલાવો-હૃષ્ટપુષ્ટ સહી-વેઠી, ખમી,

મુખ્યત્વે-ઘણું કરીને રેશા-ઉપરની છાલ, બીડી

મરદ—આદમી | તંતુ—તાર
વર્ગ—જથા, નાના મોટા જુદા પડવા તે
પંજેટી—શણુ સાફ કરવાનું ઓજાર.

પ્રશ્ન.

૧ શણુના છોડને વાવવાની રીત કહો.
૨ બીજ પકવવામાં અને શણુના તાર પકવવામાં શો ભેદ રાખે છે
૩ શણુના તાર તૈયાર કરવાની રીત કહો.
૪ શણુનો ઉપયોગ કહો

પાઠ ૩૦ મો.

એલેક્ઝેંડર ને તેના અમલદાર.

શહેનશાહ—રાજા | રાજનગર—રાજધાનીનું શહેર
ફરમાવ્યું—ફરમાન કર્યું, તાકીદ કરી, સૂચના આપી
જાહેધરી—બોલેલું પાળશો તેની ખાત્રી માટે માનમાં મુકેલી વસ્તુ
જયનાદ—જય, થાઓ એવો ઉચ્ચાર
શાસન—શિક્ષણ કવાયત | ખ્યાલ કરાવ્યો-દેખાડી આપ્યું.
તાલીમ — કવાયત, લશ્કરી સીપાઇઓને જે શારીરિક અને લડાઇને લગતું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તે, શિક્ષણ, કેળવણી. અનુભવ લેવો.
પ્રમાણીકપણું—નીતિથી ચાલવું તે, ખરી રીતે વર્તવું.
કુતુહલ—આતુરતા, ઉત્કંઠા, હોંસ વિસ્મય, અચંબો, જિજ્ઞાસા, ઇચ્છા.
ટગર ટગર—એકી નજરે. વગર બોલે ચાલે માત્ર જોયા જ કરવું
બોપાળું—પોકળ, ખોટારૂં, ખાલીદમ, ભસ્મ, અંદરનું પોલાણ.
શરમીંદા—લજવાએલા, શરમથી નીચું જોવું તે, ભોંઠા

બોધ—મોટા રાજા સરખા પણ મોટાઇ ન રાખતાં અને સત્તા ન ચલાવતા પ્રમાણીકપણે વર્તે છે અને પોતાના અમલદારોની થતી ભુલો યુકિતથી સુધારે છે, તે પ્રમાણે દરેક માણસે પ્રમાણીકપણે વર્તવાની અને માયાળું સ્વભાવથી ચાલવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૧ મો. લોઢું.

વીશેષતા—ખાસ ગુણ, ખાસીયત

પેચ—આંટા ચઢાવેલ એવો ખીલો, સ્કુ

ખાણ-खन धा. ખોદવું-જમીનની અંદર ઉંડો ખોદેલો ખાડો

ઘડતર—હથોડાવતી ઘડીને બનાવેલી વસ્તુઓ.

અંધીયાર—અંદર દાખલ ન થવાય એવું બંધ

લોહચુંબક—લોહ=લોઢું×ચુંબક=ખેંચનાર=લોઢાને ખેંચવાનો જેનામાં ગુણ છે એવું લોઢું.

સ્ટીલ ટ્રંક—ઉત્તમ કેળવાયેલા લોઢાની બનાવેલી પેટી.

સ્મારક—યાદગિરી સમૃદ્ધિ દોલત.

પ્રશ્ન.

૧ લોઢું કયાંથી મળી આવતું હશે ?

૨ ખાણમાંથી કાઢેલા લોઢાને શુદ્ધ કરવાની રીત કહો.

૩ લોઢું કયી કયી જાતનું છે ?

૪ ભરતના લોઢાની કયી કયી વસ્તુઓ બને છે ?

૫ પોલાદની કયી કયી વસ્તુઓ બને છે.

૬ લોહચુંબક શેનું બને છે ને તેનો શો ઉપયોગ છે ?

૭ હિંદુસ્તાનમાં લોઢાનું કારખાનું કોણે અને કયાં કાઢયું છે ?

પાઠ ૩૨ મો. અહંકાર તજો.

ભવકુપ—ભવ=સંસાર×કુપ=કુવો=સંસાર રૂપી કુવો
ફુલ્યો=અભિમાનથી ભરેલો
ભુલ્યો—આત્માનું કલ્યાણ કરવાનું ભુલી ગયેલો
હાથે ચડ્યો—હાથમાં આવેલો મળેલો સર્યું—પાર પડ્યું,
વાટજ ઉઠી—નકામી થઇ નરકની વાટે—નરકને માર્ગે
સંચર્યો=ગયો. ચાલ્યો મિથ્યા—ફોકટ નકામી.
જનુની—જન્મ આપનારી માતા
ધર્યો ન ધર્યો—જન્મ ધર્યો તે ન ધર્યો જેવો થયો, મિથ્યા ગયો
ભારે મારી—ભાર રૂપ થયો—અવસર—સમય વખત
નિશ્ચિંત—શાંત ધિક—નિંદવા યોગ્ય
શાને—શા માટે, શા કારણે. મમતા—મમત્વ, અહંકાર, હું પણું
પરી—વેગળો, દુર,
સરજનહાર—દુનિયાનો બનાવનાર, પરમેશ્વર
સફળ—ફાયદાવાળો ધીરો—ધીરો ભક્ત
સરસ—ચઢીઆતો

હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો શું ફરે છે ? તું તારા આત્માનું કલ્યાણ ભુલીને સંસારરૂપી કુવામાં પડેલો છે. ને આ મનુષ્યના દેહરૂપ મણી જે હાથમાં આવેલો છે તે તેં ગુમાવ્યો છે. હે જીવ ! તું અભીમાનથી ભરેલો શું ફરે છે ?

તું ડાહ્યો થઇને આ દુનિયામાં ફરે છે. તેણે તારું શું કામ પાર આવવાનું છે? તું એમ સમજ્યો નહિ કે ઘડીકમાં જવું છે, પછી

આબરૂ શી રીતે રહેશે. જ્યારે તું જમરાજાના હાથમાં આવ્યો ત્હારે તારૂં બધું ડહાપણ જાણવામાં આવ્યું માટે હે જીવ ! તું અભિ૦

તારી અભીમાનથી ભરેલી મુછ નકામી થઇ. અને તું નરકને માર્ગે ચાલ્યો. તું તારી માતાને નકામો ભાર રૂપ થયો ને તેં જન્મ લીધો તે ન લીધા જેવો થયો તે વખતે સમય આવી પહોંચ્યો છે માટે તું જાગ્રત થઇને તપાસી જો હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો૦

ઘણી દોલત મળી, મોટાં ઘરબાર મળ્યાં, તેથી શું થયું ? તેં શાંત થઇને પરમેશ્વરને ભજ્યા નહી. તેથી તારૂ જીવતર નીંદવા લાયક થયું છે. તારા જીવવાને પણ ધીકકાર છે, પરમેશ્વરે તને શા માટે જન્મ આપ્યો છે. હે જીવ ! તું અભીમાનથી ભરેલો......

માટે હે જીવ ! મારી શિખામણ તું મનમાં ધારણ કર, અને અહં-કારને છોડી દે, અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરીને તારો અવતાર ફળ-દાયી કરી લે, એમ કરવાથી ધીરો ભક્ત કહે છે કે-તું બહુ ાથી ગદ્દી-આતો બનીશ માટે હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો શું કરે છે ? તું તારા આત્માનું કલ્યાણ ભુલીને સંસાર રૂપી કુવામાં પડેલો છે......

પાઠ ૩૩ મો. ચિનાઇ રાજ્ય-શાહેરો અને લોકો. ભાગ ૧ લો.

પ્રાચીન-જુનું, પહેલાંના વખતનું

મોગલ-મુસલમાનોની એક જાત-ક્રુર ઘાતકી

દિવાલ-ભીંત | મિનારા-બુરજ

અગત્યનો-જરૂરી, કામનો | ગૌરવ-મોટાઇ

દર્શાવવા-જણાવવા, બતાવવા. | સમક્ષ-નજર આગળ

ઉષ્ણ-ગરમ, તાપ પડે એવા. | શીતલ-ઠંડા, ટાઢ પડે એવા

પ્રવીણ–જાણીતા. હોંશિયાર. પેગોડા–મંદિર, મુર્તિનું ઘર
ભોજનાલયો–ભોજન કરવાનું ઠેકાણું. વીશીઓ.
મહત્વના–ખાસ જરૂરી.
ભરચક–ભરપુર, જોઈએ તેટલું. ખીચોખીચ ભરેલું. પુષ્કળ.
જાહેર ચોગાનો–સાર્વજનિક ખુલ્લુ. જગાઓ.
ખીચોખીચ–ભરચક, ગીચ, ભરપુર
ગલી–ઘોરી રસ્તેથી જુદી પડી આડીઅવળી જતી સાંકડી પોળ, સાંકડી શેરી.
પરિચારકો–સેવકો ચિત્રિત–ચિત્રેલું
ગાંભિર્ય સુચક–ઠાવકાપણું બતાવનાર. મુંડિત–મુંડેલા
કેશ–વાળ પસાર થવું–જવું,
ધર્મિષ્ટ–ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળા પ્રચાર–ફેલાવો.

પાઠ ૩૪ મો. ચીનાઇ રાજ્ય શહેરો અને લોકો. ભાગ ૨ જો.

લિપિ–ભાષાના અક્ષરો લખવાની રીત
ચિત્રાત્મક શબ્દો–ચિત્રોથી સમજાય એવા શબ્દો.
વ્યાપાર સુચક–ધંધો બતાવનાર, દુકાનમાં શું વેચાય છે તે જણાવનાર
વરખ–સોના રૂપાના કાગળ જેવાં પાંદડાં,
પરલોકમાં–સ્વર્ગમાં ફેરીઆ–ફેરી ફરી માલ વેચનાર
ઉંટ વૈદું–ભણ્યા વગર વૈદું કરનારા
ખુરદો વેચનારા–પરચુરણ સામાન વેચનારા
તિરસ્કાર–ધિક્કાર પીઠ કરી–પુઠ ફેરવી. અવળા ફરીને
લાંછન–એબ, કલંક કૃત્રિમ–બનાવટી, હાથની બનાવેલી

વિકાસ-સુધારો થવો, મોટું થવું તે, વધવું તે
નાબુદ-સમુળગો નાશ થવો તે, નિર્મુળ
મિતાહારી-માપ પ્રમાણે ખાનાર આચાર-ચાલ, રીવાજ
પુર્વજો-બરડા, વડીલો ફિલસુફ-વિદ્વાન
ચિત્ત શુદ્ધિ-મનની પવીત્રતા
પ્રજાસત્તાક-પ્રજાનું રાજ્ય, પ્રજાનો અમલ ચાલે એવું
સ્થિરતા-શાંતી

પ્રશ્ન.

૧ ચીના લોકોના શરીરનું વર્ણન કરો.
૧ ચીના લોકોના સ્વભાવનું વર્ણન કરો.
૩ ચીના સ્ત્રીઓનું વર્ણન કરો.
૪ ચીન દેશનાં શહેરો વિષે જાણવા જેવું શું છે ?
૫ ચીના લોકોનો મુખ્ય ધંધો શો છે !
૬ ચીના લોકોને કઇ બાબતનો શોખ વધારે છે ?
૭ ચીન દેશમાં કયા કયા ધર્મ ચાલે છે ?

પાઠ ૩૫ મો. આનંદી સ્વભાવ રાખો.

લેખક-સારા લેખો લખનાર રમુજી—ગમત પડે એવી
રાજપુત્ર-રાજાનો કુંવાર
અવલોકન-અવ ઉ૦ લોક ધા૦-તપાસવું જન પ્ર૦ વધારે તપાસીને જોવું તે
મનુષ્ય જીવન-માણસની જીંદગી
સર્વસ્વ-બધું, ઉત્તમમાં ઉતમ મેળવવાની વસ્તુ
માનવી ભુમિ-મનુષ્ય લોકની જમીન, દેશ

પરીશ્રમ—મહેનત, પ્રયત્ન

વ્યર્થ—નકામા

અર્થાત—એટલે

અપરીમીત } અ ઉ૦—परि ઉ૦ — मा ધા૦ માપવું — त પ્ર૦ — માપ કરી શકાય નહિ એટલું, પુષ્કળ

કામના—ઇચ્છા, આશા

નીરમ્યું—નક્કી કર્યું

સદ્યોગ-शब्द्-સારો — उद्योग —ધંધો, સારો ધંધો

તૃપ્ત થવું—શાંત થવું, સંતોષ પામવો.

સહ્ય—સહેવા યોગ્ય ખમવા યોગ્ય

દુણાયાજ-બળ્યા, મનમાં બળવું તે, અંતરમાં મુંઝાવું તે, નારાજ થવું

આશાવાદી—હમેશ આશાપર આધાર રાખનારા

નીરાશાવાદી—હમેશ નિરાશામાં ડુબી રહેનાર

પોષનારી-પોષણ કરનારી, વધારનારી

નિર્વિવાદ-કોઇપણ જાતના સંદેહ વગર નક્કી, જરૂર.

ઉકલી શકાય છે—કરી શકાય છે. આત્મબળ—મનની સહન કરવાની શક્તિ

પ્રવેશ કરી શકતી—દાખલ થતી. વીજયી—જીત પામનારો, કામ પુરૂં કરનારો

અઢળક—પુષ્કળ, બહુ અહર્નિશ=અહર-દિવસ=નિશ-રાત-રાતદીવસ.

ચક્ર—પૈડું

સ્વલ્પ—સુ —અલ્પ=થોડું. =ઘણું થોડું.

પ્રવૃત્ત—તૈયાર

અંકુશમાં=કબજામાં, દાબમાં

આશાજનક—આશા ઉત્પન્ન કરનાર, આશા=ઉમેદ, હોંસ + जन् ધા૦ નીપજવું + अक પ્ર૦=કરનાર.

બોધ —આ સંસારમાં સુખ અને દુઃખ જોડાયેલાં છે. સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ આવેજ જાય છે. માટે દરેક પ્રસંગે આનંદી સ્વભાવ રાખવો. આનંદી સ્વભાવ તંદુરસ્તીને પોષે છે ને

તંદુરસ્તી આનંદને પોષે છે. માટે બંનેને પોષો, ક્રોધને દબાવો મિજાજને અંકુશમાં રાખો. દિલગીરીમાં મચ્યા ન રહો. કેટલા ને નઠારાં પરિણામ માની લેવાની ટેવ હોય છે. એવો સ્વભાવ કાઢી નાંખો. વસ્તુની સારી બાજુ તપાસો અને આશા ઉત્પન્ન કરે તેવાં પ િણામ જોવાની ટેવ પાડો એટલે આનંદી પ્રકૃતી કેળવાશે અને પોષાશે.

પાઠ ૩૬ મો બુંદ.

બુંદ-કોફી-બુનદાણાને શેકીને દળે છે ને તેને ચાની માફક પીવાને બનાવે છે.

બારીક નજર-ઘણુંજ ધ્યાન આપીને જોવાની દષ્ટિ.

નિરીક્ષણ-નિ=ઉ૦×ઈક્ષ ધા૦ જોવું×અન પ્ર૦=ઘણુંજ તપાસીને જોવું તે

મહાલે છે-મોજ કરે છે, સુખ ભોગવે છે, મઝા કરે છે.

પાન કરીશું-પીઇશું, ખાઇશું.

સ્ફુર્તિ જાગૃતિ.

છાંટવાળાં-છાંટાવાળાં, ટપકાવાળાં.

પરિપક્વ-પાકાં

બુંદપાન-બુંદ પીવાનો

પ્રશ્ન

૧ બુંદના છોડમાં સ્ફુર્તિ લાવવાનો ગુણ છે એવું શી રીતે સમજાયું ?
૨ બુંદના છોડનો મુળ વાસ કયો ?
૩ બુંદના છોડનું વર્ણન કરો.
૪ બુંદના છોડનો કયો ભાગ પીવાના ઉપયોગનો છે ?
૫ બુંદ તઇયાર કરવાની રીત કહો.
૭ પીવા માટે કોફી તઇયાર કરવાની રીત કહો.
૮ આપણાં દેશમાં બુંદના છોડ કયા ભાગોમાં થાય છે ?

પાઠ ૩૭ મો. મીરાં ભજન.

ગોવિંદો—ગોવિંદ શ્રીકૃષ્ણ એ વહાલ વાચક શબ્દ છે.

પ્રાણ-પ્ર ઉ૦ × અન્ ધા૦ શ્વાસ લેવો=જીવ=જીવજેવો વહાલો

જગ—સંસાર. ખારો—કડવો લાગ્યો.

મારો રામજી-વહાલને અર્થે એક વચન વાપર્યું છે.

સંતન—સંત, સાધુ પુરૂષ

વિષ—ઝેર, ઝેરી પદાર્થ ભરેલો છે એવો. સહાય—મદદગાર

અમૃત—મીઠો પદાર્થ માયા—સંસારની જંજાળ

સુષુમણા—એ એક નાડી છે. તે તાળવું ભેદીને બ્રહ્મદ્વાર સુધી જાય છે. એ નાડીથી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરાય છે. ઉંઘતી વખતે એ નાડીમાં જીવ રહે છે.

નાવણીઓ—સ્વામી નિર્દોષ—દોષ વગરનો

દુજો—બીજો ડાગ—એબ, કલંક

કાય-શરીર લાડણી—વહાલી લડાવેલી

હજુર—પાસે

મીરાં કહે છે—શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન અમારા પ્રાણથી વહાલા છે. અને આ જગત મને કડવું લાગે છે મતલબ કે—જગત મિથ્યા લાગે છે. મને મારો એક રામજીજ ગમે છે, બીજો કોઇ મારી નજરે આવતો નથી, એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ૧

મીરાંબાઇના મહેલમાં ભગવાનની સેવા કરનારા સંત પુરૂષોનું રહેઠાણ છે, દગલબાજ માણસોથી ભગવાન વેગળા રહે છે, અને સંત પુરૂષોની પાસેજ રહે છે, એવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન... ... ... ૨

રાણાજી જે કાગળ મોકલે છે, તે રાણી મીરાંના હાથમાં આ-પજો, તેમાં લખે છે કે–સાધુ લોકોની સોબત છોડી દઇને તમે અમારી સાથે રહો. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ... ...

ત્યારે મીરાંબાઈ રાણાજીને કાગળ મોકલે છે તે રાણાજીના હાથમાં આપજો; તેમાં લખે છે કે હે રાણાજી ! તમે રાજપાટ છોડી દઇને સાધુ પુરૂષોની સાથે રહો. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ... ૩

ત્યારે રાણાજીએ મીરાંને ઝેરનો પ્યાલો મોકલ્યો, તે મીરાના હાથમાં આપજો; પણ જેને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સહાયતા છે તે તેને અમૃત માનીને પી ગયા એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.... ... ૪

એટલે મીરાંજીએ સાંઢવાળાને કહ્યું કે મ રે તો એક સો કોશ દુર જવું છે માટે તારી સાંઢ શણગારીને તૈયાર કરજે. રાણાજીના દેશમાં મારે પાણી પીવાનો પણ દોષ છે, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.... ...૫

મેવાડ દેશને ડાબી બાજુએ મુકીને મીરાંજી પશ્ચિમ દેશમાં ગયાં એવી રીતે જેમનું મન માયામાંથી દુર થયું છે એવાં મીરાંજી સઘળું છોડી દઇને નીકળ્યાં. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ... ... ૬

સાસુ સુષુમણા, સસરો સંતોષ ને આ જગતમાં મારો જગજીવન જેઠ છે, ને નિર્દોષ એ સ્વામી છે. એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન...૭

હું જ્યારે ચુંદડી ઓઢું ત્યારે તેમાં રંગ નીકળે, ને તે જુદાજ રંગનું થાય; માટે હું કાળો કામળોજ ઓઢું, જેથી શરીરને બીજો કોઇ ડાઘ લાગે નહીં. એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ... ... ૮

મીરાંજી ભગવાનની વહાલી છે, તે સંત પુરૂષોની સાથે રહેતી, સંત પુરૂષોની સાથેજ તેમને ઘણો સ્નેહ હતો; અને દગલબાજ મા-ણસોથી તેમનું મન વેગળું રહેતું હતું. માટે એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન

અમારા પ્રાણથી પણ વહાલા છે ૯

પાઠ ૨૫ મો—સુએઝની નહેર

સંયોગી ભુમિ. } સં૦ઉ૦=યુજ ધા૦જોડાવું×ભુમિ=પૃથ્વી જમીનનાં બભાગ જોડાય છે એવો જમીનનો ભાગ;જમીનના બે મોટા ભાગને જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ

પરવાનગી—રજા

ખુલ્લી મુકાઇ—ઉપયોગમાં લેવાની છુટ આપી.

પરસ્પર—એક બીજાની સાથે   કબુલાત—સરત, કરાર, કરાર

ઘેરી લેવા—આંતરી લેવી, કબજે લેવા.

સુલેહ શાંતિ—આબાદી, શાંત

માલીકી—માલીક પણાનો હક, ધણીપણાનો હક.

એકત્રિત—જુદા જુદા ભાગો મળીને એક થયેલું

સલતન—સામ્રાજ્ય, મોટો રાજ્ય તે સમ્રાટ

હંકારવા—ચલાવવા.

કંટાળો—અપ્રીય લાગવાથી અકળાઇ જવું, મુઝાવું, ત્રાસવું.

રમ્ય—રમણીક; આનંદ ઉપજાવે એવો. સમાયા—એકઠા મળ્યાં, ભેગા થયાં

પ્રશ્ન.

૧ સુવેઝની નહેર કોણે અને કયારે બંધાવી ?

૨ એ નહેર કેટલા વીસ્તારમાં છે ?

૩ સુવેઝની નહેર બાંધવાથી શા લાભ થયા છે ?

પાઠ ૩૯ મો. વીરબાળા ગ્રેસ ડાર્લિંગ.

વીરબાળા—બહાદુર છોકરી. પરગણું—તાલુકો મહાલ,
દીપસ્તુંભ—બેટાનો જથો. ટેવાઇ જવું—મહાવરો થવો.
સપડાએલી—આફતમાં આવેલી ધસારાબંધ—જોસબંધ, ઘણા જોરથી
છંટાઇ—હોલવાઇ બુજાઇ. મોજા—પાણીની છોળો.
ક્ષણે ક્ષણે—ઘડીએ ઘડીએ, વારંવાર.
ડોલંરોલા—હાલંહાલા પ્રતિક્ષણે—દરેક વખતે. તેજ વખતે.
ઝંપલાવાની—પડતું નાખવાની. ખાતરી—વિશ્વાસ.
હૃદયવેધક—હૈયું ચીરી નાંખે એવી કીકીયારી—બુમરાણ.

આગ્રહ પૂર્વક	આગ્રહથી,આગ્રહ જેમાં પહેલાં છે એવો, આગ્રહથી જેમ તે ક્રિયા થઇ છે તેમ. બહુવ્રીહિ સમાસ છે

હલેસું—પાણી કાપવાનું હથીયાર અતિ પ્રયાસ—ઘણો પ્રયત્ન
આવજત—સંભાળ, ચ કરી, બરદાસ
શમ્યું=શાંત પડ્યું, બંધ થયું, મટી ગયું ભેટ—બક્ષીસ, ઇનામ
પ્રસિદ્ધ—પ્ર ઉ૦+સિધ ધા૦ પ્રસિદ્ધ થવું=પ્રખ્યાત
પ્રશંસાપત્રો—વખાણના કાગળો વિનીત—વિનયવાળી, વિવેકી

પરાક્રમ	परा ઉ૦+क्रम् ધા૦ પગલાં ભરવાં=બહાદુરીનાં કામ એ પાષ્ટ તત પુરૂષ સમાસ છે

જાન=જીવ અનિષ્ટ—ખોટું નુકસાન

પરોપકારવૃત્તિ	पर ઉ૦+उप ઉ૦= कृ ધા૦ કરવું = वृत् ધા૦ વર્તવું ति પ્ર૦=બીજાના ઉપર ઉપકાર કરવાનું મનનું વલણ. મધ્યમ પદલોપી સમાસ છે.

શૌર્ય—શુરાતન, બહાદુરી સર્વથા—સર્વરીતે

પ્રશંસાપાત્ર—વખાણવા લાયક
ક્ષયરોગનો ભોગ—ક્ષયરોગમાં સપડાઇને મરણ પામી,

સાર્થક	સારા કામમાં વપરાયેલું, જીંદગીમાં જે સારાં કામ કરવાના તે કરીને જીવતર વખાણવું તે

બોધ—ગ્રેસ ડાર્લિંગના ચરીત્ર ઉપરથી બોધ લેવાનો એ છે જે પરાક્રમોથી દુઃખી માણસો દુઃખમાંથી બચે છે, મરતાં માણસોના જીવ બચે છે, નુકસાન થતું અટકે છે, તેજ ખરૂં પરાક્રમ છે. માટે દરેક જણે દયા, પરોપકાર વૃત્તિ અને શાર્ય રાખવાં, એજ વખાણવા લાયક છે. એવા માણસોની કીર્તિ આ જગતમાં અમર રહે છે.

પાઠ ૪૦ મો.

હરામનું આવ્યું હરામમાં જાય, ભાગ-૧ લો.

હરામનું—વગર મહેનતનું. દુર્દૈવ—વાંકું નસીબ. દુઃ=ખરાબ=દૈવ=નસીબ
લંબાવે—બાંબોકરે | માળપર—મેડા ઉપર
ગોઠીઆ—સોબતી, ભાઇબંધ. | કાજી—ન્યાય ધિશ.

પાઠ ૪૧ મો

હરામનું આવ્યું હરામમાં જાય ભાગ ૨ જો

વેષ—ઢોંગ | આજીજી—કાલાવાલા
કૌતુક—અચંબો, નવાઇ | શઠ—મુર્ખ
ભેદ—મર્મ, છુપી વાત
અભય વચન—જીવને નુકશાન ન થાય એવું વચન.

ખુરી—ખોટી | દાનત–નિષ્ઠા, ચિત્તની વૃત્તિ
કબુલ્યું—હા પાડી | ઇરાદા પૂર્વક–પાકા વિચારથી
હઠીલાઈ–હઠ, જક | અપયશ—અપકીર્તિ.
બહેતર–ખરૂં | જપ્ત–સરકારના કબજે કરવું તે.
દેશનીકાલ–દેશ બહાર કરવો તે, દેશમાં ન રહેવા દેવો તે.

બોધ—વગર મહેનત મેળવેલું ધન પાસે રહી શકતું નથી, તે દરેક રસ્તે ચાલ્યું જાય છે, ખરી મહેનતનો પૈસો જ ટકી શકે છે. માટે હરામનો પૈસો મેળવવાની લાલચ કોઈએ પણ રાખવી નહીં.

પાઠ ૪૨ મો—આજ્ઞાધીનતા.

આજ્ઞાધીનતા– } **આજ્ઞા**=હુકમ+**આધીન**=તાબે=**તા** પ્ર૦ પણું=હુકમને તાબે રહેવું તે, આજ્ઞા પાળવી તે.
પાલાપોષીને–સંભાળીને રક્ષણ કરીને, પોષણ કરીને.
આધીન—તાબામાં.
ઉપનિષદ— | વેદના અંત્યભાગ; જેમાં આત્મા, પરમાત્મા જગતને તેમના પરસ્પર સંબંધનું જ્ઞાન આપ્યું છે તે.
માન્ય કરે છે–કબુલ કરે છે, માને છે, પાળે છે.
ઉલ્લંઘન કરવું–આજ્ઞાથી આડે ચાલવું, આજ્ઞા લોપવી તે
દુભાવે છે–મનને દુઃખી કરે છે | આંતરડી—અંતઃકરણ
વડીલો—મોટાં માણસો | શાશન–શિક્ષા.
તીરસ્કારે–તરછોડે | આનાને—આજ્ઞાને
દીક્ષા– } કોઈપણ પવીત્ર કામ કરવાની યોગ્યતા મેળવવા માટે શરૂઆતમાં વ્રત આચરવું પડે છે તે.

અધીકાર–યોગ્યતા　　　　　શ્રદ્ધાળુ–આસ્થાવાળા.

સંપાદન–सं ઉ૦ पद ધા૦ મેળવવું ×अन પ્ર૦ મેળવવાનો પ્રયત્ન

નિરર્થક–निः–નહિ अर्थ ધા૦ માગ×अक પ્ર૦ નકામો

આડંબરી–ખોટો ડોળ ધારણ કરનાર.

મિથ્યા ભાશી　} मिथ्या–ફોકટ×भाष ધા૦ બોલવું इ પ્ર૦ કામુ બોલનાર; જુઠું બોલનારા.

સભ્યતા–વિવેક　　　　　તોછડાઇ–અવિવેક.

માન–લાગણી　　　　　અમાન્યા—આજ્ઞા

બળવતર–વધારે બળવાન, જોરાવર. સર્વત્ર–સર્વ જગાએ

સ્વચ્છંદી—પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર.

સહીસલામત–જેવા છે તેવા ને તેવા, સાજા તાજા

જાનમાલ—જીવ અને બીજો સરસામાન.

દગલબાજ–ઠગો કરનારા, કપટી.　　　　　ગૌરવ–મોટાઇ

અરાજકતા–અંધેર રાજા ન હોય એવી સ્થિતિ.

બોધ–સર્વેએ મા બાપ, ગુરૂ અને વડીલોની આજ્ઞા પાળવી જોઈએ તેમજ સરકારના કાયદાને માન આપી કાયદા પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ, એ દરેક માણુસની ફરજ છે. આ બાબત આજ્ઞા કરનારે પાળી શકાય તેવી જ આજ્ઞા કરવી જોઇએ પોતે પણ આજ્ઞાધીન થઇ સારો દાખલો બેસાડનો જોઇએ. ઉપદેશ કરતાં દાખલો વધારે બળવાન છે એ હંમેશ યાદ રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૪૩ મો. પ્રભાતિયું.

પાછલી—મધ્ય રાત્રી પછીની — ખટ ઘડી—છ ઘડી
નિદ્રા—ઉંઘ — પરહાર—છોડી દઇ, તજી.
સમરવા—યાદ કરવા, સંભાળવા જોગીયા—સંસાર ત્યાગ કર્યો હોય એવા
જોગ સંભાળવા—સમાધિમાં મગ્ન થવું.
ભોગ તજવા—સંસારી ભોગ છોડી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરવું
વેદિયા—વેદ જાણનારા — વૈષ્ણવ—વિષ્ણુના ભક્ત
સુકવિ—સારી કવિતા કરનાર — સદ્‌ગ્રંથ—સારા પુસ્તકો
પતિવ્રતા—એક પતિનાવ્રતવાળી સ્ત્રી — દાતાર—દાન આપનાર
કંથ—ધણી, સ્વામી. — કર્મ—કામ
મર્મ—ભેદ સાર — અવતરે—જન્મે.

જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે, ત્યારે સંત પુરૂષોએ સુઇ રહેવું નહિ, ઉંઘ છોડી દઇને શ્રીહરિનું સ્મરણ કરવું અને પ્રભુ ! તું એક છે એમ કહેવું, જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે.

જોગી પુરૂષોએ સમાધિમાં મગ્ન થવું, અને વૈભવી માણસોએ સંસારના ભોગ છોડી દઇ ઇશ્વરનું ધ્યાન ધારવું.

વેદ જાણનારા માણસોએ વેદ ભણવા બેસવું, અને વિષ્ણુના ભક્તોએ શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું જ્યારે પાછલી.

સારી કવિતા કરનાર માણસે સારી કવિતાનાં પુસ્તકો બનાવવાં, દાતા માણસોએ પુણ્યદાન કરવું; વળી એક ધણીના વ્રતવાળી સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીને પુછવું, ને સ્વામી કહે તે મનને વિષે ધારણ કરવું એ સે આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું. જ્યારે પાછલી છ ઘડી.

આપણે પણ આપણી પોત પોતાની જે ફરજો છે, તે સંભાળવી, જેવાં કામ કરીશું તેવાં તેનાં ફળ થશે, એવો ભેદ વિચારવો, નરસીંહ મહેતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રીતિમાં સમરતાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ફરીથી જન્મ ધારણ કરશે નહિ. માટે જ્યારે પાછલી ૭ ઘડી રાત રહે, ત્યારે સંત પુરૂષોએ સુઈ રહેવું નહિ.

પાઠ ૪૪ મો.

ભલો ન્યાયાધીશ, ભલો રાજકુમાર, અને ભલો રાજા.

સૈકાને અંતે–સૈકું પુરૂં થતાં હેન્રિ તરીકે હેન્રિ નામથી.

નાદાન—ન=નહિ×દાન=ડાહ્યા=મુર્ખ. ડાહ્યા નહીં તે.

ક્રૂર–ઘાતકી નિર્દય, જુલમી.

દુરાચારી | દુઃ=ખરાબ+આ ઉ૦ ચર ધા૦ ચાલવું–ઈ પ્ર૦ = ખરાબ વર્તણુકવાળો, ખોટી રીતે ચાલનારો.

કુમાર્ગે | કુ=ખરાબ ખોટો=માર્ગ=રસ્તો=ખોટે માર્ગે, ખોટી રીતે પ્રવર્તી, ચાલી

ભંગ કરવો–કાયદો પાળવો નહિ તે. કાયદા પ્રમાણે ન વર્તવું તે.

અતિપ્રિય–ઘણો વહાલો ઘોર–જબરો, મોટો ભયકર.

અપરાધ–અપ ઉ૦=રાધ ધા૦ ખોટું કરવું=ગુનો, દોષ, ખોટું કામ.

રાજદ્રોહી—રાજાના સામે પ્રજાને ઉશ્કેરવી તે, બંડ કરવું.

ધ્રષ્ટ—નફ્ફટ, ઉદ્ધત, ઉછાછળું. આવેશ–જુસ્સો,

સ્તબ્ધ–આશ્ચર્યથી હાલ્યા ચાલ્યા વિનાના, ચિત્ર જેવા સ્થિર.

ગાંભીર્ય–ગંભીરતા, સહનશીલતા, દબદબો–મરતબો, માન

આડે— વચમાં મરતબો–ગૌરવ, મોટાઈ.

ન્યુનતા–ઓછાપણું, ઘટાડો કૃપાદ્રષ્ટિ–મહેરબાનીવાળી નજર.

દુર્વ્યસની — દુઃખ–ખરાબ=વ્યસન=ટેવ+ઈ પ્ર૦ વાળો વ્યસનમાં [illegible] ઉ૦×અસ ધા૦ હોવું=અન્ પ્ર૦ ઈ=ખરાબ ટેવવાળો.

દુચ્છંદી–નઠારી લતમાં પડેલો, દુ–ખરાબ×છંદી–ટેવ લટ, ખો.

ખલેલ–અડચણ, હરકત

પવિત્રતા–ચોખવટ

પ્રતિષ્ઠા–ગૌરવ

કલંક—લાંછન, એબ.

ચહેરો—મોંનો દેખાવ.

આસન—બેઠક.

ઇજા–હરકત, નુકશાન

મક્કમ—ચોકકસ, ડગે નહિ એવા

પ્રતિનિધિ–પ્રધાન, રાજાના તરફથી કામ કરનાર

દુર્વિનય—અનીતિ

આજ્ઞાભંગ–આજ્ઞા લોપવી તે

મુદ્રા— ચહેરો, મોંનો દેખાવ,

નિવેદન—જાહેર ખુલ્લી.

લેશ–જરા, લગીર

ધનિક-પૈસાદાર

નમુનાદાર–નમુના તરીકે ગણવા યેગ્ય.

બોધ—ન્યાયની દ્રષ્ટિમાં રાજાને રંક, ગૃહસ્થ ને ગરીબ, મોટા ને નાના, સર્વ સરખા છે. ન્યાયાધિશ એવા જોઇએ કે રાજકુંવરને શિક્ષા કરતાં મન રગાવ્યું નહિ, રાજકુંવર પણ એવા જોઇએ કે ન્યાયાધિશના હુકમને તાબે થાય.

પાઠ ૪૫ મો–શકુંતલાનું આખ્યાન ભાગ ૧ લો

આખ્યાન–હકીકત, સવીસ્તર હકીકત, વાત, કથા

ચંદ્રવંશી–ચંદ્રના વંશમાં જન્મેલો વંશજ–કુળમાં જન્મેલો.

કંટકવાળું–કાંટાવાળું

ભ્રમર–ભમરો, મધમાખ

ગુંજન–ગણગણ અવાજ.

સૌંદર્ય–શોભા, સુંદરતા.

અગ્નિકાર્ય–અગ્નિપુજા.

તપોવન–ઋષિઓને તપ કરવાનું વન.

આશ્રમ–મુકામ

અધિપતિ–આગેવાન માણુસ, ઉપરી

શોઅશો—અટકશો ઉભા રહેશો   તપસી-સાધ્વી, તપ કરનારી સ્ત્રી.
સ્વાગતે-સન્માન, આદર સત્કાર,   પ્રયોજન-કારણ,
ઉપાસના—સેવા.
કલ્યાણી-ભલુ કરે એવી સ્ત્રી.   વૃતાંત—હકીકત.
આસક્ત-પ્રેમમાં પડેલો, મોહિત   ધર્મજ્ઞ-ધર્મ જાણનાર.
વિરકત-ત્યાગી, સંસાર ઉપરથી મન ઉઠી ગયું છે એવા.
આત્મઘાતી—આત્માને હણનાર, પોતાના કલ્યાણનો વિનાશ કરનાર.
વિઘ્ન—હરકત, અડચણ, ખામી. આકર્ષ્યું—મોહિત કર્યું
ચળીત-ચળેલું, ડગેલું,
ગાંધર્વ લગ્ન-વરકન્યા પોતાની મેળે એક એકને વરી લગ્ન કરે તે.
સ્વીકાર-અંગીકાર, કબુલ કરવું. ભર્તા—સ્વામી, ધણી.
ધર્મમાર્ગ-ધર્મ શાસ્ત્રમાં બતાવેલો રસ્તો.
શરત—કબુલત.   પુરોહિત-ગોર, ધર્મગુરૂ
વિધિપુરસર—શાસ્ત્રમાં બતાવેલી રીત પ્રમાણે.
પદવી-હોદ્દો, રાજ્ય તરીકે મોટાપણું.
છાજે-શોભે.   દબદબો-ઠાઠ.
અભિનંદન આપી—અનુમતિ આપી. જે બન્યું હતું તેને માટે ખુશી બતાવી.

પાઠ ૪૬ મો—શકુંતલાનું આખ્યાન ભાગ ૨ જો

વહીગયાં-વીતી ગયા.   સાંપડયો—જન્મ્યો.
ક્રીડા—રમત.   મુષ્ટિપ્રહાર—મુઠીથી મારવું તે.
સર્વ દમન-બધાંને દમે એવો, બધાને વશ કરે એવો.

લેવાતી ગઇ–કરમાતી ગઇ. વત્સે–પુત્રી.

યુવરાજ–પાટવી કુંવર પૌત્રો–પુત્રીના દીકરો

પટરાણી–મુખ્ય રાણી, પાટવી રાણી.

નમન–નમસ્કાર

દેશવટે–દેશમાંથી બહાર રહેવું તે, પરદેશ ફર્યા કરવું તે

અડપલાં–અટકચાળાં. કંટાળ્યા–કાયર થયા.

પાદ–પગ હિતકારક—ભલું થાય એવાં

આરાધન—પુજન. ઉલટી=અવળી

ચિરકાળ—લાંબી મુદત યુક્ત–લાયક, યોગ્ય

અનુજ્ઞા—રજા વિલંબ—વાર

અજ્ઞાન–સમજ અનિષ્ટ ખોટું, ઇચ્છા યોગ્ય નહિ તે

વદી—બોલી અસત્ય–જુઠું

પીગળ્યું–નરમ થયું સમાગમ–મેળાપ

પ્રતિપાલન કરો–પાળો, તે પ્રમાણે વર્તો.

આકાશવાણી–બોલનાર દેખાય નહિ એવી આકાશમાં થતી વાણી.

આખ્યાન—જેમાં કથા કહેલી હોય તે

સુપ્રસિદ્ધ–સારી રીતે જાણીતું થયેલું.

પાઠ ૪૭ મો. अनंत वात्सल्य.

અનંત–અત્યંત બહુજ—અથાગ

વાત્સલ્ય–પ્રેમ वत्सल ઉપરથી ભાવ વાચક નામ છે.

માનેલું–ધારેલું; નક્કી કરેલું ખોયા–ગુમાવ્યા; અળગા કર્યા

દુર્બલ—दुः÷ बल=બળ વગરનો; દુબળો
દીન—ગરીબ; રાંક. નિરાશ—આશા વગરનો; દુબળો निः=आश.
રોયા—રડયા બળેલો-ચિંતાથી બળતો; કઢાયા વાળો
પંક નિમગ્ન—पंक=કાદવ×निमग्न=ડુબેલો—કાદવમાં ડુબેલો.
ચરણો—પગ, ધોયા—સાફ કર્યા; સ્વચ્છ કર્યા,
જખમો—ઘા; દુઃખ રૂપી ઘા. જુના- પહેલાંના
લેપ લગાડીને—પ્રેમ રૂપી દવા ચોપડીને. લોયા--મટાડયા, રૂઝવ્યા.

અર્થ—હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા. મેં તો એમ ધારેલું કે તમે મારાથી વેગળા રહ્યા છો, પણ હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા.

દુબળો, ગરીબ, આશા રહિત અને ચિંતાથી બળાપો કરનારાઓને તમે વેગળેથી જોઇનેજ રડો છો દયા લાવો છો! એવા હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા.

જે અમારા ચરણો કાદવમાં ડુબેલા હતા. એટલે પાપમાં ડુબેલા હતા, તેને તેં પોતે દયાવડે ધોઇને સ્વચ્છ કર્યા એવા હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા.

અમારા પહેલાંના જે દુઃખ રૂપી ઘા હતા, તેને ચોકખા કરી પ્રેમ રૂપી દવા લગાડીને મટાડયા. એવા હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા.

મેં તો એમ ધારેલું કે તમે મારાથી વેગળા રહ્યા છો, પણ હે પ્રભુ પિતા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ જોયા.

હે પ્રભુ પિતા! આ વાતો મેં આપનેજ જોયા! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમનેજ આવા જોયા.

પાઠ ૪૮ મો. બગદાદનો વેપારી અલી કોગીઆ, ભાગ ૧ લો.

સાધારણ—વચલા વાંગાનો મધ્યમ.
અતિસંપતિમાન—અતિ=વધારે=સંપતિ,=દોલત=માનવાળો=ધણી દોલતવાળો.
અતિ દ્રવ્યહીન—અતી=વધારે × દ્રવ્ય=પૈસા÷હીન=વગર=પઇસા=વગરનો ઘણો ગરીબ.
ગુજારતો=ગાળતો, નભાવતો.
હજ—જાત્રા.
યથાશક્તિ=યથ=જે પ્રમાણે× શક્તિ=મજું=પ્રમાણે
મુંઝવણ—ગુંચવણ, વીચાર ગોટાવો તે.
સોના મહોર-સોનાના શીક્કા.
સંઘરાશે—રાખી મુકાશે, રખાશે.
કાફલો—ટોળું
ધાર્મીક—ધર્મ શાસ્ત્રમાં બતાવેલી
ફરજ—ધર્મ, કામ
અદા કરી—પુરી કરી.
પ્રવાસ—મુસાફરી

પાઠ ૪૯ મો.

બગદાદનો વેપારી અલી કોગીઆ—ભાગ ૨ જો.

સ્થળે—જગાએ.
ગપાટા—ખરીખોટી વાતો,
ગાંડે—તપ કરે
અપ્રમાણીક—ખોટું નીતીથી ઉલટું.
નીચ—હલકું, પાપી.
સુમારે—આશરે
મુસાફરખાનું—મુસાફરોને ઉતરવાની જગા, ધર્મશાળા.
હર્ષઘેલો—આનંદથી ગાંડા જેવો થયેલો.
તસ્દી—મહેનત.
અવઘડ—મુશીબત, અડચણ
કોઠાર—અનાજ વગેરે સરસામાન રાખવાની જગા,
ખોલી-ઉઘાડી,

પાઠ ૫૦ મો.

બગદાદનો વેપારી અલિ કોગીઆ ભાગ ૩ જો.

સ્તબ્ધ—અચંબાથી સ્થિર થઇ જવું તે,

નિસાસો—નિ:શ્વાસ — અનુકુળતા—અનુકુળ વખત, ફાવતો વખત

ટાઢક—શાંતી. — માન્યું—કબુલ કર્યું

યુક્તિ પ્રયુક્તિ—તદબીર, કરામત, ઇલાજ, હિકમત, ચાલાક, ખુબી

વિશ્વાસઘાત—વિશ્વાસને તોડવો. વિશ્વાસમાં વિ ઉ૦×શ્વસ્ ધા૦ શ્વાસ લેવો×ઘાતમાં હન્ ધા૦ મારવું

ફજેતી—ગેર આબરૂ — શાખ—આબરૂ.

ધક્કો—નુકશાન — થાપણ—અનામત મુકેલી રકમ.

ધવળ—ગુન્હામાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તો

બિનગુનેગાર—અપરાધ વગરનો — ઠેરવી—ઠરાવી

પાઠ ૫૧ મો.

બગદાદનો વેપારી અલિકોગીઆ ભાગ ૪ થો.

ખલીફા—મુસલમાન ધર્મગુરુ. — હારે—પાછો પડે.

ચુકાદો—ફેંસલો ન્યાય.

કસુર—ભુલ, ચુક — તહોમત—આરોપ, આળ.

વ્યંઢળ—નહિ પુરુષ કે નહિ સ્ત્રી, હીજડો, નપુંષક પુરૂષ.

નગર ચર્યા—ગામમાં શી વાત થાય છે, તે જાણવા છુપે વેષે નીકળવું તે.

ચાંદની—અજવાળી રાત્રી — સમક્ષ—નજર આગળ.

રજુ કરો—હાજર કરો, ખડો કરો લગતી—અનુસરતી, મળતી, આળતી
ચર્ચાતી—વાતો થતી વેષધારી—વેષ ધારણ કર્યો છે એવા.
બક્ષીસ—ઇનામમાં

બોધ-વિશ્વાસઘાત કરવો એ ઘણુંજ ખોટું છે વિશ્વાસઘાત કરનારને આવી કોગિઆના મિત્રની પેઠે સહન કરવું પડેછે. મિત્ર થઇને વિશ્વાસ ઘાત કર્યો તેથી મિત્રદ્રોહી ગણાયો; તેથી તેનાપરથી જગતના સર્વ લોકને વિશ્વાસ ઉડી ગયો, ને છેવટે ફાંસીની શિક્ષા પામ્યો, વિશ્વાસથી સોંપેલી રકમ ચોકખા દિલથી જાળવીને તેની જ્યારે આવે ત્યારે તેને પાછી સોંપવી એજ ખરો ધર્મ છે વિશ્વાસથી સોંપેલું કામ ચોકખા દિલથી કરવું જોઇએ.

ન્યાયાધીશ એવા જોઇએ કે દરેક કામમાં બારીકાઇથી ઉંડો તપાસ કરવો જોઇએ. ઉપરચોટીઆ તપાસથી ખરી હકીકત મળી આવતી નથી. સોગન ખવડાવી ખરૂં શોધવાની રીત સારી નથી, કારણ કે લોભી માણસો જુઠ્ઠાઇ કરવામાં પાછા પડતા નથી તો સોગન ખાવામાં શી રીતે મન પાછું પડે? જે ખોટું કામ કરે છે તે કોઇ પણ ખોટાઇ કરવાને અચકાતો નથી માટે કોઇએ વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ, મિત્ર દ્રોહી થવું નહી. ને દરેક વાતમાં બારીકાઇથી તપાસ કરવો.

પાઠ પર મો—સંતનું સ્વરૂપ.

સંત—સાધુ પુરૂષ સ્વરૂપ—ગુણ
દાસના દાસ—સેવકના પણ સેવક
કલ્પવૃક્ષ—આપણી જે ઇચ્છા થાય તે આપે એવું સ્વર્ગનું વૃક્ષ.
દાળિદ્ર—ગરીબાઇ, નિર્ધનતા ઉભુ રહ્યું—કાયમ રહ્યું, ગયું નહિ
વહિએ—કરીએ. શીદ—શા માટે

પંડયા—ગુરૂ, વિદ્યા આપનાર, ભણાવનાર
વળાવો—લુંટારા લોકથી રક્ષણ કરનાર
નામ અનામ-પ્રભુ નામ એ ખરૂં નામ છે, બીજા બધાં નામ ખોટાંછે
નરવો—નર્યા, કેવળ. બાંધણી—સરત, કરાર, કબુલાત.

જે મનને શાંતી પમાડે તેનેજ ખરો સંત પુરૂષ કહેવો ને તેના સેવકના પણ સેવક થઈને રહેવું માટે હે ભાઇ! જે મનને શાંતિ... ૧

આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે મળી શકે એવા ઝાડની સેવા કરવા છતાં ગરીબાઇ તો કાયમ રહી ત્યારે એની સેવા શા માટે કરવી? હે ભાઇ ૨

જ્યારે રોજ રાજાની નોકરી કરવાની છે, તો બીજાઓની વેઠ શા માટે કરવી? હે ભાઇ...... ૩

વિદ્યા ભણવા ગુરૂ પાસે ગયા ને તેમને વિદ્યાનું ખરૂં રહસ્ય શીખવ્યું નહિ તો પછી ગુરૂજીનો માર શા માટે ખાવો? હે ભાઇ! ૪

રસ્તે જતાં આપણું રક્ષણ કરવા સારૂ વળાવીઓ લઇએ અને જ્યારે લુંટારા લોકો લુંટીલે, ત્યારે વળાવા સાથે શામાટે જવું? હે ભાઇ ૫

વૈદ્યની દવા ખાઇએ અને તેમ છતા રાગતો કાયમજ રહે ત્યારે તેવા વૈદ્યની દવા શા માટે ખાવી જોઇએ? હે ભાઇ......... ૬

કોઇ આપણને વિશ્વાસ આપીને તેને ઘેર તેડી જાય ને પછી આપણું માથું કપાય ત્યારે તેને ઘેર શા માટે જવું જોઇએ? હે ભઈ ૭

પ્રભુનું નામ એજ ખરૂં નામ છે બીજાં બધાં નામ ખોટાં છે, એવું સાચા ગુરૂએ બતાવ્યું છે; તેજ નામ મારા હયામાં ચોટયું છે. હે ભાઇ ૮

બાપુ સાહેબ ગાયકવાડ કહે છે કે—તેની (તે પ્રભુની) કાયા તો કેવળ સ્નેહ રૂપ છે; અમે એવા પ્રભુને લઇનેજ રહીએ. હે ભાઇ... ૯

પાઠ ૫૩ મો–પરોપકારી હાવર્ડ—ભાગ ૧ લો.

વિભુતિઓ–ઐશ્વર્ય, સંપતી

સજ્જન–સત×જન–માં जा ધા૦ નીપજવું–સારા માણસ

દુર્જન–દુઃ=ખરાબ×જન×માણસ=નઠારા માણસ

સ્વાર્થ–સ્વ=પોતાનું+अर्थ ધા૦ માગવું=પોતાનું મતલબ

સાધવાને=પાર પાડવાને

હાંસલ કરવા–પાર પાડવા, પુરી કરવા

દ્રવ્ય સંપતિ | દ્રવ્યના द्रव ધા૦ ઝરપવું, ભીનાવું+ਸ਼ੀ ઉ૦ पद ધા૦ નિપજવું×ति પ્ર૦ પૈસાનું બળ ઘણો પૈસો હોય તે.

એશઆરામ–મોજમઝા, વૈભવ

તુચ્છકારવા–તિરસ્કારવા, નિંદવા મુક્ત કરવાનો છોડવવાને

જનસમુદાય–માણસનો જથો, જનમંડળ

પશુવૃતિ–પશુના જેવું આચરણ. પ્રોયોજવી–વાપરવી કામમાં લેવી

પારમાર્થિક–પારકાના ભલા માટે (ઉપયોગ કરવો.

કર્તવ્ય- કામ

રક્ષક–रक्ष ધા૦ રક્ષણ કરવું×अक પ્ર૦કરનાર=દેખરેખ રાખનાર, ઉપરી

ન્યાયી–नि ઉ૦+નીચે अय ધા૦ જવું × ई પ્ર૦ વધારે ઉંડું જેનાર ઇંનસાફ કરનાર.

આરોગ્ય–आ ઉ૦×रुज ધા૦ સુખ પામવું=સુખી, રોગ વગરનો

વ્યવસ્થા- वि ઉ૦=अव ઉ૦=स्था ધા૦ ઉભા રહેવું=ગોઠવણુ.

ગુથાય—વળગે, રોકાય

પરોપકારવૃતિ–પારકાનું ભલું કરવાનું મનનું વલણ.

નિર્દયતા—નિ=નહિ+दय=દયા×ता=પણું=દયા વગરનું-દયાપણું નથી તે, ક્રૂરતા.
ભગીરથ-બહુ મોટું; મહાભારત, ભગીરથ રાજાએ ગંગા નદીને શિવના મસ્તકમાંથી પૃથ્વીપર લાવવાનું ભારે કામ કર્યું તેવું
અર્પણ કર્યું--સોંપી દીધું
પદવી-હોદ્દો,
ગોઠવ્યા-પુર્યા.
મુલાકાત લેવી-જાતે મળીને તપાસ કરવી તે
નમુનાદાર-દાખલો લેવા લાયક નમુના તરીકે રાખવા લાયક,
ગર્વિષ્ઠ-અભિમાની
લેશમાત્ર-જરાપણ.
પૃથ્વીથી અધર—અકકડ ચાલતું તે, મિજાજમાં ચાલવું તે
કર્તવ્યનિષ્ટા-પોતાને કરવાના કામમાં અને પોતાની ફરજોમાં મચ્યા રહેવું
સુલક્ષ્ણ-વિવેક
શેરિફ-પરગણાનો મુખ્ય અમલદાર
જાગ્રત-બુદ્ધિવાળા જાણીતા
નિવાસ સ્થાન-રહેવાનું ઠેકાણું
ઝંપલાવ્યો-નીડર થઇ રહ્યો, બીક રાખ્યા વગર કામ કરવું
અનુકરણીય,—દાખલો-લેવા લાયક.
નિરાભિમાની-નિ=નહિ+अभि ઉ૦ मन ધા૦ અભિમાનકરવું=અભિમાન વગરનું અભિમાનથી મુક્ત થયેલું.

પાઠ ૫૪ મો. પરોપકારી હાવર્ડ ભાગ ૨ જો.

નાના પ્રસંગો-હલકાં કામે
સંસ્કાર-છાપ.
ખેદ-દુઃખ, પ્રશ્ચાતાપ
સમારકામ- સુધારવાનું, દુરસ્તીનું કામ
યતકિંચિત-થોડા પણ,
આશય-અભિપ્રાય, હેતુ, ઈરાદો, મતલબ.

સમગ્ર—બધું. મનોબળ-મનનું બળ મનની શક્તિ
નિમંત્રણ—તેડું. જલસો—મેળાવડો.
આસક્ત—લીન થવું તે મોહિત થવું.
એકાગ્રચિત. } જે કામ કરતા હોઇએ તેમાંજ મન લાગાડવું તે, મનને બીજાં કામમાં ડગવા દેવું નહિ તે.
ખાસીયત—ગુણ. વિગત—હકીકત.
વિનીત વિવેકી.
સ્મારક—યાદગીરી માટે કાંઇ પણ કાર્ય કરવું તે.
ધુન—લગની.
સિદ્ધાંત-સિદ્ધ થયેલી, સાબીત થયેલી વાત ખરો મત.
અનુભવસિદ્ધ—અનુભવથી સાબીત થયેલું.
સખ્ત—આકરો, ન પાળી શકાય એવો, મુશ્કેલીવાળો.
દુરઅંદેશી—ભવિષ્યમાં કલ્યાણ કરનાર ભવિષ્યમાં ભલું થવાના.
લંગડી-અધુરી, ખામી વાળી.
વિવેક—ખરૂં ખોટું પારખવાની શક્તિ.

બોધ—પરોપકાર એ સઘળાં સદ્‌ગુણોમાં શ્રેષ્ટ છે. આ ગુણ રાખવાની સઘળાને જરૂર છે પરોપકાર માટે શારીરિક બળ અને બુદ્ધિબળની જરૂર છે. શારીરિક બળ નિર્બળને પીડામાંથી મુક્ત કરવા માટે અને બુદ્ધિ બળ બીજાને કેળવીને સુમાર્ગે ચઢાલવાને માટે છે, પરોપકારની કેટલી જરૂર છે ને એથી શું લાભ થાય છે તે પરોપકારી હાવર્ડના ચરિત્ર ઉપરથી સમજાય છે.

પાઠ ૫૫ મો.

કબીરના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો.

ભક્તરાજ—ભક્તોમાં મુખ્ય, મોટો ભક્ત.
ચોકકસ—ખાત્રીલાયક, વિશ્વાસવાળું.
વણકર—લુગડાં વણનાર.
આત્મજ્ઞાની—જેને આત્માનું જ્ઞાન છે એવો, આત્મા સંબંધી જાણનાર
અસાર— સાર વિનાની, જુઠી,
ક્ષણિક—ક્ષણવાર પહોંચે એવી, નાશ પામે એવી, નાશવંત.
કામના—ઇચ્છા, ઉમેદ, હોંસ.
અસ્થિર—સ્થિરતા વગરનું, ડગુમગુ, ડોલતું,
સિદ્ધ થશે—પાર પડશે, પુરી થશે,
પાદસ્પર્શ—પાદ=પગસ્પૃશ ધા× અડકવું=પગનું અડકવું,
ગુરૂમંત્ર—ગુરુએ આપેલો મંત્ર
સ્તુતી—સ્તુ ધા વખાણવું તિ પ્ર૦=વખાણ.
વિદિત—જાહેર ઉઘાડું, ખુલ્લું. સર્વત્ર—બધે, સર્વ જગાએ,
કીર્તન કરવું—ગાયન સાથે કથા કરવી
ગુરૂપદ—ગુરૂની પદવી, અધમ—નીચ,
નિંદાનું પાત્ર—નિંદા થવાને યોગ્ય, ક્રૂધ—ગુસ્સે,
સાત્વિકવૃતિ—જ્ઞાન સદગુણી સ્વભાવ શાંતિ,
અંતર્યામી—હૃદયમાં રહેલો ઇશ્વર,
માર્ગદર્શક—માર્ગ=રસ્તોદર્શક=દેખાડનાર=રસ્તો બતાવનાર,
માન્ય થાય—કબુલ થાય, જીજ્ઞાસુ—જ્ઞાન મેળવવાનું ઇચ્છનાર

વિરકત-વિરાગી ત્યાગી, સંસાર ઉપરથી મન ઉઠી ગયું હોય એવો
ખિન્ન-દિલગીર દુઃખી
ઉપાધિ-ખટપટ, સંસારમાંથી મુકત થવામાં અડચણ રુપ

પ્રશ્ન

૧ કબીર ભકત કોને કોને માનનારા હતા ?

૨ કબીર ભકતે શી રીતે ગુરુ કર્યો ?

૩ કબીર ભકત મુળ કઇ જ્ઞાતીના હતાં ?

પાઠ ૫૬ મો. ઇશ્વર આગળ સહુ સમાન.

ન જાણુશો અમે મોટા-અમે મોટા પુરુષ છીએ એમ ન જાણુશો
કાચી-નાશવંત, ક્ષણીક કાયા—શરીર,
ધુળ મળી જશે-માટી ભેગી માટી થઇ જશે
કાળની ફાંસી-યમરાજાના ફાંસામાં પકડાઇશ,
મુમની-મલમલ ઓટા-ઓટલા, દેવડી,
સતનામ-સારાં કામને લીધે જેનું સારૂં નામ છે તે.

અમે તે મોટા પુરુષ છીએ એમ તમે જાણુશો નહિ, તમે વિચારી જુઓ તો અમે મો । પુરુષ છીએ એમ જાણુશો નહિ.

તારું શરીર ક્ષણીક-નાશવંત છે, તે જેમ દારૂના ટોપા ફુટે છે એટલે તેનો નાશ થઇ જાય છે, તેમ તારૂં શરીર માટીમાં મળી જશે;

ઘડો, ગાગર લોટા સર્વે એકજ માટીનાં બનાવેલાં છે, તમે વિચારી જુઓ તો.

તમે ગજીઆણી, મલમલ ને દોટી પહેરો, ઝીણા સાલના જોટા ઓઢો કે પછી ટકાની ગજ પ્રમાણે મળતી ખાદી પહેરો, તો પણ છેવટે સર્વ બળીને ખાખ થવાનું છે. માટે તમે વિચારી જુઓ તો.

તમે હરીની ભક્તિ નહી કરો તો જમ રાજા તમને ફાંસામાં પકડી સોટા મારશે. આ ઉંચ સ્થિતિનો છે, આ નીચ સ્થિતિનો છે એ બધો માયનો ખેલ છે; કારણ કે જે ઉંચ સ્થિતિનો છે તે ચટીકમાં નીચ સ્થિતિમાં આવી જાય છે, ને જે નીચ સ્થિતિમાં હોય છે તે ઉંચી સ્થિતિમાં આવી જાય છે, તે પાણીના પરપોટાના જેવા ક્ષણિક છે, માટે તમે વિચારી જુઓ તો.

રાજા હશે કે ગરીબ હશે તે સર્વે પૃથ્વી-માટી ભેગા મળી જશે એટલે પૃથ્વીમાં દટાશે પછી તેના ઉપર ઓટલા ચણાશે, બાપુ સાહેબ ગાયકવાડ કહે છે કે-સારાં કામો લીધે જેનું સારૂં નામ છે તેજ મોટા છે પરમેશ્વરની ભક્તિ વગર સર્વે ખોટા છે માટે વિચારી જુઓ તો અમે મોટા પુરુષ છીએ એમ જાણશો નહિ.

પાઠ ૫૭ મો કોડી.

બેડોળ-ઘાટ વગરનું. કદ્રુપુ-ખોટા દેખાવનું.

બખ્શિશ { ખુશી થઇ કોઇને કાંઇ આપવું તે. ભેટ, પારિતોષિક, પ્રસન્નતાની ભેટ, કદર કરી કંઇ આપવું તે.

સ્નાયુ-માંસના તંતુ, હાડકાંને માંસના રેસા જે તંતુવડે વળગેલા રહે છે તે.

સમતોલપણું-સરખાપણું ન્યુનતા-ઓછાપણું.

પ્રબળ-જોરાવર. ગંધ પારખવાની-વાસ લેવાની.

નજર—દ્રષ્ટિ.
તીણું—પાતળી અણીવાળું.
વેગ—ગતિ; ઝડપ.
ફાડી—ચીરો પાડી.
ભેદીશકે છે—દાખલ થાય છે, શરીરમાં પેશી શકે છે.
ઉપલાણે—પાણી આવવાના માર્ગ તરફ.
પત ન કર્યો—ગણકાર્યો નહિ, માન્ય કર્યું નહિ,
મુશીબતે—પરાણે મુશ્કેલીથી.
સુકુમાર—કોમળ
ખુબી—ખેલ, મઝા.
ન્યારી—જુદી
ચેતવણી—જાણ, ખબર.

પ્રશ્ન

૧ ગેંડીનું શરીર શાથી કઠ્ઠણું જણાય છે?
૨ ગેંડીની કઇ ઇંદ્રિય નબળી છે?
૩ તેની કયી ઇંદ્રિઓ પ્રબળ છે?
૪ ગેંડીના શરીરનું વર્ણન કરો?
૫ ગેંડીના ચામડાનો ઉપયોગ કહો?
૬ ગેંડી પોતાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે?

પાઠ ૫૮ મો. ચંદ્રહાસ આખ્યાન—ભાગ ૧ લો.

સંતાન—છોકરુ
ધાવ—ધવરાવીને મોટો કરનાર સ્ત્રી
સર્પ—સાપ
ડંસવાથી—ડંસમારવાથી કરડવાથી,
નિરાધાર—નિ=નહિ+આધાર=આશરો=આશરા વગરની.
શાલિગ્રામ—ગોળ, કાળો છિદ્રવાળો પત્થર વિષ્ણું તરીકે પુજાય છે તે.
વિધિ—વિધાત્રી, લેખ લખનારી દેવી.

નિમિત નકકી, નિર્માણ. ઝાળ—રીસ ક્રોધ.
હણવાનું—મારવાનું. મૃત મૃગ—મરણ પામેલો હરણ
નેત્ર—આંખો ભાખ્યું—કહ્યું.
વાંઝિયાં બાર ઉઘડયાં—વાંઝિયાંપણાનાં બારણાં ખુલ્લાં થાય. વાંઝિયા-
પણું મટી ગયું,
વદન—મોઢું. હાસ્ય કરતું—હસતું હોય એવું, હસતા
ચારું—સારું. સોમ સરખું—ચંદ્રમાના જેવું મોઢાવાળુ
સોમ કળા પ્રકાશ—ચંદ્રમા પુરેપુરી કળાથી ખીલ્યો હોય એવો
ધાર્યું=રાખ્યું, ધારણ કરાવ્યું.

પાઠ ૫૮ મો. ચંદ્રહાસ આખ્યાન-ભાગ ૨ જો

પરખાવ્યું નથી—આપ્યું નથી. બંદીજન—ભાટ લોક,
ઉપસ્થિત—ઉત્પન્ન ઉપ= પાસે × સ્થિત ન = ઉભો રહેલો =પાસે
આવીને ઉભો રહેલો.
સંદેહ—વહેમ. સત્કાર—આદર, સનમાન.
ભરોસાદાર—વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, મુઝાઓ છો—ગભરાઓ છો, અકળાઓ છો
સકળ—બધા શિરોમણી—માથાના મુગટ
ઘણેરૂં—બહુ, અતિશય
કિંકર—સેવક કાલા—અણસમજુ, નાદાન
ઘરસુત્ર—ઘર ગામ વગેરેનું ઠેકાણું મુહૂર્ત માત્રમાં, જોત જોતામાં
કાંતિ—સ્વરૂપ. મોહીત થઇ-મોહ પામી.
હસ્તાક્ષર—હાથના લખેલા અક્ષર.

પાઠ મો ચંદ્રહાસ—આખ્યાન ભાગ ૩ જો

વશે-દશા, સ્થિતિ. ગુણમાન-ગુણનાં વખાણ

રાજ્ય ભવન-રાજાને રહેવાનું ઘર, રાજ મહેલ.
ઉશ્કેરાઇ ગયો-ચીડાઇ ગયો, ગુસ્સે થયો
સાન-ઇશારત, પાટુ-પગની લાતો,
મુષ્ટિદાન-મુક્કીઓ મારવી તે. મૃદંગ—પખાજ, ઢોલકી, નરઘું.
ફોડયાં-ભાગ્યાં,
ભેર, નફેરી-એક જાતનું વાજું ભુંગળ વગેરે
તાલ—કડતાળાં કાંસી—ઝાંઝલીકાં,
તરભાણી-ત્રાંબાનો મોટો વાડકો.
ઝોળીઓ—બ્રાહ્મણને ખભે ભેરવવાની ઝોરીઓ,
દુષ્ટમાન-દુષ્ટમાન, રાજા બુધાનં-મારનાં,
ફસક્યો-બગડયો. ખારીલા-દ્વેષવાળા,
મારા-મારી નાખનારા માણસો ચંડાળ,
સમીપ—પાસે નજીક પ્રધાન સુત—પ્રધાનનો છોકરો.
રાતો રાત-રાતમાંને રાતમાંજ યુવક—જુવાન પુરુષ
અફસોસ-દિલગીર, હૃદયવેધક-હૃદયને વિંધી નાંખે એવો.
આઘાત-મનની લાગણી અરક્ષિત—રક્ષણ વગરનું,
સુરક્ષિત—સારી રીતે રક્ષણ પામેલું.
દૈવતાર્યું-નસીબ વડે પાર ઉતરેલું.
દૈવમાર્યું-નસીબમાં મરવાનું નક્કી થયેલું.
અનાથ—ધણી વગરનુ, રક્ષણ વગરનું.

અમે-પ્રયત્નથી　　　　　　　　બચેલો-ઉગરેલો,

બોધ—દુનીઆમાં જે નિરાધાર હોય છે, તે દેવથી પણ રક્ષાય છે તેને કોઇ ઇજા કરી શકતું નથી. જે ખાડો ખોદે છે તેજ પડે છે એટલે જે બીજાનું અહિત ઇચ્છે, તેનું પોતાનુંજ અહિત થાય છે પોતાનો ખાર પોતાનેજ ખાય છે, માટે કોઇના ઉપર દ્વેષ કરવો નહિ તેમજ સામાનું અહિત ઇચ્છવું નહિ.

પાઠ ૬૨ મો—ઉત્તરાનું સ્વપ્નું.

લાધ્યું-આવ્યું,　　　　　　　　કાલજ-કાળજું,

માવડી-મા, માતા એ પ્રીતિવાચક શબ્દ છે,

કૌતુક—નવાઇ જેવી.

ઉત્પાત—મોટી વિપત્તિ, મોટો નાશકારક બનાવ

ચેળો-મનના વિચારોની જે વારંવાર ગડભાંગ થવી તે ઉતાપો ગભરાટ જિજ્ઞાસા, ચિંતા, ફીકર,

એળે-મિથ્યા, ફોકટ, નકામો,　　　　સોહેલો—ફેડ, ઓળીઓ, હાંસ.

કર્મડાં-નસીબ,　　　　　　　　નિપુણું—બન્યું, નીપજ્યું.

નઠારો-નઠારૂં પરીણામ,

જોબન—જુવાની, યુવાવસ્થા,　　　　સીચી-રેડી, થઇ,

આદર-ભાવ.　　　　　　　　ભોગી-ભોગવનાર

કાજળવોણી-મેશ આંજ્યા વગરની,

માથ-માથુ　　　　　　　　નલવટ-કપાળ,

ચાંદલો-ચાલ્લો,　　　　　　　　વોહોણા-વિનાના,

શ્યામ—કાળા રંગનું
જાયો—જન્મ આપેલો તે પુત્ર
ખાંડો—ખંડિત થએલો, કોરાણેથી ભાંગેલો, ઘવાએલો
સુર—સુરા પુરૂષ બહાદુર અભિમન્યું,
પુર—પુરેપુરો બધો,
ખોડ અડચણ—આફત.
સંસપ્તક—કૌરવોના લશ્કરનો એક ભાગ.

દક્ષિણ પંથ—દક્ષિણ દિશાનો રસ્તો,
કોડ=ઘણાજ; બહુ.
આણુ=તેડું,
જામાઇ=જમાઇ

ઉતરા કુંવરી કહે છે કે મને સ્વપ્નું આવ્યું તેથી મારું હૃદય પણ દબાયું, તેથી મારૂં કાળજુ ખવાયું, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. તેથી ઉતરા થરથર ધ્રુજવા લાગી.

હે મારી સુદેષ્ણા માતા ! મેં એક નવાઇ જેવી વાત જોઇ સ્વપ્નાને વિષે મેં એવું જોયું જે મોટો વિનાશકારક બનાવ બનશે, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૨

હે મારી માતા ! હું શું કરૂં ? મને મારા હૃદયમાં ઘણો ગભરાટ થયો એવો કે મારુ જીવતર નકામું ગયું; અને મારા કોડ કાંઇ પણ પહોંચ્યા નહિ, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૩

મારાં નસીબને ધિક્કાર છે કે નઠારૂં પરીણામ નીપજ્યું. જેમ જંગલમાંનાં મીઠાં બોર નકામાં છે તેમ મારી જુવાની નકામી ગઇ છે. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૪

માળી પોતા બાગમાં ઘણાભાવથી પાણી પાઇને વેલીઓ ઉછેરે છે તેનાં પુષ્પની કળી ફુટે છે ત્યારે તેનો ભોગી ભોગવનારો તેને મુકીને ચાલ્યો જાય છે. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું.

સ્વપનામાં મારી આંખો મેંશ આંજ્યા વગરની જણાઇ, અને વાળ વગરનું માથું જણાયું; મારા કપાળે ચાંલ્લો પણ નથી; અને મારા હાથ ચુડા વગરના જણાયા, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૬

સ્વપ્નામાં જાણે હું ને મારા સ્વામી એમ અમે બે જણાં ઉંટ ઉપર બેઠાં અને, અકેકું કાળું લુંગડું ઓઢીને પુર્વ દિશાથી દક્ષિણ દિશાને રસ્તે ચાલ્યા એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૭

લોઢાના વાસણમાં ખીર પીરસેલી હોય, અને તેમાં તેલની ધાર પડતી હોય, એવી રીતે સુભદ્રાના પુત્ર અભિમાન્યુને મેં જમતાં જોયો, તેને કોટે કરેણનો હાર હતો એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૮

મારા કપાળનો ચાંલ્લો પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો, ને સુર પુરૂષ અભિમન્યુને મેં ખાડો-ચવાએલો દીઠો, વળી સરોવર લોહીથી ભરેલાં જોયાં, ને બધો સમુદ્ર સુકો-પાણી વગરનો જોયો. એવું-મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૯

હે મારી માતા ! એવું નવાઇ જેવું મેં જોયું એ બધું શું હશે? ત્યારે માતા સુદેષ્ણા બોલ્યાં કે;-કાંઇ જમાઇને માથે આફત હોવી જોઇએ. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૧૦

જે વખતે એવી વાત કરે છે, એવામાં બહાર તેડવાને માટે આવ્યું. રાયકો રાણીજીને કહે છે કે:—હવે રાજકુંવરીને મોકલો. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું.

સઘળા કૌરવોએ લડવાને માટે ચક્રાવાની ગોઠવણ કરી છે, તે વખતે અર્જુનજી કૌરવોના લશ્કરના એક ભાગ સંસતપક સાથે લઢવા જશે. અને તમારા જમાઇ ચક્રાવાની લડાઇ લડશે. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું, એથી તે ઉતરા થર થર ધ્રુજવા લાગી.

પાઠ ૬૨ મો

શારીરિક રચના અને ક્રિયાઃ હાડકાં, સાંધા સ્નાયુબંધ

ભાગ ૧ લો.

શારીરિક—શરીરની. રચના—બનાવટ,

ક્રિયા—કાર્ય. ધડ—માથા નીચેનો ભાગ.

હાડપિંજર—હાડ=હાડકાં+પિંજર=પાંજરૂં=હાડકાંનું પાંજરૂં, હાડકાંનું ખોખું

હિલચાલ—હાલવું ચાલવું તે, જોડાએલાં—એકઠાં મળેલાં

ધબકતું—ઉંચું નીચું થતું, ધબકારા મારતું,

વિશાળ—મોટું. સુરક્ષિત—સારી રીતે રક્ષણ પામેલા.

દુધીઆ—દુધ પીનારા, કુમળા. વદનની—મોંઢાની

ખોભણ—પોલાણ, ખાડો. અસહ્ય—ખમી ન શકાય એવો.

ટેકવે છે—સ્થિર રાખે છે. ખંડ—ભાગ. સ્થંભ—થાંભલો

પાઠ ૬૩ મો.

શારીરિક રચના અને ક્રિયાઃ હાડકાં, સાંધા, સ્નાયુબંધ,

ભાગ ૨ જો.

બાહુ—હાથ. કમર—કેડ.

ઘુંટણુ—ઢીંચણ, મીજાગરા—બારણાં.

સ્થાન—ઠેકાણું. છટકી—ખસી.

સ્નાયુબંધો—સ્નાયુના બંધથી બાંધેલા

સ્નાયુ—શરીરપરની ધોળી ચામડીની નીચે જે લાલ માંસ જણાય છે તે.

કસાય છે—કેળવાય છે. દૃઢ—મજબુત

વિકાસ પામે છે—મોટા થાય છે વિકસાવી—વધારી, મોટા કરી

પાઠ ૬૪ મો.

સ્વદેશ રક્ષક લિઓનિડાસ ભાગ ૧ લો.

સમાગમ—મેળાપ | પ્રબળ—જોરાવર

અદ્રશ્ય—ન દેખાય એવું. કુળદેવતા—કુળનો દેવ કે દેવી, જેને માનતા હોય તે

દિવસપતિ—દિવસ=આકાશ+પતિ ધણી=આકાશનો પ્રભુ

સમગ્ર—બધા, સઘળા

ઓતપ્રોત—વ્યાપી રહેલા, સર્વત્ર પરોવાએલા, વસ્ત્રના તાણાવાણાની પેઠે ગુંથાએલા.

દેવવાણી—દેવનો હુકમ | દ્વયર્થી—બે અર્થ થઇ શકે એવા

સંદિગ્ધ—સંશય પડતું | અનુક્રમે—એક પછી એક

સર્વોપરી—સર્વ+ઉપરી=સર્વના ઉપર જેનું ઉપરીપણું છે એવા

વિદ્યાસંપતી—વિદ્યા રૂપી દોલત, વિદ્યા

ખગોળ—ખ=આકાશ+ગોળ=ગોળો=આકાશના ગ્રહો, તારા વગેરે સંબંધી

આયુર્વેદ—શરીર શાસ્ત્ર | રસજ્ઞતા—રસ જાણવાની વિદ્યા

રસ—કવિતામાં રહેલા શૃંગાર, વીર વગેરે રસ કે વસ્તુની ખુબી

સંગિત—ગાયન શાસ્ત્ર

ખેડયું હતું—તે સંબંધી જ્ઞાન સારી રીતે મેળવ્યું હતું.

ઇતિહાસના પિતા—મુળ ઇતિહાસનો બનાવનાર

પરિસીમા—છેવટની હદ | વ્યાપાર—વેપાર

વ્યાયામ—કસરત | સહનશીલતા—સહન કરવાની શકિત

અસ્ત્ર ફેંકવાની—હથીયાર નાંખવાની. | નૃત્ય—નાચ.

પાઠ ૬૫ મો.

સ્વદેશ રક્ષક લિઓનિડાસ ભાગ ૨ જો.

નેળ—ગલ્લી, નેળીયુ
બાથ ભીડવાને—લડવાને.
જંગી—જબરૂં, મોટું
ઉત્સવ-ઉજવતા—તહેવારમાં જે કાંઇ આનંદ કરવાનો હોય તે.
અમર—મરે નહિ એવા
સૈનિક—લશ્કરના માણસો
પરાભાવ—હાર
સફળ—ફાયદાકારક, જીતવાળો
દેશદ્રોહી—દેશનું બુરૂ ઇચ્છનારા; દેશ પરદેશીના હાથમાં જાય એવું ઇચ્છનાર
મથક કર્યું—રહેવાનું ઠેકાણું કર્યું
બહેતર—ખરૂં, વાજબી
અર્પવા—આપવા
રણયજ્ઞ—રણ રૂપી યજ્ઞ. લડાઇ રૂપી યજ્ઞ
આહુતિ-હોમ,
ધન્ય—શાબાશ
સ્વદેશ રક્ષક—પોતાના દેશનું રક્ષણ કરનાર
અનુયાયી—પાછળ જનાર. અનુસરનાર

બોધ—ખરો વીર પુરૂષ તો તેજ કે પોતાના દેશનું રક્ષણ કરવાને પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર ન રાખતા છેવટ સુધી શત્રુઓ સાથે લડે છે. એવા માણસોના નામજ અમર થાય છે.

પાઠ ૬૬ મો—अभिनंदननाष्टक.

અભિનંદનાષ્ટક—अभिनंदन+अष्टक अभि ઉ૦+नंद ધા૦ખુશી થવું
अन પ્ર૦=મુબારક બાદી अष्टक=આઠ ૫દ=બેસતે વર્ષે
મુબારક બાદી આપવા માટે શ્લોકાં આઠ પદ

સહોદર—ભાઇબેન
સ્તુત—છો કરો.

ચિરકાળ-**चिर**=લાંબી મુદતx**काळ**=વખત=હમેશાં

સર્વદિશે-સઘળી દિશાઓમાં   કંટક-- કાંટા

કોમ—નાજુક   અંગુલિયે-આંગળીએ

ચરણેસરિ-પગમાં વાગીને   પીડિયે-દુઃખ આપે, દુઃખ થાય

ઉપચાર-દવા, ઓસડ; બોધ રુપી ઓસડ.

આદરજો—શરૂ કરજો   સમી જાય-શાંત થાય; મટી જાય.

વ્રણો—ઘા; જખમ; સંસારની પીડા

સહુ વૈદ્ય તણો વળી વૈદ્યજ જે-પરમેશ્વર; જગનિયંતા; ઇશ્વર બધા વૈદ્યોમાં શ્રેષ્ટ

તજે—અળગા કરે   સેવન-સેવા, ભક્તિ.

ભક્તિરસે-ઇશ્વરની ભક્તિ કરવામાંજ મન લગાડવું તે.

હઇડું ભરજો-મનમાં ભક્તિભાવ રાખજો.

મુજ-મારૂં   દિને-દિવસે

હર્ષ વડે-આનંદથી   શોક ગુણે-દિલગીરી થવાથી.

સુખદુઃખ નદીયુગ સંગમમાં-સુખ અને દુઃખરૂપી બે નદીઓના મેળાપમાં.

હઇડું મુજ ન્હાતું રહે હમણાં-મારૂં હઇડું આજ રમી રહેલું છે.

પ્રતિ નુતનવર્ષ દિને-**प्रति**=દરેકx**नुतन**=નવાx**वर्ष दिने**=વર્ષના બેસતા દિવસે=દરેક નવા વર્ષના બેસતા દિવસે.

સંતુષ્ટ-તુપ્ત; ધરાયલું, સંતોષ પામેલું   કૃતાર્થ-સંતુષ્ટ

જેહ તણે-જેને,   નમિ-પગે લાગી

ધર્મની મુર્તિ-પિતા; પ્રભુપિતા, ઇશ્વર

રૂપધરે-રૂપધારણ કરે; રૂપબદલાય

નવી જ નવી-જુદી જુદી જાતનાં; ન બનેલું એવાં,

ઇંદ્ર ધનુ--મેઘ ધનુષ્ય, જેને આપણા લોકો મચ્છ તણો કહે છે તે

નિરખું-જોઉં
રમણીય–આંખને પ્રીય લાગે એવું-મન ખુશ થાય એવું સુંદર, રૂપાળું.
સુગંધ–સારી વાસ
હરખું–રાજી થાઉં
રચિ–બનાવી
રચન–બનાવટ
લુપ્ત થઇ–નાશ પામી
મધુરી–મીઠી. રૂચીકર, મોહક; સુંદર
ઘટના–બનાવટ; યોજના; રચના
કયમ–શા માટે.
ધરૂં–રાખું
હવાં–હવે, હમણાં
ધરેજ–ધારણ કરે
પુજ્ય–પુજવા યોગ્ય
પદેજપદે–સર્વ સ્થાનમાં, સર્વ જગાએ
સ્મરો—સ્મરણ કરો
તાત–મહાન ઇશ્વર
કરિયુગ્મ–બે હાથ જોડીને
વંદન—નમસ્કાર, પ્રણામ
અભિનંદન—મુબારક બાદી

અર્થ–આજે બેસતા વર્ષના દિવસે હું તમને, મારાં ભાઇ બેનને અને પુત્રને મુબારક બાદી આપું છું. સુખવાડીને વિષે ફુલો વીણતાં એટલે સુખમાગ શોધતાં હંમેશાં સર્વ દિશાએ રમીને ફરો. ૧

તેમ કરતાં કદી નાજુક આંગળીમાં કાંટો વાગે અથવા પગને વિષે વાગીને પીડા આપે એટલે સુખનો માર્ગ શોધતાં કાંઇ પીડા આવી પડે, તો કોઇ સારા વૈદનું ઓસડ લેવાનું શરૂ કરજો, જેથી પ્રભુના વિષેનો બોધ લેવાનું શરૂ કરજો, જેથી સંસારની પીડાઓ મટી જાય. ૨

સઘળા વૈદ્યનો પણ વૈદ્ય જે પરમેશ્વર. તે કદી એક ઘડી પણ તમારાથી અળગો થતો નથી, તેવી જ રીતે તમે તેની ભક્તિ કરવાનું શરૂ કરજો. અને હંમેશાં ઇશ્વરની ભક્તિ કરવામાંજ મન રાખજો.

આજના દિવસે મારૂં હૃદયું કંઇક આનંદથી ભરેલું છે. અને કંઇક દિલગીરીથી પણ ભરેલું છે, એટલે સુખ અને દુઃખ બંનેથી ભરેલું છે, એ સુખ અને દુઃખ રૂપી બે નદીઓનાં મેળાપમાં મારૂં મન આજે રમી રહેલું છે.

દરેક નવા વર્ષના પહેલે દિવસે હું જેને ચરણે નમીને સંતોષ પામું છું. તે સારામાં સારો પ્રભુ પિતા ! આ જગતમાં જુદી જુદી જાતના નવા રૂપ ધારણ કરે છે.

આ ઠેકાણે મેઘધનુષ્ય થતું હું જોઉં છું, અને મનને ખુશ કરે એવા સુગંધોથી હું રાજી થાઉં છું; કેમકે આ કાવ્યની રચના મેં પુરી કરી નથી એટલામાં તો એ બધી મોહક ઘટના જે ઇંદ્રધનુષ્યના રંગ અને સુંદર સુગંધી સર્વ નાશ પામ્યું. (આવી જગતની રચના નાશવંત છે.)

તો મારા મનમાં હમણાં હું શી રીતે દીલગીર થાઉં ? હે મહાન પ્રભુ ! તું આ જગતમાં નવાં રૂપ ધારણ કરે તો ભલે ? પણ મારો પુજ્ય પિતા જે મારા હૃદયમાં ધારણ કરી હમેશાં સર્વ જગાએ ફરૂં છું.

મારા સઘળાં સગાં સંબંધીઓ, એ પ્રભુ પિતાનું સ્મરણ કરો વળી એ મહાન પિતાનું જ ધ્યાન ધરો. વળી બે હાથ જોડી એ પિતાને દંડવત પ્રણામ કરીને આ મુબારક બાદી સર્વને આપું.

પાઠ ૬૭ મો–પૃથ્વી=આકૃતિ

પ્રેક્ષક–પ્ર ઉ૦+ઈક્ષ્ ધા૦ જોવું×અક પ્ર૦=જોનારા

નાવિક–ખલાસી, નાવ ચલાવનારા સફર–મુસાફરી

ઉલટી દિશા–વિરૂદ્ધ દિશા સામી બાજુ.

અનુભવ સિદ્ધ–જાત માહીતીથી સાબીત થયેલું.

પુરાવો–સાબીતી, સાક્ષીરૂપ
ચંદ્ર ગ્રહણ–પૃથ્વીની છાયામાં ચંદ્રનું આવવું.
સમાનતાના નિયમ—સરખી વસ્તુઓને સરખોજ નિયમ લાગુ પડે છે તે
ચપટી–બેઠેલી

પ્રશ્ન.

૧ પૃથ્વી ગોળ હોવાનાં કારણો કયાં કયાં છે?

પાઠ ૬૮ મો.

સત્ય ભાષણ અને સત્ય વર્તન ભાગ ૧ લો.

સત્ય ભાષણ–સાચું બોલવું
સત્ય વર્તન–ખરી રીતે ચાલવું તે
સરળ–સહેલી રીતથી
વાંકી રીતે–ખોટે રસ્તે
અપ્રમાણીક–ખોટે રસ્તે ચાલવું તે, અનીતિથી ચાલવું તે
ખલેલ–અડચણ ખામી
સાક્ષભુત–સાક્ષી તરીકે, સાક્ષી પુરનાર.
અંતરાત્મા–અંતરમા રહેલો આત્મા.
આચરવું–ચાલવું.
સર્વ વ્યાપક–સઘળે ઠેકાણે વ્યાપી રહેલો.
પ્રભાવ–મહિમા.
પરિશ્રમ–મહેનત
ગલી કુંચી–નીકળવાના રસ્તા.
ધમાચકડી–ધમાલ.
અડફેટ–ઠેસ, ઠોકર.
ઓરાડી દેવો–નાંખી દેવો, માથે પાડવો, ઢોળી પાડવો.
ખંચાતો— અચકાતો.
સડાસડ–ઉપરાઉપરી.
લગાવી–મારી.
બો–ટેવ.

પાઠ ૬૯ મો-સત્ય ભાષણ અને સત્ય વર્ણન ભાગ ૨ જો

સંભાષણ-સારી રીતે બોલવું તે **સમ** ઉ૦+**भाष** ધા૦ બોલવું×**असत्य०**
સંવાદ-વાદવિવાદ, વાતચિત.
પાદ્ય-પગ ઉપર પાની મુકી પુજવા તેમાં પગ પર મુકવાનુ પાણી તેપાદ્ય
આર્ઘ્ય-પુજાનો સામાન.
સુવર્ણ પર્યંક-સોનાનો ખાટલો
દર્ભાસન-ગર્ભ દાભનું બનાવેલું બિછાનું,
હોડ-સરત કબુલ.
સર્વસ્વ-હોય તેટલું બધું.
નીર્ણય-નીવડો, નીકાલ.
વીરૈચન—ભક્ત પ્રલ્હાદનો પુત્ર
યાચના-માગણી.
દુર્લભ-ફરી ન મેળવી શકાય એવો
સ્તુત-વખાણ.
સત્યશીલ-સત્યથીજ ચાલનારા.
ઈર્ષાભાવ-અદેખાઈ.
તિરસ્કાર-તુચ્છકાર.
સર્વદા-હંમેશાં
બદલાતુ—બીજુ થતું.

બોધ-હરેક માણુશે હંમેશાં સત્ય બોલવું અસત્ય બોલવાનો ગમે તેવો પ્રસંગ આવે તો પણ સત્યથી ડગવું નહિ, સત્યનો હંમેશાં જય થાય છે. તે બાબત ઉપરના બે પાઠોમાં આપેલા દષ્ટાંતથી સિદ્ધ થાય છે, મશ્કરીમાં પણ જુઠું તો બોલવુંજ નહી. વેપાર રોજગારમાં અને વ્યવહારના હરેક કામમાં પણ જુઠું તો બોલેજ નહી દરેકમા પ્રમાણીકપણે સત્ય બોલવું ને સદવર્તન રાખવું. ગુનો છુપાવાને કે શિક્ષાથી બચવાને માટે પણ અસત્ય બોલવું નહી, ખરૂં હોય તેજ કહી દેવું તેનું પરીમામ હમેશ સારૂં આવે છે, સર્વનો વિશ્વાસ બેસે છે કે તે કોઇ વખત ગમે તેવા સંકટના સમયે પણ જુઠું બોલશે નહી એવાં માણુસોના નામ અમર રહે છે,

---

પાઠ ૭૦ મો શિકારીને

સંહાર—નાશ કરવો તે; મારવું તે સં ઉપ+હૃ ધા૦=સંહાર કરવો.

યુવન—જુવાન પુરૂષ.
ક્રૂરત્વ—ઘાતકીપણું. નિર્દયતા.
આશ્રમ—રહેવાનું સ્થળ.
સંતનું—સંત પુરૂષોનું.
લતા—વેલીઓ.
ઝરણાં—વહેતા ઝરણો
દ્રષ્ટિ—નજર.
વિશ્વસૌંદર્ય—જગતની સુંદરતા
પામવા—મેળવવા.
વ્યર્થ—મિથ્યા; ફોકટ.
માંથે—મહેનત કરે.
કિંતુ—તોપણ.
સ્થુળ—જાડું પુષ્ટ, ભરેલું. મોટું, કદાવર.
છાનો-સંતાઇને; છુપી રીતે
સુણ ગીતને—પક્ષીનું બોલવું સાંભળ.
વેડફી—નાશ કરી,
સૌંદર્યો—સુંદર પક્ષીનો, અજબ શોભા
પોષવું—પાલન કરવું, રક્ષણ કરવું
ખેલવું—રમવું
પુજવું—પુજન કરવું.
ઉપભોગ—વેપાર, વૈભવ.
આર્દ્રતા—દયાળુપણું, દયાળુ સ્વભાવ.
છાઇ--છવાઇ રહી.
ભળવું—મળવું, સામે થવું.

અર્થ—હે જુવાન પુરૂષ !(પારધી!) આ સંહાર કરવાનું કામ તું પડતું મુક આ જગત સંત પુરૂષોનું આશ્રમ સ્થાન છે તેના તરફ આવી નિર્દયતા ઘટે નહિ.

સુંદર પક્ષીઓ ફુલ આ વેલીઓ પાણીનાં ઝરણ અને સુંદર ઝાડો એ બધુંએ વિશ્વની કેમની સુંદરતા છે તેના તરફ ઘાતકી પણું ઘટે નહી.

હે શિકારી ! તું તીરવડે મારીને પક્ષીને મેળવવા યત્ન કરે છે પણ એ તારૂં ઘાતકીપણું નકામું છે; તીરવડે મારીને નાનાં પક્ષી તો શું પણ મોટાં પક્ષીઓ પણ મેળવી શકાય.

પરંતુ પક્ષીઓ મેળવવા માટે તું છુપો રહીને તેનાં ગીત એટલે બોલવું સાંભળ; તેથી પક્ષીઓમાં જે પ્રભુ રહેલો છે, તેની સાથે તને તારા હઇડામાં મળી આવશે. એટલે પક્ષીઓનું બોલવું સાંભળીને તને સમજાશે કે તેમનો તથા તારો સરજનહાર એકજ છે,તો તેમનો નાશ કેમ કરાય ?

આવી જગતની અજબ શોભાનો નાશ કરતાં દુનિયાની સુંદરતા મળી શકે નહિ; પણ એવી અજબ શોભા મેળવતા પહેલાં તારે ચોકખા દિલના થવું પડે.

આ દુનિયાની અજબ શોભાની સાથે રમવું, એ કામ તો પ્રભુનું છે; એ અજબ શોભાનો ઉપભોગ તો એ જ છે કે તેને પાળી પોષી રક્ષણ કરવું અને તેનું પુજન કરવાનો છે.

માટે હે શિકારી જુવાન ! તું આ જગતની અજબ શોભાનો નાશ કરવાનું કામ પડતું મુક, બધા જગતમાં દયાળુપણું ફેલાઇ રહ્યું છે તેમાં સામેલ થવું એજ ઘણું સારૂં છે.

પાઠ ૭૨ મો.

શારીરિક રચના અને ક્રિયા. હૃદય, ફેફસાં, શ્વસોચ્છવાસ લોહીનું ફેરી વળવું.

હૃદય–છાતીના વચલા ભાગમાં લોહીને રહેવાની જગા.

ફેફસાં–છાતીને બે પડખે શ્વાસ લેવા મુકવાનો અવયવ.

શ્વાસોચ્છવાસ–શ્વાસ+ઉચ્છ્વાસ. એમાં उत् ઉ० श्वस् શ્વાસ લેવો = શ્વાસ લેવો ને બહાર કાઢવો તે.

अ–यम धा૦ ચલાવવું+अ प्र० સાધન=સાંચો.

રૂધિર પરિસરણ—લોહીનું શરીરમાં ફરી વળવું તે. રુધિર=લોહી×પરિ ઉ૦ ધા૦ સૃ=પસરવું ફેલાવું+अन પ્ર૦

કદ—મહત્વ મોટાઇ

છિદ્રદ્વારા—છિદ્રને રસ્તે

ધમનીઓ—મોટી નસો. મોટી રગો, નાડીઓ, લોહીને વહેવાની નાડી

સંકોચાય છે—સાંકડા થાય છે

વિસ્તાર પામે છે—મોટા થાય છે

ધોરી-નસો-મોટી નસો

પ્રત્યક્ષ—દેખીતો, ખુલ્લો જાહેર

ધકકો—ઠેલો

ગરદન—ડોક

પુખ્ત ઉમર-જુવાન વય

પાઠ ૭૨ મો—પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ.

દૈનિક ગતિ—દિવસની ગતિ

પ્રતિ ફલિત—પ્રતિબિંબ પડે છે; પડછાયો પડે છે

ધરી—પૃથ્વીની ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ જતી એક કલ્પિત રેખા

સિદ્ધ—સાબીત

વર્તુલ—ગોળ

પદ્ધતિ—રીત

સરળ—સહેલી

પરિઘ—ગોળની ફરતી લંબાઇ

યોજના—બનાવટ

વિકટ—અઘરૂં, મુશ્કેલ

સંશોધન—સારી રીતે તપાસ કરવી તે.

પ્રશ્ન

૧ પૃથ્વી સ્થિર છે કે ફરતી?

૨ પૃથ્વી કેવી રીતે ફરે છે?

૩ પૃથ્વી ફરે છે તેનાં કારણ કહો?

૪ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે તે પરનાં ઘર, ઝાડ અને આપણ સર્વે પડી કેમ જતાં નથી?

૫ રાત્રિ દિવસ થવાનું કારણ સમજાવો ?
૬ પુર્વ તરફ દર ૧૫ અંશે એક કલાક સુર્ય વહેલો ઉગવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૩ મો-બગલુ અને કાચબો.

મત્સ્ય-માછલું
ભક્ષી-ખાઈ
સપડાવ્યું-કબજે આણ્યું
શુષ્ક—સુકાએલું
તરબોળ-ભીની, ખુબ ભીની, તળીઆ લગી ભીના
વીનવીને-સમજાવીને, કાલાવાલા કરીને
રૂદન-રડવું તે
ઉપવાસ-ભુખ્યા રહેવાનું વ્રત
શોષાઇ-સુકાઇ
વિયોગ-જુદા પડવું તે
નિશ્ચિંત-ચિંતા વગરનું; બેફિકર
બેબાકળા—ગભરાએલા
અનાવૃષ્ટિ-વરસાદનું નહી આવવું તે
શિલા-પત્થર
ઇષ્ટદેવ-જે દેવને માનતો હોય તે દેવ

બોધ—બગલાએ નાનાં મોટાં જળચર પ્રાણીઓને ખોટું ખોટું સમજાવીને પોતાનો ખોરાક મેળવવાને લોભ કર્યો. તેથી છેવટે પોતાને પણ મરવાનો વખત આવ્યો, એ તેની લુચ્ચાઇનું તેને ફળ મળ્યું માટે કોઇએ લોભ અને લુચ્ચાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૭૪ મો-હિંમત રાખો.

વળશે—ફળ આવશે; બનશે
ભૂત તણો-થઇ ગએલી વાતનો
ભવિષ્યમાં-આવતા વખતમાં, નસીબમાં

દળદર—દરિદ્રતા, ગરીબાઇ
બળશે- દાઝશે, ઉજ્યા કરશે; ચિંતાથી બળ્યા કરશે
કમર—હસી-હિંમત રાખી
ફળશે-ફળ આપશે, ફાયદો આપશે
ચાનક-ચીવટ, ચાલાકી
વિઘ્ન—અડચણો
ટળશે— નાશ પામશે, જતા રહેશે. ભાગ્યેગ-નશીબ
વળશે—સારૂં થશે

અર્થ-હે ભાઇ ! રડવાથી શું બનવાનું છે ? રડવાથી શું બનવાનું છે ?
થઇ ગએલી વાતની દીલગીરી કરતાં નસીબમાં શું મળવાનું છે ?
શરમ રાખીને બેસી રહેવાથી દરિદ્રતા શી રીતે મટશે ?
નહિ નહિ ! એમાં તો કાંઇ સુધરવાનું નથી, એથી તો ઉલટો જીવ
બળશે—મુઝાશે.

હિંમત રાખીને જો ધંધાની તજવીજ કરવામાં આવે તો તેવો ઉદ્યમ સારૂં ફળ આપશે.

ડહાપણ, ચાલાકી અને ધીરજ રાખીને કામ કરવામાં આવે, તો સઘળી અડચણોનો નાશ થશે.

પાઠ ૭૫ મો-દેવું ન કરશો.

દેવું-કરજ, રૂણ.
છળભેદ-કપટ.
છાવરવાને-ઢાંકવાને, છુપાવવાને.
આવશ્યકતા-જરૂર.
પાયમાલી—ખરાબ સ્થિતિ.
મનનીય-વિચારવા જોગ.
સપ્રયત્ન-સારો ઇલાજ,સારી યુક્તિ. સ્વમાન-આબરૂ

કરકસર—જોઇતો ખર્ચ કરવો તે, દમામ-ઠાઠ.

નૈતિક—નીતિના વિષયનાં ઢબ-રીત

સંડોવાય છે-સપડાય છે

કમ-ઓછો, ઉતરતો નાનમ-એબ, લાંછન.

પરં પાર-પેઢી ચાલે ત્યાં સુધી, વંશ ચાલે ત્યાં સુધી,

જડમુળથી-મૂળમાંથી, સમુળગી,

નાબુદ } હોયજ નહિં એમ કરી નાંખવું તે સમુળો નાશ કરવો તે. બેહાન મેહાન, પાયમાલ, જમીનદોસ્ત, નિર્મુળ.

દેખાવડો; -ઢોંગ

અલંકૃત કરનાર—શોભાવનાર.

તિલાંજલી } છેલ્લા નમસ્કાર કરવા, રજા આપવી, કાઢી મુકવું, છોડી દેવું,

અનહદ—હદ વગરની, પુષ્કળ ઋણ—દેવું.

બોધ-દેવું એ ઘણું દુઃખદાયક છે, દેવાદાર માણસનામાં જુઠ ભેદ અને અપ્રમાણીકપણાના અવગુણો વાસ કરે છે, દેવું થયા પછી તેમાંથી મુકત થવાનું ઘણું મુશ્કેલ થઇ પડે છે માટે દુનિયાંના ડાકની ખાતર કે બીજાએ કર્યું માટે આપણે પણ કરવું જોઇએ એમ ધારીને કે ચડસ કરીને ખોટાં ખર્ચો કરીને દેવાના ખાડામાં ઉતરવું નહી પણ ઉલટું કરકસરથી ચાલીને જે મળતું હોય તેટલામાંજ નિભાવ ચલાવીને રહીએ તો ઘણા જ સુખી થઇએ માટે બનતાં સુધી દેવાદાર ન થવાય તેમ કરવું.

પાઠ ૭૬ મો.

શારીરિક રચના અને ક્રિયા હોજરી, કલેજું, પાચનક્રિયા

ક્ષીણુથાય છે,-ઘસાય છે. વિનાશકારક-નાશ કરનારી.

રસાયશિદ—રસાયન શાસ્ત્રીના નિયમ મુજબ,

સ્થિતિ પરત્વે-સ્થિતિને અનુસરીને ભિન્ન—જુદું

પ્રતિક્ષણુ-દરેક વખતે, વ્યપાર-ક્રિયા, શરીરમાં થતી ક્રિયા

પ્રતિપળે—દરેક વખતે ક્ષીણુતા-ઘસારો

દહનક્રિયા-બળવાની ક્રિયા;

સ્નેહાકર્ષણુ } તત્વો ! રજકણુ વચ્ચે કોઇ પણ પ્રકારનું આકર્ષણુ રહેલું છે તેથી તે એક થઇ સંયુક્ત પદાર્થ બને છે, તે આકર્ષણુ

અહર્નિશ-રાતદિવસ ચાલતો. સતત-હંમેશાં ચાલતો.

પૂરણી } ઘસારો ન લાગે એટલો, ઘસારાને પહોંચી વળે એટલાં તત્વોનો ઉમેરો કરવો તે.

સ્ફુર્તિ-જાગ્રતિ અન્નનળી-ખાધેલો ખોરાક જઠરમાં (ઉતરવાની નળી]

ગળાઉ-ગળી જાય એવો; બીજા પદાર્થ સાથે મળી જાય એવો.

મંથન-વલોવાવું તે મંડાણી-શરૂઆત થઇ

રૂપાંતર થવું-બીજું રુપ થવું ગગડી જવું-ઓચિંતું પડી જવું

પાઠ ૭૭ મો-રાજા કનકસેનની જમણી આંખ.

સાલતો હતો-મનને લાગતે, લાગણી થતી હતી

ખુંદાતા-માર્યા જતા, નામ પામતા તવંગર-ધનવાન, ગૃહસ્થ

રુચશે–ગમશે, ફાવશે. | વર્ષગાંઠ–જન્મતીથિ
અનિશ્ચિત–નિશ્ચય કર્યા વગરનું, નામ પાડયા વગરનું.
બકી–બોલી. | રોષ–ગુસ્સો રીસ.
વિદિત–જાહેર, ખુલ્લી | કોપ–ગુસ્સો.
સીમા—હદ | સાનવાળો–સમજણવાળો
દેશનિકાલ–દેશબહાર. | બેલાશક–જરૂર. નકકી ખચિત
સમદષ્ટિ—સરખી નજરે | નીડરતા–બીકવગર ના બીક રાખ્યા
વીરલાજ–રોઇકજ. | ન્યાયચક્ષુ–ઇન્સાફરુપી આંખો [વગર.

બોધ—ખરીવાત જાહેર કરવામાં કોઇપણ જાતનો ડર રાખવો ના જોઇએ. રાજા અગર તેના અમલદારો આડે રસ્તે ચાલતા હોય, તો તે બાબત કોઇની બીક ન રાખતાં નીડરપણે જે સુધારી શકે તેવા હોય તેમના આગળ જાહેર કરવી.

પાઠ ૭૮ મો.

શારીરિક ઉદ્યોગમાં નાનમ નથી.

એક દેશી— એક જાતની, એક પક્ષની. ઓદ્યોગિક–ધંધાની.
યાંત્રિક–યંત્ર સંબંધી, સંચા સંબંધી.
લાજ–શરમ. | કસાય છે–કેળવાય છે.
વિશ્રામ–આરામ, શાંતિ. | પાશ્ચાત્ય–પશ્ચિમના.
ઢોળાવ– ઢાળ | આશ્રય–સહાય, મદદ,
પાત્ર–લાયક | હીણપત–એબ, લાંછન, હલકાઇ
નીંદ્ય–નીંદવા યોગ્ય, ખોટાં. | દરજ્જો–અધિકાર
મશગુલ–એકચિત્તે મંડયો, રહેલો, તલ્લિન.

સ્વાશ્રય-પોતાની મેળે કામ કરનારા, સ્વતંત્ર,

બોધ—પોતાના લાભની ખાતર ગમે તેવા શારીરિક ઉદ્યોગો કરવામાં કંઇપણ જાતની એબ લાગતી નથી. ખોટાં કામ કરવામાંજ લાજ છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગો કરવામાં તો મોટાઇજ રહેલીછે, તેથી શરીર કસાય છે. ને સ્વાશ્રયી થવાય છે જેથી પ્રમાણીકતા સચવાય. પછી તે મનનું કામ હોય કે શરીરનું હોય તે કરવાથી મનુષ્ય હલકો થતો નથી, કે તેની પ્રતિષ્ઠા ઘટતી નથી, શારીરિક કામ કરવાથી ફક્ત શરીરને મહેનત થાય છે પણ મન મેલું થતું નથી. મન તો અપ્રમાણિક, કપટી, અવિનયી, નિર્દય અને એવા ખોટાં કામ કરવાથી મેલું થાય છે.

પાઠ ૭૯ મો.

દયાની દેવી 'પ્રોત્સાહક પરી' કુમારી ફ્લોરેન્સ નાઇટીંગેલ.

પ્રતિ-સામે, ૯૨૬ — મારજત-અરદાસ, ચાકરી

લગની-લેહ, ધ્યાન, રઢ લક્ષવૃત્તિ, મોહની.

વહાલ સોયું-પ્રેમાળ, સ્નેહાળ. — ઉત્કંઠા-ઉમેદ, હોંસ.

હસ્પિતાલ—દવાખાનું — સુવ્યવસ્થિત-સારી વ્યવસ્થાવાળાં

તાલીમ-કેળવણી. ધંધાને લગતું જ્ઞાન, કવાયત

જોસભેર-જલ્દીથી સપાટા બંધ — મંત્રી-પ્રધાન

યુદ્ધ-ક્ષેત્ર-લડાઇનું ઠેકાણું

સ્વયં સેવિકા-પોતાના દેશના માણુસોની સેવા કરનાર

પરિચારિકા-સેવક — તનતોડ-શરીર તુટી જાય એટલી પુષ્કળ

રોગિશાળા-માંદા માણુસોને રહેવાની જગા

રોજિંદો-રોજનો — આશાજનક-આશા ઉત્પન્ન કરે એવાં

મૂર્તિમતી દયા–દયાનીજ મૂર્તિ હોય એવી

ઉમદા—શ્રેષ્ટ વખાણવા લાયક

સત્તાધિકારી- અમલ ચલાવનારા અધિકારી

અલાહેદી–જુદીજ, તેના માટેજ આડંબર–ઠાઠમાઠ, દમામ, ભપકો.

પ્રોત્સાહક પરી–ઘણાજ ઉત્સાહથી પરોપકારનાં કામ કરનારી સ્ત્રી

સાર્થક–યોગ્ય. લાયક, લગુ પડતા

આદર્શભુત પરિચારિકા–દાખલો લેવા યોગ્ય માવજત કરનારી સ્ત્રી

પ્રશ્ન

૧ કુમારિકા ફલોરેન્સ નાઇટિંગેલના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?

૨ દેશ સેવા શા માટે કરવી જોઇએ ?

૩ કુમારી નાઇટિંગલે શા માટે સેવા બજાવી હતી ?

પાઠ ૮૦ મો—સંતન.

સંતન | સંત પુરૂષો સાધુ પુરૂષો પ્રમાણિક નીતિમાન, પ્રપંચ ર-હિત રાગદ્વેષ વગરના, ઇશ્વર ભજન કરનાર, ભકતજન.

મન ભરિયાં–પ્રેમાળ સ્નેહવાળાં.

અંતરને મંદીર –હૃદય મંદીર, હૃદય એજ મંદીર

નિરંતર–હંમેશ આજ કાલનો—ચાલતા વખતની

અજબધુન–અજાયબી પમાડે એવો મનનો જુસ્સાદાર તરંગ

જોરદોરને ખેલ—અધિકારનો મદ, ભભકાનો અને રમત ગમતનો આ જમાનો છે.

નેહભર્યા–સ્નેહભર્યા, પ્રીતિવાળાં, હેતાળ.

નંદન–ઇંદ્રનો બાગ સાચાં—ખરાં

પ્રભુઆદેશ–પ્રભુની આજ્ઞા

જગાવી–પળાવી, જગતને આત્માની પેઠે જોવરાવી

બને માનવી દેવ—મનુષ્ય દેવ સમાન બને
કુમકુમ—કંકુ, ચાંદલાને તિલક કરવાનું રાતું ચુર્ણ, હળદર અને ખારાની મેળવણીથી બનેલું ચુર્ણ; મંગળમય ગણાતું ચુર્ણ.
પ્રભુજન—ભકતજન, સંતપુરુષો પાવનિયાં—પવિત્ર
આતમ જ્યોત—આત્માનો પ્રકાશ ઝળહળનારાં—પ્રકાશ પાડનારાં
અમ હૈયાને હીર—અમારા હૃદયમાં તાંતણિયે—તાંતણાં વડે, પાતળા દોરા વડે
બંધનિયાં—કુમળાં બંધન, પ્રભુના નિયમોનું બંધન
સંતનિયાં—સંત પુરુષો (સંતન શબ્દ જુઓ)

અર્થ—આ કવીતા બનાવનાર કવી પ્રેમાળ સંતપુરૂષોને પોતાના હૃદય રૂપી મંદીરમાં બોલાવે છે. રાગ દ્વેષ વગરના પ્રેમાળ ભકતજનો મારા હૃદય રૂપી મંદીરમાં ભેગા થજો, હમેશાં હૃદય મંદીરમાં ભેગા થજો!

હાલના ચાલતા વખતમાં અજાયબી પમાડે એવા મનના જુસ્સાદાર તરંગો, અધિકારનો મદ, ભભકાનો અને રમત ગમતનો આ જમાનો છે, હંમેશાં રમત ગમતનો, અધિકારનો મદ અને ભભકાનો આ જમાનો છે તે સ્નેહથી ભરેલો ઇંદ્ર રાજાના બાગ જેવો છે, માટે હે ખરા સંત પુરૂષો! તમે મારા હૃદય મંદીરમાં આવીને ભેગા થજો. હંમેશાં હૃદય મંદીરમાં ભેગા થજો.

આ જગતમાં પ્રભુની આજ્ઞાને પાળનાર, સદ્ગુણી, સ્નેહાળ અને જગતને આત્માની પેઠે જોનાર મનુષ્ય દેવ સમાન છે. હમેશાં મનુષ્ય દેવ જેવા બને છે. કંકુના પગલાં જેમ પવીત્ર છે એવા પવીત્ર ભકતજનો તમે મારા હૃદય મંદિરમાં હંમેશાં આવીને ભેગા થજો.

અમારા હૃદયમાં આત્માનો પ્રકાશ પાડનારાં, હંમેશાં અમારા હૃદયમાં પાતળા દોરા વડે બંધન બાંધે એટલે પ્રભુના નિયમોનું પાલન કરે. એવા સંતપુરૂષો હે પ્રભુ! મારા હૃદય મંદિરમાં મેળવજો હંમેશ હૃદય મંદિરમાં પ્રેમાળ સંત પુરૂષો મેળવજો. હંમેશાં હૃદયમાં મેળવજો.

પાઠ ૮૧ મો. સ્ત્રી સંમાન

સ્ત્રી સંમાન—સ્ત્રીઓને આદર સત્કાર
વાદવિવાદ—વાતચિત, શાસ્ત્ર સંબંધી તકરાર
અપક્ષ્પરથ—એક પક્ષનું નહિ એવું, બેઉ પક્ષનું સાંભળી તોલ કરનાર [સમાધાન કરનાર
ન્યાયવૃત્તિ—યોગ્ય ઇન્સાફ કરવાનો સ્વભાવ
શ્રદ્ધા—ભરોંસો, વિશ્વાસ. આસ્થા
ગુણીજન—ગુણવાન માણુસો, જન એ સમુદાય વાચક છે
લિંગ—સ્ત્રીત્વનું કે પુરૂષત્વનું ચિન્હ. કવિવાણી—કવિ લોકનું કહેવું
પુજ્ય—પુજવા યોગ્ય   તરૂણ—જુવાન, પુખ્ત વયના
સ્વીકાર્ય—કબુલ કરવા લાયક   વલણ—મરજી ઇચ્છા; મનોવૃત્તિ
વર્તન—ચાલ ચલણ   મોજુદ—હાજર
ભાવના—લાગણી   સ્વાર્થત્યાગ—પોતાની મતલબ છોડી દેવી તે
ઉત્તમ વિશુદ્ધિ—સારામાં સારું શુદ્ધપણું, પવિત્રતા
વિનય શીલ—વિનયવાળી, વિવેકી.
વસ્તુ સ્થિતિ—હાલત—દશા.   અનુકુળતા—ગોઠવણ
નિર્લજ્જતા—બેશરમ. લાજ વગરના. આબરૂ વગરના.
નિદ્રાવશ—નિદ્રાને આધીન, ઉંઘી ગએલા
ભય સુચક—બીક છે એવું બતાવનાર.
અર્ધનિદ્રિત—અર્ધા ઉંઘેલા.
અર્ધવસ્ત્રિત—અર્ધું શરીર ઢાંકેલું ને અર્ધું ઉઘાડું એવી રીતિના.
હોડકા—હોડીઓ   સમાઇ ગઇ—ડુબી ગઇ,
જ્વલંત—પ્રકાશતું, ચળકતું
પ્રશસ્ય—વખાણવા યોગ્ય, સ્તુત્ય.
દષ્ટાન્તરૂપ—દાખલો લેવા લાયક, અનુકરણ કરવા લાયક.

ઉમદા—શ્રેષ્ટ, ઉત્તમ,

બોધ—સ્ત્રી અને પુરૂષના હક્ક સરખા છે. પુરૂષોનું જેમ સન્માન થાય છે, તેમ સ્ત્રીઓનું પણ સન્માન થવું જોઇએ. કારણ કે સ્ત્રી પણ મનુષ્ય પ્રાણી છે. સ્ત્રીઓ કેટલી બાબતોમાં પુરૂષો કરતાં પણ ચઢી જાય છે, જે કાર્ય પુરૂષો કરી શકતા નથી, તે કાર્ય સ્ત્રીઓ કરી શકે છે, એના ઘણા દાખલા મળી આવે છે, માટે સ્ત્રીઓના હક્ક પુરૂષોના જેટલાજ ગણી તેમનું સનમાન કરવું જોઇએ, તેમને અબળા ગણવાનું કારણ નથી.

પાઠ ૮૨ મો. ગર્વ ખંડન.

ગર્વ ખંડન—અહંકારને તોડવો તે, અહંકારનો નાશ કરવો.

દંત કથા—મોઢાની વાર્તા.

પ્રચલિત—પ્રખ્યાત. જાણીતી થયેલી.

દિગ્વજય—दिक्=દિશા×वि ઉ० जी ધા० જય પામવો, જીતવું=દિશાઓમાં જીત મેળવવી તે.

વિદ્યાવિલાસી—વિદ્યાનો શોખીન, વિદ્યાના રસવાળો.

અતડો—અભિમાનવાળો.

વિમુક્ત—તજેલા, મુકી દીધેલા, છુટા, બંધનથી મોકળા.

વસ્તુતઃ—ખરી રીતે, નિશ્ચય રૂપે. ઘુમતો—રમતો.

પ્રશસ્તિ—પ્રશંસા વચક કાવ્ય, કોઇના વખાણ માટે કરેલી કવિતા.

સ્મરણ શકિત=યાદદાસ્ત.

પોતાનાં તરીકે ખપાવ્યા છે—પોતાનાં બનાવેલાં છે એમ મનાવ્યું છે.

ઝંખવાણો—ઝાંખો, શરમીંદો, ખસિયાણો, નિસ્તેજ થવું.

પ્રતિભા—પ્રતિ ઉ० સામું×ભા ધા० પ્રકાશવું=જેમાંથી નવા નવા અંકુર ફુટે એવી સ્વાભાવિક ઉંચા પ્રકારની બુદ્ધિ.

લજ્જાસ્પદ—શરમાવાનું. નિસ્તેજ—ઝાંખો, ખસિયાણો.
વિલેમોંએ—ઉતરી ગએલા માંદે.

બોધ—કોઇએ અભિમાન કરવું નહિ, કોઇનું ખોટું અભિમાન ટક્યુ નથી તેમ ટકવાનું પણ નથી એવા ઘણા દાખલા મળી આવેછે. આ પાઠમાં સોમેશ્વરે ખોટું અભિમાન કર્યું તે ટક્યું નહિ તે છેવટે હરિહરને મળવું પડ્યું. માટે અભિમાનનો કોઇએ પણ રાખવું નહિ.

પાઠ ૮૩ મો—યોગ્ય વિચાર વિનાનું કામ

ધનિક—પૈસાદાર માણસ.
ઉપાર્જન કરવા—ઉપ ઉ૦×ઘન ધા૦ મેળવવું=ઘન પ્ર૦=દ્રવ્ય મેળવવામાટે
મુનીમ—મોટો ગુમાસ્તો ધરાતો—શાંત થતો.
બીના—હકીકત વા નીમકહલાલ—ખાઇને ભલું કરનારો
પક્ષિરત્ન—રત્ના જેવું કિંમતી પક્ષી
ઉતાવળા સો બાવર—ઉતાવળે કામ કરવાથી ગભરાયાનો પ્રસંગ આવેછે.
ધીરાસે ગંભીર—ધીમાશથી કામ કરવાથી તે કામ શાંતીથી થાય છે.
સહાસા—વગરવિચાર્યું વિચારે—ચાલે, વર્તે

બોધ—જે કામ કરવું તે વિચાર કરીનેજ કરવું. આગળથી વિચાર કર્યા વગર કોઇ સહાસા કામ કરવું નહિ. 'ઉતાવળા સો બાવરા ને ધીરા સો ગંભીર' આ કહેવત ખરી છે, ને એજ ઉપદેશ કરે છે, અવિવેક બધી આપત્તિનું સ્થાન છે. વિચાર કર્યા વિના કામ કરવાનાં બધી જાતની આપત્તિઓ વિચારીને કરે છે તેમને સંપતિ જાતે શોધતી આવે છે.

પાઠ ૮૪ મો—પૃથ્વી ને ચંદ્ર ભાગ ૧ લો

ભરપૂર ભરાએલું પુષ્કળ તારાના જથાવાળું
તારામંડળ—તારાઓનો જથો. ગતિમાન—ફરતું, ચાલતું

ઝબકતું નથી-હાલતા નથી, સ્થિર હોય છે.
યોનિ-તારા
દુર્બિન-ઘણી આઘેની વસ્તુ જોવાનું યંત્ર.
ગોળવા-ગોળ આકારના. પ્રકાશીત-તેજસ્વી
ભોમ-મંગળ. વૃદ્ધ-વધારો
ક્ષય—ઘટાડો, ઓછાપણું. કાલ્પનિક-કલ્પનાથી ધરેલી
રેખા—લીટી લક્ષ-ધ્યાન

પાઠ ૮૫ મો-પૃથ્વી ને ચંદ્ર ભાગ ૨ જો

પરિક્રમણમાર્ગ-પરિ×ઉ૦ક્રમ ધા૦પગલાં ભરવાં×પ્ર૦ફરવાનો માર્ગ
પરિક્રમણ વર્તુળ-ફરવાનો માર્ગ બતાવનારૂં વર્તુળ
પંસા-બાજુઓ. દર્શન-દેખાવ
અંધકાર-અંધારૂં
પુર્ણ ચંદ્રનું દર્શન-આખો ચંદ્રમાં જણાય એવું
એક સપાટીમાં—એક સીધી લીટીમાં

પ્રશ્ન

૧ આકાશમાં દેખાતા તારા સ્થિર છે કે ફરતા?
૨ તારા અને ગ્રહમાં શો તફાવત છે?
૩ ગ્રહ કયા કયા છે?
૪ ચંદ્રના પ્રકાસમાં ક્ષય અને વૃદ્ધિ થવાનુ કારણ શું?
૫ ગ્રહણ શાથી થાય છે?
૬ ચંદ્ર ગ્રહણ શી રીતે થાય છે?
૭ સુર્ય ગ્રહણ શી રીતે થાય છે?
૮ દરેક પુનમે અને અમાસે ગ્રહણ કેમ થતાં નથી?

પાઠ ૮૬ મો. વસંતમાં સખિ.

ફુલડે-ફુલોથી, ફુલોના ભારવડે. નમેલી—લચી પડેલી.
ફોરે-પાણીનાં ટીપાં વડે,
છવેલી—ઢંકાએલી છવાએલી ઘેરાએલી.
માઝમરાત—મધ્યરાત્રી અલબેલી-રઢિયાળી. રળિયામણું.
રસ-ગમ્મત મઝા, આનંદ
હેલી-એક જાતની દેશી રાગિણી, સતત ચાલુ રહેવું તે.
રેલી-ફેલાઇ, પ્રસરી, પુરની માફક, બધે ફરી વળી. વ્યાપી ગઈ.
વસંતની-વરસની છ રૂતુઓમાંની ફાગણ ચૈત્રમાં આવતી રૂતુ.
સખિ-સાહેલી, બહેનપણી સુણું છું—સાંભળું છું.
આછેરાં—ઓછાં આછાં, ધીમાશથી બોલતાં.
ઘેરાં- ગંભીર ગાઢ ભરપુર ભરેલાં, ભરચક રંગવાળાં.
અનેરાં દયાળુ, દયાવાળાં તેજશાં—તેજ જેવાં,
રસિકો કેરાં—વિષય ઉપર પ્રીતિવાળાં, રસમાં જેને અભિરૂચિ હોય એવા
રસને સમજનાર, ગુણજ્ઞ, કદરદાન
ગીતો—ગાયન કવિતા, ગાણાં ધોળ ગરબી વગેરે.
કોકીલ—કોયલ પક્ષી. કુંજે—કુહુ કુહુ કરે; લાંબા ને તીણા સ્વરથી બોલે
ગહન—ન સમજાય એવું. ન પહોંચી વળાય એવું, ગંભીર, ઉંડુ અને
અઘરું હોય એવું.
નિકુંજે-મંડપમાં, વનસ્પતીની ગાઢી ઘટામાં, વનસ્પતી અને વેલીઓથી
છવાએલી ગુફામાં. લતાગૃહમાં
ડોલંત—નમી જાય, ડગુમગુ થાય, ડગમગે. હાલે ચાલે ઝાડોનાં ફુલ.
મ્હોર-ઝાડનાં ફુલ પુંજે—ઢગલામાં, સમુહમાં
ગુંજે—ગણગણ અવાજ કરે, ગણગણવું તે, પક્ષીઓના બોલવાનો
ઝીણો અવાજ થવો તે,
જપશે-સ્મરણ કરી, સંભારી, યાદ કરી, એકજ વાત ધ્યાન ઉપર રાખી

નામમાળા—પ્રભુના નામની માળા ફેરવવવી તે,
સ્મરી—સંભારી, યાદ કરી, રટણ કરી.
વહાલ-પ્રિય, પ્રેમ પાત્ર, સ્નેહ ઉપજે એવા
સુર—અવાજ, સ્વર, રાગ. સ્નેહના—પ્રીતીના
રસાલા—રસવાળા, આનંદ ઉપજાવે એવા પ્રીય. વાય—વગાડે
વેણુ—વાંસળી, મોરલી કો—ઇ, કોણ
ઉલ્લાસે—આનંદથી ખુશ ખુશ થતાં, હરખથી
વિશ્વ—દુનિઆં સોહંત—શોભિતી
વિલાસે—વૈભવથી, મોજ શોખથી, આનંદી ગમ્મતથી
ચંદ્રિકા—ચાંદની; ચંદ્રનાં અજવાળાવાળી
ઉજાશે—પ્રકાશે, પ્રકાશ વડે કં—શા માટે
હાસે—ખીલે, શોભે, શોહે આત્મા—મન હૃદય, અંતઃકરણ

અર્થ.

વસંત ઋતુમાં ફુલોના ભારથી લચી રહેલી પાણીના ટીપાથી ઢંકાએલી નળિઆમણી મધ્ય રાત્રી હે સખી! સતત આનંદથી પાણીના પુરના માફક પ્રસરી રહેલી છે.

હે સખિ! વસંતઋતુમાં વિષયો ઉપર જેને ઘણીજ પ્રીતિ છે. એવા માણસો ધીમાશથી બોલતાં ગંભીર પ્રભુના તેજ જેવા અને દયા ઉપજાવે એવાં ગીતો ગાતાં સાંભળું છું.

હે સખી! વસંત ઋતુમાં કોયલ વનસ્પતિની ઘાડી ઘટામાં સમજાય નહિ એવી રીતે કુહુ કુહુ અવાજ કરે છે. ઝડો મોરના જથાથી નમી જાય છે અને વસંતઋતુમા પક્ષીઓ વનમાં ગણુગણુ અવાજ કરેછે.

પ્રેમ પાત્ર પ્રભુને સંભારીને તેના નામનું સ્મરણ કરીને આનંદ ઉપજાવે એવા પ્રીતિના અવાજ વડે હે વસંતની સખી! કોઇ પ્રભુના વહાલા વાંસળી વગાડે છે.

વસંત ઋતુમાં લોકો આનંદથી દુનિયાના મોજશોખને ચંદ્રના અજવળાવાળી રાત્રિના પ્રકાશથી હે સખી! અંતઃકરણ શા માટે ખીલતું નાહ ? તે કહે.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ

મરેઠી વંશ.

પ્ર૦ મરેઠાની ઉત્પત્તિ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉદેપુરના રાણા ભીમસેનના પુત્ર દક્ષિણમાં જઈ રહ્યા હતા. તેઓ ભોંસલે નામના કુળથી પ્રખ્યાત થયા હતા તેઓ અહમદનગરના રાજ્યમાં નોકરી કરતા હતા. તેમાં માલોજી ભોંસલેએ ઉંચી પદવી મેળવી. તેમને શાહજી નામે પુત્ર થયો. તેમનો વિવાહ મરાઠા કુળના જાદવરાયની દીકરી જીજીબાઈ વેરે થયો. હવે. [illegible] તેમને બે પુત્ર થયા (૧) શિવાજી (૨) વ્યંકોજી.

૧ શિવાજી ૧૬૬૪—૧૬૮૦ ૧૬

પ્ર૦ શિવાજી મહારાજની બાલ્યાવસ્થાનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ મહાન પુરૂષનો જન્મ સને ૧૬૨૭ માં થયો હતો. તેમના બાપને બે જાગીર હતી. (૧) સતારા (૨) તંજાવર. શિવાજી સતારામાં રહેતા હતા. તેમના પર દેખરેખ રાખવાનું કામ દાદાજી કોંડદેવ નામના બ્રાહ્મણને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે મુસલમાનો તરફથી હિંદુ પ્રજાને ઘણી પીડા વેઠવી પડતી હતી. આથી દાદાજી કોંડદેવે પોતાના શિષ્યને ફક્ત લખતાં વાંચતાં શીખવી મહાભારત રામાયણ વગેરે વીરરસ કાવ્ય સંભળાવી તેમનામાં હિંદુપણાનું અભિમાન

આપ્યું. તથા અસ્ત્ર શસ્ત્ર વિદ્યા શીખવી. તેજ વખતે રામદાસ ગુરુએ પણ તેમને હિંદુ પ્રજાને મુસલમાનોના જુલમમાંથી છોડાવવા ઉપદેશ કર્યો.

પ્ર૦ શિવાજીએ રાજ્ય મેળવવાની કેવી રીતે શરુઆત કરી?

ઉ૦ પહાડી પ્રદેશમાં રહેતા માળવા લોકો સાથે દોસ્તી કરી તેમની ટોળીઓના આગેવાન બન્યા, અને તે ટોળીઓ લઇ ગામડાં લુંટતા. તેમાં મળેલી લુંટ ભાગે પડતી વહેંચી લેતા. આથી તેમની ટોળીઓમાં પુષ્કળ માણસની ભરતી થઇ. આવી રીતે માણસો વધવાથી તેમણે નજદીક આવેલા અહમદનગર ને વિજાપુરના રાજ્યતાં ગામડાં લુંટવા માંડયા. વિજાપુરના રાજ્યમાં શાહજી નોકર હતા, તેમને શિવાજીની આવી વર્તણુકથી નારાજ થઇ વિજાપુરના રાજાએ કેદમાં નાખ્યા. તો પણ શિવાજી અટકયો નહિ ત્યારે પોતાના બળવાન સરદાર અફઝલખાનને પુષ્કળ લશ્કર લઇ શિવાજીને પકડી લાવવા મોકલ્યો. શિવાજીએ યુક્તિ કરી અફઝલખાનને પોતાની ખાનગી મુલાકાત લેવા બોલાવ્યો, અને ભેટતી વખતે પેટમાં વાઘનખ મારી મારી નાંખ્યો આ વખતે અફઝલખાનનું લશ્કર નિશ્ચિંતતાથી મોજમજાહ કરતું હતું. તેના ઉપર શિવાજીના પહાડી લશ્કરે ઓચિંતો હુમલો કરી નાશ કર્યો, અને તેનાં હથીઆર અને સર સામાન લઇ લીધ. આવી રીતે શિવાજીએ પોતાના લશ્કરને હથીઆર બંધ બનાવ્યું. વળી ઇ. સ. ૧૬૬૪ અને ઇ. સ. ૧૬૭૦માં સુરત લુંટી પુષ્કળ ધન મેળવ્યું. આ વખતે કંપની સરકારની સુરતમાં વખાર હતી તે ઉઠાવી મુંબાઇ લઇ ગય.

પ્ર૦ શિવાજીને વશ કરવા ઓરંગજેબે શી યુક્તિ કરી?

ઉ૦ શિવાજીના બાપ શાહજી ઈ. સ. ૧૬૬૪ માં મરણ પામતાં ઇ. સ. ૧૬૬૪માં રાજ્યાભિષેક કરાવી શિવાજીએ પોતાના નામના સિક્કા પડાવ્યા તેની આવી રીતે વધતી જતી સત્તા જોઇ મોગલ પાદશાહ ઓરંગજેબને ચિંતા થઇ તેથી તેને સમજાવી લાવવા જયપુરના રાજા જયસિંહને મોકલ્યો. તેણે જયસિંહને અભયવરદાન આપી ઓરંગજેબ દરબારમાં હાજર થવા કહ્યું પણ ઓરંગજેબે તેમને કેદ કર્યા.

પ્ર૦ શિવાજી કેદમાંથી કેવી રીતે નાશી છુટયો ?

ઉ૦ શિવાજી કેટલોક વખત મંદવાડનું બાનું કાઢી પડી રહ્યા અને પછી પોતાને આરામ થયો એ ખુશાલીની બાબતમાંસાધુ તથાફકીરોનેમીઠાઇના કંડીઆઆપવા માંડયા. શરૂઆતમાં કેટલોક વખત આ કંડીઆ ઉપર દેખરેખ રાખવામાં આવી પણ પાછળથી પોલ ચાલતાં બાપ દીકરો બંન્ને મીઠાઇના ખાલી કંડીઆમાં બેસી સાધુના વેશે નાશી છુટયા અને દક્ષિણમાં આવી ઓરંગજેબને વધારે પીડા કરવા લાગ્યા. પછી ઓરંગજેબે પકડવાને માટે ઘણી ઘણી લાલચો આપી પણ કબજામાં આવ્યા નહિ.વળી ઓરંગજેબે પોતાના મામા સાઇસ્તખાનને પણ શિવાજીને વશ કરવા પુનામાં મોકલ્યો. હતો પણ શિવાજીએ વેશ બદલી તેને જખમી કર્યો તેથી તે નાશી ગયો.

પ્ર૦ શિવાજીના રાજ્યાભિષેકની હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઓરંગજેબ તેમજ અહમદનગરને વિજાપુરના રાજાઓના બીકમાંથી છુટયા પછી ઇ.સ.૧૬૭૪માં મોટા ઠાઠમાઠથી રાયગઢમાં રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વેળા તેણે પોતાની તુળા સોનાની કરી તે સોનું બ્રહ્મણોને દાન તરીકે વહેંચ્યું. તંજાવરની જાગીર પોતાના ભાઇ વ્યંકોજીને

સોંપી દીધો અને પોતે મેળવેલા રાજયનો બંદોબસ્ત કરવામાં રોકાયો. આ મહાન પુરૂષ ઈ.સ. ૧૬૮૦માં મરણ પામ્યો. તેને બે કુંવર હતા (૧) સંભાજી ને (૨) રાજારામ, સંભાજી મોટો હોવાથી મોટાને ગાદી મળી.

પ્ર૦ શિવાજીની રાજપદ્ધતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ શિવાજીએ એક મુખ્ય પ્રધાન અને તેના હાથ નીચે આઠ પ્રધાન નીમી દરેકને એકેક ખાતાનો ઉપરી બનાવ્યો. ને આઠે પ્રધાનની મદદથી નવા કાયદા બાંધી રાજ ચલાવતો મુખ્ય પ્રધાન પેશ્વા કહેવાતો જીતેલો મુલકનો સારો બંદોબસ્ત રાખવાની રહસ્ત ઘણી સુખી હતી.

પ્ર૦ શિવાજીના ગુણ દોષ કહો ?

ઉ૦ બહાદુર, લડવૈયો અને પરાક્રમી હતો, શરીરે ઠીંગણો હતો કોઈ કોઈ વખત સ્વાર્થ સાધવા રાજનીતિ વાપરવામાં કુશળ હતો. તેમણે હિંદુધર્મનો જુસ્સો ફેલાવો ચાલુ કરીને તેના પછી નબળા વંશજોએ પણ મોગલો જેવા બળવાન દુશ્મનોએ ફાવવા દીધા નહિ એટલુંજ નહિ પણ આગળ જતાં તે રાજ્યને કાયમ કર્યું. આ બહાદુર નરે ખરેખર જાણીના પ્રસંગે હિંદુધર્મનું રક્ષણ કર્યું, તેથી એક કવિની કહેવત મુજબ "કાશીની કલા ગઇ, મથુરાં મસીદ ભઇ, શિવાજી ન હોત તો સુન્નત હોત સબકી" મતલબ કે આ સમયે શિવાજી ન હોત તો મુસલમાનના જોર જુલમથી તમામ હિંદુને મુસલમાન થવાનો પ્રસંગ આવત.

૨ શંભાજી–૧૬૯૦–૧૬૯૮–૮.

પ્ર૦ સંભાજી વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ગાદીએ આવી પોતાની સાવકી માને મારી નાખી શરૂઆતમાં તેણે

શિવાજીની માફક રાજ્યનો બંદોબસ્ત ઠીક રાખ્યો પણ પાછળથી કલુસા નામના કેનોજીઆ બ્રાહ્મણની ખરાબ સોબતમાં પડી વિષયી અને વ્યસની બન્યો તેથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા થઇ, એટલું જ નહિ પણ આનો લાભ મોગલોએ લીધો.

પ્ર૦ સંભાજીના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એક વખતે દારૂનો નીસો કરી સંભાજી તથા કલુસા બંને બેઠા હતા તેવામાં ઓરંગઝેબના સરદારે પકડી બાદશાહની હજુરમાં મોકલી દીધા બાદશાહે સંભાજીને કહ્યું કે જો તું મુસલમાન થાય તો તને જીવતો છોડું ત્યારે સંભાજીએ મુસલમાની ધર્મનું અપમાન કરી પેગંબરને ગાળો દીધી, અને બાદશાહને કહ્યું કે તારી શાહજાદી પરણાવે તો મુસલમાન થાઉં. આ ઉપરથી ઓરંગઝેબે તેને ઘાતકી રીતે મારી નાખ્યો, અને તેના પુત્ર શાહુને કેદ કર્યો. ઓરંગઝેબને સંભાજી મરાયાથી અને શાહુ કેદ પકડાયાથી મરાઠા તરફથી શાન્તિ મળશે એમ લાગ્યું પણ મરાઠાઓએ તો સંભાજીના ઓરમાન ભાઇ રાજારામને ગાદીએ બેસાડી રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો.

(૩) રાજારામ ૧૬૮૯—૧૭૦૦—૧૧.

પ્ર૦ રાજારામના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ રાજારામનું મોગલોથી રક્ષણ કરવા માટે જીજીરના ગઢમાં રાખવામાં આવ્યો, પણ તેને ઓરંગઝેબના દીકરા કામબક્ષે ઘેરો ઘાલ્યો. આથી રાજારામ લાંચ આપી નાસી છુટયો. ઇ. સ. ૧૬૯૮. ત્યાર પછી બે વરસે એટલે ઇ૦ સ. ૧૭૦૦માં મરણ પામ્યો. તેના પછી તેનો કુંવર શિવાજી ગાદી ઉપર આવ્યો.

(૪) શિવાજી (૨) ૧૭૦૦-૧૭૦૮—૮

પ્ર૦ શિવાજીના સમયની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ શિવાજી નાની ઉમ્મરનો હોવાથી તેની વતી તેની મા તારાબાઇ હોંશીયારીથી રાજકારભાર ચલાવવા લાગી પણ ઇ. સ ૧૭૦૭માં મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ મરણ પામતાં તેને પુત્ર બહાદુરશાહ ગાદી પર આવ્યો. તેણે શાહુને પોતાના મીત્ર તરીકે વર્તવાની શરતે કેદમાંથી છુટો કર્યો, તેણે દક્ષીણમાં આવી ગાદીને પોતાનો હક જાહેર કર્યો પણ તારાબાઇએ તને રાજ્યની લગામ સોપી નહી તેથી શાહુ તેની સામો થયો. શાહુના પક્ષમાં ઘણા માણસો આવી મળવાથી તારાબાઇનું કાંઇ ચ લ્યું નહી, તેથી આખરે પોતે શિવાજીને લઇ કોલ્હા ૨ જઇ રાજ કરવા લાગી અને સતારાની ગાદી શાહુને સોંપી. આવી રીતે મરાઠી રાજ્યની બે સાખા થઇ મોટી સતારા અને નાની કોલ્હાપુર નાની શાખા અદ્યાપિ ચાલુછે, અને સતારાનું રાજ્ય ઇ, સ. ૧૮૪૮માં છેલ્લો રાજા (શાહજી)આપા સાહેબ અપુત્ર મરણ પામતાં અગ્રેજ સરકારે ખાલસા કર્યું.

(૫) શાહુ ૧૭૦૮-૧૭૪૮-૪૦

પ્ર૦ આ રાજાનું નામ શાહુ કેવી રીતે પડયું ?

ઉ૦ ઔરંગઝેબના દરબારમાંથી શિવાજી અને સંભાજી છાનામાના નાશી ગયા હતા, પણ આ નાશી ગયો નહિ તેથા તેથા ઔરંગઝેબ મશ્કરીમાં તેનું નામ શાહુ પડયું. ઔરંજેબે તેને કોઇ પણ પ્રકારની હરકત પડવા દીધા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેનો વિવાહ કોઇ

મરાઠા નાયકની કન્યા સાથે કરાવી આપ્યા હતો, વળી એ રંગ-જેબની શાહજાદી પણ તેના ઉપર બહુ હેત રાખતી હતી.

પ્ર૦ શાહુ ઉપર મોગલ દરબારની શી અસર થઈ ?

ઉ૦ મોગલ દરબારનો વૈભવ જોઈ પોતે મોજ શોખી થયો અને મોગલ દરબારની માફક પોતાના દરબારમાં અત્તરના ફુવારા ચહાવવા લાગ્યો રાજ્યનો તમામ કારભાર પોતાને ગાદી આપવામાં મદદ કરનાર બાલાજી પેશ્વાને સોંપી પોતે મોજશોખ કરવા લાગ્યો,

પ્ર૦ શાહુરાજાના સમયના જોણવા લાયક બનાવ લખો ?

ઉ૦ બાલાજી પેશ્વાને મુખ્ય પ્રધાન બનાવ્યો, તેણે દિલ્હીના પાદશાહ પાસે-થી મરેઠી રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તથા દક્ષિણની ચોથ ઉઘરાવવાનું કબુલ કરાવ્યું, પેશ્વા ૧૭૨૦ માં મરણ પામવાથી બાજીરાવને તે જગ્યાએ નીમ્યો, વળી સેનાપતિ ખંડેરાવ અને સરદાર દામાજી મરણ પામ-વાથી ખંડેરાવની જગ્યાએ તેના પુત્ર ત્રંબકરાવને અને દામાજીની જગા તેના ભત્રીજા પિલાજી ગાયકવાડને આપવામાં આવી. ઇ. સ. ૧૭૩૪માં માળવા પર સ્વારી કરી પણ વિજય મળ્યો નહિં. નીઝામ ઉલમુલ્કની શિખવણીથી ત્રંબકરાવ બાજીરાવની સામે થયો, પણ તેને ૧૭૩૪માં ડભોઈ આગળ હરાવ્યો વળી ઇ.સ. ૧૭૩૬માં નીઝામ તથા દીલ્હીના બાદશાહને ભોપાળ આગળ હરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૩૯માં બાજીરાવના ભાઈ ચીમનાજીએ પોર્ટુગીઝો પાસેથી વસાઈનો કીલ્લો લીધો. ઇ. સ. ૧૭૪૦માં બાલાજીને આપવામાં આવી તેના વખતમાં ઇ.સ. ૧૭૩૪માં રાઘોજી ભોસલેએ બંગાળાના નવાબ અલીવર્દીખાન પાસેથી વરાડ પ્રાંત મેળવ્યો, ઇ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ રાજા અપુત્ર મરણ પામ્યો તથા તેની પછી રાજારામ ગાદી ઉપર આવ્યો.

રામરાજા ઇ. સ. ૧૭૪૯—૧૭૭૭—૨૯

પ્ર૦ રામરાજાના સમયમાં જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તેણે પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા કરી પણ બાલાજીએ શાહુના વખતનું વીલ રજુ કર્યું ત્યાથી તેણે પેશ્વાના રાજ્યનો તમામ કારભાર સોંપી સતારામાં રાજ્ય કરવા માંડ્યું અને પેશ્વાએ પોતાની ગાદીનું સ્થળ પુનામાં રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૭૭૨ પેશ્વાના રાજમાં ગાદી માટે ખટપટ થવાથી તેમને ઇ. સ. ૧૭૭૫–૮૨ સુધી અંગ્રેજો સાથે વિગ્રહ કરવો પડ્યો. આ કામમાં સતારાની મરાઠી શાખાવાળાઓએ કોઇ પણ પ્રકારનો ભાગ લીધો નહોતો. રામરાજા ઈ. સ. ૧૭૭૭માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. તેથી મરાઠા સરદારોએ ભોંસલે કુળના શાહુને દત્તક લઇ ગાદી આપી.

શાહુ બીજો ૧૭૭૬–૧૮૧૮–૪૧

પ્ર૦ શાહુ બીજાના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ પુનામાં પેશ્વાઓ સંપૂર્ણ અધિકાર ચલાવતા હતા પણ મરેઠાઓએ રાજ પરથી પોતાની સત્તા કાઢી નાખી નહોતી ત્યાથી શાહુએ પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા માટે ૧૮૦૧માં પ્રયત્ન કર્યો તેથી પેશ્વાએ શાહુ તથા તેના પુત્રોને કેદમાં નાખ્યા. ત્યાં તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં મરણ પામ્યો, આ રાજાના સમયમાં અંગ્રેજ લો.કો.ને પેશ્વા સાથે ૧૮૦૨ માં લડાઇ થઇ તે મરેઠી બીજા વિગ્રહના નામથી પ્રખ્યાત છે અને ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં ત્રીજી લડાઇ થઇ આ છેલ્લી લડાઇમાં અંગ્રેજ સરકારે બાજીરાવ પેશ્વા પાસેથી પુનાનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું ત્યારે સતારાની ગાદી શાહુના પુત્ર બાબાસાહેબ (પ્રતાપસિંહ) ને આપી.

બાળાસાહેબ ઉર્ફે પ્રતાપસિંહ ૧૮૧૮-૧૮૪૦-૨૨

પ્ર૦ બાળાસાહેબની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ ફક્ત નામનોજ રાજા હતો. ઘણી ખરી સત્તા અંગ્રેજ સરકારને હસ્તક હતી, તેથી તેણે સ્વતંત્ર થવા લોર્ડ ઓકલાંડના વખતમાં ૧૮૪૦માં તોફાન કર્યું તેથી તેની પાસેથી ગાદી લઇ તેના ભાઇ આપાસાહેબ (શાહજી) ને આપી.

આપાસાહેબ (શાહજી) ૧૮૪૦-૧૮૪૮—૮

પ્ર૦ આ રાજાના અમલમાં જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ મરેઠી વંશનો ફક્ત નામનોજ છેલ્લો રાજા હતો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૮માં અપુત્ર મરણ પામવાથી લોર્ડ ડેલહૌસીએ સતારાનું રાજ ખાલસા કર્યું તેથી મરાઠી વંશનો અંત આવ્યો.

પેશ્વાવંશ

દોહરો.

પહેલા બાલાજી પછી, બાજીરાવ બલ્લાળ;
બાલાજી બીજા પછી, માધવરાવ નરપાળ;
નારણ માધવરાવને, સવાઇ નામ સરદાર;
છેલ્લો બાજીરાવ થયો, પેશ્વાનો સરદાર.

વંશાવળી.

બાલાજી	૧૭૧૪—૧૭૨૦—૬
બાજીરાવ બલ્લાળ	૧૭૨૦—૧૭૪૦-૨૦

બાલાજી (૨)	૧૭૪૦—૧૭૬૧—૨૧
માધવરાવ	૧૭૬૧—૧૭૭૨—૧૧
નારાયણરાવ	૧૭૭૨—૧૭૭૩—૧
સવાઈમાધવરાવ	૧૭૭૪—૧૭૯૪—૨૧
બાજીરાવ (૨)	૧૭૯૫—૧૮૧૮—૨૩

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તે પ્રથમ તલાટુ કરતો હતો પણ શાહુ રાજાને ગાદી મેળવવામાં મદદ કરી તેથી ઇ. સ. ૧૭૧૪માં તેને મુખ્ય પ્રધાન પેશ્વાનો હોદ્દો આપ્યો તેણે શાહુનો સારી રીતે કારભાર ચલાવ્યો. દીલ્હીના મોગલ બાદશાહ પાસે મરેઠી રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તથા દક્ષિણની ચોથ કબુલ કરાવી એવામાં ઇ.સ. ૧૭૨૦માં તેનું મરણ થયું તેથી શાહુ રાજાએ તેના પુત્ર બાજીરાવને પેશ્વાપદે નીમ્યો.

પ્ર૦ બાજીરાવના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૨૦ માં પેશ્વા થયો. આ સમયમાં મરેઠા સેનાપતિ ખંડેરાવ તથા તેના હાથ નીચેના દામાજી ગાયકવાડ મરણ પામ્યા ખંડેરાવની જગા તેના પુત્ર ત્રંબકરાવને તથા દામાજીની જગા પીલાજીને આપી. ઇ. સ. ૧૭૩૪માં માળવા ઉપર સ્વારી કરી નિઝામ ઉલ્મુલ્કે પેશ્વા અને મરેઠા વચ્ચે અણબનાવ કરાવવા ત્રંબકરાવને ઉશ્કેર્યો આથી બાજીરાવે ૧૭૩૪માં ડભોઈ આગળ ત્રંબકરાવને હરાવ્યો તેમજ ઇ. સ. ૧૭૩૬માં નિઝામ તથા દીલ્હીના બાદશાહને ભોપાળ આગળ હરાવી ખંડણી લીધી ઇ. સ. ૧૭૩૯માં બાજીરાવના પુત્ર ચિમનાજીએ વસાઇ તથા રાઘોજી ભોંસલેએ વરાડ જીતીલીધો ઇ. સ. ૧૮૪૦માં આ

શુરવીર નર મરણ પામ્યો. તેને બે કુંવર હતા ૧ બાજીરાવ,૨ ચીમનજી તેમાં મોટો પુત્ર બાલાજી પેશ્વા થયો.

પ્ર૦ બાજીરાવના ગુણદોષ કહો ?

ઉ૦ શિવાજીની માફક આ માણસ પણ મરેઠી સત્તા વધારવાની કોશીષ કરનાર હતો. પોતાના હાથ નીચેના માણસોની પરીક્ષા કરી તેમની યોગ્યતા મુજબ ઉંચા હોદ્દા આપતો હતો. વળી સરદારો જે મુલક જીતતા તેમને જ જીતેલા મુલકની સુબાગીરી આપતો આથી દરેકને પોતાનું પરાક્રમ બતાવીને હોંશ થતી હતી તેના હાથ નીચે સિંધિઆ, હોલ્કર વગેરે સરદારો હલકી પદવી પરથી પોતાનું પરાક્રમ બતાવી ઉંચા હોદ્દા મેળવી શકયા હતા. શિવાજી મહારાજની માફક મરેઠી રાજ્યની સત્તા વધારી ભગવો ઝુંડો અટકની પાર ઉરાડવાની મહત્વકાંક્ષા રાખતો હતો અને તે ઇચ્છા તેણે કેટલેક અંશે પાર પાડી શાહુ પણ તેમના કામથી પ્રસન્ન થઇ કહેતો કે ' શાબાશ છે બહાદુર પિતાના બહાદુર પુત્રને કે વખતે તું મારો ભગવો ઝુંડો હિમગીરિને પેલે પાર ઉડાવશે' તેણે રાજ્ય મેળવવાના જેવી ચપળતા બતાવી તેવી રાજ્યનો બંદોબસ્ત રાખવામાં બતાવી શકયો નહિ એટલીજ તેનામાં ખોડ હતી.

પ્ર૦ બાલાજી બીજાના વખતથી જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૪૦ માં પેશ્વાપદે આવ્યા પછી તેના સમયમાં ઈ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ મહારાજા મરણ પામ્યા. તેને દીકરો નહિ હોવાથી રામરાજ ગાદીએ આવ્યો કેટલાક મરાઠા સરદારોની ઉશ્કેરણીને લીધે રામરાજાએ પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કર્યો પણ બાલાજીએ શાહુના વખતનું બનાવટી વસીઆતનામું રજુ કર્યું. આથી રામરાજાએ

કંટાળી જઈ પેશ્વાને તમામ સત્તા સોંપી સતારામાં રાજ કરવા લાગ્યો અને પેશ્વા પાસે તમામ રાજ સત્તા આપી. રાજારામ ઇ.સ. ૧૭૭૮માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. અને પછી તેનો દતપુત્ર શાહુ બીજો ગાદી પર આવ્યો.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાના વખતની પેશ્વાઇની સ્થિતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પેશ્વાઇના વખતમાં મરેઠી સત્તાની પુરેપુરી ચઢતી થઇ ઇ. સ. ૧૭૪૩માં રાઘોબા ભોંસલેએ બંગાળાપર સ્વારી કરી આથી નવાબ અલીવર્દીખાને વરાડ પ્રાંત આપી સલાહ કરી ઇ. સ. ૧૭૫૭માં કરનાટિક પર હલ્લો કરી ત્યાંના નવાબ પાસેથી તેમજ મહેસુરના રાજા પાસેથી ખંડણી લીધી ઇ. સ. ૧૭૬૦માં સદાશીવરાવ ભાઉએ ઉદગીર આગળ નીઝામને હરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં રઘુનાથરાવ પેશ્વાએ પંજાબ પર સ્વારી કરી. અહમદશાહ અબદલીના સુબાને કાઢી મુકયો આથી અહમદશાહ જબરૂં લશ્કર લઈ મરેઠા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૧માં ચઢી આવ્યો. અને પાણીપતના મેદાનમાં મરાઠાને હરાવ્યા.

પ્ર૦ પાણીપતના મેદાનનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૬૧માં અહમદશાહ જબરૂં લશ્કર લઇ ચઢી આવ્યો. તેના પક્ષમાં રોહીલા, અયોધ્યાના નવાબ તથા બીજા કેટલાક મુસલમાનો ભળ્યા હતા, મરાઠાના પક્ષમાં જાટરાજા તથા સુરજમલ તથા રજપુતો, સિંધિયા, હોલકર, ગાયકવાડ વગેરે હિંદુરાજાઓ હતા મરાઠાઓનો સેનાપતી સદાશીવરાવ હતો. તે અવિચારી અને ઉતાવળીઓ હતો. તેને કેટલાક સરદારોએ ગિકાઝની પદ્ધતિ પર-યુદ્ધ કરવાની સલાહ આપી. પણ ઉદગીરની લડાઇમાં મેળવેલી વિજય અભિમાનને લીધે ભાઉ કોઇની સલાહ પસંદ પડી નહિ અને

રણસંગ્રામમાં સામે મોંએ લડવાનો વિચાર રાખ્યો. આવા તેના ઉતાવળીઆ સ્વભાવને લીધે જાટરાજા તથા રજપુતો નારાજ થઇ ચાલ્યા ગયા, અહમદશાહે મરેઠી સૈનંને ઘેરી લઇ તેમનામાં જનો ધાસ દાણો અટકાવ્યો તેથી તેમને હેરાનગતિ ભોગવવી પડી. છેવટે લડાઇ થઇ તેમાં મરાઠા હાર્યાં અને સદાશીવરાવ પેશ્વાનો મોટો પુત્ર વિશ્વાસરાવ તથા બીજા ઘણા પ્રખ્યાત સરદારો મરાયા. એટલુંજ નહિ પણ લગભગ બે લાખ મરાઠા રણમાં પડયા. આ લડાઈ ઉપર હિંદુસ્તાનના હિંદુની કે મુસલમાનની ચઢતી પડતીનો આધાર હતો. તેથીજ એક ધાર્મિક લડાઇની માફક મરાઠી તરફ હિંદુ રાજા, અને અહમદશાહ તરફ મુસલમાનો પક્ષ પકડીને આવ્યા હતા. મરાઠાના અવિચારી નાયકને લીધે હિંદુઓનો પરાજય થયો અને અહમદશાહ વિજયવંત થયો.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાના મરણ વિષે જાણતા હો તે કહો ?

ઉ૦ પાણીપતના મેદાનમાં થએલી હારની દીલગીરી તેમજ તેમાં પોતાનો પુત્ર લશ્કર અને હોંશીઆર સરદારોના થએલા નાશની દીલગીરીને લીધે ઇ. સ. ૧૭૬૧માં બાલાજી પેશ્વા મરણ પામ્યો તેને ત્રણ પુત્ર હતા (૧) વિશ્વાસરાવ (૨)માધવરાવ (૩) નારાયણરાવ. વિશ્વાસરાવ લઢાઇમાં મરાએલો હોવાથી ગાદી પર માધવરાવ પેશ્વા આવ્યો.

માધવરાવ પેશ્વા ૧૭૬૧–૧૭૭૨—૧૧

પ્ર૦ માધવરાવ પેશ્વાના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પેશ્વા ૧૭ વર્ષની ઉમરે ગાદીએ આવ્યો તેથી તેનો કારભાર તેનો કાકો રાઘોબા ચલાવતો. કેટલાક વખત પછી તેને રાઘોબાથી

સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા થઇ તેથી રાજ્યમાં કુસંપ પેઠો. આ તકનો લાભ લઇ નિઝામ પુના લુંટવા આવ્યો પણ તેને હરાવ્યો વળી ઇ.સ. ૧૭૬૫માં તથા ૧૭૬૭માં મહિસુર ઉપર સ્વારી કરી હૈદરને હરાવી પુષ્કળ દંડ લીધો, વળી ૧૭૬૯માં રજપુત રાજ્ય તથા રોહીલખંડમાં ખંડણી લેવાની ઠરાવી અને દિલ્હીના બાદશાહને પોતાને કબજે કર્યો. ઇ. સ. ૧૭૭૨ હૈદરને ચેરકુલી આગળ ત્રીજી વાર હરાવ્યો. આવી રીતે ઉપરા ઉપરી વિજય મેળવી પોતાના ટુંક સમયમાં પેશ્વાઇનો ફરીથી પુનરોદ્ધાર કર્યો. આ મહાન પુરૂષ ઇ. સ. ૧૭૭૧માં મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેના ભાઇ નારાયણરાવને ગાદી મળી.

પ્ર૦ માધવરાવના સમયમાં કયા કયા બહાદુર સરદાર હતા ?

ઉ૦ નાનાફડનવીશ તથા સખારામ બાપુ કારભારી અને રામશાસ્ત્રી ન્યાયાધીશ, ત્રંબક મામા સરદાર વગેરે પ્રખ્યાત પુરૂષ હતા, તેથી માધવરાવની કારકીર્દી વધારે યશસ્વી થઇ.

પ્ર૦ નારાયણરાવના વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તેના કાકા રાઘોબાએ પોતાની સ્ત્રી આનંદીબાઇની શીખામણથી રાજલોભને લીધે ઘાટ કરાવ્યો આથી નાનાફડનવીશ, સખારામ બાપુ વગેરે મરાઠા સરદારો રાઘોબાની સામે થયા અને નારાયણરાવની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો તેને સવાઇરાવ નામ ધારણ કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો ઇ. સ. ૧૭૭૩.

સવાઈ માધવરાવ ૧૭૭૪—૧૭૯૫—૨૧

પ્ર૦ આ રાજાના વખતમાં જાણવા લાયક જે બનાવ બન્યા હોય તેનું ટુંક વર્ણન કરો?

ઉ૦ રાઘેબાને ગાદી નહિ મળવાથી ગાદી મેળવવા માટે ઇ. સ. ૧૭૭૫માં સુરત મુકામે મુંબઇના ગવર્નર સાથે ગાદી મળે તો સાષ્ટીને વસાઇ બેટ આપવાની સરતે સલાહ કરી પણ માધવરાવે કલકત્તાના ગવર્નર જનરલ સાથે ૧૭૭૬ માં પોતાને મદદ કરે તે સરતે પુરંદર મુકામે સલાહ કરી તેથી મુંબાઇ સરકારને કલકત્તા સરકારે માધવરાવને મદદ કરવા માટે લખ્યું પણ પ.છળથી કલકત્તા સરકારને માલમ પડયું કે માધવરાવ ફ્રેંચ સરદારો રાખી લશ્કર તૈયાર કરે છે તેથી મુંબાઇ સરકારે રાઘોબાની સાથે કરેલી સલાહ મંજુર રાખી તે પહેલાં મુંબાઇ સરકારે મોકલેલી ટુકડીને હરાવી ઇ. સ. ૧૭૭૯ માં વડગામ મુકામે પોતાને ફાવતી શરતો કબુલ કરાવી સલાહ કરી પણ પાછળથી કલકત્તાના લશ્કરના સરદાર જનરલ ગોડાર્ડે અમદાવાદ ને ડભોઇ જીતી લીધાં તથા જનરલ પોપફામે ગ્વાલીઅરગઢ ઇ. સ. ૧૭૮૦માં જીતી લીધો આથી છેવટે માધવરાવે ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલબાઇ મુકામે સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ માધવરાવના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ નાનાફડનવીસે રાઘોબાના દીકરા બાજીરાવને કેદમાં નાખ્યો હતો. તે છોડવા માટે માધવરાવે નાનાને વારંવાર કહ્યું પણ બાજીરાવ અવિચારી, બાવલો અને ઉતાવળીઓ હોવાથી તેને છુટો કરવાથી પેશ્વાઇને નુકશાન પહોંચાડશે એમ સમજી નાનાએ તેને કેદમાંથી છોડયો નહિ. આવા નાનાના સખત દાબથી કંટાળી માધવરાવ પેશ્વાએ અગાસીમાંથી પડતું મુકી આપઘાત કીધો. સવાઇ માધવરાવને પુત્ર નહિ હોવાથી બાજીરાવ ગાદી ઉપર આવ્યો. ઇ.સ.૧૭૯૫.

બાજીરાવ (બીજો) ૧૭૯૫. ૧૮૧૮-૨૩

પ્ર૦ બાજીરાવના સમયથી પેશ્વાઇનું વર્ણન કરો?

ઉ૦ આ રાજા નબળો અવિચારી અને બાયલો હતો. અને ગાદીએ બેસીને તરત જ તેણે સિંધિઆ વગેરેની શીખવણીથી નાનાને કેદમાં નાંખ્યો પણ પાછળથી તેને છુટો કર્યો, મરેઠી રાજ્યને પડતીમાંથી બચાવનાર આ મહાન પુરૂષ ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં મરણ પામ્યો. આ માણસનો દાબ ગયા પછી સિંધિઆ અને હોલ્કર પોત પોતાની મરજી મુજબ સ્વતંત્ર રીતે વર્તવા લાગ્યા તેમાં પેશ્વા સિંધિઆના પક્ષમાં હોવાથી જ સ્વતંત્ર રીતે હોલ્કરે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં પુના લુંટયું આથી બાજીરાવે ઇ. સ ૧૮૦૨માં અંગ્રેજો સાથે વસાઈ મુકામે સલાહ કરી. સિંધિઆ વગેરે સરદારો સાથે અંગ્રેજોએ લડાઇ જોડી તે મરાઠા બીજા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ મરાઠા બીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત કહો?

ઉ૦ પેશ્વા અને હોલ્કર લડયા તેમાં પેશ્વાએ અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી તે વાત સિંધિઆ અને ભોંસલેને પસંદ પડી નહિ, અને અંગ્રેજો સાથે લડાઇ જોડી. તેમાં દિલ્હી, લાસ્વારી, અસાઇ અને આરગામ આગળ લડાઇઓ થઇ તેમાં સિંધિઆ અને ભોંસલે હાર્યા તેથી સિંધિઆએ સીરજીગાંજે અને ભોંસલેએ દેવાગામ આગળ સલાહ કરી. આજ અરસામાં જસવંતરાવ હોલ્કર જાટ-રાજા વગેરેને ઉસ્કેરી અંગ્રેજ સાથે લડાઇ જોડી તેમાં દીવ અને ફરૂકાબાદ આગળ લડાઇ થઇ તેમાં તે હાર્યો તો પણ શાંન્ત થયો નહિ તેથી તેની મરજી મુજબ સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો. ૧૮૦૩.

પ્ર૦ મરાઠી ત્રીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત લખો.

ઉ૦ બાજીરાવના સરદાર ત્રંબકજી ડેંગલેએ ગાયકવાડ સરકારના સરદાર ગંગાધર શાસ્ત્રીનું પંઢરપુર મુકામે ખુન કર્યું તે બાબતમાં વસાઈ મુકામે ૧૮૧૭માં બાજીરાવે સલહ કરી, પણ તેણે અંગ્રેજોથી સ્વતંત્ર થવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો અને ખડકીના રેસીડન્ટ એલ્ફીન્સ્ટન્ટ પર ઓચીંતો હુમલો કર્યો પણ ખડકી, કોરેગામ અને આસ્ટેની લડાઈમાં કર્નલ સ્મીથે બાજીરાવને હરાવ્યો તેનો પ્રખ્યાત સરદાર બાપુ ગોખલે રણમાં પડ્યો તેથી તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં માલ્કમ સાહેબને શરણે આવ્યો, તેને વરસ દિવસે આઠ લાખ રૂપીઆ આપવા કરી રાજ ખાલસા કર્યું, અને તેને બિથુરમાં રહેવાની રજા આપી ત્યાં તે ૧૮૫૩માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. તેના દત્તકપુત્ર નાના સાહેબે આગળ જતાં ૧૮૫૭ના બળવામાં આગેવાની પડતો ભાગ લીધો હતો આવી રીતે પેશ્વાઈનો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યની પાંચ શાખા તેમજ તેમના વિષે જાણવા લાયક ટુંક વિવેચન કરો.

ઉ૦ (૧) પેશ્વા—રામરાજાના વખતથી સ્વતંત્ર થઈ પુનામાં રાજ કરવા લાગ્યો, છેલ્લા રાજા બાજીરાવ બીજા પાસેથી ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં અંગ્રેજ સરકારે તે રાજ ખાલસા કર્યું.

(૨) સિંધિઆના—મુળ રાજસ્થાપક રાણોજી, બાજીરાવનો ખાસદાર હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી ગ્વાલીઅરમાં રાજ સ્થાપ્યું. દોલતરાવ સિંધિઆએ ૧૮૦૨માં અને સિંધિઆના રાણી તારાબાઈએ ઇ.સ. ૧૮૪૩માં અંગ્રેજ સરકાર સાથે વિગ્રહ કર્યો હતો હાલમાં તે રાજ સલાહ શાંન્તીથી ચાલે છે.

(૩) હોલ્કર—મુળ રાજસ્થાપક મલ્હારજી હોલ્કર બાજીરાવનો ઘોડો સા-

ચવનારો હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી બાજીરાવની પરવાનગીથી ઇંદોરમાં રાજ સ્થાપ્યું, યશવંતરાવ હોલ્કરે ૧૮૦૩-૪ માં મરેઠી બીજા વિગ્રહમાં અને મલ્હારરાવ હોલ્કરે ૧૮૧૭માં મરેઠી ત્રીજા વિગ્રહમાં અંગ્રેજ સરકાર સામે લડવામાં ભાગ લીધો હતો. હાલમા તે રાજ સલાહ શાન્તીથી ચાલે છે.

(૪) ભોંસલે-મુળ રાજસ્થાપક રાઘોજી, બાલાજી બીજાનો સરદાર હતો. તેણે ૧૭૫૩માં નાગપુરમાં રાજ સ્થાપ્યું. તેમણે મરેઠી બીજા અને મરેઠી ત્રીજા વીગ્રહમાં અંગ્રેજ સામે ભાગ લીધો હતો. ઇ. સ. ૧૮૫૩માં રાઘોજી ત્રીજો અપુત્ર મરણ પામવાથી તે રાજ ખાલસાકર્યું

(૫) ગાયકવાડ-આ રાજના મુળ પુરુષ પિલાજી શાહુ રાજાના વખતમાં નાયબ સેનાધિપતિ હતા. તેમના વંશજોએ ગુજરાતમાંનો કેટલાક મુલક કબજે કરી પેશ્વાની સમ્મતીથી વડોદરામાં રાજગાદી સ્થાપી. ખંડેરાવ મહારાજ ઘણા લોકપ્રિય થયા ત્યાર પછીના મલ્હારરાવ મહરાજા પર રેસીડેન્ટને ઝેર દીધાનું તહોમત આવવાથી ઇ. સ. ૧૮૭૫માં મદ્રાસમાં કેદ કરી તે રાજગાદી હાલના નામદાર શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજને આપવામાં આવી છે જેઓ હાલના જમાનાને યોગ્ય પ્રજાને કેળવણી આપી તેમજ રાજકાર્યમાં માહીતગાર કરી જોઇતા સુધારા દાખલ કરી સર્વ રાજાઓ કરતાં પ્રજાના વધારે પ્રીતિપાત્ર બનાવતા જાય છે.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યની ચઢતીના કારણ કહો ?

ઉ૦ એમનું લશ્કર ને ઘોડા કેળવાએલા હતા. (૨) ઘોડા ઉપર ઝાઝો સર સામાન નાખતા નહિ. (૩) લશ્કરની ગોઠવણ કરવામાં ચાલાક હતા. (૪) પહાડી મુલક ને ઘાટોના ભોમીઆ હોવાથી સંતાઇ જવામાં ફાવતા હતા (૫) પ્રસંગ આવે નાશી જતા હતા (૬)

દગો કરવામાં પાછા હઠતા નહિ, (૭) રાજા અને લશ્કર ધર્માભિમાની તથા સ્વદેશાભિમાની હતાં, (૮) એશઆરામી વ્યભિચારી કે દારૂડીઆ નહતા. (૯) તાબાની રઇયત પર જુલમ કરતા નહિ. (૧૯) મુલકનો બંદોબસ્ત કરવામાં તથા ન્યાય આપવામાં હોંશીઆર હતા.

પ્ર૦ પેશ્વાઇ તથા મરેઠી રાજ્યની પડતીના કારણ કહો.

ઉ૦ (૧) શિવાજી પછીના રાજા દારૂડીઆ તથા વ્યભિચારી નીકળ્યા. (૨) પોતાના રાજ્યનો બધો કારભાર પેશ્વાઇને સોંપ્યો (૩) સરદારો કુસંપ કરી માંહો માંહે લડયા (૪) મરેઠી રાજાઓ અભણ હતા (૫) છેલ્લા રાજાઓમાં દેશાભિમાન નહિ હેવાથી રાજ્યલોભને લઇ અંગ્રેજોને શરણે ગયા.

પ્ર૦ ઓરંગઝેબ અને શીવાજીનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ (૧) યુદ્ધકળા, રાજનીતિ, કઠ્ઠતા, ચંચળાઇ અને પ્રપંચ કરવામાં બંને સરખા હતા.

(૨) ઓરંગઝેબ કરતાં શિવાજીએ પોતાના લશ્કરમાં ધાર્મિક જુસ્સો વધારે ઉત્પન્ન કર્યો તેથી શિવાજીના મરણ પછી તેનું રાજ્ય બળવાન થયું પણ ઓરંગઝેબના મરણ પછી મોગલાઇ રાજ્યની પડતી થઇ. (૩) ઔરંગઝેબ જીતાયલી પ્રજાપર જુલમ કરી અપ્રિય બનતો ત્યારે શિવાજીએ શરણ આવેલી પ્રજાપર પ્રેમ બતાવી સારી રાજ્ય વ્યવસ્થા કરી પ્રજાને સંતોષ આપ્યો.

(૪) ઔરંગઝેબને મુસલમાન ધર્મનું અભિમાન હતું, તેજ પ્રમાણે શિવાજીને હિંદુધર્મનું અભિમાન હતું.

(૫) શિવાજી પોતાના લશ્કર અને સરદારો ઉપર વિશ્વાસ રાખી

તેમને સ્વતંત્ર અધિકાર સોંપતો; અને સારૂં કામ કરનારની કદર કરી ઉંચી પાયરીએ ચઢાવી માન મરતબો વધારતો. ત્યારે ઔરંગઝેબ પોતાના સરદારો અને લશ્કર તરફ અવિશ્વાસથી જોઇ તેમના કામની દેખરેખ રાખવા છુપા જાસુસો રાખતો તથા કોઇ સરદારની વધતી જતી સત્તા સાંખી શકતો નહિ તેથી સરદારો તેના હુકમને ન ચાલેજ અમલ કરતા. (૬) શિવાજીનું લશ્કર ઓછું કસાયલું પણ ઉમંગી, ચાલાક, સ્વદેશાભિમાની, નિમકહલાલ અને પોતાના માલીકની આજ્ઞા માન્ય કરી કામ કરવા તત્પર રહેતું. ત્યારે ઔરંગજેબનું લસ્કર કસાએલું પણ આળસુ મોજીલું, વિષયી અને નિમકહરામ બની પોતાના સરદારની આજ્ઞાનો અમલ કરવામાં બેદરકાર હતું.

કંપનીઓની હકીકત

પ્ર૦ યુરોપીયન પ્રજાને હિંદમાં આવવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ હિંદુસ્તાનની દોલતથી મોહ પામી તેમજ હિંદુસ્તાનનો માલ યુરોપમાં મોંઘો વેચાતો હોવાથી યુરોપીયન પ્રજાને હિંદ સાથે બારોબાર વેપાર કરવાનો વિચાર થયો. આ દેશની શોધમાં સ્પેનનાં રાજાની મદદથી કોલમ્બસે ઇ. સ. ૧૪૯૨માં અમેરીકા શોધી કાઢયો, તેમાં સ્પેનના રાજાને ઘણો લાભ લાભ થયો તેથી પોર્ટુગાલના રાજાએ હિંદની શોધખોળ માટે જુદા જુદા વહાણવટીઓને મોકલ્યા તેમાંનો વાસ્કોડાગામા ઇ. સ. ૧૪૯૮માં પહેલવહેલો કાલીકટ બંદરે ઉતર્યો અને આ દેશ સાથે પહેલવહેલો પોર્ટુગીઝોએ વેપાર શરૂ કર્યો. ત્યારપછી વલંદા, અંગ્રેજ ફ્રેંચ વગેરે પ્રજાઓ આવી.

પ્ર૦ પોર્ટુગીઝની તવારીખમાં જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ તે લોકોનો પહેલો સરદાર વાસ્કોડાગામા હિંદમાં આવ્યો. પણ આરબ અને મુર વેપારીની શિખવણીને લીધે કાલીકટના રાજા ઝામોરીન સાથે અણબનાવ થયો, તેથી પહેલી સફરમાં જોઈએ તેવો લાભ મેળવી શક્યો નહિ. ફરીથી ઇ. સ. ૧૫૦૨ માં આવી કોચીન અને કાનાનોરના રાજા સાથે મળી ઝામોરીનને હરાવ્યો ત્રીજી સફર તેણે ૧૫૨૪માં કરી. તે ઇ. સ. ૧૫૨૭માં કોચીનમાં મરણ પામ્યો. તેની બીજી સફરથી તેણે વેપારની સાથે રાજ્ય મેળવવાનો આરંભ કર્યો તેનો બંદોબસ્ત કરવા માટે અલ્મેડાને ૧૫૦૩માં અને ૧૫૧૦માં આલ્બુકર્કને ગવર્નર તરીકે મોકલ્યો.

પ્ર૦ પોર્ટુગીઝ પ્રજાની પડતી થવાનાં કારણો કહો?

ઉ૦ તેમણે જીતાએલી હિંદી પ્રજા ઉપર ધર્મને બહાને જુલમ કર્યો તેથી બીજી જે યુરોપીયન પ્રજા વેપાર કરવા આવી તેમનાપર અદેખાઇ કરી ફક્ત આલ્બુકર્ક કે એણલાએજ પોતાના તાબાની હિંદુ તથા મુસલમાન પ્રજાને સુખ આપ્યું. હાલમાં હિંદમાં તેમને તાબે દીવ દમણ ગોવા એ ત્રણ સંસ્થાન છે.

પ્ર૦ વલંદા લોકોની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ લોકોનો હૌટમાન સરદાર ઇ. સ. ૧૫૯૪માં હિંદમાં આવ્યો તેમણે ચિન્સુરા, મછલીપટ્ટણ ને બાલાસોરમાં પોતાની વખાર નાખી વેપાર ચાલુ કર્યો તેમનો હિંદ કરતાં મસાલાના દ્વીપોમાં વધારે વેપાર ચાલતો હતો. મસાલાના દ્વીપમાં અંગ્રેજ પ્રજાની સાથે અણબનાવ થયો અને તેમણે ૧૬૨૩મા આંબોયનમાં ૯ અંગ્રેજોને તેમના નોકર ચાકરો સાથે માર્યા તેથી તે બાબત કેટલાક પૈસા આપી

અંગ્રેજોનું મન મેળવી પોતે હિંદનો વેપાર છોડી દઈ મસાલાના દ્વીપમાં વેપાર ચલાવવા લાગ્યા. તેમનું છેલ્લું થાણું ચિનસુરામાં હતું તે ઈ. સ. ૧૭૫૯માં કલાઇવે જીતી લીધું. હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં તેમાંનું એક થાણું નથી.

પ્ર૦ અંગ્રેજોના વેપાર સંબંધીની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ હિંદુ સાથે વેપાર ચલાવવા પહેલ વહેલી ઇંગ્લાંડમાં રાણી ઇલીઝાબેથના સમયમાં ઇ. સ. ૧૬૦૦ માં ઇસ્ટ ઇંડીઆ ' કંપની ઉભી થઇ તે સમયમાં હિંદમાં પોર્ટુગીઝ અને વલંદાની સત્તા બળવાન હતી. ઇ.સ. ૧૬૧૫માં સરટોમસરોને જહાંગીર બાદશાહના દરબારમાં કંપનીની વેપાર સબંધી હક્ક અપાવવા મોકલ્યો હતો. આ પ્રજાએ પોતાની વખાર સુરતમાં નાંખી વેપાર શરૂ કર્યો પણ શિવાજીએ ઈ. સ. ૧૬૬૩ અને ૧૬૭૦માં સુરત લુટ્યું તેથી તેઓ પોતાની વખાર મુંબાઇમાં લઇ ગયા વળી ઇ. સ. ૧૬૩૯માં ચંદ્રગીરીના રાજા પાસેથી જમીન વેચાણ રાખી ફોર્ટ સેંટજ્યોર્જ (મદ્રાસ) વસાવી પૂર્વ કીનારે વેપાર ચલાવવા લાગ્યા ઇ. સ. ૧૭૦૦ માં સુટાન્ટી ગોવિંદપુર અને કલકત્તા (ફોર્ટ સેંટવિલાયમ) માજીમ પાસેથી વેચાણ રાખી બંગાળામાં વખારો નાંખી ૧૬૫૦, ૧૬૫૫ ૧૬૯૮માં બીજી કંપનીઓ ઉભી થઇ પણ અંજળ જતાં ઇ. સ. ૧૭૦૯માં તે બધી જોડાઇ જઇ ' યુનાઇટેડ ઇસ્ટ ઇંડીઆ કંપનીના નામથી વેપાર ચલાવવા લાગી. તે વખતે બીજી યુરોપીયન પ્રજા કરતાં ફ્રેંચ પ્રજા અંગ્રેજ વેપારીઓ સાથે વધારે હરિફાઇ કરતી હતી. વેપારીની ચડસા ચડસીમાંથી બંન્ને પ્રજા રાજ્યની ચડસા ચડસી અને માંહોમાંહે લડી, તેમાં આખરે ફ્રેંચો પરાજય પામ્યા અને અંગ્રેજો વિજયી થયા અને હિંદ સામ્રાજ્યના માલીક બન્યા.

પ્ર૦ ફ્રેંચ પ્રજાની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ લોકની ઇ. સ. ૧૬૦૪માં પહેલવહેલી કંપની ઉભી થઇ ત્યાર પછી ૧૬૧૧-૧૫-૪૨-૪૪માં બીજી કંપનીઓ ઉભી થઇ પણ તે બધી ઇ. સ. ૧૭૧૯માં જોડાઇ ગઇ. તેમનાં વેપારનાં મુખ્ય સ્થાન પાંડેચરી, કાલીકટ યાનાન, માહિમ અને ચંદ્રનગર હતાં. આ પાંચ થાણાં ઇ. સ. ૧૭૬૧ની સંધીથી હજુ પણ તેમના કબજામાં છે. આ લોકો ઇ. સ. ૧૭૬૯થી વેપાર બંધ થાય.

પ્ર૦ આ પ્રજાઓ સિવાય બીજી કોઇ પ્રજાઓએ હિંદ સાથે વેપાર ચલાવ્યો?

ઉ૦ ડેન લોકોની ઇ. સ. ૧૬૧૨ અને ૧૬૭૦માં બે કંપનીઓ થઇ તેમણે ત્રાંકવીબાર, શ્રીરામપુર અને પોર્ટોનોવોમાં પોતાની વખારો કરી તે થાણાં ઇ. સ. ૧૮૪૫માં અંગ્રેજોએ વેચાતાં લીધાં ઇ. સ. ૧૭૨૩માં એસ્ટેન્ટ શહેરમાં કંપની ઉભી થઇ પણ તેણે ઇ. સ. ૧૮ ૩માં દેવાળું કાઢયું, સ્વીડનમાં ઉભી થયેલી કંપનીએ હિંદ સાથે વેપાર ચલાવ્યો નથી, કેટલી કંપનીઓ રાજાના નામથી વેપાર ચલાવતી તેથી રાજ્યના માલિક પણ રાજા જ ગણાય. અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ કંપનીઓ પોતાના નામથી વેપાર ચલાવતી જે મુલક મેળવતા તે પોતાનો ગણાતો.

અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સત્તા

દક્ષિણમાં અંગ્રેજ સત્તા.

પ્ર૦ હિંદમાં અંગ્રેજ રાજ્યની શરૂઆત થઇ તે વખતની હિંદની રાજકીય સ્થીતીની હકીકત કહો.

ઉ૦ હિંદમાં અગ્રેજ રાજ્યનો આરાઢમાં સૈકામાં રૂધ્ય ભાગે આરંભ થયો તે વખતે તેમનું મદ્રાસમાં અને પોતાનું પાંડેચરીમાં થાણું હતું.

બન્ને પ્રજા કેટલોક વખત સંપથી રહી પણ પાછળથી કુસંપ થતાં ફ્રેંચ સત્તા ભાંગી પડી અને અંગ્રેજો બળવાન થયા ઔરંગઝેબના મરણ પછી દક્ષિણ સ્વતંત્ર થયો હતો. આ સમયે નિજામ. કર્ણાટક, મહીસુર, ત્રિચીનાપલ્લી અને તંજાવર મુખ્ય રાજ્ય હતા.

પ્ર૦ અંગ્રેજોને ફ્રેંચો સાથે કર્ણાટકનો પહેલો વિગ્રહ થયો તેની ટુંક હકીકત કહો.

ઉ૦ ફ્રેંચ અને અંગ્રેજ વચ્ચે યુરોપમાં લડાઇ થઇ તેથી હિંદમાં પણ આ બેઉ પ્રજા વચ્ચે લડાઇ થઇ. આ વખતે અંગ્રેજ સરદાર કલાઇવ અને ફ્રેંચ સરદાર ડુપ્લે હતા ઇ. સ. ૧૭૪૬માં લાબોર્ડોનેસ નામના ફ્રેંચ સરદારે અંગ્રેજોનું મદ્રાસ જીતી લીધું પણ લાબોર્ડોનેસ કેટલાક રુપીઆ લઇ અંગ્રેજોને પાછું સોંપ્યું તે વાત ડુપ્લેને ગમી નહિ, તેથી તેણે મદ્રાસ ફરીથી કબજે કરી અંગ્રેજોના ફોર્ટ સેંટ ડેવીડ કિલ્લા પર હલ્લો કર્યો પણ અંગ્રેજોને નવી મદદ આવી પહોંચવાથી જીતાયું નહિ, અને કલાઇવ તથા લોરેન્સે નવી મદદ લઇ પાંડીચેરીપર હલ્લો કર્યો પણ જીતાય તેવું નહિ લાગવાથી પાછા ફર્યા આ વખતે તંજાવરની ગાદી માટે બે ભાઇઓ લડતા હતા તેમાંના એકને મદદ કરવાથી અંગ્રેજોને દેવીકોટા મળ્યું. ઇ. સ. ૧૭૪૮ પછી યુરોપમાં સલાહ થવાથી અહીં પણ લડાઇનો અંત આવ્યો. આ વિગ્રહ કર્ણાટકના પહેલા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે તે ઇ. સ. ૧૭૪૬ થી ૧૭૪૮ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ કર્ણાટકના બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૪૮થી ઇ. સ. ૧૭૫૪ સુધી ચાલ્યો. અંગ્રેજ અને ફ્રેંચો પોતપોતાની સત્તા સ્થાપન કરવા માટે દેશી રાજ્યોનો પક્ષ પકડી એકબાજા સાથે લડવા લાગ્યા, ૧૭૪૮માં હૈદ્રાબાદનો નિઝામ

અને અર્કોટનો નવાબ મરણ પામતાં બંને ગાદીઓને માટે નવા હકદાર ઉભા કર્યા. નિજામે નાસીરજંગ સામે મુજફ્ફરજંગ અને અર્કોટના નવાબ અનવરુદ્દીન સામે ચંદાસાહેબને ઉભો કર્યો. અંગ્રેજો નવાબ અનવરુદ્દીનના પક્ષમાં હતા તેથી ફ્રેંચો નિજામ તથા ચંદાસાહેબે ઇ. સ. ૧૭૪૯માં અંબુરની લડાઇમાં નવાબને માર્યો અને ચંદા સાહેબને ગાદીએ બેસાડયો. ચંદાસાહેબ પાંડીચેરીની આજુ બાજુનાં ૮૧ ગામ ફ્રેંચોને આપ્યાં અનવરુદ્દીનનો પુત્ર ત્રિચીનાપલ્લીમાં ભરાઇ બેઠો. ફ્રેંચ સરદાર બુસ્સીએ નવાબનો જીંજીગઢ જીતી લીધો અને નિઝામ નાસીરજંગને ત્રિચીનાપલ્લી આગળ હરાવી મુજફ્ફરને ગાદી આપી પણ મુજફ્ફરજંગને કોઇએ મારી નાંખવાથી તેના ભાઇ સલાબતજંગને બુસ્સીએ ગાદીએ બેસાડયો. તેણે ફ્રેંચોને ઉત્તર સરકાર તથા મછલીપટ્ટણ આપ્યાં આવી રીતે દક્ષિણમાં ફ્રેંચ સત્તા મજબુત થઇ.

પ્ર૦ અર્કોટના ઘેરા વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ફ્રેંચોએ પોતના પક્ષવાળાઓની સારી રીતે સેવા બજાવી પણ અંગ્રેજો કંઇ કરી શક્યા નહોતા. તેમનો મિત્ર દોસ્તઅલી ત્રિચીનાપલ્લીમાં ઘેરાયો હતો, તેથી ત્રિચીનાપલ્લીનો ઘેરો ઉઠાવરાવી દોસ્તઅલીને છોડાવવા વિચાર કરતા હતા આ વખતે કંપનીના કારકુનના કામમાંથી છુટા થઇ લશ્કરી ખાતામાં થોડા વખતથી દાખલ થયેલા ક્લાઇવે ત્રિચીનાપલ્લીનો ઘેરો ઉઠાવવાની યુક્તિ શોધી કાઢી તેણે પોતાના ગુરૂ લોરેન્સને કહ્યું કે આપણે ચંદા સાહેબના રાજધાની અર્કોટને ઘેરો ઘાલીએ તો ચંદા સાહેબ ત્યાંથી ઘેરો ઉઠાવી રાજધાનીનો બચાવ કરવા આવશે. આ યુક્તિ બધાને પસંદ પડવાથી ૨૦૦ ગોરા ને ૩૦૦ દેશી મળી ૫૦૦ માણસનું લશ્કર આપી

ક્લાઇવને મોકલ્યો. ક્લાઇવે સહેલાઇથી અર્કાટ કબજે કર્યું. આ બાબતથી ચંદા સાહેબને ખબર પડતાં પોતાના દીકરા રાજા સાહેબને ૧૦૦૦૦ માણસનું લશ્કર લઇ મોકલ્યો, તેણે શહેર ને પર દિવસ ઘેરો ઘાલ્યો પણ કાંઈ વળ્યું નહિ, ક્લાઇવને નવી મદદ આવી પહોંચતા તેણે રાજા સાહેબ સાથે લડાઇ જોડી તેમાં રાજા સાહેબ હાર્યો ઇ સ. ૧૭૫૧ ક્લાઇવે તેની પુંઠ પકડી આર્ની કવારે પાક, બાહુર વગેરે સ્થળોએ તેને હરાવી તેના લશ્કરની પાયમાલી કરી અંગ્રેજોની ચડતી કરી અને નવાબ મહોમ્મદઅલ્લીને છૂટો કર્યો આ જીત થઇ. પછી અંગ્રેજોની ચઢતી થઇ અને ફ્રેંચોની પડતી થઇ ક્લાઇવ ૧૭૫૨માં વિલાયત ગયો ત્યાં ઘણું માન પામ્યો. ફ્રેંચ સરદાર ડુપ્લેને ફ્રેંચ સરકારે પછો બોલાવી લીધો ઇ. સ. ૧૭૫૪ તે ત્યાં અપમાન પામી ઇ. સ. ૧૭૬૩માં મરણ પામ્યો તેની જગાએ ગોડ્યું નામના શાંત પ્રકૃતિના માણસને મોકલ્યો તેણે ઇ. સ. ૧૭૫૪માં અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી પણ તે ઝાઝો વખત નહિ ટકતાં ફરીથી લડાઇ થઇ તે કર્ણાટકનાં ત્રીજા વિગ્રહ નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ કર્ણાટકના ત્રીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ફ્રેંચ ગવર્નર ગોડ્યુની જગાએ લાલી નામનો ફ્રેંચ સરકાર ગવર્નર થઇને આવ્યો તે અવિચારી ને ઉતાવળીઓ હતો. તેણે આવીને તરતજ ફોર્ટ ડેવીડ કિલ્લો જીતી લીધો, ને અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા તજવીજ કરવા માંડયો. તેણે અવિચારથી નિજામના રાજ્યમાંથી બુસીને બોલાવી લઇ પોતાની સત્તા ઓછી કરી અને અંગ્રેજો સાથે લડાઇમાં વિજય મળ્યો નહિ. વાંદેવાસની લડાઇમા ઇ. સ. ૧૭૬૦માં સર આયરકુટે લાલી તથા બુસીને હરાવ્યા અને કર્નલ ફોર્ડે ઉત્તર સરકાર તથા

મછલીપટ્ટણ જીતી લીધાં ને સરકુફે જીંજી તથા પાંડેચેરી પણ જીતી લીધાં છેવટે ૧૭૬૧માં ની સલાહથી તેમને પાંચ થાણા પાછા આપ્યાં, જે હાલ પણ તેમના કબજામાં છે.

બંગાળામાં અંગ્રેજી સત્તા.

પ્ર૦ અંગ્રેજી અમલ સ્થાપતા પહેલાંની બંગાળાની હકીકત કહો !

ઉ૦ મોગલાઇની પડતીના વખતમાં મુર્શિદકુલીખાન નામના સરદારે બંગાળામાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપી મુર્શિદાબાદમાં પોતાની રાજધાની કરી આ વખતે કાસીમ બજારમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ અને વલંદાની વખાર હતી. અંગ્રેજો કલકત્તામાં ફ્રેંચો ચંદ્રનગરમાં અને વલંદા ચિન્સુરામાં મુખ્ય વેપારનું સ્થળ રાખતા હતા. આ નવાબ ઇ. સ. ૧૭૪૦ માં મરણ પામતાં તેની જગાએ અલાવર્દીખાં નવાબ થયો તેને અંગ્રેજો સાથે સારો મેળાપ હતો. મરાઠાના હુમલાથી અંગ્રેજી વખારોનું રક્ષણ થવા માટે કલકત્તાની આજુબાજુ ખાઇ ખોદવાની અંગ્રેજોને આપી હતી એની પછી એનો પાત્ર સુરાજદૌલ્લા ઇ. સ. ૧૭૫૬ માં નવાબ થયો તે ઊદ્ધત, મુર્ખ અવિચારી હોઇ અંગ્રેજોની અદેખાઇ કરતો હતો.

પ્ર૦ આ નવાબને અંગ્રેજો સાથે દુશ્મનાવટ થવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ નવાબને રઇયતમાં કીશનલાલ નામનો માણસ નવાબથી નારાજ થઇ અંગ્રેજોને આશ્રયે ગયો હતો તેને નવાબે પાછો માગ્યો તે આપ્યો નહિ કલકત્તામાં પોતાની કોટડીની આજુબાજુ કોટ બાંધતા હતા તે અટકાવવા નવાબે કહ્યું પણ માન્યુ નહિ તેથી નવાબે ગુસ્સે થઇ અંગ્રેજી માલની કોઠીઓ લુંટી. આ વખતે કેટલાક અંગ્રેજો નાશી છુટ્યા પણ ૧૪૬ અંગ્રેજો પકડાયા તે બધાને પકડી લાવી

એક અંધારી કોટડીમાં પુર્યા જેમાં હવા અજવાળાની તાણને લીધે તેમજ ઉનાળાની સખત ગરમીથી તથા પાણી નહી મળવાથી એક રાતમાં ૧૨૩ મરણ પામ્યાં ફક્ત ૨૩ માણસ અધમુઆ નીકળ્યાં આ બનાવ કલકત્તાના 'કારાગૃહ' ના નામથી ઓળખવામાં આવેછે.

પ્ર૦ આ વેર અંગ્રેજોએ કેવી રીતે વાળ્યું ?

ઉ૦ આ બાબતની મદ્રાસ ખબર પહોંચતાં કલાઇવ પગ રસ્તે અને વોટસન દરિયા રસ્તે કલકતે આવી પહોંચ્યા અને કલકત્તા કબજે કર્યું. નવાબ ઉપર સ્વારી કરવા વિચાર કર્યો પણ પોતે ફાવી શકી-શું નહી એમ સમજવાથી કલાઇવે નવી યુક્તિ શોધી કાઢી.

પ્ર૦ કલાઇવે નવાબનો પરાજય કરવા શો ઉપાય કર્યો ?

ઉ૦ નવાબને સેનાપતિ મીરજાફર હતો તેને રાજ્ય આપવાની લાલચે નવાબના પક્ષમાંથી પોતાના પક્ષમાં લીધો, વળી નવાબની જુલમી રાજ્યસત્તાથી કંટાળી જઈ જગત શેઠ, ખજાનચી રાયદુલભ વગેરે કેટલાક માણસો કલાઇવને આવી મળ્યા, અને મીરજાફરને ગાદી મળે અમુક રકમ કંપનીને આપવી, આ કરાર ચાલતો હતો તેવામાં નવા-બનો દલાલ અમીચંદ આવી ચઢયો તેણે કાવત્રુ છાનું રાખવા માટે સેંકડે પાંચ ટકા દલાલીના માગ્યા જે રકમ ત્રીસ લાખ રૂપીઆ જેટલી થતી હતી, કલાઇવે તેને જુઠો દસ્તાવેજ કરી શાંત પાડયો અને પછીથી લડાઈનું કારણ ઉભું કરવા માટે ફ્રેંચના ચંદ્રનગર ઉપર હુમલો કરી ને શહેર લઇ લીધું. આથી નવાબે ગુસ્સે થઇ લડાઈ શરૂ કરી બન્નેનાં લશ્કર પ્લાસીના મેદાનમાં એકઠાં થયાં ઇ. સ. ૧૭૫૭

પ્ર૦ પ્લાસીના યુદ્ધનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ નવાબ સુરાજદૌલા પાસે ૫૦ હજાર માણસનું લશ્કર અને ૫૦ તોપો હતી કલાઇવ પાસે ફક્ત ત્રણહજાર માણસ અને આઠ તોપો હતી

કલાઇવે પોતાને માટે ઉંચી અને ઝાડોની ઘટાવાળી જગા પસંદ કરી હતી. એવામાં માવઠું થવાથી નવાબનો દારૂગોળો પીગળીને નકામો થયો, પણ કલાઇવનો દારૂગોળો પીગળી ગયો નહિં. જે વખતે નવાબનાં માણસો ખાવા પીવા તથા નહાવા ધોવાની ખટપટમાં પડયાં હતાં તે વખતે કલાઇવે તેમના ઉપર ઓચીંતા છાપો માર્યો. નવાબનાં માણસો નિમકહલાલ સેનાપતિ મીરમદમ્દ મરાયો, અને મીરજાફર નિમકહરામ થઇ કલાઇવના પક્ષમાં ભળી ગયો તેથી નવાબનું સૈન્ય હાર્યું. નવાબ રણક્ષેત્રમાંથી નાશી ગયો તેણે મીરજાફરના પુત્ર મીરાને પકડી મારી નાખ્યો અને સરત મુજબ મીરજાફરને ગાદીએ બેસાડયો ઈ. સ. ૧૭૫૭.

પ્ર૦ મીરજાફરના સમયમાં જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ પ્રથમના ઠરાવ મુજબ મીરજાફરે પોતાના મદદગાર અંગ્રેજ અમલદારો તથા કંપનીને નાણું આપવા ખજાનાની તપાસ કરી, પણ તે પુરાં થાય તેટલાં ન હોવાથી દરેક ભાગે પડતાં નાણાં લઇ સંતોષ માન્યો, અને નવાબે કંપનીને તેજ વખતે કલકત્તાની આજુબાજુની ૮૮૨ ચો માઇલ જમીન આપી જે હાલ ચોવીસ પગરણાના નામથી ઓળખાય છે. જે વખતે આ વહેંચણી ચાલતી હતી તે વખતે નવાબનો દલાલ અમીચંદ આવ્યો અને તેણે પોતાની રકમ માગી, પણ કલાઇવે જુઠો દસ્તાવેજ બતાવી એક પાઇ સરખી પણ આપી નહિ. તેથી તે બિચારો ગાંડો થઇ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કલાઇવ જમીનદાર કેવી રીતે બન્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં મીરજાફરે કંપનીને ચોવીસ પગણાની વસુલાત લેવાનો હક આપ્યો તે હક દિલ્હીના બાદશાહ શાહ આલમને ઈ. સ. ૧૭૫૯ માં કલાઇવને બક્ષીસ કર્યો, તેથી કલાઇવ જમીનદાર થયો. આગળ જતાં આ બાબત ઠગલાંકમાં વાંચો ઉંડાં કલા-

ઇવને તેના જીવનપર્યંતનો હક આપી પછી તેનો કબજો કંપનાએ લેવાનો ઠર્યો. આથી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં તે મુલક હંમેશને માટે કંપનાને મળ્યો.

પ્ર૦ મીરજાફરને પદભ્રષ્ટ કરવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ મીરજાફર પાસેથી કંપનીના અમલદારે તેમજ કંપનીએ પુષ્કળ નાણાં કઢાવ્યાથી તેનો ખજાનો ખાલી થઈ ગયો તેથી તેણે હિંદમાંથી અંગ્રેજોને કાઢવા માટે વલંદાની મદદ માગી; આ ખબર કર્નલ ફોર્ડને મળતા જ ઈ. સ. ૧૭૫૯ માં ચિન્સુરા ઉપર સ્વારી કરી તે સ્થળ કબજે કરી લીધું, મીરજાફર પોતાની ફોજનો પગાર પણ પુરેપુરો ચુકવી શક્યો નહીં. તેથી તે પદભ્રષ્ટ કરી નવાબની જગા તેના ધનવાન જમાઈ મીરકાસમને આપી ઈ. સ. ૧૭૬૦ મીરકાસમને ગાદી મળ્યા બદલ અંગ્રેજોને બરદવાન, મેદનીપુર અને ચિતાગોંગ પરગણાં આપ્યાં.

પ્ર૦ ક્લાઇવ બંગાળાનો પહેલો ગવર્નર ક્યારે થયો અને વિલાયત જતા અગાઉ તેણે શાં શાં કામ કર્યાં.

ઉ૦ ક્લાઇવની હોંશિયારી જોઈ કંપનીના ડિરેકટરોએ ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં તેને બંગાળાનો પહેલો ગવર્નર નીમ્યો. આ વખતે વલંદા, ફ્રેંચો અને દિલ્હીનો બાદશાહ શાહઆલમ જોર પર હતા. ક્લાઇવે પ્રથમ શાહઆલમને પટણા આગળ હરાવ્યો, અને કર્નલ ફોર્ડે ચિન્સુરા આગળ વલંદાને હરાવ્યા, ફ્રેંચોનું મચ્છલીપટણ લઇ લીધું. ક્લાઇવ ઇ. સ. ૧૭૬૦ માં વિલાયત ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું.

પ્ર૦ નવાબ મિરકાસમના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૬૦ થી ૬૩ સુધી રહ્યો. આ ચતુર, હોંશીઆર અને દાઝ જાણનારો હતો, તેણે મુર્શિદાબાદથી રાજધાની બદલી મોંગીર

નામના નિર્ભય સ્થળમાં ફરી અને સમરુ નામના આર્મીનીઅન સરદારને રાખી પોતાનું લશ્કર કેળવવા લાગ્યો તેણે લશ્કરને સારી રીતે કેળવી તૈયાર કર્યું નવાબ સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છાવાળો હોવાથી અંગ્રેજો સાથે લડાઇ કરવાનું કારણ શોધવા લાગ્યો.

પ્ર૦ મિરકાસમને અંગ્રેજોને સાથે લડાઇ થવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ કંપનીનું રહાદારીનું દાણ માફ હતું, પણ કેટલોક વખત પછી કંપનીના નોકરો પણ દાણ આપવા લાગ્યા નહિ તેથી નવાબની ઉપજને નુકશાન થવા લાગ્યું. વળી પોતાના રઇયતના વેપારીઓ પાસે દાણ લેવાતું હોવાથી તેઓનો માલ મોંઘો પડવાથી વેપારને ઘણું નુકશાન પહોંચવા લાગ્યું. આથી નવાબે ગુસ્સે થઇ રઇયતનું દાણ માફ કર્યું અને કાસીમે બજારમાની અંગ્રેજી માલની કોઠીઓ લુટી આથી લડાઇ થઇ.

પ્ર૦ આ લડાઇનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ અંગ્રેજોએ પ્રથમ પટણા પર સ્વારી કરી પટણા કબજે કર્યું. પણ પાછળથી મીરકાસમે જીતી લઇ તેમાં પકડાએલા ૨૦૦ અંગ્રેજોની કતલ કરાવી. ઇ.સ. ૧૭૬૩ પણ મેજર આડમ્સે તેને ઘેરીઆ અને ઉધાનળા આગળ હરાવી મીરજાફરને બીજી વાર ગાદી આપી. મીર કાસમ નાશી અયોધ્યાના નવાબ સુજાદૌલા પાસે ગયો. ને કાગળ લખી દિલ્હીના પાદશાહ શાહઆલમની મદદ માગી. પછી ત્રણે જણાએ પટણા ઉપર સ્વારી કરી. પણ મેજર-મનરોએ બકસર આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં હરાવ્યા તથા મેજર કર્નાક કાલપી આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૫ માં સુજાઉદૌલાને હરાવ્યો. શાહઆલમ શરણે આવ્યો, અને મીર કાસમ નાસી ગયો.

પ્ર૦ કલાઇવે ફરીથી ગવર્નર તરીકે આવીને શાં શાં કામ કર્યાં ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૫૬ માં વીલાયતથી આવ્યો. તે વખતે મીરકાસમ વગેરેને હરાવી તાબે કર્યા હતા. બુઢો મિરજાફર મરણ પામવાથી તેની જગાએ તેના પુત્ર નજીમઔદલાને આપી હતી. આ વખતે કલાઇવે અગત્યના કેટલાક સુધારા કર્યા. (૧) લશ્કરી નોકરોને બેવડું ભથ્થુ મળતું તે બંધ કર્યું (૨) લડાઇના ખર્ચ બદલ અયોધ્યાનાં નવાબ પાસેથી ૫૦ લાખ રૂપીઆ લઇ તેનો મુલક પાછો આપ્યો, (૩) કેરા અને અલ્હાબાદ પ્રાંત દિલ્હીના બાદશાહને પાછા આપ્યા. (૪) સરકારી નોકરીના પગાર વધારી લાંચ લતાં અટકાવ્યા (૫) ૬૦ લાખ રૂપીઆ દિલ્હીના બાદશાહ શાહઆલમને તથા તેટલીજ રકમ બંગાળાના નવાબ નજીમ ઓદલ્લાને આપવાની કરી બંગાળા, બહાર અને ઓઢીયા પ્રાંતની વસુલાત હક્ક કંપનીને અપાવ્યો.

પ્ર૦ કલાઇવની દ્વિરાજસત્તા પદ્ધતિ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ નવાબે વસુલાતનો હક કંપનીને આપી ફોજદારી હક પોતે રાખ્યો આથી કારભાર ચલાવવામાં ઘણી અડચણ પડવા લાગી તેથી નવાબને ૬૦ લાખનું પેન્સન બાંધી આપી ફોજદારી સત્તા પણ કંપનીએ લીધી. એ પ્રમાણે કલાઇવે બંગાળમાં બે અધિકાર (કંપની તેમજ નવાબનો) ઠરાવેલા હોવાથી તે દ્વિરાજ સત્તા પદ્ધતિ નામથી ઓળખાઇ.

પ્ર૦ કલાઇવે છેલ્લી વખતમાં સ્વદેશ જતાં અગાઉ કયા કયા સુધારાકર્યા?

ઉ૦ કંપનીના નોકરો લાંચ લેતા હતા તથા રઇયતના ઉપર જુલમ કરતા હતા તે અટકાવી નોકરના પગાર વધાર્યા (૨) મુલકી અને લશ્કરી ખાતામાં સુધારો કર્યો (૩) લશ્કરી સિપાઇઓને બેવડું ભથ્થું મળતું હતું તે બંધ કર્યું. આ શિવાય બીજા પણ કેટલાક સુધારાઓ કરી આ અંગ્રેજી રાજ્ય સ્થાપક વીરનર ઇ.સ. ૧૭૬૭

માં સ્વદેશ ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું, તથા માન દાખલ રત્ન જડીત મુઠની તલવાર બક્ષીસ આપી પણ તેના કેટલાક દુશ્મનોએ ખોટા આરોપ મુકી તેની ઉપર કામ ચલાવ્યું માં તે નિર્દોષ ઠર્યો, પણ છેવટે તે આપઘાત કરી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં મરણ પામ્યો.

મ્હૈસુરમાં અંગ્રેજ સત્તા

પ્ર૦ અંગ્રેજોનો મ્હૈસુરમાં પગ પેસારો થતા પહેલાંની ત્યાંની રાજ્ય-નીતિનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ મ્હૈસુરમાં કૃષ્ણરાવ નામે હિંદુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને નંદરાજ નામે પ્રધાન હતો. રાજામાં રાજ ચલાવવાની સત્તા નહિ હોવાથી રાજાને કેટલુંક વર્ષાસન આપવું કરી નંદરાજે રાજ્ય પો-કબજે લીધું. નંદરાજની ફોજમાં ફત્તેહ મહમદ નામનો નોકર હતો. તેને હૈદર અને શાબાશઅલી નામના બે પુત્ર હતા. ફત્તેહમહમદના પછી શાબાશઅલી નોકરીમાં દાખલ થયો અને પછી તેણે કેટલેક વખત હૈદરને પણ નોકરીમાં દાખલ કરાવ્યો. તે બહાદુર, ચંચળ, પણ લુંટારો અને લુચ્ચો હતો. તે પોતાની હોંશિયારથી ઉંચી પાયરીએ ચઢ્યો. અને છેવટે નંદરાજાને ગાદીએથી ઉઠાડી મુકી મ્હૈસુરનો રાજા થયો. ઇ. સ. ૧૭૬૧

પ્ર૦ હૈદરના સમયની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ (૧) બેદનુર અને કાલીકટ વગેરે લુંટી ઘણું ધન એકઠું કર્યું.

(૨) એના ઉપર માધવરાવ પેશ્વાએ ૧૭૬૫–૬૭–૭૨ માં સ્વારીઓ કરી દંડ તરીકે પુષ્કળ નાણું મેળવ્યું.

(૩) અંગ્રેજ મુલકમાં લુંટફાટ ચલાવી માટે અંગ્રેજો સાથે તેને ૧૩૬૭ થી ૧૭૬૯ સુધી લડાઇ થઇ. જે મ્હૈસુરના પહેલા

વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે. તેમાં ચંગામ, ત્રિનોમાલી અને અંબુર આગળ હાર થઇ અને મદ્રાસ મુકામે સલાહ થઇ.

(૪) અંગ્રેજોએ માહિમ આગળ તેના કેટલોક મુલક દબાવ્યો તેમજ હૈદર ઉપર મરાઠા ચઢી આવ્યા ત્યારે ઠરાવ મુજબ અંગ્રેજોએ તેને મદદ ન કરી તેથી લડાઇ થઇ. તે મ્હૈસુરના બીજા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે. તેમાં પણ તેની હાર થઇ અને ચાલતાં વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં તેનું મરણ થયું. તેની પછી તેનો પુત્ર ટીપુ ગાદી ઉપર આવ્યો.

પ્ર૦ ટીપુના વખતના અગત્ય લાયક બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) હૈદરના અંતના મુદ્દો મ્હૈસુર બીજો વિગ્રહ જારી રાખ્યો પણ તેમ નહિ ફાવવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં મેંગલોર મુકામે સલાહ કરી.

(૨) ૧૭૮૪માં કુર્ગ અને કાનડા સ્વારી પર કરી ત્યાંના લાખ માણસોને જોર જુલમથી મુસલમાન કર્યા.

(૩) ૧૭૮૮માં મલબારના નાયર લોકોને પરાણે મુસલમાન કર્યા.

(૪) જે કોઇ પણ માણસ અંગ્રેજનું માથું કાપી લાવે તેને દરેક માથા દીઠ પાંચ રૂપીઆ ઇનામ આપતો.

(૫) ટીપુએ અંગ્રેજના મિત્ર ત્રાવણકોરના રાજા પર વગર કારણે ચઢાઇ કરી તેથી મ્હૈસુરનો ત્રીજો વિગ્રહ શરૂ થયો, તે ઇ. સ. ૧૭૯૦થી ૧૭૯૨ સુધી ચાલ્યો. તેમાં શીમોગા, આરકેરા ને શ્રિરંગપટ્ટણ આગળ ટીપુ હાર્યો ને શ્રિરંગપટ્ટણ આગળ ઇ. સ. ૧૭૯૨માં સલાહ કરી.

(૬) ટીપુએ અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા માટે નેપોલિયન બોના-પાર્ટ તથા કાબુલના બાદશાહ ઝમાનશાહની મદદ માગી તેથી લડાઈ થઈ તે મૈસુરના ચોથા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે. ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં ટીપુ રણમાં પડવાથી લડાઈનો અંત આવ્યો.

ગવર્નરો

(૧) કલાઈવ........૧૭૫૮	૧૭૬૭	વર્ષ	૯
(૨) હેરીવેરેલ્સ્ટ......૧૭૬૭	૧૭૬૯	,,	૨
(૩) જોન કાર્ટિયર...૧૭૬૯	૧૭૭૨	,	૩
(૪) વોર્ન હેસ્ટીંગ્સ ..૧૭૭૨	૧૭૭૪	,,	૨

પ્ર૦ હેરીવેરેલ્સ્ટના વખતમાં જાણવા લાયક બનાવ કહો.

ઉ૦ તેના વખતમાં હૈદર સાથે મૈસુરનો પહેલો વિગ્રહ થયો તે ઇ. સ. ૧૭૬૭ થી ૬૯ સુધી ચાલ્યો, તેમાં કર્નલ સ્મીથે અંગામ, ત્રિનો-માલી અને અંબુર આગળ હૈદરને હરાવ્યો તેથી હૈદરે ૧૭૬૯ માં મદ્રાસ મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ જોન કાર્ટિયરના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ અંગ્રેજ નોકરો રૈયત પર જુલમ કરતા, બંગાળામાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો તેથી ત્યાંની વસ્તીનો ૧/૩ ભાગ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ વોર્ન હેસ્ટીંગ્સના વખતમાં કયા કયા બનાવ બન્યા?

ઉ૦ એ કોંસીલનો વડો મેમ્બર હતો. તે કલાઈવના જેવો હોંશિયાર હતો પણ લડાઈના કામમાં તેની બરાબરી કરી શકે તેમ નહતું, તે બંગાળાના કારાગૃહમાં પકડાયો હતો. કલાઈવે અંગ્રેજી રાજ્યનો પાયો નાંખ્યો. તેના ઉપર હેસ્ટીંગ્સે ઇમારત ચણી રાજ્યને આબાદ

કર્યું. ન્યાય અને વસુલાત ખાતાંને જુદાં પાડી કલેક્ટરો અને જડજો નીમ્યા તથા પોલીસ ખાતામાં સુધારો કર્યો અને ૧૭૭૩ માં હિંદના રાજ્ય વહીવટ માટે રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ થયો તેથી ઇ. સ. ૧૭૭૪ થી તેને ગવર્નર જનરલના સત્તા મળી.

ગવર્નર જનરલ.

હેસ્ટીંગ હાકેમ આવીઓ, તોતેર કેરે વર્ષ,
જનરલ પદ પામ્યા પછી, ઉપન્યો ઉરમાં હર્ષ ૧

કાર્નવાલ તે પછી હવો, જાહનશોર સરદાર;
વેલેસ્લી પછી આવીઓ, કાર્નવાલ બીજીવાર. ૨

કામ ચલાવ્યું કોર્ટનું, બાર્લોએ બે વર્ષ;
મીન્ટો મોયરાના પછી, જનરલ આમહર્સ્ટ, ૩

વિલિયમ બેન્ટીક ઓકલાંડ, એલનબરો હડીંગ,
ડેલહાઉસીની પછી હવો, શુરો સર કેનીંગ. ૪

એલ્જીન લોરેન્સને, મેયો જનરલ સાર;
નોર્થબ્રુક લીટન પછી, રીપન પેહેલી વાર, ૫

રીપન દીઠો રાજવી, સ્થાનીકનો દેનાર;
ડફ્રીન હાકેમની પછી, લેન્સડાઉન સરદાર. ૬

એલ્જીન કર્ઝન પછી, મિન્ટો હાર્ડીંજ રાય;
ચેમ્સફર્ડ સાહેબનો, હતો પુર્ણ પ્રતાપ. ૭

વોર્નહેસ્ટીંગ ૧૭૭૪—૧૭૮૫—૧૧

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ (૨) નાણાં મેળવવાનાં અયોગ્ય કામ.

(૩) મરાઠી પહેલો વિગ્રહ (૪) મહેસુરનો બીજો વિગ્રહ.

(૫) ટીપુ અને ફ્રેંચ સનું બીજ. (૬) ફુર્યાદ.

પ્ર૦ રેગ્યુલેટિંગ એકટ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા માટે વિલાયતની પાર્લામેન્ટમાં એક કાયદો મંજુર થયો તે રેગ્યુલેટિંગ એકટના નામથી પ્રસીદ્ધ છે તેમાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ મંજુર કર્યા.

(૧) કંપનીએ દર વર્ષે આઠ લાખ રૂપીઆ ભરવા.

(૨) કલકત્તાના ગવર્નરને ગવર્નર જનરલનો ઇલકાબ આપવો. અને તેણે મુંબાઈ તથા મદ્રાસના ગવર્નર પર અમલ ચલાવવો.

(૩) ગવર્નર જનરલને રાજ્ય કારભારમાં સલાહ આપવાને ચાર સભાસદોની કાઉન્સીલ નીમવી.

(૪) કલકત્તામાં સદર અદાલત સ્થાપી એક મુખ્ય જડજ નીમી ત્રણ મદદગાર જડજો નીમવા.

(૫) જડજોની નીમણોક ઇંગ્લાંડનો રાજા કરે.

(૬) સરકારી અમલદારે કોઇ પણ માણસ પાસેથી લાંચ અગર બક્ષીસ લેવી નહી.

(૭) સરકારી નોકરોએ કોઇ પણ જાતનો બીજો ધંધો કરવો નહી.

પ્ર૦ નાણાં મેળવવા કયાં કયાં અયોગ્ય કામ કર્યાં.

ઉ૦ કંપનીના ડિરેકટરોની નાણાંની ઉપરા ઉપરી માગણીથી તેમજ તેની મદદગાર કાઉન્સીલરોમાંથી ફકત મી. બાર્વેલ સિવાયના બાકીના ત્રણ (મી. ફ્રાન્સીસ. જન કલેવરીંગ, કર્નલ મોન્સન) સામા થવાથી તેને અયોગ્ય કામ કરવાં પડયાં તેથી તેનો અમલ નિંદાયો, અયોગ્ય કામો નીચે પ્રમાણેઃ—

(૧) બંગાળાના નવાબને ૬૦ લાખ રૂપીઆનું વર્ષાસન મળતું તેમાં ૪૪ લાખ રૂપીઆ કરી ૧૬ લાખ બચાવ્યા.

(૨) દીલ્હીના બાદશાહ શાહઆલમ પાસેથી કોરા અને અલ્હાબાદ પ્રાંત લઇ ૫૦ લાખ રૂપીઆ માટે અયોધ્યાના નવાબને વેચી દીધા.

(૩) બંગાળા, બહાર અને ઓડીઆની સનંદ બદલે દર વર્ષે ૨૬ લાખ રૂપીઆ બાદશાહને આપવા પડતા તે બંધ કર્યા.

(૪) અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી ૪૦ લાખ રૂપીઆ લઇ નવાબનો પક્ષ લઇ રોહીલાઓનો નાશ કર્યો.

(૫) કાશીના રાજા ચૈતસિંહ કંપનીને ૨૨ા લાખ રૂપીઆ ખંડની ભરતા હેસ્ટિંગ્સે વધારે માગી તે ના આપવાથી તેને ઉઠાડી મુકી વધારે ખંડણી લેવાની શરતે તેના ભત્રીજાને ગાદી આપી.

(૬) ચૈતસિંહને મદદ કરવાનું તહોમત મુકી અયોધ્યાની બેગમ પાસેથી જોર જુલમથી એક કરોડ રૂપીઆ લીધા.

પ્ર૦ મરાઠી પહેલા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો.

ઉ૦ પુનાની ગાદી માટે રાઘોબાએ નારાયણરાવનું ખુન કરાવ્યું પણ નાના ફડનવીસ વગેરે સરદારોએ નારાયણરાવના દીકરાને નવાબ માધવરાવ નામ ધારણ કરાવી કારભાર ચલાવવા માંડ્યો તેથી રાઘોબાએ ગાદી મેળવવા સાષ્ટી બેટ આપવાની સરતે ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં સુરત મુકામે મુંબાઇ સરકાર સાથે કરાર કરી પણ કલકત્તા સરકારને તે વાત ના પસંદ પડવાથી માધવરાવને મદદ કરવા લખ્યું અને ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં પુરંધર મુકામે કરાર કર્યા પણ માધવરાવ ફ્રેંચ ફોજ રાખી લશ્કર તૈયાર કરે છે એવી કલકત્તા સરકારને ખબર મળતાં મુંબાઇના કરારની સલાહ કબુલ રાખી, મરેઠાઓએ મુંબાઇના લશ્કરને હરાવી. ૧૭૬૯ માં

વારગાંમ મુકામે ફાવતી શરતો કરાવી પણ કલકત્તાના સૈન્યના ઉપરી ગોદાર્દે આવી મરેઠી સૈન્યને હરાવ્યું. આથી ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલબાઇ મુકામે સલાહ કરી લડાઇનો અંત આણ્યો. આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૭૫—૮૨ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ મ્હૈસુરના બીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત કહો.

ઉ૦ હૈદર ઉપર માધવરાવ પેશ્વા ચડી આવ્યો. ત્યારે શરત મુજબ મદદ કરી નહિ તથા માહીમ નજદીકનો કેટલો મુલક અંગ્રેજોએ દબાવ્યો તેથી હૈદરે લડાઈ જોડી શરૂઆતમાં ૧૭૮૦ માં પેરામ્બોક આગળ કર્નલ બેલીને તથા ચીલાંબ્રમ આગળ સર આયરકુટને ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં હૈદરે હરાવ્યા પણ પાછળથી સરકુટે ૧૭૮૧ પોટોનોવો પોલીલોર, શોલીંગર અને ચીલાંબ્રમ આગળ હઇદરને હરાવ્યો તેવામાં ૧૭૮૨ માં ચિતુરમાં હઇદરનું મરણ થયું તેના પછી તેના પુત્ર ટીપુએ લડાઇ ચાલુ રાખી પણ તેમાં નહી ફાવવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪માં મેંગલોર મુકામે સલાહ કરી લડાઇનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ હેસ્ટીંગ્સ પર ચાલેલી ફરીયાદની હકીકત કહો

ઉ૦ કૌંસીલના મેમ્બરોની શીખવણીથી નંદકુમાર નામના બ્રાહ્મણે હેસ્ટિંગ્સ ઉપર લાંચ લેવાનું તહોમત મુક્યું. પણ તેણે કોઇ કામમાં ખોટો દસ્તાવેજ બનાવેલો માલુમ પડવાથી તેને ફાંસી દીધી અને હેસ્ટિંગ્સના તહોમતનો મુકદ્દમો ઉડી ગયો ઇ. સ. ૧૭૮૫માં હેસ્ટિંગ્સ વિલાયત ગયો ત્યારે અયોધ્યાની બેગમ અને કાશીના રાજા પાસેથી જોર જુલમથી નાણાં કઢાવ્યા બાબત કેસ ચલ્યો તેમાં તે દશ લાખ રૂપીઆ ખરચ કરી નિર્દોષ ઠરી છુટી ગયો પાછળથી તેને નાણાંની સારી મદદ ડીરેક્ટરોએ કરી.

પ્ર૦ ફોક્સના બીલ વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ હિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થા માટે ફોકસ નામના પ્રધાને બીલ ઘડયું તેમાં નીચે પ્રમાણે કલમો હતી.

(૧) કંપનીના પાસેથી રાજ્યસત્તા લઈ ઇંગ્લાંડને સોંપવી

(૨) હિંદના કારભાર સારુ ૧૬ સભાસદોની કૌંસીલ નીમવી તેમાંના ૭ માણસ વેપાર કરે અને ૯ માણસ તેનો કારભાર કરે પણ આ બીલ મંજુર થયું નહિં.

પ્ર૦ પીટના બીલ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ફોક્સના બીલમાં કેટલોક વધારો ઘટાડો કરી પીટના પ્રધાને બીલ મુકયું ને પસાર થયું તેમાં નીચે પ્રમાણે કલમો હતી.

(૧) કલકત્તાની કૈંસીલમાંથી એક મેમ્બર કમી કરી મુંબઈ અને મદ્રાસના ગવર્નરને પણ એક એક કૌંસીલ આપવી.

(૨) હિંદના કારભાર પર દેખરેખ રાખવા માટે "બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ" નામની મંડળી સ્થાપવી. તેઓ તેઓ ડિરેકટરના કામ પર દેખરેખ રાખે. આ બીલ પાસ થયું.

લોર્ડ કોર્નવાલિસ ૧૭૮૬—૧૭૯૩-૭

હેસ્ટિંગ્સ સાહેબ ૧૭૮૫ માં વિલાયત ગયા તે વખતે નવો ગવર્નર જનરલ આવતા સુધી "મેકફર્સન સાહેબ" ૨૦ માસ સુધી ગવર્નર જનરલનું કામ કર્યું, પણ તેમના વખતમાં કંઈ જાણવા લાયક બનાવ બન્યો નથી. ત્યાર પછી લોર્ડ કાર્નવાલીસે તે જગ્યાનો ચાર્જ સાંભળી લીધો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) જમાબંધીમાં સુધારો. (૨) મ્હઈસુરનો ત્રીજો વિગ્રહ (૩) સુધારા.

પ્ર૦ જમાબંધી (વસુલાત) માં શા શા ફેરફાર કર્યા.

ઉ૦ તેણે જમાબંધીના ત્રણ પ્રકાર ઠરાવ્યા.

(૧) જમીનદારી-મોટા જમીનદારોએ પોતાના તાબાના જમીનનો કુલ્લ આંકડો સરકારમાં ભરવો તે રીત બંગાળામાં ચાલે છે.

(૨) ગામવારી-લોકોએ પોતાના ગામનો કુલ આંકડો સરકારમાં ભરવો. તે રીતે વાયવ્ય પ્રાંત પંજાબ અને મધ્ય પ્રાંતમાં ચાલે છે.

(૩) રૈયતવારી-દરેક ખેડુતે પોતાના તાબાની જમીનનો કુલ્લે વિઘોટી સરકારમાં ભરવી. આ રીત મુંબાઇ અને મદ્રાસ ઇલાકામાં ચાલે છે.

પ્ર૦ મ્હેસુરના ત્રીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ આ લડાઇ ઇ. સ. ૧૭૯૦થી ૧૭૯૨ સુધી ચાલી. ટીપુએ અંગ્રેજોના મિત્ર ત્રાવણકોરના રાજા ઉપર વગર કારણે ચઢાઇ કરી તથા અંગ્રેજોએ નિજામને પોતાના મિત્રોનાં નામ લખી આપ્યાં, તેમાં ટીપુનું નામ નહિ હોવાથી લડાઇ શરૂ થઇ. શીમોગા આરીકેરી આગળ ૧૭૯૧ માં તથા શ્રીરંગપટ્ટણ આગળ ૧૭૯૨ માં ટીપુ હાર્યો અને શ્રીરંગપટણમાં સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ કોર્નવોલિસના વખતમાં થએલા સુધારા કહો.

ઉ૦ (૧) બંગાળાના જમીનદારોને જમીનદારીની રીત બાંધી આપી. (૨) ઇન્સાફ માટે કલકત્તામાં હાઇકોર્ટ સ્થાપી (૩) નોકરોના પગાર વધારી લાંચ લેતા અટકાવ્યા. (૪) કલેકટર ને જડજોનાં કામ જુદા પાડ્યાં (૫) ગંદકી સાફ કરનારનાં પગાર વધાર્યા. (૬) દરેક વેપારીને ત્રણ હજાર ટન સુધી વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઇ. સ. ૧૭૯૩ માં સ્વદેશ ગયો.

સરજોનશોર ૧૭૯૩–૧૭૯૮–૫

પ્ર૦ સરજોનશોરની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ ગવર્નર જનરલને હિંદુસ્તાનનું જેટલું જ્ઞાન હતું તેટલું બીજા કોઇ અંગ્રેજને ન હતું. તેનો વિચાર દેશી રાજ્યોના કારભારમાં હાથ નહિ ઘાલતાં સલાહ શાન્તિથી રાજ્ય ચલાવવાનો હતો.

પ્ર૦ તેના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ (૧) નિજામ ઉપર નાનાફડનવીશ ચઢી આવ્યો ત્યારે કરાર મુજબ અંગ્રેજોએ તેને મદદ કરી નહિ, તેથી નિજામે સિકંદરાબાદની અંગ્રેજ છાવણી કાઢી મુકી, પોતાનું લશ્કર કેળવવા ફ્રેંચ-સરદારો રાખ્યા.

(૨) ૧૭૯૫ માં કર્ણાટકનો નવાબ મહમદઅલી મરણ પામવાથી તેની ગાદી તેના પુત્ર ઓમદતને આપી.

(૩) અયોધ્યાનો નવાબ અસોફુદ્દૌલા, ૧૭૯૭ માં મરણ પામ્યો. ગાદીને માટે તકરાર ઉઠતાં અંગ્રેજોએ ખરા હકદાર સાદતઅલીને ગાદી આપી. બીજા હકદાર વજીરઅલીને કેદ કર્યો. આ પ્રમાણે કારભાર કરી ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં તે સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ વેલસ્લી (મોર્નિંગ્ટન) ૧૭૯૮–૧૮૦૫–૭

પ્ર૦ લોર્ડ વેલેસ્લીની રાજ્યનીતિ કેવી હતી ?

ઉ૦ જેમ બને તેમ રાજ્યોની સત્તા ઓછી કરી બ્રિટીશ રાજ્ય વધારવાની મહેચ્છા હતી.

પ્ર૦ પોતાની રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા કેવી રીતે પાર પાડી ?

ઉ૦ આગલા ગવર્નર જનરલના સમયમાં અંગ્રેજોની મદદ નહી મળવાથી નિઝામ, મરેઠા, ટીપુ વગેરે ફ્રેંચ નાયકો રાખી પોતાની મરજી મુજબ વર્તતા હતા. તેમને પોતાના પક્ષમાં લેવા વિચાર કર્યો, અને નિઝામ સાથે સલાહ કરી સિકંદરાબાદમાં અંગ્રેજ છાવણી રાખવી, પણ ટીપુ તથા મરેઠા કબજામાં આવ્યા નહિ.

પ્ર૦ વેલેસ્લીના વખતના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) મ્હૈસુરી ચોથો વિગ્રહ (૨) ટીપુના રાજ્યની વહેંચણી (૩) મરાઠી બીજો વિગ્રહ (૪) ખાલસા કરેલા રાજ્ય (૫) ભરતપુરનો ઘેરો.

પ્ર૦ મ્હૈસુરી વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ટીપુએ નિઝામના જેવી સલાહ કરવાની ના પાડી. એટલુંજ નહિ પણ અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા માટે કાબુલના રાજા ગુમાનશાહ તથા ફ્રેંચ સરકાર નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ સાથે સંદેશાઓ ચલાવવા લાગ્યો તેથી લડાઇ થઇ માલવેલી, સદાશીર અને શ્રીરંગપટણ આગળ લડાઇઓ થઇ તેમાં ટીપુ હાર્યો અને શ્રીરંગપટણ આગળ લડતાં લડતાં ટીપુ રણમાં પડયો તેથી વિગ્રહનો અંત આવ્યો ઇ. સ. ૧૭૯૯.

પ્ર૦ ટીપુના રાજ્યની વહેંચણી વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ રાજ્યની ત્રણ ભાગે વહેંચણ કરી (૧) મહીસુરની આજુબાજુનો મુલક કૃષ્ણરાયના કુંવરને આપ્યો (૨) પૂર્વ તરફનો ભાગ પોતે લઇ મદ્રાસ ઇલાકામાં જોડી દીધો (૩) કેટલોક ભાગ પોતાના મદદગાર નિઝામ તથા મરાઠાને વહેંચી આપ્યો. ટીપુના બે કુંવરોને વેલોરમાં કેદ કર્યા. પણ આગળ જતાં વેલોરના બંડમાં ભાગ લીધેલો જણાવાથી કલકત્તે મોકલાવી દીધા.

પ્ર૦ મરાઠા બીજા વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ નાના ફડનવીસ ૧૮૦૦ માં મરણ પામતાં મરાઠી રાજ્યમાં કુસંપ પેઠો. પેશ્વા બાજીરાવ સિંધિયાના પક્ષમાં હોવાથી જસવંતરાવ હોલ્કરે ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં પુના ઉપર સ્વારી કરી પેશ્વાને હરાવ્યો તેથી બાજીરાવે ઇ. સ. ૧૮૦૨ મા વસઇ મુકામે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી આથી સિંધીઆ તથા ભોંસલેએ નારાજ થઇ લડાઈ માંડી.

પ્ર૦ આ લડાઇનું શું પરિણામ આવ્યું.

ઉ૦ અસાઇ આગળ આર્થર વેલેસ્લીએ અને દિલ્હી તથા લાસ્વારી આગળ લોર્ડ લેકે સિંધિયાને હરાવ્યો. તેમજ આરગામ આગળ આર્થર વેલેસ્લીએ સિંધિયા તથા ભોંસલેને હરાવ્યા આથી સિંધિઆએ સિરજીઅંજનગામ આગળ ને ભોંસલેએ દેવગામ આગળ સલાહ કરી ઇ. સ. ૧૮૦૩

પ્ર૦ હોલ્કર સાથેની લડાઇનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ જાટ રાજાને ઉશ્કેરી રજપુતાનામાં લુંટફાટ ચલાવતો તેથી મોન્સન ફ્રેઝર અને લોર્ડ લેકે ડીગ અને ફરૂકાબાદ આગળ હરાવ્યો પણ તાબે થયો નહિ તેથી તેને ફાવતી શરતો કબુલ કરી તેને શાન્ત પાડ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૪.

પ્ર૦ ભરતપુરના ઘેરા વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ભરતપુરના રાજાએ હોલ્કરને મદદ કરી માટે લોર્ડ લેક એ ગઢને ઘેર્યો પણ તે જીતાયો નહિ ઇ. સ. ૧૮૦૫

પ્ર૦ વેલેસ્લીએ ક્યાં ક્યાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં તંજાવરના રાજાને પેન્શન બાંધી આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું. (૨) ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં સુરતના

નવાબને પેન્સન બાંધી આપી રાજ્ય ખાલસા કર્યું. (૩) ૧૮૦૧ માં કર્ણાટકના નવાબને પેન્સન બાંધી આપી તેનો મુલક તમે કર્યો. (૪) ૧૮૦૧ ફરૂકાબાદના નવાબને પેન્સન બાંધી આપી તેનુ રાજ્ય ખાલસા કર્યું. (૫) અયોધ્યાના નવાબ સાથે લખનોરના કરાર લખાવી લઈ વાયવ્ય પ્રાંત મેળવ્યા (૬) ૧૮૦૧માં નિઝામ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચ બદલ બાલાઘાટ પ્રાંત મેળવ્યો. આવી રીતે પોતાની ધારણા પાર પાડી ૧૮૦૫ સ્વદેશ ગયા.

લોર્ડ કાર્નવાલિસ—બીજીવાર ૧૮૦૫

પ્ર૦ કાર્નવાલિસને શા માટે ફરી મોકલવામાં આવ્યો ?

ઉ૦ વેલેસ્લીના લડાયક રાજ્ય નીતીના સબબે સલાહશાંતિની જરૂર હોવાથી તથા નાણાંની તંગી પડવાથી કાર્નવાલિસને મોકલવામાં આવ્યો, પણ તે વૃદ્ધ હોવાથી અને તબીયત નાદુરસ્ત હોવાના કારણથી લોર્ડ લેકને મળવા જતા ગાઝીપુર આગળ મરણ પામ્યા. ઈ. સ. ૧૮૦૫

સરજ્યાર્જ બાર્લો ૧૮૦૫–૧૮૦૭–૨

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ તે કૌંસીલનો વડો મેમ્બર હતો. તેની રાજ્ય નીતિ પણ સરજોન શોરના માફક ઢીલી હોવાથી સિંધીઆ તથા હોલકર પોતાની મરજી મુજબ વર્તવા લાગ્યા તેઓ મદદ મેળવવા માટે શીખ રાજા પાસે ગયો. પણ મદદ નહિ મળવાથી તેમણે ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં સલાહ કરી. વેલોરના દેશી લશ્કરને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે (અ) બધા એ એકજ જાતનો પહેરવેશ પહેરવો. (બ) સરખી જાતની દાઢી મુછ રાખવાં. તમામે શુન્ય કપાળ રાખવાં. આવી

જતના હુકમો થવાથી તેમનું જાણ્યું. કે આપણને ખ્રિસ્તિ બનાવી વિલાયત લઈ જશે તેથી તેમણે બંડ કર્યું. તે જનરલ ગીલેસ્પીએ ઈ. સ ૧૮૦૬ માં સમાવ્યું. આ બંડમાં ટીપુના કુંવરોની શાખવણ હતી. એમ સમજી તેમને કલકત્તે મોકલી દેવામાં આવ્યા, બાર્લોની રાજ્યનીતિ પસંદ નહિ પડયાથી ડિરેક્ટરોએ તેને મદ્રાસનો ગવર્નર નીમી તેની જગાએ લોર્ડ મિન્ટોને મોકલ્યો.

લોર્ડ મિન્ટો ૧૮૦૭–૧૮૧૩–૬

પ્ર૦ લોર્ડ મિન્ટોનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉ૦ (૧) ત્રાવણકોરના દિવાને તોફાન કરવાથી તે રાજ્ય જપ્ત કર્યું (૨) ૧૮૦૯ માં ફ્રેંચોનો મોરીશ અને બુર્બોન બેટ જીતી લીધા (૩) રૂશિયન ધાસ્તિને લીધે આ પંજાબમાં મેટકાફ ને અફગાનીસ્તાનમાં એલ્ફીન્સ્ટનને ક ઇરાનમાં માલ્કમને મોકલી સલાહ કરી. (૪) ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં કંપનીના પટ્ટામાં ફેરફાર કરી કંપનીને ફક્ત ચીનમાં વેપાર કરવાની સનંદ આપી અને હિંદમાં બધા અંગ્રેજોને વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં સ્વદેશ ગયો.

લાર્ડ હેસ્ટિંગ્સ (મોયરો) ઇ. સ. ૧૮૧૪–૧૮૨૩–૯.

પ્ર૦ તેના વખતના જાણવા લાયક મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) નેપાળ સાથે વિગ્રહ (૨) પીંઢારી વિગ્રહ (૩) મરાઠી ત્રીજો વિગ્રહ [૪] સુધારો.

પ્ર૦ નેપાળી વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ સરહદ ઉપરનો કેટલો મુલક દબાવી અંગ્રેજી મુલકમાં લુંટફાટ ચલાવી તેથી લડાઇ થઇ. અંગ્રેજ સરદાર ગીલેસ્પી, વુડ, માલી

અને આરબેની હતા. શરૂઆતમાં અંગ્રેજોને વિજય મળ્યો નહિ પણ પાછળથી આક્ટરલોનીએ ઇ. સ. ૧૮૧૪ માં નળગઢ જીતી લઇ અંગ્રેજોની ચઢતી કરી. અને મલુન, ભવાનપુર અને હરિહરપુરની લડાઇઓમાં ગુરખાઓને હરાવ્યા તેથી તેમણે ૧૮૧૬ માં સેગાઉલી મુકામે સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો. આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૮૧૪ ૧૮૧૬ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ પિંઢારી વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ મોગલાઇ સત્તા તૂટી જવાથી તેમાંથી નિરૂદ્યમી થયેલા લોકોની આ લુંટારૂ ટોળીઓ બંધાએલી હતી, તેમને સિંધિઆ, હોલકર વગેરે તરફથી છાની મદદ મળતી હતી. તેઓ લુંટફાટ કરી પ્રજાને ઘણું દુઃખ દેતા હતા. તેમના આગેવાનો (૧) અમીરખાન (૨) કરીમખાન (૩) ચીતુ અને (૪) વસીલ મહમદ હતા. હેસ્ટિંગ્સે તેમને વશ કરવા સવા લાખ માણસનું લશ્કર એકઠું કરી તેમના રહેઠાણ મધ્ય હિંદુસ્તાનને ચારે તરફથી ઘેરી તેમના ગામ બાળવા માંડયાં. આથી છેવટે તેઓ શરણે થયા. તેથી અમીરખાનને ટોંકની જાગીર આપી. કરીમખાન ગોરખપુર ગયો. ચિતુ જંગલમાં નાસી ગયો. ત્યાં તેને વાઘે મારી નાખ્યો, અને વસીલ મહમદ સિંધિઆને આશ્રયે ગયો આ કામમાં સરજોન માલકમે સારી મદદ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

પ્ર૦ મરાઠી ત્રીજા વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ વખતે પેશ્વા હોલકર અને ભોંસલેએ લડાઇ જોડી અ પેશ્વા વસાઇની સલાહ કર્યા પછી અંગ્રેજોએ સ્વતંત્ર થતા હોલકર સાથે મસલત ચલાવતો હતો, તેમજ ગાયકવાડ સરકારે હિસાબ કરવા સારૂ અંગ્રેજોની બાંહેધરીથી ગંગાધર શાસ્ત્રીને પુને મોકલ્યા હતા,

તેમનું બાજીરાવના પ્રધાન ત્રંબકજી ડેંગલેએ પંઢરપુરમાં ખુન કરાવ્યું આ અંગ્રેજોએ ત્રંબકજીને કેદ કરી બાજીરાવ સાથે ૧૮૧૭માં વસાઈ મુકામે સલાહ કરી પણ બાજીરાવે રેસીડન્ટ એલ્ફીન્સ્ટનના બંગલા પર હલ્લો કર્યો. ખડકી, કોરેગામ અને આસ્ટેની લડાઈઓ થઈ તેમાં બાપુ ગોખલે નામનો વીર સરદાર મરાવાથી બાજીરાવ અંગ્રેજ સરદાર માલકમ સાહેબને શરણે આવ્યો તેથી તેને આઠ લાખનું વર્ષાસન બાંધી આપી કાનપુર પાસે બીઠુર ગામમાં રહેવાની રજા આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું ૧૮૧૭. બાજીરાવ ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં મરણ પામ્યો અને પેશ્વાઈનો અંત આવ્યો.

क ભોંસલે–નાગપુરમાં પરસાજી કરીને ગાંડા જેવો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મારી તેનો પિતરાઈ આપા સાહેબ ગાદી પર આવ્યો તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી નાગપુરમાં અંગ્રેજી લશ્કર રાખ્યું, પણ પાછળથી ૧૮૧૭ માં અંગ્રેજ રેસીડન્ટ જેન્કીન્સન પર હલ્લો કર્યો. આથી તેને જબલપુર અને નાગપુર આગળ હરાવ્યો, આપા સાહેબ નાશી ગયો અને તેની જગ્યાએ બીજા રઘુજીને ગાદીએ બેસાડયો. તે અપુત્ર મરણ પામતાં ૧૮૬૩ માં તેનું રાજ્ય ખાલસા કરવામાં આવ્યું.

क હોલ્કર–૧૮૧૧ માં જસવંતરાવ હોલકર ગાંડો થઈ મરણ પામતાં તેના બાળપુત્રને ગાદીએ બેસાડી તેની સ્ત્રી તુળસીબાઈ કારભાર ચલાવવા લાગી તેનો વિચાર અંગ્રેજો સાથે સલાહસંપ રાખવાનો હતો. પણ સરદારોને વાત પસંદ નહિ પડવાથી તેને મારી નાખી લડાઈ જોડી. અંગ્રેજ સરકાર હીસ્લોપે માહીદપુર આગળ ૧૮૧૭માં હોલ્કરના લશ્કરને હરાવી મંદેસર મુકામે સલાહ કરવાની ફરજ પાડી.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કયા સુધારા થયા.

ઉ૦ (૧) કેળવણી વધી (૨) વતમાન પત્ર નીકળ્યાં, (૩) અંગ્રેજી કેળવણીની શરૂઆત થઇ.

પ્ર૦ બીજા પરચુરણ કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ કચ્છના રાવ બહારમલજ પદભ્રષ્ટ થયા. (૨) ફ્રેંચ અને ડચનાં થાણાં પાછાં આપ્યાં. (૩) ઇ. સ. ૧૭૧૯ માં સીંગાપોર બેટ મળ્યો પછી તે ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં સ્વદેશ ગયો ત્યાં સારી નોકરી કરવા બદલ તેને છ લાખ રૂપીઆની કિંમતનો જથ્થો ઇનામ તરીકે મળ્યો.

લૉર્ડ આમહર્સ્ટ ૧૮૨૩-૧૮૨૮-૫

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કયા મુખ્ય બનાવ બન્યા.

ઉ૦ (૧) પહેલાં બ્રહ્મીવિગ્રહ (૨) ભરતપુરની જીત.

પ્ર૦ બ્રહ્મી વિગ્રહની જાણવા લાયક ટુંક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ રાજ્યની સ્થાપના ઇ સ ૧૭૫૦ માં આલેમ્પા નામના સરદાર કરી હતી હાલના રાજાના જુલમથી કેટલાક લોકો અંગ્રેજોને આશ્રયે આવી રહ્યા હતા તે પાછા આપ્યા નહિ તથા તે રાજાએ અંગ્રેજી સરહદમાં લુંટફાટ કરવા માંડી વિગ્રહ શરૂ થયો. અંગ્રેજ સરદાર સર આર્શીબાલ્ડ કેમ્પબેલ હતો અને ફ્રેંચ સરદાર મહ બાદુલ તથા નરકાધિપતિ હતા આ સરદાર ગવર્નર જનરલને પકડી બાંધી લઇ જવા માટે સોનાની સાંકળો લાવ્યા હતા. ત્યાંના હવા પાણી રોગીષ્ટ હોવાથી લગભગ વીસ હજાર માણસોનો નાશ થયો. બ્રહ્મી લોકો જાદુ વિદ્યાના બળથી હિંદી લશ્કરનો નાશ કરે છે. આવી ગેરસમજને લીધે ૪૭ મી દેશી પલટનના સિપાઇઓ તેની સાથે લડવામાં આનાકાની કરવા લાગ્યા, અને બંડ કર્યું, પણ તે સમાવ્યું અને બળવાખોરોને શિક્ષા કરી. છેવટે પેમા

પેગાંમ અને રંગુન આગળ બ્રહ્મીઓને ઇ. સ, ૧૮૨૫ માં હરાવ્યા તેથી તેમણે ૧૮૨૬ માં યાન્દાબો મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ ભરતપુરના ઘેરા વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ ભરતપુરનો રાજા ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં અપુત્ર મરણ પામતાં તેનો ભાઈ બળવંતસીંહ ગાદીપર આવ્યો, પણ તેને મારનારના સગા દુર્જનશાલે ઉઠાડી મુકયો, આથી અંગ્રેજોએ બળવંતસિંહનો પક્ષ પકડી લોર્ડ કામ્બરમિયરને મોકલ્યો તેણે ૧૮૨૭ માં ભરતપુરનો અજીતગઢ જીતી લઇ ૧૭૦૫ માં લોર્ડ લેકને મળેલી નામોશી ટાળી, આમ્હરસ્ટ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં સ્વદેશ ગયો તેની જગ્યાએ બેન્ટિક સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટીક ૧૮૨૮-૧૮૩૫-૭

પ્ર૦ એમના સમયની જાણવા લાયક હકીકત કહો?

ઉ૦ તેણે અગ્રેજી સત્તા વધારવા પર નજર નહિ કરતાં દેશીઓનું ભલું કરવા પ્રયત્ન કર્યો. તેથી તે બધા ગવર્નર જનરલમાં ઘણો ઉત્તમ ગણાય છે. વેલોરના બંડ વખતે તે મદ્રાસમાં ગવર્નર હતા.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા?

ઉ૦ (૧) બ્રહ્મી વિગ્રહમાં થએલો ખર્ચ પુરો કરવા માટે વસુલાત ખાતામાં સુધારો કરી સ્થપી ખર્ચમાં ઘટાડો કર્યો, તથા માળવી અફીણ ઉપર જકાત નાંખી.

(૨) સતી થવાનો ક્રુર રિવાજ બંધ કરાવ્યો ૧૮૨૯

(૩) ઠગ ફાંસીઆનો નાશ કર્યો અને પકડાએલાઓને જબલપુરમાં તંબુ વણવાને ઉદ્યોગે વળગાડયા, આ કામમાં કપ્તાન સલીમને સારી મદદ કરી.

(૪) કંપનીના પટામાં ફેરફાર કરી કંપનીને ફક્ત રાજ્ય ચલાવવાનું ઠરાવ્યું, અને બધા અંગ્રેજોને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની છુટ આપી. ગવર્નર જનરલની કૌંસીલમાં ત્રણને બદલે ચાર મેમ્બર કર્યા.

(૫) રાજા કે નવાબ અપરાધ કરે તો તેને પણ શિક્ષા કરવાનો કાયદો કર્યો.

(૬) જલદી ન્યાય મળે તેવો ધારો દાખલ કર્યો.

(૭) દેશી લોકને જડજની નોકરી આપવાનો કાયદો કર્યો.

(૮) કચેરીઓમાં ફારસીને બદલે અંગ્રેજી ભાષા દાખલ કરી.

(૯) દેશીઓને અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત કેળવણી આપવા શરૂ કરી.

(૧૦) નરમેધ તથા દુધપીતિ કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવ્યો.

(૧૧) કાયદાનું કમીશન નીમી લોર્ડ મેકોલે પાસે સુધારો કરાવ્યો,

(૧૨) વાયવ્ય પ્રાંતના વસુલાત ખાતામાં સુધારો કરી ગામસારી ઠરાવી.

(૧૩) આગબોટો શરૂ થઇ અને યુરોપમાં જવાનો ટુંકો રસ્તો નીકળ્યો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયાં કયાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં.

ઉ૦ (૧) કાચારનો રાજા અપુત્ર મરણ પામતાં તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું ઇ. સ. ૧૮૩૨.

(૨) કુર્ગનો રાજા ગાંડો થઇ રઇયતને દુઃખ દેતો હતો, તેથી પ્રજાની મરજીથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું. ૧૮૩૪. કુર્ગના રાજ્યમાં આ કારણથી પ્રજાને હથિઆરબંધીનો કાયદો લાગુ નથી.

(૩) મહેસુરના રાજ્યમાં અંધેર ચાલતું હોવાથી તે રાજ્ય ઉપર જપ્તી બેસાડી. એ પ્રમાણે કારભાર કરી બેન્ટિક સાહેબ ૧૮૩૫ માં વિલાયત ગયા.

સર ચાલર્સ મેટકાફ ૧૮૩૫—૧૮૩૬—૧

પ્ર૦ આ ગવનર જનરલ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ તે વિલિયમ બેન્ટિકના મતને મળતા હતા. તેણે લોકો પોતાના વિચાર સ્વતંત્ર રીતે જાહેર કરી શકે માટે વર્તમાન પત્રોને સંપુર્ણ છુટ આપી; પણ આ વિચાર વિલાયતમા કોન્ઝરવેટીવ પક્ષને પસંદ નહિ પડવાથી તેમને પાછા બોલાવી લોર્ડ ઓકલેંડને મોકલ્યાં.

લૉર્ડ ઓકલાંડ ૧૮૩૬-૧૮૪૨-૬

પ્ર૦ લોર્ડ ઓકલાંડના સમયમાં જાણવા લાયક મુખ્ય બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ૦ (૧)અયોધ્યામાં બંડ (૨) સતારાના રાજાના દ્રોહ (૩) અફઘાન પહેલો વિગ્રહ (૪)ચિનાઇ પહેલો વિગ્રહ.

પ્ર૦ અયોધ્યાના બંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અયોધ્યાના નવાબ સાદતઅલી મરણ પામતાં અંગ્રેજોએ મરનારના કાકાને ગાદી આપી પણ બેગમે દત્તકપુત્ર લઇ બંડ મચાવ્યું ઓકલાંડે ત શાંત કરી નવાબના કાકાને ગાદી આપી.

પ્ર૦ સતારાના રાજા દ્રોહી વિષે જાણવા લાયક ટુંક હકીકત કહો.

ઉ૦ સતારાના પ્રતાપસિંહે અંગ્રેજ સામે થવા કાવતરૂં રચ્યું તેથી અંગ્રેજોએ તેને કાઢી મુકી તેના ભાઇ બાળા સાહેબને ગાદી આપી ઇ. સ. ૧૮૩૯–૪૦.

પ્ર૦ અફઘાન વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ કાબુલના રાજા ગુમાનશાહના મરણ પછી તેનો ભાઇ શાહસુજા ગાદી પર આવ્યો, પણ તે દમ વગરનો હોવાથી તેને ઉઠાડી મુકી દોસ્તમહમદ ગાદી ઉપર બેઠો. શાહસુજા ત્યાંથી નાશી આવી પંજાબના શીખ રાજા રણજીતસિંહના આશ્રય નીચે લુધીઆનામાં રહેતો હતો. આ

સમયે રૂશિયન ધાસ્તીને લીધે લોર્ડ ઓકલાડે અમીર સાથે સલાહ કરવા માટે કપ્તાન બર્નને મોકલ્યો ઇ. સ. ૧૮૩૭ અમીરે તે એલચીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ, ને રૂશિઅન એલચીને માન આપ્યું. આથી ઓકલાડે ખરા હકદાર શાહસુજાને ગાદી આપવાની ગોઠવણ કરી, રણજીતસિંહ સાથે સલાહ કરી તેને પણ ઓકલાડ પોતાના પક્ષમાં લીધો અને અંગ્રેજને શીખ પલટણો લઇ શાહસુજા કાબુલ ઉપર ચઢ્યો. દોસ્ત મહમદ વગર લડે ઉત્તર તરફ નાઠો અને કાબુલ કંદહાર ગીઝની જીતી લઇ ૧૮૩૯ માં શાહસુજાને ગાદીએ બેસાડ્યો, અને રક્ષણ માટે કેટલુંક અંગ્રેજી લશ્કર રાખ્યું. દોસ્ત મહમદે ઉત્તર તરફથી આવી લડાઇ ચલાવી પણ જનરલ સેલે ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પરવાન આગળ હરાવી કેદ પકડ્યો, અને કલકત્તા મોકલાવી દીધો.

પ્ર૦ ફરી થી તોફાન થવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ (૧) શાહસુજાને પરદેશી રાજાએ ગાદી આપી તેથી તેના ઉપર પ્રજાનું હેત ન હોતું. (૨) અંગ્રેજી લશ્કરની ચાલ ખરાબ હતી (૩) દોસ્તમહમદના દીકરા અકબરખાનની ઉશ્કેરણી વગેરે કારણોથી અફઘાનોએ અકબરખાનની સરદારી નીચે બંડ કરી એલ્ફીન્સ્ટન, મેકનોટન, અને શાહસુજાને મારી નાંખ્યા. અને હિંદમાં પાછા આવવા નીકળેલા અંગ્રેજી લશ્કરનો વિશ્વાસઘાતથી નાશ કર્યો.

આ માઠા સમાચાર કહેવાને ફક્ત ડોકટરબ્રાઇડોન બચ્યો તેણે જલાલાબાદમાં જઇ રૉબર્ટ સેલને આ હકીકત કહી આ સ્થિતિ ચાલતી હતી તેવામાં ઓકલાંડના હોદ્દાની મુદત પુરી થવાથી તે સ્વદેશ ગયો, અને તેની જગાએ એલનબરો આવ્યા ઇ. સ. ૧૮૪૨.

પ્ર૦ ચિનાઈ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ચીનમાં અફીણની બદી વધતી જતી હોવાથી અંગ્રેજ વેપારીઓને વેપારનો મના કરવા રાજાએ ફરમાવ્યું. પણ તે ગણકાર્યું નહિ તેથી ચીનના રાજાએ અંગ્રેજ વેપારીઓની પેટીઓનો નાશ કર્યો. આ વતની કલકત્તાના ગવર્નર જનરલને ખબર પડતાં લૉર્ડ ગોફની સરદારી નીચે લશ્કર મોકલ્યું, તેણે ચીનાઓને હરાવ્યા અને પાંચ બંદરોમાં વેપાર કરવાની છુટ મેળવી. વિગ્રહનો અંત આણ્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૨.

લૉર્ડ એલનબરો. ૧૮૪૨–૧૮૪૪–૨.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં મુખ્ય બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ૦ (૧) અફઘાન વિગ્રહનું વેર વાળ્યું, (૨) સિંધ વિગ્રહ (૩) સિંધીઆ વિગ્રહ.

પ્ર૦ અફઘાન વિગ્રહનો અંત કેવી રીતે આવ્યો ?

ઉ૦ જલલાબાદમાં ટકી રહેલા જન૦ સેલને મદદ કરવા તેમજ કંદહારમાં ટકી રહેલા જન૦ નોટને મદદ કરવા જન પોલોક તથા જન૦ ઇંગલાંડને મોકલ્યા, તેમણે અફઘાનોના સરદાર અકબરખાનને કંદહાર આગળ હાર ઉપર હાર ખવરાવી કેદીઓને છોડાવી કાબુલના બજારની ઇમારતો દુકાનો બાળી મુકી વિજયની યાદગીરી દાખલ સોમનાથ મહાદેવના દહેરાનાં મુખડનાં કમાડ લઇ બધું લશ્કર હિંદમાં પાછું આવ્યુ ૧૮૪૨. દોસ્તમહમદને છુટો કરી તેના દેશમાં મોકલી દીધો.

પ્ર૦ સિંધ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહ વખતે સિંધના અમીરોએ તેમના મુલકમાં થઇને જતા અંગ્રેજી લશ્કરને અટચણ કરી.

(૨) અંગ્રેજી માલ પર જકાત નાખી (૩) સિંધમાં રેસીડંટ રાખવાની ના પાડી તેનું સમાધાન કરવા એલનબરોએ અમીરો સાથે કેટલાક સંદેશા ચલાવ્યા પણ તેનું ઇષ્ટ પરિણામ નહિ આવવાથી સર ચાર્લ્સ નેપિયરને લશ્કર લઇને મોકલ્યો તેણે મીયાની અને હૈદરાબાદ આગળ અમીરોના લશ્કરને હરાવી સિંધ પ્રાંત ખાલસા કર્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૩.

પ્ર૦ સિંધિઆ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૪૩માં જંકોજી સિંધિઆ મરણ પામતાં તેની સ્ત્રી તારાબાઇ દત્તક લઇ કારભાર ચલાવવા માંડ્યો તેને અંગ્રેજોએ નીમેલા કારભારી સાથે બનતું નહિ હોવાથી અંગ્રેજોએ કારભારી-પક્ષ લઇ લડાઇ જોડી સરહદ્દ ગોફે મહારાજપુર અને પનીઆરની લડાઇમાં સિંધિઆના લશ્કરને હરાવ્યું અને ૧૮૪૪માં ગ્વાલીયર મુકામે સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો એલનબરોના કારભાર-થી નારાજ થઇ ડિરેક્ટરોએ તેને પાછો બોલાવી લઇ તેની જગાએ લોર્ડ હાર્ડિંજ સાહેબને મોકલ્યા ૧૮૪૪

લોર્ડ હાર્ડિંજ સાહેબ ૧૮૪૪—૧૮૪૮-૪

પ્ર૦ તેમના વખતમાં જાણવા લાયક બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ૦ તેનો એક હાથ લિગ્નિના રણસંગ્રામમાં કપાઇ ગયેલો હતો. તે લડવૈયો અને બહાદુર હતો, તેના વખતમાં (૧) શીખ પહેલો વિગ્રહ અને કેટલાક સુધારાઓ થયા છે.

પ્ર૦ શીખ લોકો વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ ધર્મ ૧૪૯૬માં ગુરૂ નાનકે સ્થાપ્યો. તે ધર્મમાં હિંદુ તથા મુસલમાનો દાખલ થઇ શકતા. જ્યાં સુધી તેમના ૯રૂ કાઇ

અન્યધર્મીઓનો ઉપદ્રવ નડ્યો ત્યાં સુધી તેઓ ઘણી શાંતીથી રહ્યા પણ આગળ જતાં ધર્માધિપમાં ઔરંગઝેબ તથા તેના વંશજોએ તેમના ઉપર જાલમ ગુજારવામી તેઓ લડાયક પ્રજા બની પરેલ વહેલા ગુરૂ ગોવિંદસિંહે તેમને લશ્કરી કેળવણી આપવા માંડી ધાર્મિક જુસ્સો ઉત્પન્ન કર્યો આગળ જતાં કાબુલના બાદશાહ ઝમાનશાહે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં ગુરૂ રણજીતસિંહને પંજાબનો સુબો નમ્યો આ વખતે તેની ઉમર વીશ વર્ષની હતી, તેની સાથે ૧૮૦૯ માં લૉર્ડ મિન્ટો સાહેબે મેટકાફને મેકલી તેમજ ઓકલેન્ડ સાહેબે અફઘાન વિગ્રહ વખતે સલાહ કરી હતી તે તેણે પોતા જીવતાં સુધી પાળી. ઝમાનશાહના મરણ કેડે અમીરે માં માંહોમાંહે કુસંપ થતાં પોતે સ્વતંત્ર થઇ પંજાબ તાબે કરી રાજ્યપદ ધારણ કર્યું. તે ઘણો બળવાન હતો તેમજ પ્રજા, લશ્કર અને સરદારો ઉપર સારો કાબુ હતો અંગ્રેજો પણ તેમના પરાક્રમથી છક થઇ ગયા હતા, અને તેને પંજાબના સિંહની ઉપમા આપી હતી. આ વખત-નર ઇ. સ. ૧૮૩૯ માં મરણ પામતાં ગાદી માટે માંહોમાંહે કુ-સંપ થયો તથ અંગ્રેજને વચ્ચે પડવું પડયું.

પ્ર૦ શીખ વિગ્રહ વિષે જે જાણતા હો તે કહો.

ઉ૦ રણજીતસિંહના મરણ પછી કરકસિંહ નિહાલસિંહ અને શેરસિંહ ગાદી ઉપર આવ્યા પણ રાજ્યના ખટપટને લીધે થોડા વખ-તમાં તેમનાં દગા ફટકાથી મરણ થયાં અથવા છેવટે રણજીતસિંહની રાણી ચંદાકુંવરે બાળકુંવર દલીપસિંહને ગાદીએ બેસાડી કારભાર ચલાવવા માંડ્યો અને કારભારમાં મદદ કરવા માટે (૧) લાલસિંહ (૨) જુલાસિંહ (૩) ગુલાબસિંહ અને (૪) છત્રસિંહની ખાલસા

નામની સભા ઠરાવી આ ખાલસા સભાનું લશ્કરી બળ વધી પડવાથી બ્રિટિશ હદમાં લુંટફાટ ચલવવા માંડી, આથી અંગ્રેજોને તેમનું બળ અટકાવવા લડાઇ જોડવી પડી અંગ્રેજ સરદાર સ્મીથ અને ગોફે મુડકી, ફીરોઝપુર આગળ ૧૮૪૫ માં તથા અલીવાલ અને સોબ્રાઉન આગળ ૧૮૪૬ માં શીખ સરદાર શામસિંહ તેજસિંહ,લાલસિંહ અને છત્રસિંહને હરાવી ૧૮૪૬માં લાહોર મુકામે સલાહ કરવાની ફરજ પાડી. તેમાં લડાઇના ખર્ચ બદલ એક કરોડ રૂપીઆ લેવાની તથા લાહોરમાં અંગ્રેજી રેસીડેન્ટ રાખવાની શરતો થઇ. અને વિગ્રહનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ હાર્ડિંજ સાહેબે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) હોંશીઆર લડનારાઓને ચાંદ આપવાનો ઠરાવ કર્યો (૨) છોડીઓને દૂધપીતી કરવાનો ચાલ બંધ કર્યો (૩) ઓઢીઆમાં થતો નરમેધ અટકાવ્યો (૪) નાક, કાન, કાંડાં, કાપવાનો ક્રુર રિવાજ બંધ કર્યો. (૫) રાહદારી હાંસલ માફ કરાવી વેપારને ઉત્તેજન આપ્યું, (૭) રૂરકીમાં શિલ્પશાળા સ્થાપવામાં આવી. આ અને બીજા કેટલાક સુધારા કરી ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં સ્વદેશ ગયા. ત્યાં તેમને ઉમરાવ પદવી આપવામાં આવી. તેમની જગાએ ઇ સ. ૧૮૪૮ માં ડેલહાઉસી આવ્યા.

લોર્ડ ડેલહૌસી ઇ સ. ૧૮૪૮—૫૬-૮.

પ્ર૦ તેમના વખતમાં જાણવા લાયક કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ (૧) બીજો શીખ વિગ્રહ (૨) બીજો બ્રહ્મી વિગ્રહ (૩) ખાલસા કરેલાં દેશી રાજ્ય (૪) કંપનીના પટામાં ફેરફાર (૫) સુધારા

પ્ર૦ શીખ સાથેના બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ મુલતાનના સુબા લાલા મુળરાજે તોફાન મચાવી અગ્રેજ સરદાર

મી. અગન્યુ તથા મી. એન્ડરસનને મારી નંખાવ્યા તેથી લડાઈ થઈ. અંગ્રેજ સરદાર એડવર્ડ તથા લોર્ડ ગોફ હતા. અને શીખ સરદાર શેરસીંગ, છત્રસીંગ અને મુળરાજ હતા. ફીરોરી, સદુસેન અને રામનગર આગળ ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં તથા ચીલીઆનવાલા અને ગુજરાત આગળ ૧૮૪૯માં લડાઈ થઈ. ચીલીઆનવાલાની લડાઈમાં અંગ્રેજના ૩૮ અમલદાર અને ૬૦૦ સિપાઈઓ માર્યા ગયા. તેમજ ત્રણ પલટણના વાવટા તથા ૪ તોપો શીખ લોકોએ લઈ લીધી પણ પાછળથી ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં ગુજરાતની લડાઈમાં લોર્ડ ગોફે શીખ લશ્કરને સંપૂર્ણ હરાવ્યું, અને પંજાબ પ્રાંત ખાલસા કરી દુલિપસિંહને ૫ લાખ ૮૦ હજારનું વર્ષાસન બાંધી આપ્યું. તે ખ્રિસ્તી થઈ વિલાયતમાં રહેતા હતા.

પ્ર૦ પંજાબ પ્રાંતની વ્યવસ્થા શી રીતે કરી ?

ઉ૦ શીખ રાજાને સાલીઆણું બાંધી આપી તે પ્રાંતનો વહીવટ ચલાવવા સર જોન લોરેન્સ તથા સર રોબર્ટ નેપીઅરને મુક્યા. તેમણે ત્યાંની રઈયતપરના ભારે કર હલકા કરી તથા કેટલાક સુધારા દાખલ કરી ઘણું માન મેળવ્યું. લોકો પાસેથી હથીઆર લઇ લીધાં, અને દેશનો સારો બંદોબસ્ત કર્યો. શીખ લોકો આ રાજ્યથી એટલા બધા સુખી થયા, કે આગળ જતાં દેશી લશ્કરના બળવા વખતે નિમકહલાલી બતાવી બળવો બેસાડવામાં મદદગાર થયા.

પ્ર૦ બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ રંગુનના સુબાએ અંગ્રેજ વેપારીઓને નુકશાન કર્યું તથા અંગ્રેજ અમલદારોનું અપમાન કરવા લાગ્યો, તેથી લોર્ડ ડેલહાઉસીએ જનરલ ગોડવીન અને લેમ્બર્ટને ફોજ આપી મોકલ્યા. તેમણે ૧૮૫૨ માં બ્રહ્મીરાજાને રંગુન અને પેગુ આગળ હરાવી પેગુ પ્રાંત ખાલસા

કર્યો. રંગુન, અકયાબ, આમહર્સ્ટ વગેરે બંદરો અંગ્રેજી આશ્રય નીચે આણ્યા પછી ઘણા આબાદ થયાં છે.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયાં કયાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં?

ઉ૦ કોઇ દેશી રાજા અપુત્ર મરી જાય તેને દત્તકપુત્ર લેવાનો હક્ક બંધ કર્યો તથા જે રાજ્યમાં અંધેર ચાલતું હોય તેવાં રાજ્ય પણ ખાલસા કરી અંગ્રેજી સત્તા વધારી, તેણે ખાલસા કરેલાં રાજ્ય નીચે મુજબ.

મુલક.	સાલ.	કારણ.
(૧) સતારા	૧૮૪૯	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૨) પંજાબ	૧૮૪૯	લડાઇમાં હરાવી ખાલસા.
(૩) રંગુન	૧૮૫૨	બ્રહ્મી બીજા વિગ્રહમાં
(૪) ઝાંસી	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવા[illegible].
(૫) નાગરપુર	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૬) વરાડ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચ માટે
(૭) સબલપુર	૧૮૫૪	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૮) અયોધ્યા	૧૮૫૬	રાજ્યમાં અંધેર ચાલવાથી.
કર્ણાટક, પુના, તાંજોર	૧૮૫૩	રાજા મરણ પામવાથી તેમના વા સોના પેન્સન બંધ કર્યો.

પ્ર૦ કંપનીના પટામાં શા શા ફેરફાર થયા?

ઉ૦ (૧) કંપનીમાં ૨૪ ડિરેકટરોને બદલે ૧૮ રાખ્યા (૨) બંગાલામાં લેફટેનન્ટ ગવર્નર નીમ્યો (૩) સીવ્હીલસર્વીસની પરીક્ષા આપવાની હિંદીઓને છુટ મળી. (૪) કંપનીના પટાની મુદત મરજી મુજબ રાખી (૫) સદર અદાલતો અને સુપ્રીમ કોર્ટો જોડી દીધી.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા?

ઉ૦ ટપાલ ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૨) રેલ્વે અને તાર પહેલા વહેલાં

દાખલ થયાં (૩) ગુનો મનાવનારને મારવાની મના કરી. (૪) ઇજનેર, શાતળા અને ખેતીવાડી ખાતાં કાઢ્યાં. (૫) કેળવણી ખાતામાં સુધારા કર્યો. આ પ્રમાણે અમલ કરી ઇ. સ. ૧૮૫૬માં સ્વદેશ ગયો અને તેની જગાએ લોર્ડ કેનિંગ નિમાયા.

લોર્ડ કેનિંગ ૧૮૫૬—૧૮૬૧-૫

પ્ર૦ તેમના વખતમાં જાણવા લાયક કયા કયા બનાવ બન્યા.

ઉ૦ (૧) દેશી લશ્કરીનો બળવો (૨) ચીનાની વિગ્રહ (૩) ચિનાઈ બજેટ [illegible] ૪. હિંદી રાજનો ફેરફાર.

પ્ર૦ બળવાનાં કારણ કહો.

ઉ૦ (૧) દેશી રાજાઓનો દત્તકપુત્ર લેવાનો હક બંધ થવાથી દરેક રાજાને પોતાના રાજ માટે ચિંતા થઈ. (૨) લશ્કરી સિપાઇઓને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે સરકાર જ્યાં મોકલે ત્યાં નોકરી કરવા જવું (૩) રેલ્વે તાર વગેરે દાખલ થવાથી અજ્ઞાન લોકોમાં આપણને ખ્રિસ્તી બનાવી વિલાયત લઇ જવાની ઉડેલી ગપ (૪) રાઇફલના [illegible] કાર્તુસો દાંતવડે ચાવી ખોલવાના તેને એક છેડે ગાયની અને બીજે છેડે સુવરની ચરબી ચોપડેલી છે એવી અફવા ફેલાવાથી લશ્કરી માણસોનાં મન ઉંચાં થયાં. (૫) દાબમાં રાખી શકે તેવા બુદ્ધિમાન અમલદારોની ખોટ આવવાં કેટલાક કારણને લઇ બળવા થયા.

પ્ર૦ બળવામાં આગેવાની ભરી ભાગ લેનાર કોણ કોણ હતા?

ઉ૦ (૧) બારાખપુર, કાનપુર મીરત, દેશી લશ્કર, (૨) બાજીરાવ પેશ્વાનો દત્તકપુત્ર નાનાસાહેબ (૩) દિલ્હીના બાદશાહ બહાદુરશાહ તથા તેના બે પુત્રો (૪) અયોધ્યાની બેગમ. (૫) બરેલીનો નવાબ (૬) તાત્યા ટોપે. (૭) ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ (૮) નિઝામના ઘણા દેશી લશ્કરના સુબેદારો.

પ્ર૦ બળવો સમાવનાર અમલદારોનાં નામ કહો.

ઉ૦ (૧) સરજોન લોરેન્સ (૨) હેવલોક (૩) હેની લોરેન્સ (૪) સરહ્યુ રોઝ (૫) નીલ (૬) કેમ્પબેલ (૭) જનરલ ઓટ્રામ (૮) નીકલસન (૯) હડસન વગેરે અમલદારો હતા.

પ્ર૦ બળવાની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ બરાકપુર, મિરત, કાનપુર વગેરે સ્થળોના સિપાઈઓને નવી કાર્તુસો આપવા માંડી તે લીધી નહિ આથી તેમને બરતરફ કર્યા. આથી તેમને ઠેકાણે ઠેકાણે ખબર આપી બંડની શરૂઆત કરી અને બધા બળવાખોરો એકઠા થઈ દિલ્હી ગયા અને તે શહેર કબજે લઈ બાદશાહ બહાદુરશાહને ગાદીએ બેસાડી તેની આગેવાની નીચે બંડ ચાલુ રાખ્યું પણ અંગ્રેજ સરદાર હડસન બહાદુરથી તેની સામે થયે, એવામાં પંજાબથી શીખ લશ્કરની મદદ લઈ લોરેન્સ ના આવી પહોંચવાથી બળવાખોરોને નસાડી બાદશાહને કેદ કર્યો અને રંગુન મોકલાવ્યો તથા તેના બે કુંવરોને મારી નાખ્યા. કાનપુરમાં બળવાખોરોનો આગેવાન નાના સાહેબ બન્યો. અને તેણે ૪૫૦ અંગ્રેજોને અભય વચન આપી મારી નાખ્યા, પણ બહાદુર સરદાર હેવલોકે બળવાખોરોને વશ કર્યા નાના સાહેબ પકડાયો નહિ, પણ નાશી ગયો મધ્ય હિંદમાં બળવાખોરોની આગેવાની ભર્યો ભાગ ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ તથા નાના સાહેબના ભત્રિજા તાત્યા ટોપીએ લીધો, ઝાસીની રાણી લડતાં લડતાં રણમાં પડી અને તાત્યા સાહેબ પકડાયો તેને ૧૮૫૯ માં ફાંસી દીધી. સિંધિઆ, હોલ્કર, ગાયકવાડ, નિઝામ વગેરે રાજાઓએ તેમજ શીખ, ગુર્ખા વગેરે પ્રજાએ બળવો બેસાડવા સરકારને ઘણી કીમતી મદદ આપી પોતાની વફાદારી બતાવી આપી આખરે સ. સ. ૧૮૫૮ માં બળવો શાંત થયો.

પ્ર૦ બળવા પછી હિંદની રાજ્યનીતિમાં શો ફેરફાર કર્યો?

ઉ૦ (૧) હિંદનો કારભાર કંપની પાસેથી લઇ પાર્લામેન્ટે મહારાણીને સોંપ્યો (૨) હિંદુસ્તાન ખાતે સેક્રેટરી નીમી તેને મદદ કરવા ૧૫ મેમ્બરની કૌંસીલ નીમી. (૩) હિંદના ગવર્નર જનરલને વાઇસરાયનો ઇલ્કાબ આપ્યો. (૪) દરેક ઇલાકામાં હાયકોર્ટો સ્થાપી. (૫) કાયદા બનાવનારી સભામાં દેશી મેમ્બરોને દાખલ કર્યા (૬) કંપનિના ગોરા લશ્કરને બ્રિટીશ લશ્કરમાં જોડી દીધું.

પ્ર૦ મહારાણીના ઢંઢેરા વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ દેશી રાજા રૈયતને શાન્ત કરવા માટે મહારાણીશ્રીએ નીચે પ્રમાણેનું ફરમાન બહાર પાડયું તેને હિંદનો મેગ્નાચાર્ટા કહે છે. (૧) દત્તકપુત્ર લેવાની છુટ આપવામાં આવે છે. (૨) નાત જાતનો ભેદ રાખ્યા સિવાય લાયકાત મુજબ નોકરી આપવામાં આવશે. (૩) તમામ જાતોને સરખી રીતે ઇન્સાફ આપવામાં આવશે, (૪) ધર્મ અથવા નાત સંબંધમાં સરકાર હાથ ઘાલશે નહિ (૫) બળવામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લેનારને શિક્ષા કરવામાં આવશે. (૬) શરણે આવતાં બળવાખોરોને માફી આપવામાં આવશે. (૭) કંપની સરકારે દેશી રાજ્યો સાથે કરેલા કોલકરારો અમે પાળીશું તેમજ પળાવીશું. આ ઢંઢેરો ઇ. સ. ૧૭૫૯ ના નવેમ્બર માસની પહેલી તારીખે દરેક મોટા શહેરમાં વંચવામાં આવ્યો હતો.

પ્ર૦ બળવામાં થયેલા ખર્ચની ખોટ પુરી પાડવા માટે શા ઉપાય કર્યા.

ઉ૦ બળવામાં આશરે ૫૦ કરોડ રૂપીઆ ખર્ચ થયું તે ખોટ પુરી પાડવા માટે વસુલાત ખાતાના ઉપરી મી૦ વિલ્સનને હિંદમાં મોકલ્યો તેણે (૧) ઇન્કમ (ઉપજ) ટેક્સ તથા લાઇસન્સ (અમુક વસ્તુઓ

વેચવાનો પરવાનો)ટેકસ નાખ્યા. (૨) નાણાને ઠેકાણે ચલણી નોટો દાખલ કરી.

પ્ર૦ ઇરાની વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૫૬માં ઇરાની શાહે અંગ્રેજોને હેરાત જીતવામાં અડચણ કરી આથી જન૦ ઔટ્રામે જઇ ઇરાનીઓને હરાવી નરમ પાડયા, તેથી શાહે ૧૮૫૭માં પેરી મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ ચિનાઇ બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ કેન્ટીન સુબાએ અંગ્રેજ વેપારીઓને હરકત કરી તેમના માલને નુકસાન પહોંચાડયું તેથી ઇ. સ. ૧૮૫૭માં ઇંગ્લાંડથી એલ્જીને જઇ ચીનાઇઓને હરાવ્યા અને હોંગકોંગ બેટ જીતી લીધો, અને ચીનના બંદરોમાં વેપાર કરવાની છુટ અપાવી. આ વાઇસરાયના વખતમાં ૧૮૬૧માં ફોજદારી કાયદો મંજુર થયો. આ ભલા વાઇસરાયે બળવાના વીકટ સમયમાં પણ ધૈર્ય રાખી બંડખોરો પ્રતિ દયા બતાવી તેથી તે દયાળુ કેનિંગ કહેવાયા તેઓ ઇ. સ, ૧૮૬૧ ની આખરે સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગાએ લોર્ડ એલ્જીન સાહેબ આવ્યા,

લોર્ડ એલ્જીન ૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના વખતના જાણવા જેવા બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) ૧૮૬૧ ના કાયદાને આધારે હિંદુસ્તાનમાં ત્રણ દેશી ગૃહસ્થ અને ત્રણ અંગ્રેજ વેપારીઓની કૌંસીલ નીમી. (૨) વહાબી લોકોએ બંડ ઉઠાવ્યું, તે સમાવ્યું, (૩) અમેરીકામાંની ચાલતી લડાઇને લીધે ઇંગ્લાંડ રૂ નહિ જવાથી હિંદુસ્તાનના રૂના ભાવ વધી સટ્ટા ચાલ્યા. આ વાઇસરાય ૧૮૬૩ માં સીમલા પાસે ધર્મશાળા નામે ગામમાં મરી ગયા, અને તેમની જગાએ લોર્ડ લોરેન્સ આવ્યાં.

લોર્ડ લોરેન્સ ૧૮૬૩—૧૮૬૮-૫

પ્ર૦ તેમના વખતમાં બનેલા મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) ભુતાન વિગ્રહ (૨) ઓઢીઆ અને વાયવ્ય પ્રાંતમાં દુકાળ. (૩) પરચુરણ બનાવ. (૪) સુધારા.

પ્ર૦ ભૂતાન વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ કવાર પરગણું કબજે લેવા માટે લોરેન્સે કેટલાક રૂપીઆ ભૂતાનના રાજાને આપવા માંડયા, પણ તેણે આપ્યું નહિં. તેથી લડાઇ થઇ, તેમાં અંગ્રેજોને નુકશાન વેઠવું પડયું છેવટે અંગ્રેજોએ ૨૫૦૦૦ રૂપીઆ આપવા કરી તે પરગણું કબજે લીધું.

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના સમયમાં કયાં કયાં દુકાળ પડયો ?

ઉ૦ ઇ૦ સ. ૧૮૬૬ માં ઓઢીઆમાં અને ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં વાયવ્ય-પ્રાંતમાં દુકાળ પડવાથી ઘણાં માણસો મરણ પામ્યા. સરકારે કેટલાક બાંધકામ કાઢી લોકોને દુકાળની પીડામાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

પ્ર૦ કયા કયા પરચુરણ બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ ૧ ગાયકવાડ તાબાના વાઘેર લોકોએ બંડ કર્યું તે સમાવ્યું, ૨ ૧૮૬૩ માં કાબુલનો અમીર દોસ્તમહમદ મરણ પામતાં તેના દીકરા માંહેમાંહે લઢયા તેમાં છેવટે શેરઅલ્લી ગાદી ઉપર આવ્યો, તેને અમીર તરીકે કબુલ રાખ્યો (૩) અમેરિકામાં ચાલતી લડાઇ બંધ થવાથી હિંદના રૂના ભાગ નરમ પડવાથી સટોરીઆને ઘણું નુકશાન વેઠવું પડયું. [૪] આબીસીનીઆના રાજા સાથે ૧૮૬૭માં લડાઇ થતાં રાજાને હરાવી તેના કુંવરને ગાદી આપી.

પ્ર૦ આ વાઇસરાયે કયા કયા સુધારા કર્યા.

ઉ૦ (૧) લશ્કરને માટે કસરતશાળા સ્થાપી, (૨) અયોધ્યાના ખેડુતોની

નેશનલ કોંગ્રેસની સભા કરાવી. આવા આના ઘણા સુધારા કરી સ્થિત સુધારી (૩) કોલેરાની ઉત્પત્તિ શોધી કાઢવા ડક્ટરો નીમ્યા, આ વાઇસરોય ઇ. સ. ૧૮૬૮માં વિલાયત ગયા અને તેની જગાએ લોર્ડ મેયો આવ્યા.

લોર્ડ મેયો. ૧૮૬૯—૧૮૭૨—૩.

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના સમયના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) અંબાલામાં દરબાર ભરી અમીર શેરઅલીને માન આપ્યું, તથા તેમને સલાહનું બોલો આપ્યું (૨) મહારાણીના બીજા કુંવર ડયુક ઓફ એડીનબરો હિંદમાં પધાર્યા તેમને હિંદી રાજા પ્રજાએ સારૂં માન આપ્યું (૩) સુધરા, (૧) મીઠાના જકાતમાં સુધારો કર્યો (૨) પ્રાંતવાર ઉપજ ખર્ચનો હિસાબ જુદો પાડયો. (૩) રેલ્વે અને નહેરોમાં સુધારા કર્યા. આ વાઇસરોય સેલમના હુલ્લડમાં પકડાએલા કેદીઓની તપાસ કરવા અંદામાનમાં ગયા, ત્યાં કોઇ કુષ્ટ અફઘાન કેદીએ છરો મારી મારી નાખ્યા ૧૮૭૨ આ વાઇસરાયે સુધારા કરી બેન્ટિક સાહેબની પેઠે માન મેળવ્યું, તેમની જગાએ લોર્ડ નોર્થબ્રુક આવ્યા.

લોર્ડ નોર્થબ્રુક ઈ. સ. ૧૮૭૨–૧૮૭૬—૪

પ્ર૦ તેમના વખતના જાણવા લાયક બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૮૭૪માં બંગાળામાં મોટો દુકાળ પડયો તેના સંકટમાંથી રૈયતને બચાવવા માટે નહેર,સડક તળાવ વગેરે બાંધકામ ઉઘાડી ઉદ્યોગે વળગાડયા. (૨) ગાયકવાડ કેસ—મહારાજા મલ્હારાવ ગાયકવાડ ઉપર વડોદરા રેસીડન્ટ કર્નલ ફેરને ઝેર દીધાનું તહોમત આવ્યું તેની તપાસ કરવા માટે ત્રણ દેશી અને ત્રણ યુરોપીઅન અધિકારીઓનું કમીશન નીમ્યું. દેશી ગૃહસ્થો (મહારાજા જયાજીરાવ

સિંધિઆ,જેપુરના મહારાજા રામસિંગ; અને રાજા સર દિનકરરાય હતા)તે તે તહોમત ખોટું લાગ્યું, યુરોપીઅનોએ તે તહોમત સાબીત ગણ્યું આવો મત ફેર હોવા છતાં તેમના રાજ્યમાં ઘણું અંધેર ચાલે છે તથા રાજ્ય ચલાવવાને ન લાયક છે એમ ગણી તેમને ઇ. સ. ૧૮૭૫માં પદભ્રષ્ટ કરી મદ્રાસમાં કેદ કર્યા અને ત્યાં તેઓ ૧૮૮૨ માં મરણ પામ્યા. વડોદરાની ગાદીએ હાલના નામદાર મહારાજા સયાજીરાવને ખંડેરાવ મહારાજાનાં વિધવા રાણી પાસે દતક લેવડાવી ગાદી સોંપી (૩) મહારાણી શ્રી વિકટોરીઆના પાટવી કુંવર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ હિંદમાં પધાર્યા ઇ. સ. ૧૮૭૫. તેમને દેશી રાજા રઇયત તરફથી સારો સત્કાર મળ્યો. વિલાયતમાં પ્રધાનમંડળ બદલાયાથી પોતાની મુદત પુરી થતાં પહેલાં વાઇસરાય વિલાયત ગયા અને અને તેમની જગાએ લોર્ડ લીટન સાહેબ આવ્યા. ૧૮૭૬

લોર્ડ લીટન ઇ. સ. ૧૮૭૬–૧૮૮૦–૪

પ્ર૦ તેમના સમયમાં મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) દિલ્હીનો દરબાર. (૨) મદ્રાસ ઇલાકામાં દુકાળ (૩) અફગાન બીજો વિગ્રહ.

પ્ર૦ દિલ્હી દરબાર વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે મંજુરી આપવાથી મહારાણીએ દિલ્હીમાં દરબાર ભર્યો ભવ્ય દરબાર ભરી " કૈસરે હિંદનું પદ " ધારણ કર્યું.

પ્ર૦ તેમના સમયમાં પહેલા દુકાળની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ મદ્રાસ અને મુંબાઇ ઇલાકામાં ભારે દુકાળ પડ્યો, તેમાં ભુખમરાથી મરતાં માણસો બચાવવાને ઘણી મહેનત કરી તો પણ ૫।। લાખ માણસ મરણ પામ્યાં અને ૧૧ કરોડ રૂપીઆ ખર્ચ થયું તે

પુરૂ પાડવાને તથા ફરીને તેવી આફતમાંથી બચવા માટે લાઇસન્સ ટેકસ તથા ધંધા રોજગાર ઉપર વેરા નાખ્યો, મુંબઇ, મદ્રાસમાં મીઠાની જકાતમાં વધારો કર્યો. દારૂ,તાડી, અફીણ, જંગલ વગેરેના ઇજારા કરી ઉપજ વધારી અને ગેઇટીંગ એકટ કરી વર્તમાનપત્ર ઉપર અંકુશ નાખ્યો. દેશીઓને હથિયાર નહિ રાખવાનો કાયદો કર્યો. વિલાયતી માલપરની જકાત કાઢી નાંખી.

પ્ર૦ અફઘાન બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અંબાલામાં દરબાર ભરી શેરઅલ્લીને અમીર માની દર વર્ષે ૧૨ લાખ રૂપીઆ આપવાનો લીટને ઠરાવ કર્યો હતો છતાં અમીર બેવફા થઇ રૂશિઅન એલચીને માન આપ્યું અને અંગ્રેજ એલચીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ આથી લડાઇ થઇ. ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં અંગ્રેજી લશ્કર ખયબર બોલન અને કુરમઘાટને રસ્તે અફઘાનિસ્તાનમાં દાખલ થયું તેમણે કાબુલ, ગીજની કંદહાર ને જલાલાબાદ જીતી લીધાં. અમીર તુર્કસ્તાન તરફ નાઠો. અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. તેની જગાએ તેનો દિકરો યાકુબખાન અમીર થયો. તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી પણ ઇ. સ. ૧૮૩૯ ની માફક પાછળથી યાકુબખાને અંગ્રેજ રેસીડેન્ટ સરલુઇ કાવન્યારીને તેના રસાલા સાથે દગાથી મારી નંખાવ્યો તેથી ફરીથી જઇ યાકુબ-ખાનને હરાવી કેદ પકડી હિંદમાં આણ્યો અને તેના દીકરા અબ-દુલ રહેમાનને ગાદી આપી. અફઘાન વિગ્રહ ચાલતો હતો તેવામાં પ્રધાનમંડળ બદલવાથી લીટન સાહેબ રાજીનામું આપી વિલાયત ગયો અને તેમની જગાએ લીબરલ પક્ષના લોર્ડરીપન સાહેબ આવ્યા ઇ. સ. ૧૮૮૦.

લોર્ડ રીપન ઇ. સ. ૧૮૮૦–૧૮૮૪–૪

પ્ર૦ રીપન સાહેબના સમયના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) અફધાન વિગ્રહનો અંત (૨) સુધારા.

પ્ર૦ અફધાન વિગ્રહનો કેવી રીતે અંત આણ્યો?

ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહમાં થતો હજારો માણસોનો નાશ અને લખ લુટ ખર્ચ જોઇ તેમજ આગ્રહમેર પાછા આવવું એવો તેમનો વિચાર હતો. તે આવ્યા તે સમયે યાકુબખાનના ભાઈ અયુબખાને હેરાતમાં બંડ કર્યું તે સમાવવા કંદહારનું લશ્કર ગયું, પણ તેને હરાવી અયુબખાન કંદહારને ઘેરા ઘાલ્યો. તેથી કાબુલથી જન૦ રોબર્ટ સેલે જઇ અફઘાનોને હરાવ્યા અને અયુબને નસાડ્યો તથા દોસ્તમહમદના વંશજ અબ્દુલ રહેમાનને ગાદી આપી લશ્કર પાછું આવ્યું ઇ. સ. ૧૮૮૧.

પ્ર૦ તેમણે કયા કયા સુધારા કર્યા?

ઉ૦ (૧) અફઘાન લડાઇમાં થએલા ૨૦ કરોડના ખર્ચમાંથી ચોથો ભાગ ખર્ચ ઇંગ્લાંડ પાસેથી અપાવ્યો (૨) મીઠાના કરમાં ઘટાડો કર્યો. (૩) લોકલ સેલ્ફ ગવર્મેન્ટ એટલે મ્યુનિસિપાલિટી સ્થાપવા સુધારો કરી લોકોને રાજકાજમાં ભાગ લેતા કર્યા. (૪) વર્તમાન પત્રોને છુટ આપી. (૫) ખાનગી શાળાઓને ગ્રાન્ટ આપવાનો ધારો કર્યો (૬) મ્હેસુરના મહારાજા પુખ્ત વયના થવાને લીધે તેમનું રાજ્ય તેમને પાછું સોંપ્યું. (૭) દશ દશ વર્ષે વસ્તીપત્રક કરવાનો ધારો કર્યો (૮) ગરીબ લોકનાં સુખને માટે મહુડાંનું બીલ રદ કર્યું (૯) દેશી માલ સરકારી ખાતામાં વાપરવાનો ઠરાવ કર્યો (૧૦) દેશી જડજો યુરોપીઅન તહોમતદારનો ઇન્સાફ કરે એવો ઠરાવ કર્યો. (૧૧) નાણાં ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૧૨)

પ્રજા તરફનું ઘણું માન પામી. ઇ. સ. ૧૮૮૪માં આબલો વોઇસ-રોય વિલાયત ગયો, અને તેમની જગાએ લોર્ડ ડફરીન આવ્યો.

લોર્ડ ડફરીન ૧૮૮૪–૧૮૮૮–૪

પ્ર૦ આ વોઇસરાયની કારકીર્દીનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં રાવળપીંડીમાં દરબાર ભરી અફઘાની-સ્તાન અમીર અબદુલ રહેમાનને અંગ્રેજ પક્ષમાં રહેવાની શરતે બાર લાખનું વર્ષાસન ઠરાવી આપ્યું (૨) બ્રહ્મદેશના રાજા થીબો સાથે વાકું પડવાથી ઇ. સ. ૧૮૮૫ મા લડાઇ થઇ તેમાં થીબોને હરાવી બ્રહ્મદેશ ખાલસા કરી રાજાને રત્નાગીરીમાં કેદ કર્યો. (૩) ખર્ચનો વધારો અને નવા૨ સરહદ પર બાચવા માટે બાંધકામ કરવા માંડયું. તેથી ખર્ચ વધી પડયું. તે પુરુ પાડવ માટે મીઠાના કરમાં વધ રો કર્યો. ઇન્કમટેક્સ નાખ્યા. અને સરકારી ખાતામાં ખર્ચ કમી કર્યું (૪) દેશી રાજ્યોમાં બનાવ. ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં સિંધીઆ અને હાલ્કર સરદાર મરણ પામતાં હોલકરની ગાદીએ બાળા સાહેબ અને સિંધિઆ સરકાર નાની ઉમરના હોવાથી પંચ મારફત વહીવટ ચલાવવા માંડયો. (૫) દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ દિવાન રાખવાની છુટ આપી (૬) ઇ. સ. ૧૮૮૭ મા મહારાણી શ્રી ઇંગ્લાંડની ગાદીએ રાજ્ય કરતા ૫૦ વર્ષ થયાં તેના ઉત્સાહમાં હિંદમાં ઘણે સ્થળે જ્યુબીલી મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો, અને લોકોએ પોતાની વફાદારી બતાવી આપી. આ વોઇસરયની મુદ્દત ઇ. સ. ૧૮૮૮ માં પુરી થતાં તે વિલાયત ગયા અને તેમની જગાએ લોન્સડાઉન આવ્યો.

લોર્ડ લેન્સડાઉન. ૧૮૮૮–૧૮૯૩—૫

પ્ર૦ આ વોઇસરાયના વખતના જાણવા લાયક બનાવ કહો.

ઉ૦ (૧) કાસ્મીરના મહારાજાને રાજ્ય ખટપડથી પદભ્રષ્ટ કરી રાજ્ય કારભાર ચલાવવા પંચ નીમ્યું, ઈ. સ. ૧૮૮૯ (૨) મણિપુરના રાજાએ તોફાન કરી બ્રિટિશ રેસીડન્ટને મારી નાખવાથી તેને હરાવી. રાજ્ય તેના પિતરાઈઓમાંના એક પાંચ વર્ષના બાળકને આપી રાજ્ય કારભાર પંચ મારફત ચલાવવા માંડયો. (૩) પર-ચુરણ બનાવો. સમતિવયનો કાયદો પસાર કર્યો. મુંબઈ તથા મદ્રાસ ઇલાકામાં કેટલાક ભાગમાં દુકાળ પડવાથી સરકારે બાંધકામ ઉઘાડી નિરાધારોને બચાવ્યા. ઇગ્લાંડની પાર્લામેન્ટમાં લોકપ્રિય દાદાભાઈ નવરોજજી મેમ્બર નિમાયા, ૧૮૯૨માં વાઇસરાઇ અને ગવર્નરની ધારાસભામાં કેટલાક પ્રજા તરફના મેમ્બરો નીમવાનો ઠરાવ થયો. આજ વર્ષમાં અબદુલ રહેમાનને ૧૨ લાખને બદલે ૧૮ લાખનું સાલીઆણું કરી આપ્યું, અને તે વાઇસરાઇની મુદત પુરી થતાં ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં વિલાયત ગયા, અને તેમની જગાએ લોર્ડ એલ્જીન સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ એલ્જીન ૧૮૯૪—૧૮૯૯–૫

પ્ર૦ તેમની હાકમીના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૯૬ માં વરસાદની તાણને લીધે હિંદના ઘણા ભાગમાં દુકાળ પડયો તેથી સરકારે બાંધકામ ઉઘાડી નિરાધારનું રક્ષણ કર્યું (૨) બ્યુબોનિક પ્લેગ (ગાંઠીઆ તાવ) નો રોગ શરૂ થઇ મુંબઇ, થાણા, સુરત, કરાચી, કલકત્તા વગેરે સ્થળે ફેલાયો (૩) મહારાણીને ૧૮૯૭ માં રાજ્ય કરતાં ૬૦ વર્ષ થયાં તેના આનંદમાં ડાયમંડ જ્યુબીલીનો મહોત્સવ પાળ્યો. (૪) સરહદ પરના પહાડી લોકોએ તોફાન કર્યું તેમને હરાવી તાબે કર્યા. તેમાં હિંદને ઘણું ખર્ચ વેઠવું

પડયું. (૫) ૧૮૯૮ માં વર્તમાન પત્રો ઉપર અંકુશ મુકયો. આ વાઇસરાય ૧૮૯૯માં સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગાએ લોર્ડ કર્ઝન આવ્યો.

લોર્ડ કર્ઝન ૧૮૯૯-૧૯૦૬—૭

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉ૦ (૧) સને ૧૮૯૯ એટલે સંવત ૧૯૫૬ માં હિંદના પશ્ચિમ ભાગમાં ભયંકર દુઃકાળ પડયો. નિરધારોના બચાવ માટે સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે બાંધકામ ઉઘાડી લોકોને મદદ કરી. યુરોપથી આવતી ખાંડ ઉપર જકાત નાખી દેશી ખાંડના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપ્યું. (૩) ઇંગ્લાંડને આફ્રિકાના ટ્રાન્સવાલના સ્વતંત્ર સ્થાન સાથે લડાઇ થતાં હિંદી લશ્કર મોકલાવ્યું. (૪) ચીનમાં ખ્રિસ્તી લોકોની કતલ થવાથી યુરોપી રાજ્યોનાં લશ્કર ચીન ઉપર ગયાં તે વખતે પણ અત્રેથી દેશી લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું. (૫) સને ૧૯૦૧ માં મહારાણી શ્રી વિકટોરીઆનો સ્વર્ગવાસ થયો તેથી તેમના વડા પુત્ર " શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ, " ગાદી પર આવ્યા [૬] સને ૧૯૦૧ માં થોડો વરસાદ થયો, તથા પુષ્કળ ઉંદર પડવાથી પાકને નુકશાન થયું [૭] સન ૧૯૦૨ માં શહેનશાહ ૭ માં એડવર્ડનો ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક થયો, અને સને ૧૯૦૩ ના જાનેવારીની તા.૧ લીએ હિંદમાં ભવ્ય દરબાર ભરી શહેનશાહના રાજ્યાભિષેકનું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયું. (૮) ઇન્કમટેક્સ ૫૦૦ રૂપીઆની આવક પર હતો તે બંધ કરી ૧૦૦૦ ના આવક પર ઠરાવામાં આવ્યો (૯) ટિબેટ તથા ઇરાન સાથે વેપારના કરાર કર્યા. (૧૦) જાપાન અને રૂશિઆને લઢાઇ થતાં જાપાને રૂશિઆને નમાવ્યું. બંગાળાના ભાગલા પડયા, આથી બંગાળી પ્રજાના મન

દાખલા. વાઇસરાય ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં સ્વદેશ ગયા અને તેમની જગાએ લોર્ડ મિન્ટો આવ્યા.

લોર્ડ મિન્ટો ૧૯૦૬–૧૯૧૧–૫

પ્ર૦ લોર્ડ મિન્ટોના સમયના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ૦ પાટવી કુંવર પ્રિન્સ ઓફ્ વેલ્સ તેમનાં ધર્મપત્ની સાથે હિંદમાં પધાર્યા, તેમને દેશની પ્રજાએ માન આપી રાજ્યભક્તિ બતાવી આપી. (૨) હિંદી પ્રધાનની કૌંસીલમાં આ દેશના બે મેમ્બરની નામનોક કરી અને રાજકીય સુધારો કરવા માટે કમીશન નીમ્યું. (૩) સને ૧૯૦૯ માં લોકોને રાજકાજમાં માહીતીગાર થાય એવા શુભ હેતુથી પ્રલાકાની અને મુખ્ય સરકારની કૌંસીલમાં હિંદી પ્રજા તરફ વધારાના સલાહકારો નિમાયા તથા વાઇસરાયની કૌંસીલમાં એક દેશી મેમ્બર નીમાયો. (૪) ૧૯૧૦ માં લોકપ્રિય શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ સ્વર્ગવાસી થવાથી તેમની જગાએ હાલના નામદાર મહારાજા શહેનશાહ ૫ મા જ્યોર્જ ગાદીએ બેઠા લોર્ડ મિન્ટો સને ૧૯૧૧ માં વિલાયત ગયા. અને તેમની જગાએ લોર્ડ હાર્ડિંજ સાહેબ પધાર્યા.

લોર્ડ હાર્ડિંઝ ઇ. સ. ૧૯૧૧–૧૯૧૬–૫

પ્ર૦ આ વાઇસરાયના સમયનું વર્ણન કરો?

ઉ૦ આપણા હાલના નામદાર શહેનશાહ ૫ માં જ્યોર્જ પોતાના ધર્મપત્ની મહારાણી મેરી સાથે હિંદમાં પધાર્યા. અને સને ૧૯૧૧ના ડિસેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે હિંદના પ્રાચીન પાટનગર દિલ્હીમાં ઘણાજ ઠાઠમાઠથી ભરતખંડના ચક્રવર્તિ મહારાજા તરીકે ગાદી પર

ઇંગ્લાંડના શહેનશાહે હિંદમાં રાજ્યાભિષેક કરવો એવો આ પ્રથમનો શુભ પ્રસંગ હોવાથી હિંદી પ્રજા ઘણીજ ખુશ થઇ.

પ્ર૦ આ માંગલિક પ્રસંગે હિંદી પ્રજાને કયા કયા લાભ મળ્યા ?

ઉ૦ (૧) કેળવણીમાં વધારો કરવા માટે દર વરસે ૫૦ લાખ રૂપીઆ બાદશાહે ગ્રાન્ટ આપવાનો ઠરાવ કર્યો (૨) કલકત્તાથી પાટનગર બદલી આખા દેશને અનુકુળ પડતું દિલ્હીને રાજધાનીનું નગર બનાવ્યું. (૩) બંગાળાના ભાગલા રદ કરી બંગાળી પ્રજાના મન મનાવ્યાં (૪) નાના દેશી રાજ્યો પાસે સરકારનું લેણું હતું તે માફ કરાવ્યું. (૫) સો રૂપીઆના કરજદારો ગરીબાઇને લીધે કેદમાં હતા તેમને છોડી મુકી દેવું સરકારે પતાવ્યું,

પ્ર૦ સને ૧૯૧૪ માં જાણવા લાયક શો બનાવ બન્યો.

ઉ૦ આસ્ટ્રીઆએ પોતાના પ્રિન્સનું ખુન થવાના કારણસર સર્વિઆ સાથે લડાઇ જાહેર કરી તેથી રૂશિઆ સર્વિઆનો પક્ષ પકડી આસ્ટ્રીઆ સામે થયું. તેથી જર્મનીએ આસ્ટ્રીઆનો પક્ષ પકડી બેલ્જીઅમને રસ્તે ફ્રાન્સપર ચઢાઇ કરી આથી ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ, ઇટાલી, રોમાનીઆ વગેરે રાજ્યોએ રૂશિઆનો પક્ષ લઇ જર્મની સામે લડાઇ જાહેર કરી. તેમજ સામા પક્ષમાં જર્મની, આસ્ટ્રીઆ, તુર્કસ્તાન, બલ્ગેરીઆ વગેરે રાજ્યો હતાં. આ મહાભારત યુદ્ધની અસરથી આખી દુનીઆપર વેપાર ધંધાને ઘણું નુકસાન પહોંચ્યું હતું. જર્મનીના અન્યાયી વર્તન તેમજ મધ્યમસર રાજ્યોને પણ નુકશાન કરવાની રાજનીતી હોવાથી યુનાઇટેડસ્ટેટ્સ અને દક્ષિણ અમેરિકાનાં કેટલાક રાજ્યોએ પણ જર્મની સામે લડાઇ જાહેર કરી હતી. આપણા પક્ષમાં સત્ય અને ન્યાય હોવાથી પરમાત્માએ આપણા મહારાજાને વિજય અપાવ્યો, અને આ મહાભારત યુદ્ધનો અંત

આવ્યો. સને ૧૯૧૬માં આપણા લોકપ્રિય વોઈસરોય હાર્ડિંજ સાહેબ તરફથી શુભ આશિષ મેળવી વિલાયત ગયા અને તેમની જગાએ લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ સાહેબ આવ્યા તેઓ પોતાની ઉદાર રાજનીતિ બતાવી હિંદી પ્રજાનું હિત કરવા પ્રયત્નશીલ થયા અને હિંદી પ્રજા તરફથી પૂર્ણ માન મેળવી સ્વદેશ ગયા.

ગવર્નર જનરલો

વોરન હેસ્ટીંગ્ઝ	૧૭૭૪—૧૭૮૫—૧૧
મેકફર્સન	૧૭૮૫—૧૭૮૬—૧
કોર્નવાલીસ પહેલીવાર	૧૭૮૬—૧૭૯૩—૭
સરજાનશોર	૧૭૯૩—૧૭૯૮—૫
માર્કિવસ ઓફ વેલેસ્લી	૧૭૯૮—૧૮૦૫—૭
કોર્નવાલીસ બીજીવાર	૧૮૦૫—૧૮૦૫—૦
સર જ્યાર્જ બાર્લો	૧૮૦૫—૧૮૦૭—૨
લોર્ડ મિન્ટો	૧૮૦૭—૧૮૧૩—૬
લોર્ડ હેસ્ટિંગ્સ [મોયરો]	૧૮૧૪—૧૮૨૩—૯
લોર્ડ આમ્હર્સ્ટ	૧૮૨૩—૧૮૨૮—૫
લોર્ડ વિલયમ બેન્ટિક	૧૮૨૮—૧૮૩૫—૭
મેટકાફ	૧૮૩૫—૧૮૩૬—૧
ઓકલાંડ	૧૮૩૬—૧૮૪૨—૬
એલનબરો	૧૮૪૨—૧૮૪૪—૨
હાર્ડિંઝ	૧૮૪૪—૧૮૪૮—૪
ડેલહૌસિ	૧૮૪૮—૧૮૫૬—૮

વાઇસરાય

કેનીંગ	૧૮૫૬—૧૮૬૨—૬
એલ્જીન	૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧
લોરેન્સ	૧૮૬૩—૧૮૬૮—૫
મેયો	૧૮૬૯—૧૮૭૨—૩
નોર્થબ્રુક	૧૮૭૨—૧૮૭૬—૪
લીટન	૧૮૭૬—૧૮૮૦—૪
રીપન	૧૮૮૦—૧૮૮૪—૪
ડફ્રેન	૧૮૮૪—૧૮૮૮—૪
લેન્સડાઉન	૧૮૮૮—૧૮૯૩—૫
એલ્જીન	૧૮૯૪—૧૮૯૯—૫
કર્ઝન	૧૮૯૯—૧૯૦૬—૭
મીન્ટો	૧૯૦૬—૧૯૧૧—૫
હાર્ડિંઝ	૧૯૧૧—૧૯૧૬—૫
ચેમ્સફર્ડ	૧૯૧૬—૧૯૨૧—૫
લોર્ડ રીડિંગ	૧૯૨૧—૧૯૨૫—૪
અર્લ વિન્ટર	૧૯૨૫ થી ચાલુ

જાણવા લાયક ઉપયોગી હકીકત.

અંગ્રેજી અમલ થવા પછી થયેલાં બંડ.

(૧) વેલોરનું બંડ–૧૮૦૬ (સર જોર્જ બાર્લો.)

(૨) સુડતાળીસમી દેશી પલટણનો બળવો ૧૮૨૫ (આમ્હર્સ્ટ)

(૩) ૧૮૫૭ નો બળવો [લોર્ડ કેનિંગ]

હિંદી પ્રજામાં બીજી પ્રજાની રહેલી આસરો.

(૧) ગ્રીક અસર—(૧) દેવળોમાં જોવામાં આવતું કોતરણી કામ (૨) બૌદ્ધ પુતળાંના ચહેરા ગ્રીક ઘાટના છે. (૩) ખગોળ વિદ્યામાં રમલના પાસા જોવાની રીત (૪) લશ્કરી કવાયત. (૫) દહેરાંના ઘુમટ અને બંદૂકની બનાવટ.

(૨) અનાર્ય અસર—(૧) સમીપુજન, ભુરૂકોળું અને નાળીએર હોમવાની ક્રીયા (૨) અણઘડ પત્થર અને લાકડાના ઠુંઠાની પુજા (૩) પાડા, બકરાં અને મનુષ્યોનાં બળિદાન આપવાની રીત.

(૩) શક લોકની અસર—[૧] લિંગપુજા અને નાગપુજા [૨] કાઠી, જાટ, રજપુતો શકલોકોના વંશજ હોવાનું અનુમાન કરે છે.

(૩) બૌદ્ધ ધર્મની અસર—(૧) ઓરિસાના મઠ બૌદ્ધ ઉપાસના જેવા છે. (૨) પાંજરાપોળો, દવાખાનાં દાન આપવાની રીત તથા મુંગાં પ્રાણીઓને પાળવાની રીત (૩) માંસ આહારને બદલે વનસ્પતિનો આહાર (૪) જગન્નાથમાં રથયાત્રાનો મહોત્સવ.

(૫) મુસલમાનોની અસર—(૧) સ્ત્રીઓને ઓઝલ પડદે રાખવાનો રીવાજ (૨) નાતોના પેટા વિભાગો (૩) બાળલગ્ન (૪) બહારદેશથી કન્યા આપવા લેવાના રિવાજના બંધો (૫) પુસ્તકોના અજ્ઞાનને લીધે વિદ્યા કળાની પડતી.

પરદેશી હુમલા.

(૧) ઇ. સ. પુ. ૧૫૦૦ સિરિઆની રાણી સેમીરામિસે સ્વારી કરી તેને યુધિષ્ઠિરના વંશજોએ હરાવી.

(૨) ઇ. સ. પુ. ૧૩૦૮ મિસરના રાજા સિસોસ્ત્રીસે સ્વારી કરી તેને સહદેવના વંશજોએ હરાવી.

(૩) ઇ. સ. પુ. ૫૧૮ ઇરાનના રાજા દરવેશ ગુસ્તપે સ્વારી કરી કેટલોક ભાગ પંજાબનો જીતી લીધો.

(૪) ઇ. સ. પુ. ૩૨૭ ગ્રીસ દેશના મહાન સિકંદરે સ્વારી કરી ફત્તેહ મેળવી, પરંતુ પોરસના પરાક્રમથી ખુશ થઇ તરવાર આપી ને જીતેલો ભાગ પાછો સોંપી દીધો.

(૫) ઇ. સ. પુ. ૩૧૨ સેલ્યુકસે કાસ્મીરપર સ્વારી કરી, પણ ચંદ્રગુપ્ત હરાવ્યો,

(૬) ઇ. સ. પુ. ૧૮૧–૧૬૧ બાક્ત્રીઆના ગ્રીક લોકની સ્વારી.

(૭) ઇ. સ. પુ. ૧૦૦ થી ઇ. સ. ૫૦૦ શક લોકોએ સ્વારી કરી સિંધમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું.

(૮) ઇ. સ. ૬૩૬ માં ઉસ્માને ભરૂચ પર સ્વારી કરી, પણ હાર્યો.

(૯) ૬૬૨–૬૫૪ મુસલમાનોની સિંધ પર સ્વારી પણ હાર્યા.

(૧૦) ૭૧૨ માં મહમદકાસમે સિંધ પર સ્વારી કરી દાહીરને હરાવી સિંધ પ્રાંત જીત્યો.

(૧૧) ૭૧૭માં સબકતગીને પંજાબપર સ્વારી કરી ત્યાંના રાજાને હરાવ્યો.

(૧૨) ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુધીમાં મહમદ ગીઝની–હિંદ પર ૧૭ સ્વારીઓ કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય લઇ ગયો.

(૧૩) ૧૧૭૬ થી ૧૨૦૨ સુધીમાં શાહબુદીન (મહમદ) ઘોરીએ નવ સ્વારીઓ કરી ઘણાં રાજ્ય તાબે કર્યાં.

(૧૪) ૧૨૧૭ માં મોગલરાજા ચંઘીસખાને સ્વારી કરી.

(૧૫) ૧૨૯૭–૧૩૦૪ મોગલોએ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના વખતમાં ૭ હુમલા કર્યા.

(૧૬) ૧૩૯૮ માં સમરકંદના રાજા તૈમુરે સ્વારી કરી હજારો ગામ લુટયાં અને કતલ કરી.

(૧૭) ૧૫૨૬ બાબરે સ્વારી કરી ઇબ્રાહીમને હરાવી રાજ્ય લઇ લીધું.
(૧૮) ૧૭૩૮ માં ઇરાનના રાજા નાદિરશાહે મહંમદ રંગીલાપર સ્વારી કરી હરાવી ઘણું દ્રવ્ય લુંટયું તથા નિર્દોષ રઇયતની કતલ કરી.
(૧૯) ૧૭૪૭-૧૭૬૧ સુધીમાં અહમદદુરાનીએ હિંદપર પાંચ સ્વારીકરી

સલાહ (કોલકરાર)

(૧) એક્ષાશાપેલ-૧૭૪૮ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચે [૧] એક બીજાનો મુલક પાછો આપવો. [૨] હિંદુસ્તાનમાં બન્ને પ્રજાએ સંપીસંપીને રહેવું.
(૨) મદ્રાસ-૧૭૫૪ અંગ્રેજોને ફ્રેંચ (૧) એક બીજાનો મુલક પાછો આપવો (૨) દેશી રાજ્યોના ઝઘડામાં પડવું નહિ. (૩) નવાબ તથા નિઝામને એક બીજાએ કબુલ રાખવા.
(૩) કલકત્તા-૧૭૫૭ સુરાજ ઉદદૌલા અને કલાઇવ વચ્ચે (૧) નવાબે કલકત્તાનો કિલ્લો બાંધવાની પરવાનગી આપવી (૨) બંગાળાનાં થાણાં અંગ્રેજોને સોંપવાં (૩) અંગ્રેજી માલનું દાણ માફ કરવું (૪) કંપનીને નુકશાનીનો બદલો આપવો.
(૪) પુના-૧૭૬૪ નિઝામ અને માધવરાવ પેશ્વા (૧) નિઝામે ૩૨ લાખ રૂપીયા પેશ્વાને આપવા (૨) એક બીજાને સંકટ વખતે અરસપરસ મદદ કરવી.
(૫) મદ્રાસ-૧૭૬૯ હૈદર અને અંગ્રેજ (૧) એક બીજાનો લીધેલો મુલક પાછો આપવો (૨) સંકટ વખતે સામ સામે મદદ કરવી.
(૬) સુરત-૧૭૭૫ રાઘોબાને મુંબઇ સરકાર (૧) અંગ્રેજો રાઘોબાને ગાદી અપાવે (૨) ગાદી મળ્યા બદલામાં રાઘોબાએ વસાઇને સાલ્ડી બેટ અંગ્રેજોને આપવા.

(૭) પુરંધર—૧૭૭૬ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ રાઘોબાનો પક્ષ છોડી દેવો. તે બદલ પેશ્વા વસાઇ અને સાષ્ટી બેટ અંગ્રેજને આપે.

(૮) વારગામ—૧૭૭૯ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ પેશ્વાનો મુલક પાછો આપવો (૨) ભરૂચ સિંધિઆને આપવું. (૩) આ શરતો પળા ા સુધી બે અંગ્રેજો પેશ્વાને કબજે સોંપવા.

(૯) સાલાબાઈ ૧૭૮૨ મરેઠા અને અંગ્રેજ વચ્ચે (૧) પેશ્વાએ રાઘોબાને ૨૫ હજારનો પગાર આપવો (૨) અંગ્રેજને સાસ્ટી અને વસાઈ આપવા (૩) અંગ્રેજને પોર્ટુગીઝ શિવાય કોઈપણ યુરોપીયન પ્રજા રાજ્યમાં રહેવા દેવી નહિ.

(૧૦) મેંગલોર—૧૭૮૪ ટીપુ અને અંગ્રેજ વચ્ચે [૧] ટીપુએ અંગ્રેજ કેદીઓને છોડી દેવા (૨) સંપીસંપીને રહેવું (૩) એક બીજાનો લીધેલો મુલક પાછો આપવો.

(૧૧) શ્રિરંગપટ્ટણ—૧૭૯૨ ટીપુ અને અંગ્રેજ (૧) ત્રણ કરોડ રૂપીઆ તથા અડધું રાજ્ય અંગ્રેજને આપવુ (૨) અંગ્રેજ કેદીઓ છોડી મુકવા (૩) નીઝામ તથા મરેઠાને કેટલોક મુલક આપવો સરતો પાળતા સુધી ટીપુના કુંવરને અંગ્રેજ છાવણીમાં રાખવા.

(૧૨) હૈદ્રાબાદ—૧૭૯૮ નિઝામ તથા અંગ્રેજ (૧) કંટીજંટ લશ્કર રાખવું (૨) અંગ્રેજ શિવાય બીજી યુરોપીઅન પ્રજાને પોતાના રાજ્યમાં રાખવી નહિ.

(૧૩) હૈદ્રાબાદ—૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નિઝામ (૧) કંટીજંટ લશ્કરના ખર્ચ પેટે બાળઘાટ પ્રાંત આપવો.

(૧૪) અયોધ્યા—૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નવાબ વચ્ચે [૧] નવાબે અંગ્રેજને વાયવ્ય પ્રાંત આપવો, તેને બદલે અંગ્રેજોએ નવાબનું રક્ષણ કરવું.

(૧૫) ભરતપુર–૧૮૦૫ અંગ્રેજ અને ભરતપુરના રાજા વચ્ચે (૧) હોલ્કર સાથેનો સંબંધ તોડી નાખવો (૨) દીગ તથા ૨૦ લાખ રૂપીઆ અંગ્રેજોને આપવા.

(૧૬) સેગાઉલી—૧૮૧૬ ગુરખાઓ અને અંગ્રેજ (૧) ખટમંડુમાં રેસીડંટ રાખવો (૨) સીમલા અંગ્રેજને આપવું (૩) સીક્કીમના રાજાનો મુલક પાછો આપવો.

(૧૭) પુના—૧૮૧૭ બાજીરાવ અને અંગ્રેજ [૧] અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ બદલ કેટલોક મુલક પેશ્વાએ અંગ્રેજને આપવો (૨) પર રાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.

(૧૮) યાન્દાબો–૧૮૨૬ અંગ્રેજ અને બ્રહ્મીરાજા વચ્ચે (૧) આસામ આરાકાન અને તીનાસરીમ અંગ્રેજોને આપવા [૨] બ્રહ્મરાજાએ ખર્ચ બદલ ૧ કરોડ રૂપિયા અંગ્રેજને આપવા.

(૧૯) લાહોર–૧૮૪૬ અંગ્રેજ અને શીખ વચ્ચે (૧) સતલજ અને બિઆસ વચ્ચેનો મુલક અંગ્રેજને આપવો (૨) લડાઈના ખર્ચ બદલ દોઢ કરોડ રૂપીઆ (૩) દુલીપસિંહ મોટી ઉમરનો થતા સુધી પંચ મારફત કારભાર ચલાવવો.

(૨૦) હૈદ્રાબાદ–૧૮૫૩ નિઝામ અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ બદલ વરાડપ્રાંત અંગ્રેજોને આપવો.

(૨૧) રંગુન–૧૮૫૨ બ્રહ્મીરાજા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ કેદીઓને છોડી મુકવા (૨) પેગુ પ્રાંત અંગ્રેજને આપવો.

(૨૨) ગંડામક–૧૮૭૯ અંગ્રેજ અને યાકુબખાન (૧) કાસુલ કુરમ અને બોલનઘાટ અંગ્રેજોને આપવા (૨) કાબુલમાં રેસિડન્ટ રાખવો. (૩) પરરાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.

અંગ્રેજ સરકારને હિંદમાંથી મળેલો મુલક

નામ	સાલ	કોની પાસેથી	કેવી રીતે
મદ્રાસ	૧૬૩૯	ચંદ્રગીરીના રાજા પાસેથી	વેચાણ
મુંબાઇ	૧૬૬૮	ઈંગ્લાંડના રાજા પાસેથી	વેચાણ
બંગાલા બહાર, ઓડીસા	૧૭૫૬	દિલ્હીના બાદશાહ પાસેથી	બક્ષીસ
મહૈસુર	૧૮૯૯	ટીપુ પાસેથી	લડાઇમાં
વાયવ્ય પ્રાંત	૧૭૯૮	અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી	લશ્કરના ખર્ચ પેટે
કર્ણાટક	૧૮૦૧	કર્ણાટકના નવાબ પાસેથી	ખાલસા
બાલાઘાટ	૧૮૦૧	નીઝામ પાસેથી	સલાહમાં
ભરૂચ, પાવાગઢ	૧૮૦૩	સિંધિયા પાસેથી	લડાઇમાં
સીલોન	૧૮૧૬	વલંદા પાસેથી	સલાહમાં
અમદાવાદ, મહારાષ્ટ્ર	૧૮૧૮	પેશ્વા પાસેથી	ખાલસા
આસામ, આરાકાન, તીનાસરીમ	૧૮૨૯	બ્રહ્મીરાજા પાસેથી	લડાઇમાં
કુર્ગ	૧૮૩૪	રાજ્યના અંધેરથી	ખાલસા
સિંધ	૧૮૪૩	અમીરો પાસેથી	લડાઇમાં
સતારા	૧૮૪૯	બીનવારસી	ખાલસા
પંજાબ	૧૮૪૯	શીખ બીજા વિગ્રહમાં	લડાઇમાં
નાગપુર, ઝાંસી	૧૮૫૩	બીનવારસી	ખાલસા
પેગુ	૧૮૫૩	બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાં	સલાહમાં
વરાડ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી	લશ્કરી ખર્ચ પેટે
અયોધ્યા	૧૮૫૬	નવાબ પાસેથી અંધેર રાજ્ય બધરથાથી	ખાલસા

પંચમહાલ	૧૮૬૧ સિંધિઆ પાસેથી	ઝાંસીના બદલામ
શુદ્ધ બ્રહ્મદેશ	૧૮૮૬ ત્રીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાં	ખાલસ

મુકાબલો

ડુપ્લી અને લાલી

(૧) અંગ્રેજનું મુળ કાઢવામાં બન્ને સરખા હતા.
(૨) ડુપ્લેએ ફ્રેંચ સત્તા વધારી, લાલીએ બીલકુલ ખોઇ.
(૩) યુદ્ધ કૌસલ્યમાં ડુપ્લી કરતાં લાલી હોંશીઆર હતો.

કલાઇવ અને શિવાજી

(૧) કલાઇવે અંગ્રેજી રાજ્યનો અને શિવાજીએ મરાઠી રાજ્યનો પાયો નાંખ્યો.
(૨) બંન્ને ઝાઝું ભણેલા નહોતા.
(૩) કલાઇવે અમીચંદને અને શિવાજીએ અફજલખાનને દગો દીધો,
(૪) રાજ્ય સાચવી રાખવામાં બન્ને સરખા હતા.
(૫) બન્નેમાં લશ્કરી ગુણ સરખા હતા.

કલાઇવ અને ડુપ્લે

(૧) દેશી રાજ્યોની ખટપટ કરવામાં બન્ને સરખા હતા.
(૨) કલાઇવના જેવું ડુપ્લેમાં યુદ્ધ કૌશલ્ય ન હતું
(૩) કલાઇવ દેશી લશ્કરનો પ્રેમ મેળવી શકયો પણ ડુપ્લે મેળવી શકયો નહિ.

કલાઇવ અને હેસ્ટિંગ્સ

[૧] કલાઇવે અંગ્રેજી રાજ્યનો પાયો નાખ્યો તેના ઉપર હેસ્ટિંગ્સે ઇમારત ચણી.

[૨] કલાઇવ દેશી રાજ્યો સાથે મિત્રતાથી વર્ત્યો પણ હેસ્ટિંગ્સે દેશી રાજ્યો પાસેથી ધન મેળવવા જુલમ કર્યો.

વેલેસ્લી અને ડેલહૌસી

(૧) બન્નેની રાજ્યનીતિ બ્રિટિશ સત્તા વધારવાની હતી.
(૨) વેલેસ્લી કરતાં રાજ્ય સાચવવામાં ડેલહૌસી ચઢીઆતો હતો.
(૩) વેલેસ્લીની રાજ્યનીતિ શાંતીવાળી હતી, પણ ડેલહૌસીની તેવી નહિ હોવાથી બળવો થયો.

બેન્ટીક અને રીપન

(૧) લોકોનો પ્યાર મેળવવામાં અને રૈયતનું ભલુ કરવામાં સરખા હતા.
(૨) કેળવણીનો ફેલાવો કરવામાં બન્ને સરખા હતા.
(૩) દેશી લોકોને મોટા હેદ્દા આપવામાં સરખા હતા.
(૪) હિંદને દેવાના બોજામાંથી ઉગારવાના વિચારવાળા હતા.
(૫) વસુલાત ખાતું સુધારવા તરફ બન્નેનું લક્ષ સરખું હતું.
(૬) બેન્ટિક સારામાં સારો ગવર્નર જનરલ ગણાયો, તેમ રીપન સારામાં સારો વાઇસરોય કહેવાયો.

લીટન અને ડફ્રીન.

(૧) હિંદપર ખર્ચનો બોજો નાખવામાં બન્ને સરખા હતા.
(૨) લીટને લાઇસન્સ ટેક્સ નાંખ્યો ત્યારે બીજે ઇન્કમ ટેક્સ નાખ્યો.
(૩) લીટને કૈસરે-હિંદ ઉત્સવ કર્યો, તેમ ડફ્રીને જ્યુબીલી મહોત્સવ કર્યો,
(૪) બન્ને કાંઝરવેટીવ પક્ષના હતા.

ટુંક જીવન ચરિત્રો.

કલાઈવ—ઇ. સ. ૧૭૨૫ માં જનમ્યો હતો. અને ૧૭૪૪ માં હિંદમાં આવી વેપારી ખાતામાં દાખલ થયો; પણ અનુકુળ નહિ પડવાથી લશ્કરી ખાતામાં દાખલ થયો. અર્કોટને ઘેરો ઉઠાવી ચંદા સાહેબ વગેરેને હરાવી પ્રખ્યાત થયો. ૧૭૫૭ સીરાજુદ્દૌલાને હરાવી બંગાળામાં અંગ્રેજી સત્તા સ્થાપી. ૧૭૬૫-૧૭૬૬ માં ગવર્નર થયો. ૧૭૬૭ માં વિલાયત ગયો. ત્યાં તેના દુશ્મનોએ લાંચ લીધાનો આરોપ મુકી કામ ચલાવ્યું, તેમાં તે જીત્યો,પણ આપઘાત કરી ૧૭૭૪ મરણ પામ્યો.

ડુપ્લી—ઇ. સ. ૧૭૩૧ માં હિંદમાં આવ્યો. તે હોંશીઆર હોવાથી પાંડેચેરીનો ગવર્નર થયો. અને નિઝામ તથા કર્ણાટકના રાજાઓનો પક્ષ પકડી અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો પણ યુદ્ધ કૌશલ્યમાં હોંશીઆર નહિ હોવાથી કલાઇવે તેની ધારણા ધુળ કરી, તે ૧૭૬૩ માં મરણ પામ્યો.

ચંદા સાહેબ—એ દોસ્તઅલીનો જમાઇ હતો. એને મરેઠાઓએ બંદીખાને નાખ્યો હતો. ત્યાંથી ડુપ્લેએ સાત લાખ રૂપીઆ આપી છોડાવ્યો હતો. ૧૭૫૧ માં નવાબ અનવરૂદીનને અંબુરની લડાઇમાં મારી તેને કર્નાટકની નવાબ બનાવ્યો, ચંદા સાહેબે અંગ્રેજોના મિત્ર મહમદઅલ્લીને ત્રિચીનાપલ્લીમાં ઘેર્યો હતો, પણ અંગ્રેજોએ તે ઘેરો ઉઠાવી મહમદઅલ્લીને છોડાવી કર્ણાટકનો નવાબ બનાવ્યો.

નાના ફડનવીસ—એ માધવરાવ પેશ્વાનો કારભારી હતો, જ્યારે પુનાની ગાદી માટે રાઘોબા પ્રયત્ન કરતો હતો, તે વખતે આ પ્રખ્યાત નર માધવરાવના તરફ હતો, એણે ૧૭૬૪માં કુર્દલાની લડા-

છમાં નિઝામને હરાવી પેશ્વાની ગયેલી કીર્તિ પાછી મેળવી જ્યાંસુધી આ મહાન નર જીવતો હતો ત્યાં સુધી તેણે પેશ્વાઇને પરતંત્રતામાં પડવા દીધી નહિ પણ પડતીમાંથી બચાવી ને ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં મરણ પામ્યો, ત્યાર પછી કુસંપ દાખલ થવાથી પેશ્વાઇ સત્તાનો નાશ થયો.

નંદકુમાર-એ જાતે બ્રાહ્મણ ને મોટો જાગીરદાર હતો, કૌંસીલના મેમ્બરોની શીખવણીથી વારન હેસ્ટિંગ્સ ઉપર લાંચ લીધાનું તહોમત મુકી કામ ચલાવ્યું, પણ તેના ઉપર ખોટું ખત બનાવ્યાનું તહોમત આવવાથી ગુનેગાર ઠરાવી ફાંસી દીધી.

લૉર્ડ લેક—ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં હિંદમાં સેનાપતિ થયો તેણે દિલ્હી, લાસવારી અને અસાઇ આગળ વિજય મેળવી સિંધીઆને હરાવ્યો અને મરેઠાના કબજામાંથી બાદશાહ શાહઆલમને છોડ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં ભરતપૂરનો અજીતગઢ જીતવા સવારી કરી પણ હારીને પાછો આવ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૭ માં ઇંગ્લાંડ ગયો.

રૉબર્ટ સેલ-આ સરદાર અફઘાન લડાઇમાં પ્રખ્યાત થયો. તેણે પરવાન આગળ દોસ્તમહમદને, અને જલાલાબાદ આગળ અકબરખાનને હરાવ્યો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં મુડકીના લડાઇમાં માર્યો ગયો.

લૉર્ડ ગોફ-એણે સિંધીઆને પનીઆર આગળ તથા શીખ લોકોને ગુજરાતની લડાઇમાં હરાવી નામના મેળવી. વળી ચીનાઓને હરાવી ચીનના બંદરમાં અંગ્રેજોને વેપાર કરવાની છુટ અપાવી.

અંગ્રેજી રાજ્યથી થએલા ફાયદા.

(૧) લોકોના જાનમાલનું સારી રીતે રક્ષણ થાય છે.

(૨) વિદ્યા વધવાથી સ્વતંત્રતાના વિચાર પેદા થયા, અને પોતાના હક માગવા તૈયાર થયા.

(૩) દેશ ઉપર ઘણો ખર્ચ હોવા છતાં દેશ આબાદ છે.

(૪) રેલ્વે, તાર, ટપાલ દાખલ થવાથી વેપારને ઉત્તેજન મળ્યું.

(૫) યાંત્રિક કળા તરફ લોકોનું વલણ થયું.

(૬) રાજ્યની શાન્તિને લીધે લોકો દેશ પરદેશ જઈ સારી રીતે વેપાર રોજગાર કરી શકે છે.

મરેઠી રાજ્યની ચઢતીનાં કારણ.

(૧) એમનું લશ્કર ને ઘોડા કસાયલા હતા.

(૨) ઘોડા ઉપર ઝાઝો સરસામાન નાખતા નહિ તેથી નાસવાનું સુગમ પડતું.

(૩) લશ્કરની ગોઠવણી કરવામાં ચાલાક હતા.

(૪) પહાડી મુલક અને ઘાટોના ભોમીઆ હોવાથી સંતાઈ જવામાં સુગમતા પડતી.

(૫) પ્રસગ આવે નાશી જવામાં ચુકતા નહી.

(૬) ધર્માભિમાની તેમજ દુશ્મનને થાપ ખવડાવતા પાછા પડતા નહિ.

(૭) એશઆરામી, દારૂડીઆ કે વ્યભિચારી નહોતા.

(૮) પોતાની રઇયત ઉપર જુલમ કરતા નહિ.

(૯) મુલકના બંદોબસ્ત ઉપર તથા રઈયતને ઇન્સાફ આપવામાં હોંશીયાર હતા.

મરેઠી રાજ્યની પડતીનાં કારણો.

(૧) શિવાજી મહારાજ પછીના રાજા વ્યસની અને આળસુ હતા.

(૨) પોતાનો રાજકારભાર પેશ્વાને સોંપી સત્તા ઘટાડી.

(૩) સરદારોમાં સંપ નહી હોવાથી માંહોમાંહો વઢયા.

(૪) મરેઠી રાજા અભણ હતા.

(૫) પાછળના રાજાઓમાં દેશાભીમાન નહિ હોવાથી, તથા રાજ્ય લોભથી અંગ્રેજને શરણે ગયા.

રાજકીય પરવાના (પટા)

(૧) ૧૭૭૩માં રેગ્યુલેટીગ એક્ટ થયો, આથી કંપનીને રાજ્યસત્તા મળી

(૨) ૧૭૮૯માં ફોક્સે બીલ મુકયું તેમાં કંપની વેપાર કરે અને રાજકારભાર પાર્લામેંટ ચલાવે પણ તે નામંજુર થયું.

(૩) ૧૭૮૪માં પીટનું બીલ જાસ થયું; તેથી ડિરેક્ટરો ઉપર દેખરેખ રાખનાર બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ નામે સભા નીમાઇ.

(૪) ૧૮૩૩ના ધારાથી કંપનીનો વેપાર કરવાની બંધી કરવામાં આવી અને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની બધા અંગ્રેજોને છુટ આપવામાં આવી.

(૫) ૧૮૫૮ના ધારાથી કંપનિનું રાજ્ય ઈંગ્લાંડની રાણીને હાથ આવ્યું

(૬) ૧૮૬૧ના ધારાથી મુંબાઇ તથા મદ્રાસની કૌંસીલમાં કાયદા બાંધવા માટે દેશી ગૃહસ્થો દાખલ કરવામાં આવ્યા અને સુપ્રીમકોર્ટને ઠામે હાઇકોર્ટ દાખલ કરી.

(૭) ૧૮૮૩માં ઇલબર્ટ બીલ પાસ થયું, તેમાં દેશી જડજે ગોરાઓનો ઇન્સાફ કરે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૮) ૧૯૦૯માં હિંદી પ્રજા રાજવહીવટમાં ભાગ લેતી થાય ને સારૂ ઇલાકા અને મુખ્ય સરકારી કૌંસીલમાં વધારે સલાહકારો નીમવાનો હક્ક મળ્યો.

હિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થાનું ટુંક વર્ણન.

૧૮૫૮માં મહારાણીશ્રી વિક્ટોરીઆના હસ્તકમાં હિંદ આવ્યું ત્યારથી આ દેશનો રાજ્ય કારોબાર ચલાવવા માટે જે પ્રતિનિધિ મોકલવા માંડ્યો તે હિંદનો વાઇસરાય કહેવાય છે. ઇંગ્લાંડમાં હિન્દના વહીવટ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક સેક્રેટરી અને પંદર સભાસદોની એક કૌંસીલ નીમી તેને "ઇંડિઆ કૌંસીલ" કહે છે, હિન્દી રાજ્ય વહીવટ ચલાવવા વાઇસરાયના હાથ નીચે એક કૌંસીલ છે તેમાં સેનાપતિ સાથે નવ મેમ્બર નીમાય છે, તેમાં એક દેશી મેમ્બર હોય છે, વાઇસરાયના હાથ નીચે કાયદા બાંધનારી સભામાં ઉપરના નવ મેમ્બરો ઉપરાંત ૩૫ સરકાર તરફના અને ૨૫ લોકો તરફના મળી કુલ ૭૦ સભાસદો બેસે છે, દેશનો કારોબાર સરળતાથી ચલાવવા માટે દેશના વિભાગ પાડી મુંબાઇ મદ્રાસ ને બંગાળામાં ગવર્નર નીમે છે, બહાર ને ઓઢીઆ સયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબને બ્રહ્મદેશના ઉપરી હાકેમ તરીકે લેફ્ટેનન ગવર્નર નીમે છે, આસામના મધ્યપ્રાંત, સરહદ ઉપરના વાયવ્ય પ્રાંત અજમેર, કુર્ગ આંદામાન ને બલુચીસ્તાન ઉપર ચીફ કમીશ્નર નીમે છે.

ગવર્નરોના હાથ નીચે વહીવટ કરનારી અને કાયદા બાંધનારી સભાઓ હોય છે, વહીવટ કરનારી કૌંસીલમાં ગવર્નર અને ત્રણ મેમ્બરો હોય છે તેમાં એક દેશી હોય છે, કાયદા બાંધનારી સભામાં ઉપરના ત્રણ સીવાય ૨૧ પ્રજાના પ્રતીનીધી અને બાકીના સરકાર તરફથી નીમાયલા મળી કુલ ૪૮ સભાસદો હોય છે. તે બધ ઓ બબે વરસે બદલાય છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરોને પણ ઉપરના જેવી બબે સભાઓ હોય છે, એ કૌંસલોની સલાહ પ્રમાણે દરેક પોતપોતાના મુલકનો વહીવટ કરે છે, ચીફ કમીશ્નરોને એવી કૌંસીલો હોતી નથી, દરેક ઇલાકામાં પ્રાંતો હોય છે, એ પ્રાંતોના ભાગને જીલ્લા અને

જીલ્લાના ભાગને તાલુકા કહે છે. પ્રાંતના ઉપરીને કમીશનર, જીલ્લાના ઉપરીને કલેકટર અને તાલુકાના ઉપરીને મામલતદાર કહે છે તે અધિકારીઓએ વસુલાતખાતા ઉપરાંત ફોજદારી ગુના સાંભળવાનો પણ અધિકાર હોય છે. કલેકટરોને મદદ કરવા માટે આસિ૦ કલેકટરો અને ડેપ્યુટી કલેકટર હોય છે.

દેશનો બંદોબસ્ત રાખવા માટે પોલીસખાતું સ્થપાએલું છે. જીલ્લાના ઉપરીને પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે. એના હાથ નીચે પોલીસ ઇન્સ્પેકટરો અને તેના હાથ નીચે પોલીસ સબઇન્સ્પેકટરો હોય છે તેઓ દેશમાં ચોરી ખુન, ધાડ વગેરે ગુના અટકાવી દેશમાં સલાહશાન્તિ સાચવે છે. ગુનેગારોને પકડી ન્યાય માટે માજીસ્ટ્રેટને સોંપે છે. ઇલાકાના પોલીસ અધિકારીને પોલીસ કમીશ્નર કહે છે.

દરેક ઇલાકામાં ન્યાય ખાતાનો વહીવટ ચલાવવા માટે પણ હાઇકોર્ટ સ્થાપવામાં આવી છે હાઇકોર્ટના જડજોમાં દેશી જડજો હોય છે. જડજોના તાબામાં જીલ્લા જડજો અને તેમના તાબમાં સબજડજો કે મુનસફો છે, સબજડજોના ઇન્સાફથી નારાજ થએલા અનુક્રમે જીલ્લા જડજ અને હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરે છે. હાઇકોર્ટ ઉપરની કે ગવર્નમેન્ટ ઉપરની અપીલ પ્રીવી કૌંસીલમાં કે હિંદી સેક્રેટરીને ત્યાં થાય છે.

લોર્ડ રિપનના સમયથી લોકો રાજકાજમાં ભાગ લેતા થાય એ શુભ ઉદ્દેશથી લોકલબોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીના હક્ક બક્ષી લોકોને માહીતગાર કર્યા, અને હાલ ધીમે ધીમે છુટ આપી ગવર્નર અને વાઇસરાયની કૌંસીલમાં પણ લોક પ્રતિનિધિ તત્વ દાખલ કર્યું છે. આથી રાજ તરફની પ્રજાની વફાદારી દૃઢ થઇ છે.

તાબાનાં દેશી રાજ્યો પર દેખરેખ રાખવાનો પણ બંદોબસ્ત કરેલો છે, હૈદરાબાદ કાશ્મિર, વડોદરા, ગ્વાલિયર ને મહિસુર વાઇસરાયની સીધી દેખરેખ નીચે છે તેના ઉપરી અધિકારીને રેસિડન્ટ કહે છે. કેટલાંક રાજયોપર ગવર્નર દેખરેખ રાખે છે. તેમના તરફથી નીમવામાં આવેલા અધિકારીને એજંટ ટુ ધી ગવર્નર કહે છે. જીલ્લાની હદમાં આવેલાં નાનાં રાજ્યોની દેખરેખ કલેકટર રાખે છે, અને તે તે સંસ્થાનના પોલિટીકલ એજંટ કહેવાય છે.

અંગ્રેજી રાજય બંધારણના ખર્ચ નિભાવ માટે સરકાર જુદી જુદી રીતે ઉપજ લે છે. એ ઉપજ જમીનવેરો, રેલ્વે, જકાત, આબકારી અફીણ, મીઠું નહેરો, સ્ટાંપ, જંગલખાતું, ટપાલ ટંકશાળ, તાર, વગેરે ખાતાં સ્થાપેલાં છે. ઉપજ કરતાં વધારે ખર્ચ કરવાનું હોય તો સરકાર કરજે નાણાં લે છે, અને ધીરનારાઓને વ્યાજ આપે છે. ઉપજમાંથી જે ખર્ચ થાય છે તેમાં લશ્કર, રેલ્વે, પોલીસ, વહિવટખાતું, ઉધરાતખાતું, નહેરો ટપાલ, તાર, ટંકશાળ ન્યાય વગેરે ખાતા ચાલે છે. દુઃકાળની આપત્તિથી બચાવવા માટે દર વરસે ઉપજમાંથી દોઢ કરોડ રૂપીઆ અનામત રાખવામાં આવે છે. હિંદમાં અંગ્રેજી રાજ્યનું વાર્ષિક આવક લગભગ એક અબજ રૂપિયા છે. અને ખર્ચ પણ લગભગ તેટલુંજ છે.

લડાઇઓ.

સ્થળ	સાલ	કોની કોની વચ્ચે.	પરિણામ.
ડભોઇ	૧૭૩૪	બાજીરાવ પેશ્વાએ	ત્રંબકરાવને હરાવ્યો.
ભોપાળ	૧૭૩૬	,,	નિઝામને હરાવ્યો.
અંબુર (૧)	૧૭૪૧	મરેઠાએ	કર્ણા૦ નવાબદોસ્તઅલીને માર્યો.

મદ્રાસ	૧૮૪૬	ફ્રેંચોએ	કર્ણા૦ નવાબને હરાવ્યો.
અંબુર (૨)	૧૭૪૦	ડુપ્લીએ	નવાબ અનવરૂદીનને હરાવ્યો.
અર્કોટ આર્ન્ત	૧૭૫૧	કલાઇવે	રાજા સાહેબને હરાવ્યો,
કાવરેપાક	૧૭૫૨	”	”
બાહુર	૧૭૫૨	મેજર લોરેન્સે	ફ્રેંચોને હરાવ્યા.
પ્લાસી	૧૭૫૭	કલાઇવે	નવાબ સુરાજદૌલાને હરા૦
ચીન્સુરા	૧૭૫૯	કર્ન૦ ફોર્ડ	વલંદાને હરાવ્યા.
વાંદેવાસ	૧૭૬૦	સરકુટે	લાલી તથા બુસીને હરા૦
ઉદગીર	૧૭૬૦	સદાશીવ ભાઉએ	નિઝામને હરાવ્યો.
પટણા (૧)	૧૭૬૧	મેજર કર્નાક	બાદ૦શાહઆલમને હરા૦
ઘેરીઆ	૧૭૬૩	મિસ્ટર આડમ્સે	મીર કાસમને હરાવ્યો.
પટણા (૨)	૧૭૬૪	કર્નાક	મીર કાસમને શાહ આલમને તથા સુજાહદૌલાને હરાવ્યા
બક્સર (૨)	૧૭૬૪	મેજર મનરોએ	ઉપરના ત્રણેને હરાવ્યા
ચંગામ ત્રિનોમાલી અંબુર	૧૭૬૭	કર્નલ સ્મીથે	હૈદરને હરાવ્યો
ચેરકુલી	૧૭૭૨	માધરાવે	હૈદરને હરાવ્યા
પોલીલોર	૧૭૮૦	હૈદરે	કર્ન૦બેલીને હરાવ્યો
ચીલામબ્રેમ	૧૭૮૧	હૈદરે	સર આયરકુટને હરાવ્યો
પોર્ટોનોવો પોલીલોર (૨) શોલીંગર	૧૭૮૧	સર આયરકુટે	હૈદરને હરાવ્યો.

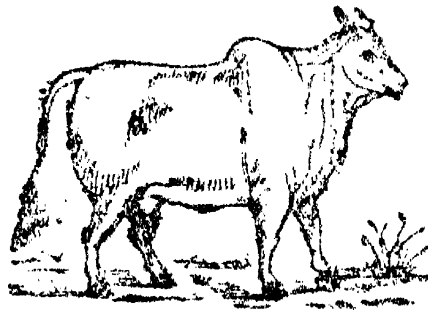
સીમોગા અરીકેરા	૧૭૯૧ કાર્નવાલીસે	ટીપુને હરાવ્યો,
કુર્દલા	૧૭૯૫ મરેઠાએ	નિઝામને હરાવ્યો
મલવેલી સદશીર શ્રીરંગપટ્ટણ	૧૭૯૯ અંગ્રેજોએ	ટીપુને હરાવ્યો
પુના	૧૮૦૧ જશવંતરાવ હોલકરે	પેશ્વાને હરાવ્યો
અસાઇ	૧૮૦૩ જન૦ વેલેસ્લીએ	સિંધિઆ તથા ભોંસલેને હરાવ્યા.
દિલ્હી લાસવારી	૧૮૦૩ લાર્ડ લેક	સિંધિઆને હરાવ્યો.
આરાગામ	૧૮૦૩ જન૦ વેલેસ્લીએ	સિંધિઆ તથા ભોંસલેને હરાવ્યા
દિગ	૧૮૦૩ ફ્રેજર તથાં મોન્સને	હોલ્કરને હરાવ્યો.
ફરૂકાબાદ	૧૮૦૪ લોર્ડ લેક	હોલ્કરને હરાવ્યો.
ભરતપુર	૧૮૦૫ લોર્ડ લેકે ઘેરો ઘાલ્યો પણ જીતાયું નહિ.	
મલુન	૧૮૧૫ જન. આકટરલોનીએ ગુર્ખાને હરાવ્યા.	
મકવાનપુર હરિહરપુર	૧૮૧૬	
ખડકી કોરેગામ આસ્ટે	૧૮૧૭ અંગ્રેજોએ	બાજીરાવ પેશ્વાને હરાવ્યો
રંગુન	૧૮૨૪ કેમ્પબેલે	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા

પ્રોમ પેગામ	૧૮૨૫ કેમ્પબેલે	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા
ભરતપુર (૨)	૧૮૨૭ લોર્ડ કોમ્બરમીયરે ગઢ જીત્યો.	
પરવાન	૧૮૨૭ રોબર્ટ સેલે	દોસ્તમહમદને હરાવ્યો.
કંદહાર	૧૮૪૨ જન૦ નોટે	અફઘાનોને હરાવ્યા.
મીયાની હૈદ્રાબાદ	૧૮૪૩ નેપીયેરે	સિંધના અમીરને હરાવ્યો.
મહારાજપુર પનીઆર	૧૮૪૩ લોર્ડ ગોફ અને જન. ગ્રે સાહેબે	સિંધીઆને હરાવ્યા.
મુડકી ફીરોજપુર	૧૮૪૫ અંગ્રેજોએ	શીખ લોકોને હરાવ્યા.
અલીવાલ સોબરાઉન.	૧૮૪૬ "	"
ફીરોઝી સદુસેન રામનગર	૧૮૪૮ "	"

ચીલીઅનવાલા ૧૮૪૯ શીખ અને અંગ્રેજ તેમાં અંગ્રેજોને નુકશાન થયું.

ગુજરાત	૧૮૪૯ લોર્ડ ગોફે	શેરસીંગને હરાવ્યો.
રંગુન પેગુ	૧૮૫૨ જન. ગોડવીને	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા.
કેંતાન	૧૮૫૭ અંગ્રેજોએ	ચીનાઓને હરાવ્યા.
ભુતાન	૧૮૬૪ અંગ્રેજોએ	ભુતાનના રાજાને હરાવ્યો.
મવંદ	૧૮૮૦ જન. રોબર્ટે	અફઘાનોને હરાવ્યા

માડલેજ મીનલાગઢ	૧૮૮૫ અંગ્રેજોએ	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા
લીગટું નેટાંગ	૧૮૮૮ અંગ્રેજોએ	તિબેટના રાજાને હરાવ્યો
મણીપુર	૧૮૯૧ જન. ગ્રેહામે	મણીપુરના રાજાને હરા૦
મુંબાઇ	૧૮૯૩ હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે હુલ્લડ થયું.	તેમાં અંગ્રેજોએ બન્ને પક્ષને નરમ પાડ્યા

ભૂગોળ.

આફ્રિકા ખંડ.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ખંડની શોધખોળ ૧૯ મી સદીના મધ્યભાગમાં થએલી છે તે પહેલાં તેની હકીકત જાણવામાં આવી ન હતી તેથી તેને અંધકારમય ખંડ કહેતા. પણ તેની અંદરના કેટલાક ભાગની શોધખોળ થઇ નથી. પણ તેમાં આવેલો મિસર દેશ પ્રાચિન-કાળમાં વિદ્યાકળા તથા હુન્નર ઉદ્યોગમાં તેમજ સુધારામાં ઘણો આગળ પડતો હતો.

પ્ર૦ બીજા ખંડોની સાથે મુકાબલો કરો.

ઉ૦ વિસ્તારના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી વસ્તિવાળો, અખાત વગરનો, મોટા રણવાળો અને વેપારની બાબતમાં નદીઓમાં વહાણો ન ફરી શકે તેથી ઘણી અગવડતાવાળો ખંડ છે. બીજા ખંડોની પ્રજા સુધરેલી હાલતમાં છે ત્યારે આ ખંડની પ્રજા જંગલી અવસ્થામાં છે. પ્રજાની અજ્ઞાનતાને લીધે યુરોપવાસીઓએ જાણે માંહોમાંહે વહેંચી લીધો હોય તેમ તેમણે ઘણાંખરા જાણીતા ભાગમાં પોતાની સત્તા બેસાડી છે.

પ્ર૦ આ ખંડની સીમા કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે ભુમધ્ય સમુદ્ર, પુર્વે હિંદી મહાસાગર, રાતો સમુદ્ર અને સુવેજની નહેર, દક્ષિણે દક્ષિણ મહાસાગર તથા પશ્ચિમે આટલાંટીક મહાસાગર આવેલો છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાનો વિસ્તાર કહો.

ઉ૦ યુરોપ ખંડ કરતાં વિસ્તારમાં ત્રણ ગણો મોટો એટલે ક્ષેત્રફળ ૧ કરોડ ૨૦ લાખ ચો. માઈલ છે, ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઇ ૫૦૦૦ માઈલ તેમજ પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઇ ૫૦૦૦ માઇલ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાની આબોહવા કહો.

ઉ૦ મોટાં રણ હોવાથી હવા ઘણી ગરમ અને સુકી છે. સહરાના રણમાં તથા અંદરના ભાગમાં અને ઉત્તરના ભાગમાં વરસાદ આવતો નથી. વિષુવવૃત ઉપર પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. કિનારાની આબોહવા સારી હોઇ યુરોપીઅનોને માફક આવે તેવી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઉનાળો અને વર્ષાઋતુ છે, શિયાળાની ઋતુ નથી. કિનારે આવેલા પર્વતો હવાનો ભેજ સુસી લે છે તેથી અંદરનાં ભાગની હવા ઘણે ભાગે સુકી હોય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની કુદરતી રચનાનું વર્ણ કરો.

ઉ૦ આ ખંડ ઉચ્ચ પ્રદેશ હોઇ કિનારાની જમીન નીચી છે. મધ્યના ઉચ્ચ પરદેશની સરહદ પર પર્વતો આવેલા હોવાથી અંદરના ભાગમાં જવાની મુસ્કેલી પડે છે સિદ્રાના અખાત અને ઇજીપ્તની વચ્ચે નીચામાં નીચું મેદાન આવેલું છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની પેદાશ કહો.

ઉ૦ આ ખંડની ઘણીખરી જમીન ઉજ્જડ છે. રણના પ્રદેશમાં ખજુર થાય છે. ઉત્તર તરફની ફળદરૂપ જમીનમાં—ચોખા; ઘઉં, રૂ, બાજરી બુંદ, અને તમાકુનો પાક થાય છે. કાંગો નદીના પ્રદેશમાં અને ગીનીના કીનારા પરની જમીન ઉપર મોટાં જંગલો છે, તેમાં તાડ, અબ્નુસ, સુશડ, ગુંદર, રબર તથા ઇમારતી લાકડાં થાય છે, દક્ષીણ ભાગમાં પાંદડાં વગરના ઝાડ થાય છે. જાનવરોમાં સીંહ,

ઝેબ્રા, જીરાફ, ઊંટ ઝીબ્રા, હિપોપોટેમસ, ગોરિલા ચીમ્પાન્ઝી અને હાથી જોવામાં આવે છે. જંગલમાં મોટા સાપ નજરે પડે છે. શાહમૃગ, તથા જુદી જુદી જાતના પક્ષીઓ હોવાથી પીંછાનો વેપાર ધમધોકાર ચાલે છે. આફ્રિકામાં એક જાતની માખી થાય છે તે ઘોડા, ઊંટ, બળદ અને કુતરાનો નાશ કરે છે. ત્યાંના ઊંટને બે ખુંધ હોય છે

ખનીજ પેદાશમાં—દક્ષિણ આફ્રિકામાં સોનાની અને હીરાની ખાણો છે. મીઠાની ખાણો છુટક છુટક આવેલી છે. એટલાસ પર્વતમાંથી લોઢું, તાંબુ અને સીસું જડે છે. મોટી મોટી નદીઓની રેતીમાંથી સોનું મળી આવે છે.

પ્ર૦ આફ્રિકામાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આફ્રિકામાં લગભગ સવાપંદર કરોડ માણસની વસ્તી છે. વસ્તીનો વધારો પશ્ચિમ સુદાનમાં છે. સહરા અને પોર્ટુગીઝ આફ્રિકામાં વસ્તી ઓછી છે. ઉત્તરમાં મિસરી, મૂર, આરબ અને આબીસિનિઅનની વસ્તી છે, મધ્યમાં હબસી અને દક્ષિણમાં હોટેન્ટો છે, આફ્રિકન પ્રજા કેળવણીમાં ઘણી પછાત, વહેમી અને જંગલી છે. પહેલાં ગુલામનો વેપાર ચાલતો, પણ હાલમાં બંધ પડ્યો છે. ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ, નેધર્લાંડ, પોર્ટુગાલ, જર્મનિ વગેરે દેશોમાંથી લોકો ત્યાં જઇ વસ્યા છે તેથી ત્યાંના લોકો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળતા થયા છે. દક્ષિણ આફ્રિકામા અને પૂર્વ આફ્રિકામાં વેપાર અર્થે હીંદુસ્તાન અને અરબસ્તાનમાંથી કેટલાક લોકો જઇ રહેલા માલુમ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાની વેપાર સબંધી જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ લોકો અધમ અવસ્થામાં હોવાથી આ ખંડ વેપારમાં પણ પાછળ પડતો છે. વળી અખાત નહિ હોવાથી તેમજ નદીના માર્ગો પણ

સારા નથી. યુરોપિઅન પ્રજાના વસવાટને લીધે કેટલેક સ્થળે રેલ્વે શરૂ થઇ છે, તે રસ્તે વેપાર ચાલે છે. વેપારની વધારે સગવડ માટે દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ જવાય તેવી મોટી રેલ્વે બાંધવા વિચાર ચાલે છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની મુખ્ય નિકાસ કહો.

ઉ૦ હીરા-(દ. આફ્રિકા) સોનું (નાતાલ ગોલ્ડકોસ્ટ) શાહમૃગનાં પીછાં ઉન, રૂ, ચું. ગળી અને ગુંદર તથા કેટલાંક ઇમારતી લાકડાં બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાના લોકોનાં ધર્મ સંબંધી વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઉત્તર અને પૂર્વ આફ્રિકાની પ્રજા મુખ્યત્વે મુસલમાન ધર્મ થાને છે. કેટલાક ભાગમાં યુરોપિઅનોના સહવાસથી ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો થયો છે. અને બાકીના મુર્તિપુજક છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાનાં મુખ્ય રાજ્ય કહો.

ઉ૦ આ ખંડમાં મોરોક્કો અને અબીસિનિઆ નામનાંજ સ્વતંત્ર રાજ્ય છે બાકીનો ઘણો ખરો પ્રદેશ યુરોપીઅન પ્રજાના તાબામાં છે. તેમાં સર્વથી વધારે મુલક ઇંગ્લાંડની હુકમત નીચે છે. ફ્રાન્સ અને કેટલાક જર્મની બેલ્જીઅમ સ્પેન પોર્ટુગાલ અને ઇટાલીને તાબે છે. મીસર ઉપર તુર્કસ્તાનના સુલતાનની નામની સત્તા હતી હાલ-માં તમામ વહીવટ અંગ્રેજોના હાથમા છે,

પ્ર૦ આફ્રિકામાં પર્વતો કયા કયા છે.

ઉ૦ ઉત્તરમાં—એટલાસ પર્વત બાર્બરી સંસ્તાનમાં આવેલો છે.
પશ્ચિમમાં—કાગ પર્વત અપરગીનીની ઉત્તરે, અને કેમેરૂન કેમેરૂનમાં છે. દક્ષિણ તરફ—ડેકનબર્ગ નાતાલની પુર્વમાં.
પુર્વમાં—કીલીમાન્જરો જર્મન પુર્વ આફ્રીકામાં, કેનીઆ બ્રિટીશ પુર્વ આફ્રીકામાં આવેલો છે.

પ્ર૦ આફ્રીકા ખંડની નદીઓ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર તરફ વહેનારી નાઇલ વીકટોરીઆ ન્યાંઝા સરોવર આગળથી નીકળી આલબર્ટન્યાંઝા સરોવરમાં થઇ ભુમધ્ય સમુદ્રને મળે છે. તેને આગળ જતાં બહરેલગઝલ અને બ્લૂરીનાઇલ નદીઓ મળે છે. નાઇલના મુખ ઉપર રોઝેટા અને ડામીએટા નામના અગત્યનાં બંદર આવેલાં છે તેના મુખ આગળનો ડેલ્ટા ઘણો ફળદ્રુપ છે. ગંગા જુમનાની માફક આ નદીમાંથી નહેરો કાઢી તેનું પાણી મીસર દેશની ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં લે છે. કારણ કે સહરાના રણને લીધે મીસરમાં વરસાદ આવતો નથી. આથી મીસર દેશની ખેતીનો આધાર આ નદી ઉપરજ રહેલો છે. પશ્ચિમમાં વહેનારી નાઇઝર સુદાન દેશમાંથી નીકળી ગીનીના અખાતને મળેછે. આ નદી જોલીબા કે કવારા નામથી પણ ઓળખાય છે. કાંગો કે જેમ આફ્રિકામાં સાથી મોટી નદી છે. મોઇરો સરોવર આગળથી નીકળી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે. સેનીગાલ અને ગાંબીઆ સેનીગાંબીઆમાં વહી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે, પુર્વમાં—લીમ્પોપો ટ્રાન્સવાલની ઉત્તરે પોર્ટુગીઝ પુર્વ આફ્રીકામાં વહી હિંદી મહાસાગરને મળે છે. ઝાંબેઝી મધ્ય આફ્રીકામાં વહી મોઝાંબીકના ખાડામાં પડે છે. આ શીવાય રીરે, વાલ, ઓરેંજ વગેરે કેટલીક નદીઓ આવેલી છે.

પ્ર૦ આફ્રીકામાં આવેલાં સરોવર કહો.

ઉ૦ વીકટોરીઆન્યાંઝા, આલબર્ટન્યાંઝા, ટાંગાનીકા કેમેરૂનની પુર્વમાં આવેલું છે. ગેગવિઓલો—રોડેસીઆમાં, ન્યાંઝા મોઝાંબીકની પશ્ચિમે, ગામી દક્ષિણમાં રોડેસીઆની પુર્વ અને ચાડ સુદાનમાં આવેલું છે. જુની દુનિઆમાં આ ખંડના સરોવર ઘણા મોટાં છે.

પ્ર૦ આફ્રીકાના રણ કહો.

ઉ૦ સહારાનું રણ ઉત્તરમાં આવેલું છે અને કલહરી દક્ષિણ મધ્ય આફ્રીકામાં આવેલું છે. સહરાના રણમાં જે ગુંગળાવી નાખે એવો પવન વાય છે. તેને સીમુમ કહે છે.

પ્ર૦ આફ્રીકા ખંડના મુખ્ય અખાત કહો.

ઉ૦ ઉત્તર કિનારે સિદ્રાનો અખાત, ટ્રિપોલીની ઉત્તરે અને કાબેસનો અખાત ટયુનિસની પુર્વે છે. પશ્ચિમ કિનારે ગિનીનો અખાત, બેનિનનો અખાત અને બિઆફ્રાનો અખાત આવેલો છે. અને પુર્વમાં ડેલગોઆ ઉપસાગર, સોફાલા ઉપસાગર અને એડનનો અખાત છે. આ શિવાય ટેબલ, ફાલ્સ, અલગોઆ ઉપસાગર દક્ષિણ આફ્રીકામાં છે. મોઝાંબિકની ખાડી ખંડ અને માડાગાસ્કર બેટની વચ્ચે આવેલી છે,

પ્ર૦ જાણવા લાયક ભુશિર ગણાવો.

ઉ૦ બોન ભુશિર અસે સ્પુટાભુશિર ઉત્તર કિનારે વર્ડ અને કેપબ્લાન્કો અને પાલમાસ પશ્ચિમ કિનારે, કેપ ઓફ ગુડ હોપ અને આગુલહાસ દક્ષિણ કિનારે, કોરીન્ટઅસ, ડેલગાડો અને ગ્વાર્ડાફુઇ પુર્વ કીનારે આવેલી છે. બોન છેક ઉત્તરબાંદુ. કેપવર્ડ પશ્ચિમબીંદુ આગુલહાસ છેક દક્ષિણબીંદુ અને ગ્વાર્ડાફુઇ છેક પુવબીંદુ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકામાં આવેલા દ્વિપકલ્પ કહો.

ઉ૦ આટલાંટીક મહાસાગરમાં અગ્કોર્સ મીડરા. કેપવર્ડ પ્રિન્સેસ બેટ અને સેંટટોમસ પોર્ટુગાલને તાબે છે. કેનેરી અને આનાબોન, તથા ફર્નાન્ડોપો સ્પેનને તાબે છે, સેંટહેલીના અને એશેન્સન અગ્રેજોને તાબે છે. મડીરા ટાપુની હવા સારી છે. કેનિરિમાં કેનેરિફ નામનો જવાળા મુખી પર્વત આવેલો છે. સેંટહેલીનામાં નેપોલિઅન બો-

નાપાર્ટને તથા બોર સરદાર કોંજીને કેદ કરવામાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન ઇ. સ. ૧૮૨૧ માં મરણ પામ્યો હતો. તેનું મડદુ ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પેરીસ લઇ ગયા હતા. હીંદી મહાસાગરમાં માડ· ગાસ્કર બુર્બોન (રીયુનિયન) અને ક્રામોરો ટાપુ ફ્રાન્સને તાબે છે. મોરિશિઅસ, સશ્યલ અને સોકાટ્રા અંગ્રેજોને તાબે છે. માડાગાસ્કરની રાજધાની તાનાનારીબો છે. મોરિશઅસથી ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને તેને તાબે રોડીરસ નામનો બેટ છે. સોકોટ્રામાંથી એળીઓ બહાર દેશ જાય છે. સોકોટ્રો મુંબાઈ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

પ્ર૦ આફ્રીકાના વીભાગ કહો.

ઉ૦ ઉત્તર આફ્રીકા, ૨ પશ્ચીમ આફ્રીકા, ૩ પુર્વ આફ્રીકા ૪ મધ્ય આફ્રીકા અને દક્ષિણ આફ્રીકા.

પ્ર૦ ઉત્તર આફ્રિકાના દેશ તથા રાજકીય વીભાગો રાજધાનીનાં શહેર સાથે ગણાવો.

(૧) બાર્બરી સંસ્થાનોઃ—

ભાગ.	રાજધાનીનાં શહેરો
મોરોક્કો	મોરોક્કો
અલ્જીરિયા	અલ્જીર્સ
ટ્યુનિસ	ટ્યુનિશ
ટ્રિપોલી	ટ્રિપોલી

(૨) ઇજીપ્ત કે મીસર ... ... કેરો

(૩) ઇજીપ્શીઅન સુદાન ... ... ખાર્ટુમ

(૪) આબીસીનીઆ ... ... એડીસઆબેબા

(૫) સહરા ... ... એગાડેઝ
(૬) સુદાન ... ... ટીંબકટુ

પ્ર૦ પશ્ચીમ આફ્રીકાના દેશ રાજધાની સાથે કહો.

ઉ૦ (૧) લોઅર સેનીગાલ ... ... સેંટલુઇ
(૨) સીએરા લીઓન ... ... બાથર્સ્ટ
(૩) સીએરા લીઓન ... ... ફ્રીટાઉન.
(૪) લીબિરીયા ... ... મનરોવીઆ
(૫) ગોલ્ડકોષ્ટ ... ... કેપકોસ્ટકાસલ
(૬) ડાહોમાં ... ... એબોમી
(૭) લાગોસ ... ... લાગોસ
(૮) દક્ષિણ નાઇજીરીઆ ... ... ઓલ્ડ કેલેબાર
(૯) ફ્રેંચ કાંગો ... ... લાઇ બિરવીલે
(૧૦) ટાંગો ફ્રીસ્ટેટ ... ... બોમા

પ્ર૦ પુર્વ આફ્રિકામાં કયા દેશો આવેલા છે ?

ઉ૦ (૧) બ્રિટિશ પુર્વ આફ્રિકા... ... ... મોમ્બાસા
(૨) ઝાંઝીબાર ... ... ઝાંઝીબાર.
(૩) જર્મન પુર્વ આફ્રીકા ... ... દારેસલામ.
(૪) પોર્ટુગીઝ ઇસ્ટ આફ્રીકા ... ... મોઝાંબિક.

પ્ર૦ મધ્ય આફ્રીકાના દેશ રાજધાનીનાં શહેર સાથે કહો.

(૧) રોડેશિઆ ... ... રોલ્ઝબરી.
(૨) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રીકા ... ... બ્લેનટાયર

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રીકામાં કયા દેશ આવેલા છે ? તેની રાજધાની સાથે કહો.

ઉ૦ [૧] કેપ કોલોની... ... ... કેપ ટાઉન.

(૨) નાતાલ ... ... પીટર મારિટ્‌ઝબર્ગ.
(૩) ઓરેંજરીવર કોલોની ... ... બ્લોમ્ફોન્ટીન.
(૪) ટ્રાન્સવાલ ... ... પ્રિટોરીઆ.
(૫) બેસુટોલેન્ડ ... ... મેસેફ.

દેશવાર હકીકત.

પ્ર૦ બાર્બરી સંસ્થાનની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ચાર રાજ્યો મળીને થએલો આ દેશ આફ્રિકાની ઉત્તર તરફ આવેલો છે. પહેલાં આ દેશમાં ચાંચીઆ લોકો લૂંટફાટ કરતા પણ હાલ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સરકારે તેમને બંધ કર્યાં છે; કિનારા પરની ઋતુ સાધારણ છે, પણ બીજી દિશા તરફ રણનો ગરમ પવન વાયા કરે છે.

પ્ર૦ બાર્બરી સંસ્થાનના ભાગ કહો.

ઉ૦ (૧) મોરોકકો, (૨) અલ્જીરિઆ, (૩) ટ્યુનીસ અને (૫) ટ્રિપોલી

પ્ર૦ મુખ્ય પર્વત કયા છે?

ઉ૦ એટલાસ પર્વત બોન ભૂશિરથી આટલાંટિક મહાસાગર સુધી ગયેલો છે.

પ્ર૦ લોકો વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ લોકો આરબ છે અને તેઓ મુર નામથી ઓળખાય છે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. ત્યાં યાહુદી લોકોની પણ વસ્તી છે. તેઓ શ્રીમંત છે.

(૧) મોરોકકો.

પ્ર૦ મોરોકકોની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઉત્તરમાં પશ્ચિમ તરફ આવેલો આ ભાગ ફળદ્રુપ છે. ત્યાંનો મુસ-

તાન "દીન સુસ્તોનો શાહજાદો" ગણાતો હતો, પણ હાલમાં આ સંસ્થાન ફ્રેંચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. રાજ્ય સત્તા જુલમી છે.

પ્ર૦ ત્યાંની મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ તમામ જાતનું અનાજ થાય છે. તથા મકાઇ, ખજુર, બદામ, ઓલીવ અને શીંગનો પાક પુષ્કળ થાય છે હુન્નર ઉદ્યોગમાં ટોપી, શેત્રંજી તથા મોરોક્કો ચર્મ (ચામડાં પકાવાય છે) બને છે.

પ્ર૦ મુખ્ય આયાત કઇ છે?

ઉ૦ સુતરાઉ અને ગરમ કાપડ, ખાંડ અને ચા બહારથી આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે?

ઉ૦ મોરોકો—રાજધાનીનું શહેર છે?

ફેઝ—મુસલમાનોનું પવિત્ર શહેર હોઇ ટોપી શેત્રંજી અને મોરોક્કો ચર્મને માટે પ્રખ્યાત છે.

ટાંજીર—જુદા જુદા રાજ્યોના એલચી આ શહેરમાં રહે છે

(૨) અલ્જીરીઆ.

પ્ર૦ અલ્જીરિઆની જાણવા યોગ્ય સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ મોરોક્કોની પૂર્વે આવેલા હોઇ પહેલો મુરિશ શાહજાદાઓને તાબે હતો, પણ હાલમાં ફ્રેંચોને તાબે છે. આ પ્રદેશ ફળદ્રુપ છે.

પ્ર૦ આ ભાગની મુખ્ય પેદાશ કઇ છે?

ઉ૦ ઘઉં, ઓલીવ, તમાકુ અને દ્રાક્ષ તથા રૂ પુષ્કળ થાય છે, તેમજ એસ્પાર્ટો નામનું ઘાસ [જેના કાગળો બને છે] તે બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ અલ્જીઅર્સ–રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્ર પર આવ્યું છે. તે સુંદર હોવાથી રૂપેરી શહેર તરીકે ઓળખાય છે.

(૩) ટયુનીસ.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ ભાગ ફ્રેંચોના આશ્રય નીચે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉ૦ એસપાર્ટોધાસ, ઓલીવનું તેલ, દારૂ, વાદળી, ઢોર અને અનાજ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉ૦ ટયુનીશ–રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્રપર છે, ત્યાં રેશમી તથા ગરમ કાપડ બને છે. આ શહેરની પાસે કાર્થેજ શહેરનાં ખંડેર આવેલા છે.

(૪) ટ્રિપોલી.

પ્ર૦ ટ્રિપોલીની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પ્રાંતમાં બાર્કી અને ફઝાનનો સમાવેશ થાય છે, તે તુર્કસ્તાનના સુલતાનની સત્તા નીચે હતો, પણ ઇ૦ સ૦ ૧૯૧૨ માં ઇટાલિએ જીતી લીધો છે.

પ્ર૦ ટ્રિપોલીની મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉ૦ શાહમૃગના પીંછાં, હાથીદાંત અને ચામડાં પરદેશ જાય છે.

૨. મિસર (ઇજીપ્ત).

પ્ર૦ મિસરની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ પ્રાચીનકાળમાં સુધારાની ટોચે પહોંચેલો અને દુનિઆના નાક સમાન ગણાતો હતો, હાલમાં પણ ત્યાંની પ્રાચીનકાળમાં બંધાવેલી

પિરામીડો હાલના મુસાફરોને ત્યાંની અસલી જાહોજલાલી જણાવી છક કરી નાખે છે, ત્યાંના હાકેમને ખેદિવ કહે છે તે આજ સુધી તુર્કીને તાબે ફકત નામનો હતો, પણ હાલની થઇ ગએલી લડાઇમાં ત્યાંનો કારભાર અંગ્રેજ સરકારની દેખરેખ નીચે ચાલે છે.

પ્ર૦ મિસરની મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ૦ પાસે સહરાનું વિશાળ રણ આવેલું હોવાને લીધે ત્યાં બીલકુલ વરસાદ આવતો નથી તેથી ખેતીનો તમામ આધાર નાઇલ નદીના પાણી પર આધાર રાખે છે, નદીના પુરને લીધે ત્યાંની જમીન ફળદ્રુપ બની છે તેથી ખેતીના પાકમાં મુખ્યત્વે રૂ, ઘઉં, ચોખા, જવ થાય છે, તે બહાર દેશ જાય છે.

ઉ૦ મુખ્ય આયાત કઇ છે ?

ઉ૦ સુતરાઉ કાપડ, કોયલા, તમાકુ, ગળી અને ધાતુ બહારથી આવેછે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ કેરો (કાયરો) રાજધાનીનું નાઇલ નદીને કાંઠે આવેલું આફ્રિકામાં મોટા શહેર છે, તેમજ વેપારનું મથક છે.

એલેકઝાંડ્રિઆ—મહાન સિકંદરે ઇ૦ સ૦ ૩૩૨ માં વસાવેલું પશ્ચિમ કિનારે મોટું બંદર અને વેપારનું ઠેકાણું છે.

સુએઝ, પોર્ટસૈયદ—સુએઝની નહેરમાં ભુમધ્ય સમુદ્ર તરફનું છેલ્લું.

રોઝેટાં ડામીએટા-નાઇલ નદી પર આવેલાં અગત્યનાં બંદર છે.

૩. ઇજીપ્સિયન સુદાન.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ૦ આબિસીનિઆની ઉત્તરે આવેલો મુલક છે તે ઘણો ખરો ઉજ્જડ છે તેની દેખરેખ ઇજીપ્ત અને અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં છે. હવા ગરમ અને સુકી છે. લોકો મુખ્યત્વે આરબ અને હબસીઓ છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ૦ ખજુર, રૂ, ગળી, તમાકું અને ગુંદર તથા હાથીદાંત બહાર જાય છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ ખાર્ટુમ રાજધાનીનું શહેર ઐતિહાસિક જગા અને વેપારનું અગત્યનું સ્થળ છે, નાઇલ અને બ્રુરીનાઇલનાં સંગમ પર છે. ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં અંગ્રેજ સરકાર ગોર્ડનને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો પણ લોર્ડ કિચનરે ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં આ મુલક જીત્યો હતો.

સુઆકીમ—ઇજીપ્શિઅન સુદાનનું બંદર છે.

સેનાર—પહેલાંનું મોટું શહેર હતું.

ઓઝારમાન—જુની રાજધાની હતી.

૪. સુદાન (હબશીનો દેશ)

પ્ર૦ આ દેશમાં આવેલાં મુખ્ય રાજ્ય કયાં છે ?

ઉ૦ બંબારાં, ટિમ્બક્ટુ, ગોડો, બાજીર્મિ, કાનેમ અને વાડાઇ ફ્રેંચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. સોકોટું બોર્નુ અને નાઇલ નદીની પશ્ચિમનો મુલક બ્રિટિશ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ ટિમ્બક્ટુ—મુખ્ય શહેર હોઇ વેપારનું મથક છે.

૫ આબીસીનિયા.

પ્ર૦ આ દેશની જાણુવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઇજીપ્તની દક્ષિણુ આવેલો સ્વતંત્ર પ્રદેશ છે. તેમાં પહાડ સરોવરો અને પુષ્કળ ઝરાઓ હોવાથી તે આફ્રિકાનો સ્વિટઝર્લાંડ કહે છે. તેની આબોહવા સારી છે, લોકો જંગલી હાલતમાં છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કઇ છે?

ઉ૦ કેટલેક ઠેકાણે વર્ષમાં ત્રણ પાક થાય છે. ખેતીની પેદાશમાં રુ, શેરડી, બુંદ ગળી અને કેળાં છે, મીઠું સુરોખાર, ગંધક અને રૂપું મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્ર૦ મુખ્ય નદીઓ અને સરોવર કયાં છે?

ઉ૦ બ્લુનાઇલ મુખ્ય નદી અને ડેમ્બયા સરોવર છે.

પ્ર૦ મુખ્ય શહેર કયાં છે?

ઉ૦ ગાંડર પહેલાંની રાજધાની અને ધાર્મિક શહેર ગણાય છે.
એડીસ અબેબા—હાલની રાજધાની છે.
મગદલ્લા—મજબુત કિલ્લો છે. તેને અંગ્રેજોએ ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં જીત્યો હતો.

પશ્ચિમ આફ્રિકા.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો!

ઉ૦ આ ભાગ ગાંબિઆ, ઉપલોગીની અને નીચલા ગીનીથી બનેલો છે તેની હદ શીએબ્રુશિર સુધી છે, તેમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, પોર્ટુગીઝ, સ્પેનીશ જર્મન અને બેલ્જીઅમનાં રાજ્ય છે. કિનારા પરનાં સુરક્ષિત સ્થળો તેમના કબજામાં છે. હવા ગરમ અને સુખાકારી છે. આ ભાગમાં હબસી, ખ્રિસ્તી અને મુસલમાનોની વસ્તી છે.

પ્ર૦ આ પ્રદેશની મુખ્ય પેદાસ કહો.

ઉ૦ રતાળું, કેળાં મકાઇ, બાજરી જુવાર, બીન, ગળી અને મરી છે.

તેમાંથી મુખ્યત્વે કોપરેલ, મગફળી, હાથીદાંત, રબર અને તાડનું તેલ તથા સોનાની રજ બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ મુખ્ય આયાત કહો?

ઉ૦ સુતરાઉ કાપડ, બંદુક, દારૂગોળો, દારૂ અને સાંચકામ દેશાવરથી આવે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પર્વત અને નદીઓ કહો?

ઉ૦ કોગ અને કેમમેરૂન પર્વત તથા સેનીગાલ, ગાંબીઆ ન.ઇજર, કાંગો અને બીજી કેટલીક નાની નદીઓ આવેલી છે.

પ્ર૦ આ દેશના મુખ્ય ભાગ તથા જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ (૧) નીચલો સેનીગાલ ... ... સેંટલુઇ.

(૨) ફ્રેંચની ગીની ... ...

(૩) ફ્રેંચ આઇવરી કોસ્ટ...

(૪) ડાહોમી એબોમી.

(૫) ફ્રેંચ કાંગો લાઇબરવિલે.

(૬) પોર્ટુગીઝ મુલક તેમાં પોર્ટુગીઝની અને કાંગો અને આંગોલાના પોર્ટુગીઝ ભાગો છે.

(૭) સ્વતંત્ર રાજ્ય (૧) લીબારીઆમાં મનોવીઆ શહેર છે. આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક છે. (૨) કાંગો સ્વતંત્ર રાજ્ય તે બેલ્જી-અમની દેખરેખ નીચે છે.

(૮) અંગ્રેજનો મુલક

(૧) બ્રિટિશ ગાંબિઆ બાથર્સ્ટ

(૨) સીએરાલીઓન ફ્રીટાઉન

(૩) સુવર્ણ આરો (ગોલ્ડકોસ્ટ) કેપકોસ્ટ કાસલ

તાગોસ લાગોસ.

(૫) દક્ષિણ નાઇજીરીઆ　　　　　　ઓલ્ડકેલેબાર.

(૬) ઉત્તર નાઇજીરીઆ　　　　　　　યાકુબા.

૯) જર્મન મુલકમાં [૧] ટોગોલેન્ડ અને [૨] કેમેરૂન કોસ્ટ મુખ્ય સંસ્થાન છે [૩] ફ્રીઓ ભુશિરથી ઓરેંજ સુધીનો પ્રદેશ પણ જર્મનોના કબજામાં છે. તેમાં વિંધાઇક મુખ્ય શહેર છે.

(૧)સ્પેનના મુલક—(૧) ફર્નાનડોપો અને (૨) અનાબોનના ટાપુ છે. પુર્વ અને મધ્ય આફ્રિકા.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ પુર્વ કિનારો પણ પશ્ચિમ કિનારાની માફક નીચો હોઇ જુદા જુદા રાજ્યોમાં વહેંચાએલો છે. નીચાણવાળા પ્રદેશની હવાગરમ અને અનારોગ્ય છે, પણ ઉંચાણ પ્રદેશની હવા સારી છે. લોકો મૂર્તિપુજક છે. ગુલામોનો વેપાર બંધ થએલો છે. આરબ અને હિંદીઓ વેપાર માટે આવી રહેલા છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ સોનું, રબર, હાથીદાંત અને ગુંદર

પ્ર૦ જાણવા લાયક નદીઓ કહો.

ઉ૦ ઝાંબેઝી—મોઝાંબીકની ખાડીમાં અને સીરેન્યાસા સરોવરને મળે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક મુખ્ય ભાગ અને શહેરો કહો.

ઉ૦ (૧) પોર્ટુગીઝ પૂર્વ આફ્રિકા—તેમના (अ) મોઝાંબિક અને (ब) સોફાલા મોટો પ્રાંત છે. તેમાં લોરેંસામાર્ક ડેલાગોઆ અખાત પર મોટું બંદર છે.

(૨) જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા—દારએલામ મુખ્ય શહેર છે. અને કિલિ માનઝારો નામનું ઉંચું શિખર આવેલું છે.

(૩) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રિકા પ્રોટેક્ટરેટની રાજધાની બ્લેનટાયર છે. અહીંથી રૂ, ભુંઇ, મરચાં, તમાકુ હાથીદાંત, ચા, મગફળી અને રબર બહાર દેશ જાય છે, ખનીજમાં સોનું, લોખંડ, કોયલા અને તાંબુ જથાબંધ નીકળે છે.

(૪) બ્રિટિશ પુર્વ આફ્રિકાનુ મુખ્ય શહેર મોમ્બાસા છે. આ બંદર પૂર્વ આફ્રિકામા મોટામાં મોટું છે. ત્યાથી યુગન્ડા સુધી રેલ્વે છે. લોકો હોશીઆર છે. શેરડી, ભુંઇ, અને તમાકુ મુખ્ય પેદાશ છે.

(૫) ઝાંઝીબાર અને પેમ્બાનો ટાપુ ઝાંઝીબારના સુલતાનની દેખરેખ નીચે છે તેમા ઝાંઝીબાર મુખ્ય શહેર છે. ઘણા હિંદુ વેપારીઓ વેપાર માટે આવે છે, ત્યાંથી લવિંગ, હાથીદાંત, કોપરેલ અને રબર બહાર દેશ જાય છે.

(૬) સોમાલી લેંડ—બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ સરકારને તાબે છે. બ્રિટિશની રાજધાની બર્બરા અને ફ્રેંચની રાજધાની જબુટી છે.

(૭) ઇરિટ્રિઆ—ઇટાલીના તાબાનો મુલક હોઇ તેનું શહેર અસોઆ રાતા સમુદ્ર પર બંદર છે. અહીંની મુખ્ય નિકાશ મીઠું છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકાની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો?

ઉ૦ આમાંનો ઘણો ખરો ભાગ અંગ્રેજોના કબજે છે તે સમશીતોષ્ણ કટીબંધમાં આવેલો હોવાથી હવા સારી અને યુરોપિઅનો ને રહેવા લાયક છે. લોકો કાફીર, જુલુ અને હોટેન્ટ જાતના હોઇ જંગલી છે, પણ હાલમાં ધીમે ધીમે સુધરતા જાય છે. વેપાર અર્થે ઘણા હિંદીઓ પણ અહીં આવી વસેલા છે. આ ભાગમાં હીરા અને સોનાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકાના ભાગો જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ કેપ–કોલોનિ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ, અને ઓરંજ નદીનું સંસ્થાન. રોડેશિઆ, બાસુટોલાંડ અને સ્વાઝીલાંડ સંસ્થાનો છે. બેસુઆલેંડ, રક્ષણ હેઠળનો મુલક છે. કેપ કોલોનિ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ અને ઓરંજ ફ્રિસ્ટેટને ઈ. સ. ૧૯૧૦ થી સંયુક્ત દક્ષિણ આફ્રિકાના નામથી જાહેર કરી કારભાર માટે નામદાર શાહેનશાહ તરફથી ગવર્નર જનરલ મુકવામાં આવે છે. એની રાજધાની પ્રિટોરીઆ છે, પણ કાયદા બાંધનારી સભા કેપટાઉનમાં મળે છે.

(૧) કેપ કોલોનિ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૪૮૬ માં પોર્ટુગીઝોએ શોધી કાઢયો, પણ ૧૮૧૫ સુધી વલંદાને કબજે હતો અને ત્યાર પછી ઇંગ્લાંડને કબજે આવ્યો છે ત્યાંની હવા ગરમ અને સુકી છે. ગ્રેટકારૂ નામના મેદાનમાં વરસાદને લીધે પુષ્કળ ઘાસ ઉગે છે અને ઘેટાં તથા શાહમૃગ ઉછેરવામાં આવે છે તેથી ઉન બહાર દેશ જાય છે, તે શિવાય શાહમૃગનાં પીછાં, ચામડાં તાંબાની કાચી ધાતુ, સોનું અને હીરા પણ પરદેશ મોકલવામાં આવે છે

પ્ર૦ મુખ્ય પર્વત, ભુશિર, અને ઉપસાગર કહો.

ઉ૦ ન્યુવેલ્ડ અને ટેબલ મુખ્ય પર્વત છે. ગુડહોપ અને આગલહ-લાસ ભુશિર તથા ટેબલ ફોલ્સ અને અલગોઆ ઉપસાગરો છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો

ઉ૦ કેપટાઉન–રાજધાનીનું શહેર તથા વેપારનું ઠેકાણું છે.

કીમ્બર્લી–હીરાની ખાણો માટે જાણીતું છે.

એરિટલંડન, પોર્ટઈલીઝાબેથ–બંદર હોઈ ત્યાંથી ઉન ચામડાં ને શાહમૃગનાં પીછાં બહાર જાય છે.

(૨) નાતાલ અને ઝુલુલેન્ડ.

પ્ર૦ નાતાલ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ પોર્ટુગીઝ વહાણવટી વાસ્કાડીઆગામાએ ઇ. સ. ૧૪૯૭ના ડિસેમ્બરની ૨૫ મી તારીખે આ ભાગ શોધ્યો હતો અને આ દિવસ નાતાલનો હતો તેથી આ ભાગનું નામ નાતાલ રાખ્યું હતું દક્ષિણ આફ્રિકામાં અહીંની જમીન ઘણી ફળદ્રુપ તથા આબોહવા સારી હોવાથી તેને દક્ષિણ આફ્રિકાનો બગીચો કહે છે.

પ્ર૦ આ પ્રદેશમાં મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી મકાઇ, ઘઉં શેરડી ચોખા, રૂ અને કેળાં વગેરે ઉષ્ણકટીબંધની તમામ પેદાશ પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ પિટરમારિટબર્ગ–રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.
નાતાલ (ડરબાન)–મુખ્ય બંદર અને વેપારનું કેન્દ્ર છે.

(૩) ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાન.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ વાલનદીની ઉતરે આવેલું હોવાથી તેમનું ટ્રાન્સવાલ નામ પાડયું છે. આ ભાગમાં બોર (ડચ) લોકોની વસ્તી છે, તેમણે ૧૮૯૯ થી ૧૯૦૨ સુધી સ્વતંત્ર થવા માટે અંગ્રેજો સાથે લડાઇ ચલાવી હતી, પણ તેમાં તેઓ હાર્યા હતા પણ તેને કાલોનીયલ સંસ્થાન બનાવ્યું છે. આ લડાઇમાં હિંદી લશ્કરે ઘણી બહાદુરી બતાવી હતી

આ સંસ્થાનમાં સોનાની પુષ્કળ ખાણો છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ જમીન તથા આબોહવા સારી હોવા છતાં લોકો ખનિજ પદાર્થ પર વધારે ધ્યાન આપતા હોવાથી ખેતી પર લક્ષ આપતા નથી. ખનીજમાં સોનું, કોયલા, લોઢું, હીરા, રૂપું અને કલાઈ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરો કહો?

ઉ૦ **પ્રેટોરીઆ**-રાજધાનીનું શહેર છે.

જોહાન્સબર્ગ-હીરા તથા સોનાની ખાણો માટે પ્રસિદ્ધ છે.

ઓરંજ ફ્રીસ્ટેટ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઓરેન્જ નદી પરથી આ સંસ્થાનનું નામ પડયું છે, આ પ્રદેશમાં હવા સુકી પણ સારી છે, નાતાલ અંગ્રેજની સત્તામાં આવ્યા પછી ડચ (બોર) લોકોએ આ સ્વતંત્ર સંસ્થાન સ્થાપ્યું હતું પણ પાછળથી અંગ્રેજોની સત્તા સામે થવાથી ઈ. સ. ૧૯૦૨માં અંગ્રેજોએ જીતી લઈ તેમને સ્થાનીક સ્વરાજ્યનો હકક આપ્યો છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કઈ છે?

ઉ૦ ઘાસનો પ્રદેશ હોવાથી મેઢાં બકરાં ઉછેરવાનો તથા ઉન બહાર દેશ મોકલવાનો મુખ્ય ધંધો છે, આ શિવાય શાહમૃગના પીછાં, ચામડાં, કોયલા અને હીરા બહારદેશ જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો?

ઉ૦ **બ્લોમફોન્ટીન**– રાયાધાની અને વેપારનું મુખ્ય ઠેકાણું છે.

(૫) બાસુટોલેન્ડ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ તે ઓરેંજની પૂર્વમાં આવેલું હોઇ તેમાં પુષ્કળ અનાજ થાય છે અને ઘાસવાળી જગામાં ઢોર ઊછેરવામાં આવે છે, ઘઉં અને મકાઇ ખેતીનો મુખ્ય પાક છે.

(૬) સ્વાઝીલાંડ.

પ્ર૦ સ્વાઝીલાંડની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઝુલુલાંડના ઉત્તરે અ ટ્રાન્સવાલની પૂર્વમાં આવેલું બ્રિટિશ સંસ્થાન છે.

(૭) બેશુઆનાલાંડ.

પ્ર૦ બેશુઆનાલાંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ કેપકોલોનની ઉત્તરમાં બ્રિટિશોના રક્ષણ હેઠળનો મુલક છે. તેમાં મુખ્ય પેદાશ મકાઇ અને ચામડાં છે.

(૮) રોડેશીઆ.

પ્ર૦ રોડેશીઆની સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ૦ રોડેશ નામના બ્રિટિશ રાજનીતિજ્ઞ અને વેપારી પુરૂષનાં નામ પરથી આ પ્રાંતનું નામ રોડેશીઆ પડ્યું છે. ઉત્તર રોડેશિઆના લોકો દેશી રજાઓના તાબામાં પણ બ્રિટિશની દેખરેખ નીચે છે. દક્ષિણ રોડેશીઆ અંગ્રેજ તાબે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ૦ ઉત્તરના ભાગમાં ખનીજમાં તાંબુ અને વનસ્પતિમાં ઇંડીઆ રબર ને સાગ પુષ્કળ થાય છે દક્ષિણમાં ખનીજમાં સોનું અને ખેતીમાં અનાજ રૂ અને તમાકુ થાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો ?

ઉ૦ સેલીસબરી રાજધાનીનું શહેર છે.

બુલવયો–શહેર અને વેપારનું ઠેકાણું છે.

અમેરિકા ખંડ.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની જાણુવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ખંડ કેટલોક સમય અજાણ્યો રહ્યો. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં કોલમ્બસ નામના વહાણવટીએ સ્પેનના રાજાની મદદથી કરી. તેથી તેને નવી દુનીઆ કહે છે. છેક પ્રાચીન સમયમાં જુના ગ્રીક અને રોમન લોકો આ ખંડને આટલાન્ટિસ નામે ઓળખતા, આ ખંડ પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં આવેલો છે. આ ખંડની શોધ કોલમ્બસે કરી હતી પણ અમેરીગોવેસપુસી નામના ખલાસીના નામ ઉપરથી આ ખંડનું નામ અમેરિકા પડયું છે.

પ્ર૦ કોલંબસે આ ખંડની શોધ કેવી રીતે કરી ?

ઉ૦ યુરોપીઅન પ્રજાને હિંદનો માલ આરબ વેપારીઓ મારફત મળતો તે માલ ઘણો મોંઘો પડતો હોવાથી હિંદની સાથે બારોબાર વેપાર કરવાની ઇચ્છા થઇ તેથી શોધ કરવા જુદી જુદી પ્રજાઓ તૈયાર થઇ. આ શોધમાં ભાગ લેનાર કોલંબસ પણ હતો તેણે પોતાનાં વહાણુ આટલાંટિક મહાસાગરમાં હંકાર્યાં. થોડા વખત તેની નજરે બહામાદ્વીપ સમુહ પડ્યો. તેને તેણે હિંદનો બેટ ધારી 'વેસ્ટઇંડીઝ" નામ આપ્યું, અને ત્યાંના રહેવાશીઓને ઇંડીઅન નામથી ઓળખવા લાગ્યો.

પ્ર૦ યુરેશિઆ અને નવી દુનીઆનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ યુરેશિઆની લંબાઇ પૂર્વ પશ્ચિમ વધારે છે, ત્યારે નવી દુનિઆની

લંબાઇ ઉત્તર દક્ષિણ છે. નવી દુનીઆ માં પર્વતોની હાર ઉત્તર દક્ષિણ ગએલી છે, જ્યારે યુરશિઆના પર્વતોની હાર પૂર્વ પશ્ચિમ છે. અમેરિકા ખંડ સપાટ મેદાનનો પ્રદેશ છે અને યુરેશિઆ ઉચ્ચ પ્રદેશનો મુલક છે. અમેરિકામાં રણ નથી. યુરેશિઆમાં રણ છે. અમેરિકા ચારે કટિબંધમાં આવેલો છે. યુરેશિઆ ઘણું ખરૂં ઉત્તર સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે. અમેરિકાના મેદાનમાં દરિઆઇ પવનની અસર જણાતી નથી. જુની દુનીઆની વચ્ચે કાસ્પિઅન સમુદ્ર અને મેક્સિકોનો અખાત છે.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની સીમા કહો ?

ઉ૦ પશ્ચિમ પાસિફીક મહાસાગર અને બહેરિંગની સામુદ્રધુની છે બહેરિંગની સામુદ્રધુનીને લીધે એ એશિઆ ખંડથી જુદો પડેલો છે ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર આવેલો છે. પૂર્વે આટલાંટિક અને દક્ષિણ દક્ષીણ મહાસાગર છે

પ્ર૦ આ ખંડનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ એનું ક્ષેત્રફળ દોઢ કરોડ ચો. માઇલ એટલે યુરોપ ખંડથી ચાર ગણો અને હિંદુસ્તાનથી આઠ ગણો મોટો છે. અને જુની દુનિઆથી અડધા ક્ષેત્રફળ જેટલો છે. એની વધારેમાં વધારે લંબાઇ ૯૦૦૦ માઇલ અને ઓછામાં ઓછી પહોળાઇ પનામાની સંયોગીભુમિ આગળ ૩૧ માઇલ છે. જેને ખોદીને હાલમાં સુવેઝની માફક નહેર બનાવવામાં આવી છે. આ ખંડનો ઉત્તરનો ભાગ ઉત્તર અમેરિકા અને દક્ષિણનો દક્ષિણ અમેરિકાના નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ બન્ને ત્રિકોણુકાર, બન્નેનાં શેરાબિંદુ દક્ષિણ તરફ બન્નેના ઉત્તર કિનારા તરફ દ્વિપસમુહ, બન્નેના પૂર્વ કિનારા કરતાં પશ્ચિમકિનારા ઓછા ખાંચાવાળો, બન્નેના પર્વતોની હાર ઉત્તર દક્ષિણ, પશ્ચિમ કિનારા પર મોટા મોટા પહાડો પુર્વ કિનારા તરફ નાના પહાડો આવેલા છે. વળી બન્નેની નદીઓની રચના અને દશા પણ મળતી આવેલા છે. પણ ઉત્તર અમેરિકામાં જેવાં મોટાં સરોવર આવેલાં છે, તેવાં દક્ષિણ અમેરિકામાં નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો પુર્વ કિનારો સહેજ ખાંચા ખાંચાવાળો છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકાનો પુર્વ કિનારો તદન સપાટ છે, ઉત્તર અમેરિકાની ચારનદીઓ પાસિફીક મહાસાગરમાં પડે છે; પણ દક્ષિણ અમેરિકાની એક નદી પાસિફીક મહાસાગરમા પડતી નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો ઘણો ભાગ શમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં છે. પણ દક્ષિણ અમેરીકાનો ઘણો ખરો ભાગ ઉષ્ણકટિબંધમાં છે દક્ષિણ અમેરિકામાં જેવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં જંગલ છે, તેવા ઉતર અમેરિકામાં નથી.

ઉત્તર અમેરિકા.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની સીમા કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પુર્વે આટલાંટીક મહાસાગર અને મેકસિકોનો અખાત, દક્ષિણે પસીફીક મહાસાગર અને પનામની નહેર, પશ્ચિમે પાસીફીક મહાસાગર અને બહેરીંગની સામુદ્રધુની છે.

પ્ર૦ વીસ્તાર કહો.

ઉ૦ આ ખંડનો આકાર ત્રિકોણ જેવો હોઇ શીરોબિંદુ પનામાં છે, તેનો વિસ્તાર એંશી લાખ ચો. માઇલ. એની વધારેમાં વધારે લંબાઇ ૪૫૦૫ માઇલ છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં કયા કયા પર્વતો છે.

ઉ૦ રોકી પશ્ચિમમાં ઠેઠ ઉત્તરથી દક્ષીણ સુધી પહોંચેલો છે. તેને સમાન્તર આવેલા ડુંગરોની હારનો ઉત્તર તરફનો ભાગ કેસ્કેડ અને દક્ષીણનો ભાગ સાએરાનીવેડા નામે ઓળખાય છે. એપેલેશીઅન પર્વત દક્ષીણમાં આલબામીના ઉચ્ચ પ્રદેશથી શરૂ થઈ સેંટલારેન્સ નદી જાયછે માઉન્ડસેંટ ઇલીઆમ અલસ્કામાં ઉંચુ શીખર છે ઓરીઝોબા અને પોપોકેટપીટલ મેકસીકોમાં જ્વાળામુખી પર્વત છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં જાણુવ લાયક નદીઓ કહો.

ઉ૦ યુકોન કોલામ્બીઆ, અને કોલોરેડો આ ત્રણ નદીઓ પાસીફીક મહાસાગરને મળે છે. કોલોરેડો ૩૦૦ માઇલ સુધી એક માઇલ ઉંચા એવા બે પર્વતોની વચ્ચે થઇને વહે છે નદીના આવા રસ્તાને કેનન કહે છે, મેકેન્ઝી અને સસકેટ ચેવન ઉત્તર મહાસાગરને મળે છે, સેન્ટલારેન્સ, મીસીસીપી મીસુર અને રીઓગ્રાંડ ડેલનોર્ટ આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે, સેંટલોરેન્સ નદી સુપીરીઅર સરોવર પાસેથી નીકળે છે, આગળ જતાં એરી અને આન્ટારીઓ સરોવર વચ્ચે થઇને વહેતાં તે નીઆગર નામથી ઓળખાય છે, નીઆગરા નામનો જગજાહેર ધોધ આ નદીનોજ બનેલો છે.

પ્ર૦ નીઆગર ધોધનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ ધોધ સેંટલારેન્સ નદીમાંથી બનેલો છે, તેના એક ટાપુને લીધે બે ભાગ થાય છે, ઉત્તર તરફનો ધોધ કાનડાને તાબે અને દક્ષિણ તરફનો યુનાઇટેડ સ્ટેટસને તાબે છે, કાનડાનો ધોધ ૧૯૦૦ ફુટ પહોળો અને ૧૬૦ ફુટ ઉંચો અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો ધોધ ૬૦૦ ફુટ પહોળો પણ ઉપરના કરતાં વધારે ઉંચો છે. આ ધોધમાંથી દર સેકન્ડે સાત લાખ ટન પાણી પડી પીસ્તાળીશ લાખ ઘોડાના

બળ જેટલી શકિત ઉત્પન્ન કરે છે, આ બધી શકિતને કામમાં લઇ જુદાં જુદાં યંત્ર ચલાવે છે, આ ધોધના પાણીનો અવાજ ત્રીસ ચાળીશ માઇલ સુધી સંભળાય છે,તેથી તેનું નામ નિઆગરા (પાણીની ગર્જના) પડયુ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સરોવર કયાં છે ?

ઉ૦ **સુપીરીઅર**–આખી દુનીઆમાં મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સરોવર છે, અને એક છેડેથી બીજે છેડે આગબોટ વાગે મુસાફરી કરતાં વીશ કલાક લાગે છે, હુરોન, એરી, ગ્રેટસ્લેવ, ગ્રેટબેર, આથાબસ્કા મશિગન અને શાલ્ટ વગેરે સરોવર આવેલાં છે, આ શિવાય બીજાં કેટલાંક નાનાં ગણું આવેલાં છે આથી આ ખંડને સરોવરનો ખંડ કહે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકા અને પુર્વ કિનારાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ હડસન, બાફીન, સેંટલારેન્સ, ફન્ડી, મેકિસકોના અખાત તથા કારિબિઅન સમુદ્ર આવેલા છે, હડસનનો ઉપસાગર ઇ. સ. ૧૬૧૦ માં શોધી કાઢયો બાફીન ઉપસાગર ૧૬૧૫માં શોધી કાઢયો, તેમાં વ્હેલ અને શીલ નામનાં માછલાં પુષ્કળ થાય છે, ફન્ડી અખાત સાંકડો હોવાથી તેમાં ભરતીનું પાણી ઘણું ઉંચું ચઢે છે, કાઇક વખતે ભરતીનું પાણી સપાટી કરતાં ૭૦ ફુટ ઉંચું ચઢે છે, મેકિસકોના અખાતમાંથી ગલ્ફસ્ટ્રીમ નામનો ગરમ પ્રવાહ નીકળે છે ગ્રીનલાંડ ન્યુફાઉન્લાંડ, કેપબ્રિટન, પ્રીન્સ એડવર્ડ અને ઇંડ-ઝના ટાપુઓ આવેલા છે, લાબ્રેડોર, નોવસ્કોશીઆ, યુકાટાન અને ફ્લોરિડા દ્વીપકલ્પો છે, કાડ, હાટેરાસ, સેબલ મુખ્ય ભુશિરો છે. હાડસન ડેવીસ, બારો સ્મીથ બેલીએલ વગેરે સામુદ્રધુનીઓ છે.

પ્ર૦ પશ્ચિમ કિનારાની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ કિનારા ઉપર કાર્નિઆનો અખાત વેનકુવર અને ક્વીન શાર્લોટ મુખ્ય દ્વીપો અલાસ્કા અને લોઅર કાલિફોર્નિનું આ દ્વીપકલ્પો; તથા બહેરિંગની સામુદ્રધુની અને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની ભૂશિર છે,

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ સમશીતોષ્ણ કટીબંધમાં આવેલો હોવાથી યુરોશિઆ કરતાં ઠંડો પ્રદેશ છે, એમાં પુર્વ પશ્ચિમ પહાડ નથી, આથી ઉત્તર મહાસાગરનો ઠંડો પવન–આખા પ્રદેશ પર ફરી વળે છે, પશ્ચિમ તરફ ઉતર દક્ષિણ પહાડ હોવાને લીધે પાસિફિક મહાસાગરનો ગરમ પવન આવી શકતો નથી, બાફીન ઉપસાગરમાંથી ઠંડો પવન આવે છે, આથી પુર્વ કિનારો વધારે ઠંડો છે પાસિફિક મહાસાગરના પ્રદેશમાં અને મેકસીકોના અખાત પર પુષ્કળ વરસાદ આવે છે, સેંટ લારેન્સ અને ઈંગ્લિશચેનલ લગભગ એકજ અક્ષાંશપર હોવા છતાં ઠંડા પ્રવાહને લીધે સેંટ લારેન્સ અખાતનું પાણી ઠરી જાય છે. એકંદરે આ ખંડ યુરોપિયન પ્રજાને રહેવા લાયક છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકાની પ્રાણીજ અને ઉદભિજ પેદાશ કહો.

ઉ૦ ઉત્તર મહાસાગર, હડસનનો અખાત અને લાબ્રોડેરાના કિનારા પર અતિશય ઠંડીને લીધે લીલ અને શેવાળ થાય છે, ત્યાંના દક્ષિણના પ્રદેશમાં મોટાં જંગલો હોઇ તેમાં પાઇન એપલ ઓક અને પોપલરનાં ઝાડ થાય છે મધ્યના મેદાનમાં પુષ્કળ ઘાસ ઉગે છે, આ ઘાસનાં મેદાન પ્રેરી નામથી ઓળખાય છે. ખેતીની પેદાશમાં–મકાઇ ઘઉં રૂ, તમાકુ, શેરડી અને બટાટા થાય છે, મેવામાં નારંગી અંજીર લીંબુ, સફરજન વગેરે થાય છે. જાનવરોમાં ઘોડા ઢોર અને ઘેટાં ગ્રામ્ય જાનવર છે. જંગલમાં રીંછ હરણ

રેનડીઅર બીવર બાઇસન સીલ વગેરે રૂવાંવાળાં જાનવરો થાય છે. નદીઓમાં મોટા મોટા મગરો નજરે પડે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં કયાં ખનીજો નીકળે છે?

ઉ૦ સોનું રૂપુ નિકલ અને સીસું પશ્ચિમના ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી, કોલસા લોખંડ અને કેરોસિન પુર્વના ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી તથા તાંબુ સુપિરીઅરના સરોવર કિનારા ઉપરથી અને રૂ મેકિસકોમાંથી જથાબંધ મળી આવે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકા ખંડમાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ખંડમાં લગભગ સાડાબાર કરોડ માણસની વસ્તી છે, તેમાં ઘણા ભાગ કરતાં વધારે યુરોપિઅન પ્રજા છે, તેઓ ઘણે ભાગે પ્રોટેસ્ટંટ માર્ગના હોઇ સ્પેનીશ, અંગ્રેજી અને ફ્રેંચ ભાષા બોલે છે. બાકીની વસ્તી સીધી અને મુળ વતની રાતી ચામડીવાળા ઈંડીઅનોની છે. ઉત્તરનાં ટાપુ અને કિનારા ઉપર એસ્કિમો નામની ઠીંગણી પ્રજા રહે છે. મેક્સિકો અને મધ્ય અમેરીકામાં સ્પેનીશ પ્રજા રહેતી હોવાથી તેઓ રોમન કેથોલીક ધર્મ માને છે.

પ્ર૦ આ ખંડનો જાણવા લાયક વ્યપાર કહો.

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાનો મુખ્ય વ્યાપાર યુરોપખંડ તેમાં વિશેષ કરી ગ્રેટ બ્રિટન સાથે છે અહીંથી જંગલોની પેદાશ અનાજ અને કાચો માલ બહાર દેશ જાય છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ઘણાં કારખાનાં હોવાથી તઇયાર થયેલો માલ આપણા દેશમાં આવે છે. બહાર દેશથી ચા, ગુંદ કલાઇ અને બીજી ધાતુ આવે છે.

પ્ર૦ આ ખંડનો વ્યાપાર ચલાવવાની સગવડો કેવી છે?

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાના જળમાર્ગો એવા તો સારા છે કે રેલ્વે થયા અગાઉ લોકોએ જળમાર્ગે મુસાફરી કરી આ ખંડની શોધ કરી હતી. નદીઓ

અને સરોવર ઉપર બંદરો એવાં તો સારાં છે કે આગબોટો આવી શકે છે કાનડામાં જળમાર્ગ એવા સારા છે કે જમીન ઉપર પગ મુકયા શિવાય ઘણા ભાગમાં મુસાફરી કરી શકાય છે યુરોપથી ૭ દીવસમાં સ્ટીમર મારફતે અમેરીકા આવી શકાય છે, આટલાંટીકમાં પાસાફીક સુધી ૭ મોટી રેલ્વે બધેલી છે. આવા કારણોથી વેપાર ચલાવવાની ઘણી સારી સગવડ મળે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં જાણવા લાયક કયાં રાજ્ય છે?

	ભાગ	મુખ્ય શહેર
ઉ૦	(૧) બ્રિટીશ ઉત્તર અમેરીકા	ઓટાવા.
	(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટસ	વોશિંગટન.
	(૩) મેક્સિકો	મેક્સિકો.
	(૪) મધ્ય અમેરીકા	ન્યુગવાટેમાલા.
	(૫) વેસ્ટ ઇંડીઝ દ્વીપો	હવાના.

બ્રિટિશ અમેરિકા.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ભાગ એક નાની સરખી દુનીઆં છે. અહીં બધા પ્રકારની આબોહવા છે. દરેક જાતની વસ્તુઓ પાકે છે, તથા ઘણી જાતની ખનીજો નીકળે છે. અહીંના લોકો ઝપાટાબંધ સુધરતા જાય છે. તેમજ લાકડાં અને કોલસાનો એટલો બધો જથો છે છે કે તે થોડા વખતમાં ઘણી ઉન્નત દશામાં આવશે, એમ અનુમાન કરે છે. એમાં કેનેડાનું મોટું રાજ્ય અને ન્યુફાઉંડલાંડનો નાનો ટાપુ છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩૫ લાખ ચો. મા. છે.

પ્ર૦ કાનડાના રાજયની સીમા કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પુર્વે આટલાંટીક મહાસાગર, દક્ષિણે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ અને પશ્ચિમે અલસિકા તથા પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્ર૦ કાનડાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ અહીં યુરોપના જેવી દરેક જાતની આબોહવા જણાય છે. દરેક મોસમમાં અહીંની હવા યુરોપના કરતાં સુકી છે. શીયાળાની મોસમમાં પણે ઠેકાણે બરફ પડે છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ અમેરિકાની પેદાશ કહો

ઉ૦ ઇમારતી લાકડું અનાજ અને કડોળ પુષ્કળ થાય છે. આ રાજ્યના માનીટોબા પ્રાંતના ઘઉં દુનીયામાં ઉત્તમ ગણાય છે. કોડ અને સામાન નામની માછલીઓનો મોટો વેપાર ચાલે છે તેથી કેટલાક આ દેશને 'મચ્છીમારનું સ્વર્ગ' કહે છે. નરમ રૂંવાટીવાળાં જાનવરોનો તેમનાં ચામડાં માટે શિકાર કરે છે.

પ્ર૦ બ્રિ૦ અમેરિકાની ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉ૦ સોનું લોઢું, તાંબુ, કોયલા અને નીકલની પુષ્કળ ખાણો છે. બ્રીટીશ કોલંબીઆમાંથી પુષ્કળ સોનું નીકળે છે,

પ્ર૦ મુખ્ય આયાત નીકાશ કહો.

ઉ૦ ઉન, ઉનનાં કપડાં, લોઢું લોઢાનો સમાન સુતરાઉ કાપડ, ચા, કાફી ખાંડ વગેરે બહાર દેશથી આવે છે અને અહીંથી ઇમારતી લાકડાં ઢોર ઘઉં અને માછલી બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ આ દેશની વસ્તીનું લર્ણન કરો.

ઉ૦ આશરે ૫૦ લાખ માણુસની છે, તે મુખ્યત્વે અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ પ્રજાની બનેલી થોડા વખતથી હિંદુસ્તાનમાંથી પણ કેટલાક લોકો વેપાર માટે જઇ રહ્યા છે, કિવએક પરગણામાં ફ્રેંચોની વસ્તી વધારે છે.

પ્ર૦ રાજ્યપદ્ધતિ કહો.

ઉ૦ આ રાજ્યના નાના સેલ્ફગવર્નિંગ (પોતાની મેળે રાજ્ય ચલાવમાં) સંસ્થાનોનું બનેલું છે. બધાં સંસ્થાનોના ઉપરી તરીકે ઇંગ્લાંડથી ગવર્નર જનરલ નીમવામાં આવે છે, પણ કાયદા બાંધવાની સત્તા બધા સંસ્થાનોની બનેલી પાર્લામેન્ટને સોંપવામાં આવી છે. લોકો કેળવણી પ્રતિ ખાસ લક્ષ આપી તેની પાછળ મોટી રકમ ખર્ચે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક પર્વત અને નદીઓ કહો.

ઉ૦ મુખ્ય રોકી પર્વતની હાર ઉત્તર દક્ષિણ આવેલી છે. તેનાં બ્રાઉન અને હુકમ નામનાં જાણવા લાયક શિખર છે.

નદીઓમાં—સેંટલારેન્સ, મેકન્ઝી, ફ્રેજર, લાલ અને મરકે ચેવન મુખ્ય છે.

પ્ર૦ આ દેશમાં સરોવરો કયાં છે.

ઉ૦ ગ્રેબેર, સુપીરિઅર, હુરોન એરી, આન્ટારિઓ, વિનિપેટ ગ્રેટસ્લેવ વિગેરે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર અને તેમની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ ઓડવા-રાજધાનીનું શહેર હોઇ ત્યાં પાર્લામેન્ટ ભરાય છે. આ શહેર લાકડાંના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

ટોરંટો—કાનડામાં વિશ્વવિદ્યાલયનું સ્થળ છે.

કવીબેક—રમણીય શહેર છે. તેમાં ફ્રેંચોની વસ્તી વધારે છે ઇ. સ. ૧૭૫૯માં જનરલ વુલ્ફની સરદારી નીચે અંગ્રેજોએ ફ્રેંચો પાસેથી કબજે લીધું હતું.

મેન્ટ્રીઅલ—કાનડામાં મોટામા મોટું શહેર છે.

વિનિપેગ—માનીટોબા પ્રાંતની રાજધાની ઘઉંના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે

હાલીફાક્સ—કાનડામાં નૌકાસૈન્યનું ઠેકાણું છે.

સેંટજોન—ન્યુફાઉંન્ડલેંડની રાજધાની હોઈ મોટું બંદર છે, ને તે વહાણ બાંધવાના ઉદ્યોગ માટે જાણીતું છે.

વિક્ટોરિઆ—બ્રિટિશ કોલમ્બીઆ પ્રાંતની રાજધાની વેનકુવર બેટની દક્ષિણે છે.

ન્યુફૌન્ડલાંડ.

પ્ર૦ આ બેટની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ટાપુ પહાડી હોઈ કાનડા રાજ્યની જુદા સંસ્થાન તરીકે છે તેના ઉપરી તરીકે ગવર્નર છે તેનો દેખરેખ આ બેટ ઉપર તેમજ લાબ્રાડોર નામના દ્વીપકલ્પ પર છે, આ બેટ કોડ નામની માછલીના વેપાર માટે ખાસ પ્રખ્યાત છે. ફ્રેંચ પ્રજાને આ ટાપુ પાસેથી માછલા પકડવાનો ખાસ હક્ક છે. અહીંના જંગલોમાં કાગળ બનાવવાના માવાનાં લાકડાં પુષ્કળ થાય છે. લોઢું કોયલા તાંબુ, વગેરે ખનીજો જથાબંધ મળી આવે છે. તેની રાજધાની સેંટજોન છે.

ગ્રીનલાંડ—[લીલો ટાપુ).

પ્ર૦ આ ટાપુ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર મહાસાગરમાં ૬૦૦ ઉ. અક્ષાંશથી ધ્રુવ સુધી આવેલો છે. તે ડેન્માર્કને તાબે છે આ પ્રદેશમાં પુષ્કળ ઠંડી પડવાને લીધે જમીન ઉપર બરફ પડી રહે છે. તેથી ત્યાં લીલ અને સેવાળ જાતની વનસ્પતિ થાય છે, હમેશાં તેની જમીન પર લીલોતરી ઉગે છે તેથી તેનું નામ (ગ્રીન=લીલો, લેન્ડ=જમીન) ગ્રીનલાંડ પાડયું છે.

(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશ વ્યાપાર અને વિજ્ઞાનની નિયમિત ખીલવણીથી અજબ રીતે આબાદ થઇ, દુનીઆમાં એક બળવાન રાજ્ય બન્યું છે, ખેતી, બનાવટ અને ખનીજોને લીધે આ દેશ સો વરસમાં ન ધારી શકાય તેટલી ઝડપથી સુધારાની ટોચે પહોચી સમૃદ્ધિવાન બન્યો છે.

પ્ર૦ આ દેશની સીમા કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે બ્રિટિશ અમેરિકા, પૂર્વે આટલાંટિક મહાસાગર, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસીફીક મહાસાર આવેલો છે.

પ્ર૦ આ દેશની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશમાં તમામ જાતની હવા નજરે પડે છે. પૂર્વ ભાગમાં સખત ઉનાળો અને શિઆળો દાખવે છે. પશ્ચિમ બાજુની હવા સુકી અને ગરમ છે. પાસીફીકના કિનારા ઉપર તથા મેક્સિકોના અખાત આગળ પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ જવ, રાઇ, બાજરી મકાઇ, ઘઉં, ચોખા અને રૂ પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર૦ ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉ૦ કોયલા, લોઢું, સોનું અને રૂપું તેમજ બીજી કેટલીક ધાતુઓ જથાબંધ નીકળે છે. તમામ ધાતુઓ ખોદી કાઢી તેનો જોઇએ તેવો ઉપયોગ કરે છે,

પ્ર૦ આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ખેતી, ઢોર ઉછેરવાનો અને ખાણુ ખોદવાનો તથા લક્કડકામ બનાવાનો ઉદ્યોગ મોટા પાયાપર ચાલેછે. વેપાર કરવાનાં વહાણો સા-

ધન હોવાથી પરદેશ સાથેનો વેપાર ઘણી ઝડપથી વધે છે. હાલમાં ચાલી ગયેલા મહાન વિગ્રહને લીધે યુરોપમાં બનતી ચીજોનો તોટો આ દેશે તેમજ જાપાને પુરો કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય પેદા કર્યું હતું. ચા કાફી દારૂ, રેશમ અને સુકો માલ બહાર દેશથી આવે છે અને તેને બદલે અનાજ રૂ, લેખંડ, પોલાદ ચીજો તાંબુ, તમાકુ તથા કેરોસીન અને કેટલોક યાંત્રિક માલ બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ વસ્તી અને રાજ્યપદ્ધતિનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇંગ્લાંડથી પ્યુરીટનોએ આવી આ સંસ્થાનને ઇ. સ. ૧૬૨૦ માં વસાવ્યું હાલમાં લગભગ સવાનવકરોડ માણસની વસ્તી છે. વસ્તીનો મુખ્યભાગ જર્મન અને અંગ્રેજો છે. તેમજ ૮૦ લાખ સીદીઓ અને ત્રણ લાખ મુળ વતનીઓ છે. આ સંસ્થાને એ ઇ. સ. ૧૭૭૬નાં પોતાની માતૃભુમિ (ઇંગ્લાંડ) થી છુટી પડી પોતાનું સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. અહીંના લોકો પ્રોટેસ્ટંટ માર્ગના છે, તેઓ કેળવણી ઉપર ઘણું લક્ષ આપેછે. ઠામ ઠામ મોટાં મોટાં વિશ્વ વિદ્યાલયો છે. શ્રીમંત વર્ગ વિદ્યાના કામમાં મોટી રકમો બક્ષીસ તરીકે આપે છે. આ રાજ્ય ૪૫ સ્વતંત્ર અને ૭ દેખરેખ રાખવાનાં રાજ્ય મળી કુલ પર સંસ્થાનનું બનેલું છે. રાજ્ય પ્રજા-સત્તાક હોઇ પ્રેસીડેન્ટ કોંગ્રેસની મદદથી રાજ્ય ચલાવે છે. કોંગ્રેસની બે સભા છે. (૧) લોકો તરફથી ચુંટાએલા સભ્યોની (૨) સેનેટ.

પ્ર૦ આ દેશનાજાણવા લાયક પર્વત અખાત;મુખ્ય શહેરો અને દ્વીપકલ્પો ક્યાછે.

ઉ૦ રોકી અને એપેલેચિયન પર્વતની હારો પશ્ચિમે અને પૂર્વે છે. મેકિસકો અને કાલીફોર્નિઆનો અખાત દક્ષિણ અને પશ્ચિમે છે.

કાડહાટેરાસ સેબલ ભૂશિરો પૂર્વમાં આવેલી છે, ફ્લોરીડા અને અલાસ્કા મુખ્ય દ્વિપકલ્પો છે.

પ્ર૦ આ દેશમાં આવેલી મુખ્ય નદીઓ કઈ છે ?

ઉ૦ મિસિસિપી મિસુરી આ ખંડમાં મોટામાં મોટી નદીઓ હોઇ મેક્સિકોના આખાતમાં પડે છે.

હડસન, સસ્કવેના. અને પેટોમાક આટલાંટિક મહાસાગરને મળે છે.

સેક્રેમેન્ટો અને કોલમ્બિઅઆ પાસિફિક મહાસાગરને મળે છે.

રીઓકો લોરાડો-કાલીફોર્નીઆ આ આખાતમાં પડે છે.

પ્ર૦ આ દેશના જાણવા લાયક શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ૦ ન્યુયોર્ક—આખા અમેરિકામાં મોટામાં મોટું શહેર છે. દુનિઆમાં ફક્ત લંડન એના કરતાં વધારે મોટું છે ત્યાં એટલી બધી મકાનો બાંધવાની જમીનની તાણ છે કે વીસ વીસ અને પચીસ પચીસ માળનાં બાંધવામાં આવ્યાં છે.

બ્રુકલીન-મુખ્ય બંદર છે આ શહેર અને ન્યુયોર્કની વચ્ચે દુનિઆમાં મોટામાં મોટો ઝુલતો પુલ છે, તે ૬૦૦ ફુટ લાંબો અને ૮૫ ફુટ પહોળો છે, એટલો તો ઉંચો છે કે મોટાં મોટાં વહાણો આગબોટ નીચે થઇ સહીસલામત જાય છે.

ચિકાગો—મીચીગાન સરોવર પર અનાજ અને માંસના વેપારને માટે આખી દુનીઆમાં મશહુર છે; દુનિઆનું મોટામાં મોટું દુરબીન આ શહેરની વેધશાળામાં છે. સને ૧૮૯૩ માં અમેરિકા શોધ્યાને ૪૦૦ વર્ષ થયાં તેની યાદગીરીમાં જંગી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

વોશીંગ્ટન—પોટોમાક નદી ઉપર યુનાઇટેડ સ્ટેટસની રાજધાનીનું શહેર છે, આ દેશની પાર્લામેન્ટ આ શહેરમાં મળે છે.

ફીલાન્ડેલ્ફીઆ—ગાસતેલ, ગરમ કપડાં ને કોયલાના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

સાનફ્રાન્સીસ્કો—પાસિફિક મહાસાગર પર મોટું શહેર છે ઇ. સ.૧૯૦૬ ના ધરતીકંપથી આ શહેરનો ઘણો ભાગ નાશ પામ્યો હતો.

સેંટલુઇ—આટો, લોઢું અને સાંચકામના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

બોસ્ટન—વ્યાપાર અને કેળવણીનું મોટું સ્થળ છે.

બાલ્ટીમોર—રૂ, તમાકુ અને કેરોસીનના વેપાર માટે જાણીતું છે.

પીટસ્બર્ગ—લોઢાના કામ માટે પ્રખ્યાત છે.

ન્યુઓર્લીઅન્સ—રૂ અને ખાંડના વેપારનું મથક છે.

મેક્સિકો.

પ્ર૦ મેક્સિકોની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ પહેલાં આ દેશ સ્પેનને તાબે હતો, પણ હાલમાં તે સ્વતંત્ર થઇ પ્રજાસત્તાક બન્યો છે. આ મુલક પહાડી અને જ્વાળામુખીનો પ્રદેશ છે, અહીં તમામ જાતની હવા હોય ફક્ત ઉનાળો અને ચોમાસુ એવી બે ઋતુઓ છે, એનો વિસ્તાર સત્તાવીસ લાખ અડસટ હજાર ચોરસ માઇલ છે.

પ્ર૦ સીમા કહો ?

ઉ૦ ઉત્તરે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ પૂર્વે મેક્સિકોનો અખાત, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્ર૦ આ દેશની મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ જંગલની પેદાસમાં ઇમારતી લાકડું થાય છે. ખેતીની પેદાશમાં રૂ, ગુંદ તમાકું, ખાંડ, ઘઉં બાજરી, મકાઇ છે. ખનીજ-રૂપા અને સોનાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્ર૦ આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ખાણુ ખોદવાનો તથ ખેતીનો છે. વેપાર માટે રેલ્વેનું જોઇતું સાધન નથી. રૂપું શણ ગુંદ અને ચામડાં બહાર દેશ જાય છે. અને સુતરાઉ કાપડ તથા સંચા કામ બહારથી આવે છે

પ્ર૦ જાણવા લાયક પર્વત કહો.

ઉ૦ મુખ્ય પર્વત રોકી હોઇ ઓરીઝાબા અને પોપોકેટીપેટલ જ્વાળામુખી પર્વત છે.

પ્ર૦ રાજ્યસત્તાક વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ આ દેશમાં સ્પેનીશ લોકોની વસ્તી હોઇ રોમન કેથોલિક પંથ માને છે. પહેલાં સ્પેનને તાબે હતું, પણ હાલમાં પ્રજાસત્તાક હોઇ ૨૭ નાનાં રાજ્ય અને ત્રણ તાબાનાં રાજ્યનું બનેલું છે,

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરોનું તેની પ્રખ્યાતી સાથે વર્ણન કરો.

ઉ૦ **મેક્સિકો**-રાજધાનીનું નગર સુંદર અને શ્રીમંત છે.

ગુઆડલજારા-સુતરાઉ તથા ગરમ કાપડની બનાવટ માટે જાણીતું છે

પ્યુબ્લા-હુન્નર ઉદ્યોગનું મોટું ઠેકાણું છે.

વેરાક્રુઝ—મોટું બંદર મેક્સિકોના અખાત પર આવેલું છે. આ બંદરેથી રૂપું બહાર દેશ જાય છે.

મધ્ય અમેરિકા.

પ્ર૦ આ વિભાગની જાણવા લાયક મુખ્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ મેક્સિકો અને પનામાની નહેર વચ્ચે આવેલો આ વિભાગ સ્પેનિ-
યાર્ડોએ વસાવેલાં નાનાં નાનાં સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્યોથી બનેલો છે. તેમાં પુષ્કળ જ્વાળામુખી પર્વતો આવેલા છે. તેઓ વારંવાર ફાટવાથી આ દેશને ઘણું નુકશાન થાય છે.

પ્ર૦ આ દેશની પેદાશ તથા હુન્નર ઉદ્યોગ કહો.

આ પ્રદેશ ઘણો ફળદ્રુપ છે. મુખ્ય પેદાશ-બુંદ, કોકો, ખાંડ, ગળી તમાકુ અને કેળાં છે, જંગલોમાં અબનુસ અને સુગંધી ઝાડ થાય છે. ખાણમાંથી રૂપુ તથા સોનું નીકળે છે. ગળી, કેળાં, બું૦ અને અબનુસ બહાર જાય છે.

પ્ર૦ આ વિભાગમાં આવેલાં સંસ્થાનો, તેની રાજધાની તથા પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ૦ (૧) ગ્વાટેમાલામાં ન્યુ ગ્વાટેમાલા મધ્ય અમેરિકામાં મોટું શહેર છે.

(૨) હોન્ડુરાસમાં ટેગુસીગાલ્પા રાજધાનીનું શહેર છે.

(૩) બ્રિટિશ હોન્ડુરાસમાં બેલીઝ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૪) કોસ્ટારિકામાં સાનજોસ રાજધાનીનું બુંદના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

(૫) સાલ્વાડોરમાં સાલ્વાડોર રાજધાની છે. આ રાજ્યમાં પુષ્કળ ધરતીકંપ થાય છે.

(૬) નિકારાગુઆમાં માનાગુઆ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૭) પનામામાં પનામા રાજધાનીનું શહેર છે. આ સંયોગી ભૂમિને ખોદીને નહેર બનાવવાનું કામ પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૮૧ માં શરુ કર્યું હતું, પણ પૈસાની તાણને લીધે બંધ રહેલું ઇ. સ.

૧૯૦૪ થી શરૂ કરી ઇ. સ. ૧૯૧૫માં પુરૂં કર્યું. આ નહેર ૪૬ માઇલ લાંબી અને ૧૫૦ ફુટ પહોળી છે. આ નહેર ખોદવામાં સુવેઝની નહેર કરનાર બહાદુર ઇંજનેર લેસેપ્પે આગેવાની ભરેલો ભાગ લીધોછે.

વેસ્ટ ઇંડિઝ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ દ્વીપો ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાની વચ્ચે ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલા છે. આ બધા ટાપુઓની હવા ઘણી સારી છે. જમીન ફળદ્રુપ હોઇ તેમાં-શેરડી, તમાકું, ગુંદ, રૂ અને, કોકાઓ થાય.

પ્ર૦ આ ટાપુઓના જાણવા લાયક વિભાગો તેમની રાજ્યસત્તા સાથે કહો.

ઉ૦ મોટા આંટિલિસ, ક્યુબા હાઇટી, પોર્ટોરિકો અને જમેકાથી બનેલા છે. ક્યુબા અને પોર્ટોરિકો યુનાઇટેડ સ્ટેટસને તાબે હોઇ તેનું મુખ્ય શહેર હવાના છે. ત્યાંની સીગારેટ વખણાય છે. હાઇટી એ પ્રજાસતાક રાજ્યનું બનેલું છે તેમાં એક સીંધીઓનું જમેકા બ્રિટિશ સંસ્થાન. હોઇ રમ નામના દારૂને માટે પ્રખ્યાત છે. તેની રાજધાની કિંગ્સટાઉન છે. આ શિવાય બીજા સેન્ટિયાગો અને હેમીલ્ટન શહેર છે. હેમીલ્ટન અરારૂટની પેદાશ માટે પ્રખ્યાત છે. (૨) નાના આંટિલિશ--વિંડવર્ડ અને લિવર્ડ ટાપુઓનો બનેલો સમુહ છે. લીવર્ડ ટાપુઓમાં ડોમિનીકા, આંન્ગ્રુઆ સેન્ટ-કિટ્સ, મોંટસિરાત અને વર્જીન આ પાંચ ટાપુઓ મળી એક બ્રિટિશ સંસ્થાન બને છે, વિંડવર્ડ ટાપુઓમાં બાર્બેડોઝ, સેન્ટલુશીઆ સેન્ટવિસેન્ટ ગ્રેનેડા અને ટોબાગો મુખ્ય ટાપુઓ છે. આ બધામાં બાર્બેડોઝ અને સેન્ટવિન્સેન્ટ, સેન્ટલુશીઆ, ગ્રેનેડા

આ બે બ્રિટિશ સંસ્થાનો છે. ટોબેગો અને ટ્રિનિડાડ તાબાનું બ્રિ-ટિશ સસ્થાન છે. ગ્રેનેડા રાજધાનીનો ટાપુ છે. ટ્રિનિડાડમાં ૧૧૦ એકરનું ડામર (પીચ)નું સરોવર આવેલું છે.

(૩) બહામા—બ્રિટિસ સંસ્થાન હોય તેની રાજધાની નાસો છે, તેમાં હેમ્પ વાદળી અને મીઠાની મુખ્ય પેદાશ છે.

(૪) બર્મ્યુડા—પરવાળાનો બનેલો સમુહ બ્રિટિશોને તાબે છે તેની હવા સારી છે અને નૌકાસૈન્યનુ સ્થળ છે.

વેસ્ટ ઇંડીઝ ટાપુઓમાં વાડેલુપ અને માર્ટિનિક ફ્રાન્સને તાબે તથા સેંટામસ અને સાટાક્રુઝ ડેનમાર્કને તાબે છે.

દક્ષિણ અમેરિકા.

પ્ર૦ આ વિભાગની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ કુદરતી અનુકુળતામાં ઉત્તર અમેરિકા કરતાં ઉલટી સ્થિતિવાળો છે, એટલે ઉત્તર અમેરિકામાં મોટાં ફળદ્રુપ મેદાનો ઓળંગી શકાય તેવાં પહાડો પૂલો બાંધી શકાય તેવી નદીઓ, કાપને ખેતર બનાવી શકાય તેવાં જંગલો અને પુષ્કળ કોલસા અને લોખંડ છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકામાં તો પહાડો એવા ઉંચા છે કે ઓળંગી જઇ શકાય નહિ. જંગલો એવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં અને ઘાડા છે કે કાપને ખેતર બનાવી શકાય નહિ કોયલા અને લોખંડ એટલા બધા થોડા છે કે મોટાં કારખાનાં ચલાવી શકાય નહિ વળી રેલ ધરતીકંપ અને જ્વાળામુખીનું ફાટવું એ બનાવો એવા સાધારણ છે કે દેશની સમૃદ્ધિ જલદી વધે નહિ.

પ્ર૦ આ ખંડમાં આવેલા મુખ્ય પર્વત કહો.

ઉ૦ એંડિઝ પનામાની નહેરથી શરૂ થઇ ઠેઠ હોર્નભુશિર સુધી ગયો છે. આ ખંડની અંદર બીજી એક સળંગ હાર આવેલી નથી પણ આ ખંડમાં લગભગ ૧૩૦ જ્વાળામુખી પર્વતો આવેલા છે એનાં ઉંચાં શિખરો એકાનકાગુઆ, ચીલીમી, સોગાટા, અને ઇલિમાની, બોલેવિઆમાં કોટોપાઇસિસ અને ચિંબોરાઝો ઇકવેડોરમાં આવેલો છે.

પ્ર૦ આ ખંડના મેદાનો વિષે જાણવા લાયક હકીકત શી છે?

ઉ૦ એંડિઝ પર્વત અને પૂર્વે કિનારાની વચ્ચેના મેદાનમાં ત્રણ વિભાગ થઇ શકે છે. (૧) ઉત્તરમાં ઓરિનોકો નદીનો પ્રદેશ ઉંચા ઘાસનો મુલક છે તેને લાનોસ કહે છે (૨) આમઝોન નદીનો પ્રદેશ ઘાડા જંગલથી ભરપૂર છે તેને સેલ્વાસ કહે છે. (૩) લાપ્લાટા નદીનો ટુંકા ઘાસના મેદાનના પ્રદેશ છે તેને પામ્પાસ કહે છે.

પ્ર૦ આમાઝોન નદીવાળા જંગલનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ૨૦૦૦ માઇલ લંબાઇ અને ૮૦૦ માઇલ પહોળાઇવાળું રાક્ષસી વિસ્તારનું જંગલ છે એમાં પુષ્કળ વેલાઓ છે તે વેલાઓ એક ઝાડને બીજા ઝાડ સાથે એવી રીતે ગુંથી દે છે કે ઉપરના પક્ષી અને વાંદરાઓને જમીન જોવાની કે જમીનને અડકવાની તક મળતી નથી.

પ્ર૦ આ ખંડમાં કયું રણ આવેલું છે.

ઉ૦ ઉત્તર ચિલિ અને પેરૂના કિનાર પર અતાકમાનું રણ આવેલું છે. તેમાં બીલકુલ વરસાદ આવતો નથી.

પ્ર૦ આ ખંડમાં જાણવા લાયક સરોવર અને નદીઓ કહો.

ઉ૦ સરોવરો ટિટિકાકા બોલોવિઆના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં મીઠા પાણીનું સરોવર છે. આલાગન ટિટિકાકાની પાડોશમાં ખારા પાણીનું સરોવર છે. નદીઓ—આમાઝોન—દક્ષિણ અમેરીકામાં મોટામાં મોટી અને

દુનિઆમાં પહોળામાં પહોળી નદી છે. એને વિષુવવૃત્તની ઉત્તર તેમજ દક્ષિણ તરફથી નદીઓ મળતી હોવાને લીધે તેમાં હમેશાં રેલ ચઢે છે. એમાં પાણીનું એટલું બધું જોર છે કે એમા મુખથી ૨૦૦ માઇલ સુધી દરીઆના પાણીમાં એનો પ્રવાહ માલમ પડી આવે છે. તે નદીમાં ૫૦૦ માઇલ સુધી ભરતીનું પાણી આવી શકે છે. એનું મુખ ૨૦૦ માઇલ પહોળું છે. અને ઘણી નદીઓ મળે છે. રિઓનીગ્રો અને મડીરા આમાઝોનને મળનારી મુખ્ય નદીઓ છે. પારાના અને પારાગ્વે મળી લાપ્લાટા નદી બને છે તે આટલાંટિક મહાસાગરને મળે છે આ સિવાય ટોકાંટિન્સ, સાન્ફ્રાન્સિસ્કો, ઓરિનોકો વગેરે નદીઓ છે.

પ્ર૦ આ ખંડના કિનારાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આફ્રિકા બાદ કરતાં બીજા ખંડોના કિનારા કરતાં આ ખંડનો કિનારો, ઓછા ખાંચાવાળો છે. આ કિનારા પર ડેરાયન, વેનેઝુએલા, બ્લાંકા જવાયાકિવલ અખાત આવેલા છે. આમાઝોન અને લાપ્લાટા નદીના મુખ અખાત જેવાં છે. ફોકલાંડ ટેરાડેલફુએગો જુઆન, ફરનાન્ડીઝ અને ગેલાપેગોસ મુખ્ય દ્વીપો છે. ગેલિનોસ ઉત્તરે, સેંટરોક પૂર્વમાં, કેપહોર્ન દક્ષિણમાં અને પાનાના પશ્ચિમમાં આવેલી ભૂશિરો છે.

પ્ર૦ આ ખંડની આબોહવા વિષે શું જાણો છો.

ઉ૦ આ ખંડ ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો હોવા છતાં જંગલો ને પહાડને લીધે બહુ ગરમી પડતી નથી. અહીંની હવા ગરમ અને ઠંડકવાળી છે. ઉત્તર કિનારે, અગ્નિખુણામાં ભેજવાળી ગરમ હવા છે આમાઝોન નદીના પ્રદેશમાં પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. એવા ઉચ પ્રદેશની હવા કુદરતી રીતે ઠંડી છે.

પ્ર૦ આ ખંડની પેદાશ કહો.

ઉ૦ શેરડી, ગુંદ, કોકો, તમાકુ ગરમ મસાલો, રૂ, બટાટા, મકાઈ, ચોખા અને ઘઉં વગેરે અનાજ થાય છે. પીંડિઆં રબર અને જ્વરનાશક કિવનાઇન (સિંકોના) નાં ઝાડ પુષ્કળ થાય છે દુનીઆમા મોટામાં મોટું કમળનું ફુલ વિકટોરિઆ રેજી નામનું છે તે આ ખંડમાં થાય છે. જંગલો ને લીધે વહાણ બનાવવાના ઇમારતી કામનાં લાકડાં જથાબંધ મળી આવે છે. ટાપીર, લામા; આલપાકા, પ્યુમા જેગુઆર, લાંબી પુંછડીવાળા વાંદરા મુખ્ય જાનવર છે. મગર મોટા સાપો, અને રંગબેરંગી પક્ષીઓ અહીં ઘણાં થાય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની મુખ્ય ખનીજ પેદાશ કયી છે.

ઉ૦ સોનું રૂપુ તાંબુ અને લોઢું તથા હીરા, માણેક વગેરે જવાહીરો મળી આવે છે. બ્રઝીલની ખાણો હીરની ખાણો માટે દુનિઆમાં પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર૦ આ ખંડની વસ્તીની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં વસ્તી ઘણી ઓછી: એટલે લગભગ મુંબઈ ઇલાકા જેટલી એટલે ચાર કરોડ આશરેની છે. લોકોમાં ખ્રિસ્તી મિશ્રપ્રજા સીધી, અને અસલ વતનીઓ છે. આ ખંડનો સંસ્થાનો સ્પેન અને પોર્તુગલે વસાવેલા હોવાથી ત્યાંના લોકો મુખ્ય ધર્મે રોમનકેથલિક છે.

પ્ર૦ આ ખંડની રાજ્ય સત્તાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇ. સ.ની સોળમી સદીમાં બ્રાઝીલ પોર્તુગીઝોએ અને બાકી સ્પેનના લોકોએ વસાવ્યાં, તેઓ ઓગણીસમી સદીમાં સ્વતંત્ર થયાં અને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યાં. બ્રાઝીલ સને ૧૮૮૯ માં સ્વતંત્ર થઇ પ્રજાસત્તાક બન્યું.

પ્ર૦ આ ખંડના દેશ તથા રાજધાની સાથે કહો.

દેશનું નામ.	રાજધાનીનું શહેર.
(૧) કોલમ્બિઆ	બોગોટા.
(૨) વેનેઝુએલા	કારાકાસ
(૩) ગિઆના	
૧ બ્રિટિશ ગિયાના	જ્યોર્જ ટાઉન.
૨ ફ્રેન્ચ ગિયાના	કાયેન.
૩ ડચ ગિયાના	પારામારિબો.
(૪) બ્રાઝીલ	રિઓડેઝીનેરો.
(૫) ઇકવેડોર	કવીટો.
(૬) પેરૂ	લીમા.
(૭) બોલીવિઆ	લાપાઝ.
(૮) ચીલી	સાંટીઆગો.
(૯) પારાગ્વે	આશીન્સન.
(૧૦) યુરાગ્વે	માંટીપીડીઓ.
(૧૧) આરજેન્ટીના	બુએનોસઓરસ.

(૧) કોલંબીયા.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશની પશ્ચિમે પનામાની નહેર છે. દક્ષીણ અમેરીકાની ઉતરે આવેલું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. અમેરીકાની શોધ કરનાર કોલમ્બસના નામ પરથી આ દેશનું કોલમ્બીઆ નામ પડ્યું છે. મુખ્ય પેદાશમાં બહુ કીમતી ધાતુઓ અને રબર છે. આ રાજ્યમાં લગભગ સવાચાર લાખ માણસની વસ્તી છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક મુખ્ય શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ૦ બોગોટા રાજધાનીનું નગર છે, અને કાર્ટેજીના મુખ્ય બંદર છે.

(૨) વેનેઝુએલા

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ દેશ કોલમ્બીઆની પુર્વે કારીબીઅન સમુદ્ર અને બ્રાઝીલની વચ્ચે આવેલો છે. તેની રાજ્યસતા પ્રજાસતાક છે. એમાં **કાસીકવીએરની** કુદરતી નહેર છે. ગુંદ, કોકો, રૂ, તમાકુ, અને શેરડીની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનું અને તાંબુ, મુખ્ય ખનીજ છે જંગલમાં રબર અને વેનીલા પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ૦ કારાકાસ રાજધાનીનું શહેર છે તે ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ધરતીકંપને લીધે નાશ પામ્યું હતું. **મારા કાઇબો** મુખ્ય બંદર છે.

(૩) ગિયાના.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ દેશ બ્રાઝીલની ઉત્તરે અને આટલાંટિક મહાસાગરની પુર્વમાં આવેલો છે. તે અંગ્રેજ ફ્રેંચ અને વલંદાને તાબે છે. આ દેશમાં વરસાદ પુષ્કળ આવે છે. ફ્રેંચ ગિઆનામા ફ્રાન્સથી દેશ નીકાલ કરેલા કેદીઓને મોકલવામાં આવે છે. અહીંની મુખ્ય પેદાશ ખાંડ, રમ નામનો દારૂ અને ગરમ મસાલો છે. સોનાની ખાણો પણ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉ૦ જયોર્જ ટાઉન—બ્રિટિશ ગીયાનાની કાયેન ફ્રેંચગીઆનાની અને **પારામારીબો**—ડચગીયાનાની રાજધાની છે.

(૪) બ્રાઝીલ.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ અમેરિકામાં મોટામાં મોટો દેશ હોઇ ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં પોર્ટુગાલથી સ્વતંત્ર થઇ પ્રજાસતાક રાજ્ય થયું છે. આ પ્રદેશનો ઘણો ભાગ ઘાડાં જંગલોથી છવાએલો છે. ત્યાં જાત જાતના રંગ બેરંગી પુષ્કળ પક્ષીઓ થાય છે. કુદરતની અતિશય ઉદારતા અડચણ રૂપ થઇ પડી છે. બુંદ, રૂ, તમાકુ, સુંદર ઇંડિઆ રબર થાય છે. આમાઝોન નદીના જંગલવાળા પ્રદેશમા રંગનાં લાકડાં સાગ વગેરે ઉષ્ણ કટીબંધની વનસ્પતિ થાય છે. હીરા, સોનું, લોખંડ, તાંબુ અને પારાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરનું તેની પ્રખ્યાતિ સાથે વર્ણન કરો.

ઉ૦ **રીઓડીઝાનેરા**—રાજધાની અને મુખ્ય બંદર છે. ત્યાંથી બુંદ બહાર દેશ જાય છે. પારા મુખ્ય બંદર હોઇ ઇંડિઆ રબરની નિકાશ માટે જાણીતું છે. બાહીઆ બંદર છે.

(૫) ઇકવેડોર

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ દેશ વિષુવવૃત ઉપર આવેલો હોવાથી તેનું નામ ઇકવેડોર પડ્યું છે. આ દેશમાં કુદરતી રીતે જેટલી ગરમી પડવી જોઇએ તેટલી આબોહવામાં ફેરફાર કરનાર કેટલાક કારણોને લઇ પડતી નથી. આમાં મુખ્ય વસ્તી ઇંડિઅનોની છે. ચીમ્બરાઝો અને કોટોપાકસી જવાળામુખી પર્વતો છે, પીન્ચીન્ચા નામનો સૌથી ભયંકર જવાળામુખી આ દેશમાં આવેલો છે. આ બધા આન્ડિઝ પર્વતનાં

શિખરો છે. આ દેશ ખેતીનો પ્રદેશ છે. કોકો રબર ગુંદ અને સિંકોનાની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનુ, પારો, સીસું, તાંબુ અને લોખંડ પહાડોમાં મળી આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર ક્યાં છે ?

ઉ૦ કિવટો રાજધાનીનું શહેર હોઇ વિષુવવૃત્તપર આવેલું છે એની આજુબાજુ પુષ્કળ જ્વાળામુખી પર્વતો છે. ગ્વાયાકિવલ– સુંદર બંદર છે. વારંવાર ધરતી કંપ થતા હોવાથી લોકો વાંસનાં ઘર બાંધીને રહે છે.

(૬) પેરૂ

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ દેશ ઇક્વેડોરની દક્ષિણે અને બ્રાઝિલની પશ્ચિમે ઇંડિયનોની ઘણી વસ્તીવાળું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. સોનું, રૂપુ, કેરોસીન, પારો તાંબુ અને લોખંડ જથ્થાબંધ નીકળે છે, સિંકોના. સાર્સાપરીલા, ઇંડિયન રબર, ગુંદ અને કોકો મુખ્ય પેદાશ છે. ગુઆનો નામે દરિઆઇ પક્ષિની હગાર ખાતર તરીકે વાપરવામાં આવે છે. પહેલા અહીંની રૂપાની ખાણો ઘણી પ્રસિદ્ધ હતી.

પ્ર૦ આ દેશમાં જાણવા લાયક શહેર ક્યાં છે ?

ઉ૦ લીમા—રાજધાનીનું જુનામાં જુનું સ્પેનિશ શહેર છે. પીઝારો નામના સ્પેનિઅર્ડે આ શહેર ઇ. સ. ૧૫૩૫ માં વસાવ્યું હતું. કુઝ્કો જુના ઇંકાના રાજ્યની રાજધાની હતું. અહીં સૂર્યના દેવળનું રમણીય ખંડેર છે.

(૭) બોલીવીઆ.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ બોલિવાર નામના આદમીની મદદથી આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક થયું

હતું તેથી આ દેશનું નામ બેલોવિઆ પડ્યું છે. આ રાજ્ય પેરૂની અગ્નિકોણમાં આવેલું હોઇ તેમાં ૨૭ લાખ માણસની વસ્તી છે. ચોખા, જવ, ઓટ, મકાઇ, રૂ, કોકો, ઇંડિઆ રબર, ગળી અને બટાટા ખેતીની પેદાશ છે. કલાઇ, તાંબુ, રૂપુ, સીસું, મીઠું અને ગંધક મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્ર૦ આ દેશના જાણવા લાયક શહેર કહો,

ઉ૦ લાપાઝ રાજધાનીનું શહેર વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે પેટોસી રૂપાની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે.

(૮) ચીલી.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દેશ આન્ડિઝ પર્વત અને પાસિફિક મહાસાગરની વચ્ચે કે હર્ન ભુશિર સુધી ગયેલો છે. તેમાં લગભગ તેત્રીસ લાખ માણસની વસ્તી છે. ઉત્તર તરફ જવલ્લેજ વરસાદ આવે છે. લોકો ઘણા ઉદ્યોગી છે. એકોંકાગુઆ જવાળામુખી પર્વત છે. ઘઉં, બાજરી રૂ, અને શેરડી ખેતીની પેદાશ છે. તાંબુ અને રૂપાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ સુરોખાર પણ જથાબંધ જડે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરોનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ સાન્ટિઆગો—મુખ્ય શહેર આન્ડિઝ પર્વતની તળેટીમાં આવેલું છે. વાલ્પારૈસો—મુખ્ય બંદર હોઇ ઘઉં, તાંબુ ને ચામડાં પરદેશ મોકલે છે.

(૯) પારાગ્વે.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ખંડના મધ્ય ભાગે આવેલું છે તેમાં લગભગ દશ લાખ માણસની વસ્તી છે. આ દેશમાં નારંગી, ચામડાં, તમાકું, સાગનાં લાકડાં અને પરાગ્વે નામની ચા બહાર જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શેર કયા છે?

ઉ૦ આસેન્સન—રાજધાનીનું શહેર છે.

૧૦ યુરાગ્વે

પ્ર૦ આ રાજ્યની સામાન્ય હકીકતનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉ૦ પુર્વ કિનારે આવેલું આ નાનકડું ૧૨ લાખ માણસની વસ્તીવાળું ત્રિકોણાકારક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. મુખ્ય ધંધો ઢોર અને ઘેટાં ઉછેરવાનો છે, અહીંથી ચામડાં, ઉન, શીંગડાં અને ચરબી બહાર દેશ જાય છે. અનાજ ઘઉં ને મકાઇ પાકે છે.

પ્ર૦ આ દેશનાં જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ માંન્ટીવિડીઓ—રાજધાનીનું બંદર છે.

૧૧ આરજેંટીના

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ એન્ડિઝ પર્વતના પુર્વ તરફના ઢોળાવ તરફ ખંડના દક્ષિણે નાનકડાં રાજ્યોનું આ એક રાજ્ય બનેલું છે. પાટાગોનિઆના મુલક ઉજડ છે. આખી દુનિઆમાં ઉંચામાં ઉંચા લોકો પાટાગોનિઆના છે. આ દેશની દક્ષિણે આવેલો ટેરાડેલફુએગો બેટ અડધો આ દેશને અને અડધો ચીલીના રાજ્યને તાબે છે. આ બેટમાં લોકો હોડીમાં ઘર બાંધી રહે છે અતિશય ઠંડી પડવાથી લોકો થોડા દેવતા નીચે

બળતો રહેવા દે છે, તેથી તેનું નામ (ટેરા—જમીન, ફુએગો દેવતા) ટેરાડેલફુએગો પડયું છે. આ રાજયની મુખ્ય પેદાસ ઉન, ચામડાં અળસી, મકાઇ તમાકુ અને ખાંડ છે.

પ્ર૦ આ દેશનાં જાણવા લાયક શહેર કહો?

ઉ૦ બુએનોસએરીસ (સારી હવાનું સ્થળ) દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં મોટામાં મોટું શહેર છે. રોસારીઓ—મુખ્ય બંદર છે.

ફાકલાંડ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ માગેલનની સામુદ્રધુનીની પુર્વે ૩૦૦ માઇલ દુર આવેલા આ ટાપુ બ્રિટિશોને તાબે છે. તે બે ટાપુનો બનેલો છે, તેની મુખ્ય નિકાશ ઉન છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ સ્ટેન્લી અગત્યનું શહેર હોઇ મુખ્ય બંદર છે.

ઓશિઆનીઆ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓ દુનિઆના કયા વિભાગમાં આવે છે?

ઉ૦ પૃથ્વી ઉપર મોટામાં મોટો પાસિફિક મહાસાગર છે. તેની અંદર આવેલ તમામ ટાપુ ઓશિઆનીઆના નામથી ઓળખાય છે, જયારે માગેલન નામના વહાણવટીએ આ મહાસાગરમાં મુસાફરી કરી ત્યારે આ ટાપુની હવા શાન્ત હતી તે ઉપરથી તેણે આ મહાસાગરને પાસિફિક (શાન્ત) મહાસાગર નામ આપ્યું. આકેડલી ટાપુ આગળ આ મહાસાગરની વધારેમાં વધારે ઉંડાઇ (૨૯૦૦૦ ફુટ) એટલે હિમાલયના એવેરેસ્ટ શિખર જેટલી છે આ ટાપુનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૪૦ લાખ ચો. માઇલ હોઇ વસ્તી લગભગ સવા સાત કરોડ માણસની છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના કયા અને કેટલાક વિભાગ પાડયા છે તે કહો.
ઉ૦ (૧) મલયેશિઆ (૨) આસ્ટ્રેલેશિઆ. (૩) પોલીનીશિઆ (૪) મેલેનીશિઆ અને (૫) માઇક્રોનીશિઆ.

(૧) મલયેશિઆ.

પ્ર૦ આ ટાપુની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.
ઉ૦ આટાપુની સમુહ એશિઆ ખંડના અગ્નિ ખુણામાં આવેલો છે, તે પાંચ ટાપુઓના સમુહનો બનેલો છે, મલય લોકોની તેમાં વસ્તી વધારે હોવાથી તેનું નામ મલયેશિઆ પડયું છે,
પ્ર૦ તેમાં આવેલા પાંચ ટાપુઓના સમુહ તેમની જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

૧ સંડાટાપુઓ—તેમાં સુમાત્રા, જાવા, બાંકા. આ ટાપુઓ જાણવા લાયક છે, આ ટાપુઓમાં ટિમોર શિવાય બાકીના બધા ડચ લોકોને તાબે છે.
સુમાત્રા કાળાં મરી તમાકુ, ગુંદ કપુર, લોબાન વગેરે માટે પ્રખ્યાત છે, પશ્ચિમ કિનારા પર પડાંગ વલંદાનું સ્થાન છે બાંકા ટાપુ કલાઇની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે.
જાવા—તેમાં લગભગ ૪૦ જ્વાળામુખી પર્વત છે તેની જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી તેમાં ગુંદ, ડાંગર ખાંડ મરી અને સિંકોના પુષ્કળ થાય છે, ઇ. ઇ. ૧૮૮૩માં ક્રેકાટાઇ નામનો જ્વાળામુખી ફાટવાથી આખો ટાપુ નાશ પામ્યો હતો એનું મુખ્ય શહેર બટેવિઆ છે તેમાં ડચ ગવર્નર જનરલ રહે છે.

૨ બાલીટાપુ ત્યાંના લોકો હજુ હિંદુધર્મ પાળે છે, તે જાવાની પૂર્વમાં આવેલો છે, જાવાની પુર્વમાં આવેલો સેલ્બક સંબાવા

એમ્બે રેનિમ્બર સેંટલયુડ અને ફ્લોરસ ડચ લોકોને તાબે છે અને ટિમેર પોર્ટુગીઝને તાબે છે.

૩ બોર્નિઓ—અહીંના જંગલોમાં ઉરાંગઉટાંગ નામના વાંદરાં થાય છે, સારાવાર, લાબુઅન અંગ્રેજના અને બ્રુનેઇ ત્યાંના દેશી રાજાને તાબે હોઇ બાકીના ડચ લોકને તાબે છે, આ ટાપુમાંથી કોલસા, સોનું અને હીરા નીકળે છે. મુખ્ય નિકાસ સેગો છે

૪ ફીલીપાઇન—યુનાટેડ સ્ટેટસને તાબે હોઇ નાના નાના ૨૦૦૦ ટાપુનો સમુહ છે, તે બધામાં લુઝોન ટાપુ મુખ્ય છે અમેરિકનો ક્રાઉન કોલોનીની માફક રાજસત્તા ચલાવે છે, મેનીલા રાજધાનીનું શહેર હોઇ ચીરુટને માટે પ્રખ્યાત છે.

૫ સેલીબ્સ ચાર સરખા દ્વીપકલ્પોનો બનેલો ટાપુ હોઇ ડચ લોકોને તાબે છે તેની મુખ્ય નીકાશ ગુંદ, કાચબાની ઢાલ અને જાયફળ છે.

૬ મોલુકકા અથવા મસાલાના ટાપુઓ પણ ડચ લોકોને તાબે છે તેમા આંબોઇના સીરામ, અને બંદા ટાપુ મુખ્ય છે.

આ બધા ટાપુઓમાં પુષ્કળ ગરમ મસાલો, લવિંગ જાયફળ અને એલચી થાય છે. આ ટાપુની રાજધાની આંબોઇના છે.

(૨) આસ્ટ્રેલેશિઆ.

પ્ર૦ આસ્ટ્રેલીશિઆ કયા કયા દ્વિપસમુહ મળીને થયો છે?

ઉ૦ આસ્ટ્રેલીઆ ખંડ અને તેની આસપાસ તથા ન્ઝીલાંડ પણ આસ્ટ્રેલેશિઆનો બનેલો છે.

આસ્ટ્રેલિઆ.

પ્ર૦ આસ્ટ્રેલિઆની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ટાપુ દુનિઆમાં મોટો હોવાથી કોઇ કોઇ વાર તેને ખંડ કહે છે. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૫૦૩ માં ફ્રેંચ ખલાસીએ કરી હતી પણ ત્યાર પછી લગભગ સો વરસે ફર્નાંડોઝ ડિક્વિરોસે જોયો અને આ ટાપુનું નામ ટેરા આસ્ટ્રોલસ (દક્ષિણની ભૂમિ) પાડયું હતું. કેપ્ટન કુકના સારા રિપોર્ટ પરથી બ્રિટિશ સરકારે ત્યાં સંસ્થાન સ્થાપવાનો ઠરાવ કર્યો. ત્યાં ઇ. સ. ૧૭૮૮ ના જાનેવારીની તા. ૨૬ મીએ પહેલ વહેલું સીડનીમાં સંસ્થાન સ્થાપી ત્યાં બ્રિટિશ વાવટો રોપ્યો આથી ત્યાંના લોકો આજે પણ તે દિવસને જાહેર તહેવાર તરીકે પાળે છે. ઈ. સ. ૧૮૫૧ માં પહેલ વહેલી સોનાની ખાણ હાથ લાગી ત્યારથી તેની વસ્તી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના કુદરતી વિચિત્રતાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ હિંદુસ્તાનથી દોઢો મોટો હોવા છતાં ફક્ત એકજ મોટી નદી છે. આંચળવાળાં પ્રાણીઓ ઇંડા મુકે છે. આપણે અહીં ઝાડનાં પાદડાં ખરી પડે છે ત્યારે ત્યાં ઝાડની છાલ ખરી પડે છે. ચોપગાં જનાવરો બે પગે દોડે છે. પક્ષીઓ મધુર અવાજ કાઢતાં નથી, ફુલમાં ખુશબોદાર સુગંધ નથી યુરોપિઅનો ત્યાં જઇ વસ્યા ત્યારે અનાજ બીલકુલ થતું નહિ ગ્રામ્ય જનવરો પણ નહોતાં આવાં માલ લઇ જવા લાવવામાં તથા ખેતી કરવામાં અને દુધ મેળવવામાં ઘણી અડચણ પડતી.

પ્ર૦ આ ટાપુની કુદરતી રચના કહો.

ઉ૦ આ ટાપુનો આકાર લાંબો ઉંડો મધ્ય ભાગ ઉજ્જડ રણુવાળો પ્રદેશ છે. તે આફ્રિકાને ઘણી રીતે મળતો આવે છે, તેની હવા સુકી અને ગરમ છે. વસ્તી લગભગ સાડા ત્રણ કરોડ માણસની છે. પહાડો અને દરિયા વચ્ચેનો પ્રદેશ નીચો છે. પશ્ચિમ કિનારા

કરતાં પુર્વનો કિનારો વધારે ફળદ્રુપ છે. મધ્યનો પ્રદેશ રણનો છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા અને આસ્ટ્રેલિઆનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ બંનેમાં દ્વિપકલ્પો નથી. બંનેમાં અખાતો નથી. બંનેની રચના સાદી છે. બંનેના પૂર્વ કિનારા પર મોટા પહાડો છે. અને મધ્ય ભાગમાં રણ આવેલાં છે. બંનેની અંદર પુષ્કળ જમીન આવેલી છે જેથી નહેરો વાટે પાણી લાવવાની જરૂર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુમાં જાણવા લાયક પહાડ, નદી અને સરોવર ક્યાં છે ?

ઉ૦ યોર્ક ભુશિરથી બાસની સામુદ્રધુની સુધી આવેલા પર્વતનું ઉંચું શિખર કોશીઉસ્કો છે. જ્વાળામુખી પર્વત નથી. નદીઓમાં મુરે અને ડાર્લિંગ છે. મુરે વિક્ટોરીઆ સંસ્થાનમાંથી નીકળી સેંટવિન્સેંટના અખાતને મળે છે તે મોટામાં મોટી છે. ટોરેન્સ અને એમેડિઅસ નામનાં ખારા પાણીનાં સરોવર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુનો જાણવા લાયક કિનારો કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે કાર્પેન્ટારિઆ, દક્ષિણે ગ્રેટબીરટ્રાલિઅન બાઈટ, સ્પેન્સર, અને સેંટવિન્સેંટ અખાત આવેલા છે.
યોર્ક, હેવે અને લ્યુવિન ભુશિરો આવેલી છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના આબોહવા તથા પેદાશ કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં હોવાથી આપણા કરતાં ત્યાંની ઋતુ ઉલટી છે એ એટલે આપણે અહીં ઉનાળો હોય ત્યારે ત્યાં શીયાળો અને આપણે શીયાળો હોય ત્યારે ત્યાં ઉનાળો હોય છે મધ્યના રણમાં ઘણો સખત અને ગરમ પવન વાય છે. ઘણેખરે વરસાદ પુર્વ કીનારાપર પડે છે. આસટ્રેલીઆના વનસ્પતી બીજા ખંડો કરતાં જુદી પડેછે. અહીંના ઝાડનાં પાંદડાં ઉભા લટકતાં હોય છે. બાવળ અને સુકે-

લીપ્ડસનાં ઝાડ પુષ્કળ થાય છે. આ ઝાડ લગભગ ૩૦૦ ફુટ ઉંચા અને ૨૦ ફુટ વ્યાસની જાડાઈનાં થાય છે. તેનું લાકડું, ગુંદર અને તેલ ઘણા ઉપયોગી પદાર્થ છે, ખેતીની પેદાશમાં ઘઉં, ઓટ, શણ, તમાકું ચોખા શેરડી અને રૂ, મુખ્યત્વે થાય છે, જનાવરોમાં આંચળવાળાં, જનાવરોને પેટે કોથળી હોય છે તેમાં પોતાનાં બચ્ચાં રાખે છે. તેમાં કાંગારૂ મુખ્ય છે. આ સીવાય લાંગરબડ, એમુકેસોવારી લાયીંગજેકસ (હસતું પક્ષી) કાળા હંસ અને શાહમૃગની જાતનાં પક્ષી છે, સસલાની જાત પુષ્કળ છે આખી દુનિયાના ઘેટાનો ચોથો ભાગ અહીં થાય છે ખનીજમાં સોનાનો જથ્થો પુષ્કળ નિકળે છે. તે સીવાય તાંબું, કલાઈ, રૂપું અને કોયલા પણ મળી આવે છે.

પ્ર૦ લોકો તથા હુન્નર ઉદ્યોગ વીષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અહીના લોકોનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી, ઘેટા ઉછેરવાનો અને સોનાની ખાણો ખોદવાનો ઉદ્યોગ છે. અહીંથી સોનું, ઉન, માખણ, ચામડા ચરબી, ઘોડા ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને કાપડ. ધાતુઓ, સાંચાકામ અને ચા બહાર દેશ આવે છે. વેપારને અનુકુળતા માટે જળમાર્ગો જોઈએ તેવા નથી.

પ્ર૦ તેના મુખ્ય વિભાગો રાજધાની સાથે કહો.

નામ.	રાજ્યધાનીનું શહેર.
ઉ૦ (૧) કવીન્સલાંડ	બ્રિસ્બેન
(૨) ન્યુ સાઉથવેલ્સ	સિડની.
(૩) વિક્ટોરિઆ	મેલબોર્ન કેનવારા
(૪) સાઉથ આસ્ટ્રેલીઆ	આડેલેડ

(૫) વેસ્ટ આસ્ટ્રેલીઆ — પર્થ.
(૬) તાસ્માનીઆ — હોબાર્ટ ટાઉન

પ્ર૦ ઉપરના છ સંસ્થાનની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ ક્વીન્સલાંડના પુર્વ ભાગમાં ગ્રેટ બેરીઅર રીફ (પરવાળાંના મોટા ખડકો) આવેલા છે, આ ખડક લગભગ ૧૦૦ માઈલ પહોળા હોઈ વહાણો આવવામાં સુગમતા કરી આપે છે. ન્યુસાઉથવેલ્સ જુનામાં જુનું સંસ્થાન છે. તેની રાજધાનીમાં ટંકશાળ ન્યુનિવર્સિટી અને વેધશાળા છે. વિક્ટોરીઆમાંથી પુષ્કળ સોનું નીકળે છે. તેની રાજધાની આખા આસ્ટ્રેલિઆની રાજધાની છે, ત્યાંથી રાજધાનીનું સ્થળ ફેરવવા લઈ જવા વિચાર ચલાવે છે. સાઉથ આસ્ટ્રેલિઆનો ઘણો ભાગ રણવાળો હોઈ તેમાં તાંબુ પુષ્કળ નીકળે છે, તાસ્માનીઆ તાસ્માન નામના એક વલંદાએ ઈ. સ. ૧૬૪૨ માં શોધી કાઢ્યો હતો તે ઉપરથી તેનું નામ તાસ્મની આ પડ્યું છે. આ ટાપુમાં પુષ્કળ મેવો થાય છે તેની હવા યુરોપીઅનોને માફક આવે એવી છે.

૨ ન્યુઝીલાંડ.

પ્ર૦ ન્યુઝીલાંડની જાણવા જેવી સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ટાપુ અંગ્રેજોને તાબે છે, તેને પણ ઈ. સ. ૧૬૪૨માં તાસ્મને શોધી કાઢ્યો હતો એમાં ઘણા જ્વાળામુખી પર્વતો આવેલા છે, એ બે મોટા ટાપુનો બનેલો છે બન્નેની વચ્ચે કુક નામની સામુદ્રધુની આવેલી છે. ત્યાંના મૂળ વતની ' માયોરી " નામથી ઓળખાય છે, ઊન કાપેલું માંસ, સોનું અને સુદર બહાર દેશ જાય છે અને કાપડ ખાંડ અને સાંચાકામ બહાર દેશથી આવે છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ વેલીંગટન—રાજધાનીનું શહેર ટાપુને મધ્ય ભાગે આવેલું છે. આકલાંડ-મોટામા મોટું શહેર છે.

(૩) મેલેનેશિઆ

પ્ર૦ મેલેશિઆમાં આવેલા ટાપુની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ મેલેશિઆનો અર્થ "કાળા લોકોનો ટાપુ" થાય છે તેમાં

(૧) ન્યુગીનિનો મોટો ટાપુ છે તેનો પશ્ચિમનો ભાગ વલંદા ને ઉત્તરનો જર્મનિને અને દક્ષિણનો ભાગ ઇગ્લાંડને તાબે છે. ઇઢીઆ રબર અને સેગોના ઝાડ પુષ્કળ થાય છે. સોનું મોતી, કોપરાં પુષ્કળ બહાર દેશ જાય છે.

(૨)ફીએ અંગ્રેજોનું સંસ્થાન છે ત્યાંથી ખાંડ અને કોપરાં બહાર દેશ જાય છે.

(૩)બીસ્માર્ક આર્કી પેલેગોમાં શોલોમન ટાપુ અને સાટાકુઝ અંગ્રેજોને તાબે છે, ન્યુકેલીડોનિઆ ફ્રાન્સને તાબે છે.

૪ માઇક્રોનિશિઆ

પ્ર૦ આ સમુહની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ નાના નાના ઘણા ટાપુઓનો બનેલો સમૂહ છે. બાલાદ્રોન, કેરોલૈન શિવાય બીજા ટાપુઓ પળવાળાંના બનેલા છે. ગિલ્બર્ટ ઇંગ્લાંડને અને ગ્વામ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તાબે છે, બાકીના બધા જર્મનીને તાબે છે.

૫ પોલીનેશિઆ.

પ્ર૦ આ સમૂહની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઓસ્ટ્રેલિઆ અને અમેરિકા વચ્ચે આવેલા પુષ્કળ ટાપુઓનો આ સમુદ્ર થયો છે અહીંની ઋતુ સુંદર અને હવા ખુશનીમાં છે લોકો મલાય જાતના કદાવર અને જબરા છે. નાળીએર આદુ, કંદ ફળો વગેરે બહાર જાય છે.

પ્ર૦ તેમાં આવેલા ટાપુની હકીકત કહો.

(૧) સાન્ડવિચ ટાપુઓમાં હવાઇ ટાપુ મોટો છે, મુખ્ય શહેર હોનોલુલુ છે.

(૨) ટાગા(ફ્રાન્ડલી) ટાપુ ઇંગ્લાંડને તાબે છે, આ શિવાય કુક, (હર્વેટાપુ) એલીસ, ફિનિક્સ, ટોકેલો, અને મેનીહીકી અંગ્રેજોને તાબે છે.

(૩) સામો (વહાણવટીના ટાપુ) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મનીને તાબે છે.

(૪) અસલ સોસાયટી, લોઆર્કિપેલેગો અને માર્કવીસાસ ફ્રાન્સને તાબે છે.

(૬) એન્ટાર્કીટીકા (દક્ષિણ ધ્રુવનો પ્રદેશ.

પ્ર૦ આ સમુદ્રની જાણવા લાયક હકીકત કહો !

ઉ૦ દક્ષિણ ધ્રુવ તરફ કેટલોક નવો પ્રદેશ શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે તે " એન્ટાર્કટીકા "નામથી ઓળખાય છે તેમાં એરીબુસ નામનો મોટો જ્વાળામુખી પર્વત આવેલો છે. એના ભડકા ૨૦૦૦ ફુટ ઉચા જાય છે શિયાળામાં જ્યારે ઘણા દિવસ સુધી સૂર્ય ઉગતો નથી, ત્યારે તેનો પ્રકાશ અજવાળું આપે છે. ગ્રેહામલેંડ દક્ષિણ શેટલાંડ, દક્ષિણ જ્યોર્જીઆ વગેરે બેટ આવેલા છે, ત્યાંની જમીન

પર સદાકાળ બરફ રહે છે. અને ઠંડી હવાને લીધે જમીન ઉજ્જડ હોઇ મનુષ્યની બીલકુલ વસ્તી નથી

જાણવા લાયક પરચુરણ બાબતો.

ખંડો—સઉથી મોટો ખંડ એશિઆ અને નાનામાં નાનો યુરોપ અને વસ્તીમાં મોટામાં મોટો એશિઆ અને ઓછી વસ્તીવાળો દક્ષિણ અમેરિકા છે. સઉજડ વસ્તીવાળો અને સુધારામાં શ્રેષ્ઠ યુરોપ અને

રાજ્ય—વિસ્તારમાં અનુક્રમ અંગ્રેજ, રૂશિઆ અને ચીનનું છે, વસ્તીમાં અનુક્રમે ચીન, અંગ્રેજ અને રુશિઆ છે.

રાજ્યપદ્ધતિ—ઘણે ભાગે એશિઆમાં રાજાસતાક, યુરોપમાં રાજા પ્રજાસત્તાક અને અમેરિકામાં પ્રજાસત્તાક છે. આફ્રિકામાં પરદેશી તાબાના ખંડ છે.

શહેરો—સૌથી મોટું લંડન સૌમાં વધારે શોખીન પારિસ ઉંચા મકાનવાળું ન્યુયોર્ક છે.

દ્વીપો—સૌથી ઉંચો મોટો હાલમાં અનુક્રમે આફ્રિકા, આસ્ટ્રેલીઆને ગ્રેનલાંડ છે.

પર્વતો—સૌથી ઉંચો હિમાલય અને લાંબો આંડિઝ છે.

નદીઓ—લાંબામાં લાંબી મિસિસીપી મિસુરી અને પહોળામાં પહોળી આમાઝોન છે.

સરોવરો—મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સુપીરીઅર અને ખારા પાણીનું મોટું કાસ્પિઅન છે. ખારામાં ખારૂં મૃત (ડેડ સી) સરોવર છે.

દુનીઆમાં મનુષ્ય કૃત અજાયબીઓ ચીનાઓનો કોટ ટેમ્સટનલ મોરકોનો ઘંટ આગ્રાનો તાજમહાલ, બ્રુકલીનનો ઝુલતોપુલ.

મોટાં રાજ્યના મુલકો.

૧ ઇંગ્લાંડના મુલકો.

૧ યુરોપમાં-ગ્રેટબ્રિટન આયર્લાંડ, જીબ્રાલ્ટર, માલ્ટા, ગોઝો, કોમિના
૨ એશિઆમાં-હિંદનું સામ્રાજ્ય, સીલોન, એડન, પેરીમ, સાઇપ્રસ, સ્ટેટસેલમેંટ, મલાયાસંસ્થાન, બહેરેન, લાબુઅન હોંગકોંગ, બોર્નિઓનો વેહાઇવે.
૩ આફ્રિકામાં-સીએરાલીઓન, નાઇજીરીઆ, ઇગીનીના અખાતને કિનારે, આસેન્સ, સેંટહેલિના, દક્ષિણ આફ્રિકાનો ઘણો ભાગ, બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રીકા, યુગાન્ડા મેરીશિએસ સોકોટ્રા, સૈચલ્સ.
૪ અમેરિકામાં બ્રિટિશ ઉત્તર અમેરિકા હોન્ડુરા, બ્રિટિશ ગિયાના, વેસ્ટઇંન્ડિઝ ટાપુ ફાકલાંડ વગેરે.
૫ ઓશિઆનિઆમાં-આસ્ટ્રેલિઆ; તાસ્માનિઆ ન્યુઝીલાંડ ફીજી અને ન્યુગીનીનો કેટલાક ભાગ.

૨ રૂશિઆના મુલકો

યુરોપ અને એશીઆનો ઉત્તર તરફનો એક જથ્થે લગભગ એશિઆના ત્રીજો અને યુરોપનો અડધો ભાગ રોકેલો છે.

૩ જર્મનીના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—જર્મની.
૨ એશિઆમાં—ચીનમાં કાઓચાઉ.
૩ આફ્રિકામાં—ટોગલાંડ, કામેરૂન, ડમેરાલાંડ, નેમેક્વાલાંડ જર્મન પુર્વ આફ્રિકા.
૪ ઓશિઆનીઆમાં—ન્યુગીનો થોડો ભાગ બિસ્માર્ક આર્કિપેલાગો, કેરોલાઇન, માર્શલ, સેલોમન વગેરે કેટલાક નાના ટાપુઓ છે.

૪ ફ્રાન્સના તાબાના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—ફ્રાન્સ આજુબાજુનાં દ્વીપો સહિત.

૨ એશિઆમાં— હિંદમાં-(પેંડીચેરી, યુનાન, કારીકલ, માહી, ચંદ્ર-નગર), હિંદીચીનમાં (ટાંકીન, ફ્રેંચ કોચીન, ચીન).

૩ આફ્રિકામાં-—સેનિગાલ, નાઇજર, કોંગો, માડાગાસ્કાર, સુબો.

૪ અમેરિકામાં—ગિયાનોનો કેટલોક ભાગ વેસ્ટ ઇંડિઝના કેટલાક ટાપુ.

૫ ઓશિઆનિઆમાં—ન્યુ કાલેડોનિઆ.

દુનીયાની પેદાશ.

ચોખા—બર્મા. હિંદુસ્તાન, કોચીનચીન, સિઆમ, ચીના જાપાન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.

કુંફ—બ્રાઝીલ, જાવા, હિંદ, વેસ્ટ ઇંડિઝદ્વીપો અરબસ્તાન, મધ્ય અમેરીકા.

ચા—ચીન, હિંદુસ્તાન, સીલોન, જાપાન.

ખાંડ— (શેરડીની) વેસ્ટઇંડિઝ ટાપુ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જાવા, મોરેશીઅસ માડાગાસ્કાર (બીટરૂટની) ફ્રાન્સ ઓસ્ટ્રિઆ, જર્મની.

કોકો—ઇક્વેડોર, ટ્રીનીડાડ, વેનેઝુએલા. બ્રાઝીલ અને આફ્રીકામાં કેટલેક ઠેકાણે થાય છે.

શણ—બંગાળા. ફીલીપાઇન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, રૂશિઆ. પોલાંડ.

રૂ—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, મિસર, હિંદુસ્તાન, દક્ષિણ અમેરિકાના ઘણા ખરા દેશો, મેકિસકો, તુર્કસ્તાન.

રેશમ—ચીન, ઇરાન, જાપાન, સ્પેન, ગ્રીસ, હિંદુસ્તાન.

તમાકુ—યુનાઇટેડસ્ટેટસ, હિંદુસ્તાન, ફીલીપાઇનદ્વીપો, વેસ્ટ ઇંડિઝ, ટાપુ, જાપાન, તુર્કસ્તાન, જર્મની, કોરીઆ.

અફીણ—હિંદુસ્તાન, ઇરાન, તુર્કસ્તાન, ચીન.

દ્રાક્ષ—આસ્ટ્રેલિઆ, ફ્રાન્સ, ઇટાલી, સ્પેન, જર્મની પોર્તુગલ.

ઘઉં—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, કેનેડા, રૂશિઆ, હિંદુસ્તાન, હંગરી, ઇરાન, ઓસ્ટ્રેલીઆ, બ્રાઝીલ, ચીન, ચીલી.

ઉન—આસ્ટ્રેલીઆ, ન્યુઝીલાંડ, આરજેન્ટીના, દક્ષિણ આફ્રિકા, જર્મની, ઈંગ્લાંડ.

દુનીયાના ખનીજ પદાર્થ.

કોયલા—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જર્મની, ફ્રાન્સ, બેલ્જીઅમ, ચીલી આસ્ટ્રેલીઆ, હિંદુસ્તાન.

લોઢું—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, બેલ્જીઅમ.

કલાઇ—મલાયા દ્વીપકલ્પ, ઇંગ્લાંડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલીઆ.

સીસુ—સ્પેન, સ્કોટલાંડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલીઆ.

જસત—જર્મની, બેલ્જીઅમ, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, ચીન, ગ્રેટબ્રિટન.

તાંબુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ. સ્પેન, ચીલી, જર્મની, રૂશિઆ, આસ્ટ્રેલીઆ, કોરિઆ, ચીન, જાપાન.

સોનું—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, ઓસ્ટ્રેલીઆ, રૂશિઆ, દ૦ આફ્રિકા, દ૦ અમેરિકા, કાનડા, મેસુર.

રૂપુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, મેક્સિકો, બોલીવીઆ, ચીલી, પેરૂ, ઓસ્ટ્રેલીઆ, જર્મની.

હીરા—કેપકોલોની, ટ્રાન્સવાલ, બ્રાઝીલ, ગોવલકોંડા.

મીઠું—ઈંગ્લાંડ, આસ્ટ્રિઆ, જર્મની, હંગરી, હિંદુસ્તાન.

કેરોસીન—બર્મા, કાનડા, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, બાકુ, રૂશિઆ.

દુનિઆની મુખ્ય બનાવટ.

રૂ—ગ્રેટ બ્રિટન; હિંદુસ્તાન, જાપાન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.

ઉન—આયર્લાંડ; સ્કોટલાંડ, ફ્રાન્સ જર્મન, કાશ્મીર.

શણ—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, ફ્રાન્સ, બેલ્જીઅમ, જર્મની.

રેશમ—ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટઝરલાંડ, જાપાન, હિંદ.

જુટ—સ્કોટલાંડ, હિંદુસ્તાન.

લોખંડ—ગ્રેટબ્રિટન, બેલ્જીઅમ, જર્મન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.

ચામડાં—મોરોક્કો, ઇંગ્લાંડ, રૂશિઆ, જર્મની, જાપાન.

પ્રાકૃતિક ભૂગોળ ને ભુતળ.

પ્ર૦ રાજકીય ભુગોળ પ્રાકૃતિક ભુગોળ, અને વ્યવહારિક ભુગોળ એ શબ્દો સમજાવો.

ઉ૦ ૧ જન સમાજના સુખ, સુધારા અને રાજ્ય પ્રકરણને અનુસરીને દેશનું વર્ણન કરેલું હોય તે ભાગને રાજકીય ભુગોળ કહે છે.

૨ જમીન પાણી હવા, વનસ્પતિ, પ્રાણી વગેરેની સ્થિતિ અને તેમાં થતા ફેરફારનું વર્ણન કર્યું હોય તે પ્રાકૃતિક કે કુદરતી રચના સંબંધી ભુગોળ કહેવાય.

૩ ભુગોળમાં પ્રાકૃતિક ભાગમાં પૃથ્વીના ગોળાનો આકાર તેનું માપ ગતિઓ; અક્ષાંસ; રેખાંશ કટિબંધો, ઋતુ; આકાશી પદાર્થો સાથેનો સંબંધ અંતર વગેરે બાબતોનો અર્થાત્ ભુગોળના ગણિત ભાગોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૪ એક દેશમાં પાકતી વસ્તુઓ સંબંધી તથા એક બીજા દેશ સાથે આયાત નિકાશ થતી ચીજો સંબંધી વર્ણનને વ્યાવહારિક ભુગોળ કહે છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીનો સુર્ય સાથે શો સબંધ છે.

ઉ૦ પૃથ્વી સુર્યથી ૯ કરોડ ૫૦ લાખ મૈલ દુર રહી તેની આસપાસ એક વર્ષમાં ફરી રહે છે. પૃથ્વી જેવા અનેક ગોળાઓને (બુધ શુક્ર મંગળ બ્રહસ્પતિ શનિ યુરેનસ નેપચ્યુન વગેરે) ગુરૂ વાકર્ષણ બળ વડે પોતાની તરફ આકર્ષી નિયમિત રીતે ભ્રમણ કરાવે છે ?

પ્ર૦ પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ વિષે વિદ્વાનો શો મત ધરાવે છે ?

ઉ૦ એમ મનાય છે કે બ્રહ્માંડમાં પ્રથમ એક વાયુ હતો તેની રજકણો અતીશય ગતિમાન હતી તેમાં ઘનીકરણ થતાં તેના સમુહો (નેબ્યુલા) બંધાય એ નેબ્યુલામાંથી સુર્ય ઉત્પન્ન થયો ઘનીકરણ થવાથી તેની રજકણોમાં ગરમીનો સંચય વધતો જઇ સુર્ય એ ધગધગતા વાયુનો સમુહ થયો, અને તેમાં મૂળનું ભ્રમણ કાયમ રહ્યું પછી જેમ ઝડપથી દોડતી ગાડીના પૈડાંને ચોટેલો કાદવ દુર ફેંકાઇ જાય છે તેમ ઝડપથી ગતી કરતાં સુર્યમાંની મધ્યેત્યારી (મધ્યમાંથી દુર ફેંકવાનું બળ) બળને લીધે તેમાંનું કેટલું દ્રવ્ય છુટું પડતું ગયું અને તે દ્રવ્યના પૃથ્વી વગેરે ગ્રહોનું સુર્યની આસપાસ અને વળી પોતાની ધરી ઉપર ભ્રમણ ચાલુ રહ્યું એ ગ્રહોમાં પણ નાના પાયા ઉપર મૂળની ક્રિયા ચાલુ રહેવાથી તેમાંથી ઉપગ્રહો—ચંદ્રો બન્યા, ગ્રહો જેમ જેમ ઠંડા પડતા ગયા તેમ તેમ પોપડો બંધાઇ વનસ્પતી પ્રાણી વગેરેની શાન્તિ થઇ આ પ્રમાણે આપણી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઇ છે.

પ્ર૦ પૃથ્વી ગોળ છે તેની સાબીતી આપો.

ઉ૦ (૧) જો પૃથ્વી સપાટ હોત તો ઘણે દૂર સુધી નજર પહોંચી શક્ત પણ પૃથ્વી ઉપર ઘણી ઉંચામાં ઉંચી જગાઓ પણ દુરથી નજરે પડતી નથી, પૃથ્વીની સપાટીનો વાંક નડવાથીજ હીમાલયનું ઉચામાં ઉંચુ શીખર પણ અ પણે જોઇ શકતા નથી.

(૨) આપણે સીધા ઉત્તર તરફ ચાલીએ તો ધ્રુવનો તારો ઉંચે આવતો જાય છે, અને દક્ષિણ તરફ મોં રાખી ચાલ્યા જઇએ છીએ ત્યારે તેજ તારો પાછળ નીચે નીચે જતો જાય છે, તેથી જણાય છે કે પૃથ્વી ઉત્તર દક્ષિણ ગોળ છે.

(૩) પૃથ્વી સપાટ હોય તો સુર્ય બધા લોકોને સાથે ઉગતો, માથે આવતો અને આથમતો દેખાત; પણ તેમ ન થતાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રહેતા લોકોને તે વખતમાં ફેર પડે છે, તે ઉપર પૃથ્વી પુર્વ પશ્ચિમ ગોળ હોવાનું સાબીત થાય છે.

(૪) મેગેલન, ડેક કુક, વગેરે વહાણવટીઓ દિશા બદલ્યા વિના પુર્વ પશ્ચિમે મુસાફરી કરતાં પોતે જે સ્થળેથી નીકળ્યા હતા ત્યાંજ પાછા આવી શક્યા છે, તે ઉપરથી પણ પૃથ્વી પુર્વ પશ્ચિમ ગોળ સાબીત થાય છે.

(૫) આપણે દરિયા કિનારે ઉભા હોઇએ અને એક વહાણ દુરથી આવતુ હોય તો પ્રથમ તેનો ટોચનો ભાગ સઢ વગેરે દેખાય છે, પછી જેમ જેમ પાસે આવતું જાય છે તેમ તેમ મધ્યનો ભાગ અને છેલ્લો તેનો નીચેનો ભાગ દેખાય છે; તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

(૬) એથી ઉલટું કોઇ પર્વત પાસે આપણે જતા હોઇએ ત્યારે પ્રથમ તેની ટોચ દેખાવી શરૂ થાય છે, પછી તેના મધ્યનો ભાગ દેખાય છે, અને છેલ્લે તેનો નીચલો ભાગ પણ જોઇ શકાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

(૭) ચંદ્રગ્રહણ વખતે પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર ગોળ અથવા ગોળાનો અમુક ભાગ પડે છે તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

(૮) ત્રણ સરખી ઉંચાઇના થાંભલા લઇ તેને સમુદ્રની સપાટી ઉપર એક સીધી લીટીમાં થોડે થોડે અંતરે રાખવામાં આવે અને પછી તે થાંભલામાંના એકની ટોંચ આગળ આંખ રાખી છેલ્લાની તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ તો વચલો થાંભલો સહેજ ઉંચો જણાશે, તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીની સપાટી ગોળ છે.

(૯) બધા ગ્રહોનું દુરબીન વડે અવલોકન કરતાં ગોળ હોવાનું સાબીત થયું છે તો પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ હોવાથી ગોળ હોવી જોઇએ, એમ સાબીત થાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીનું માપ કાઢવાની રીત સમજાવો.

ઉ૦ કોઇ પણ નાના કે મોટા વર્તુલના પરિઘના સરખા ૩૬૦ ભાગ પાડવામાં આવે છે તે દરેકને અંશ કહે છે. જેમ વર્તુળ મોટું તેમ તેના એક અંશનું અંતર મોટું હોય એ સ્પષ્ટ છે, પૃથ્વીનો ગોળો ઘણો મોટો હોવાથી તેના એક અંશનું માપ ઘણું મોટું થાય છે. હવે જો આપણે પૃથ્વીના એક અંશનું માપ જાણીએ તો તેને ૩૬૦ વડે ગુણવાથી સામા પરિઘનું માપ નીકળે.

ધારો કે અમદાવાદમાં દુરબીનથી જોઇ નકી કર્યું કે ધ્રુવનો તારો ક્ષિતિજથી ૨૨॥ અંશ ઉંચે છે. પછી સીધી ઉત્તરમાં ૭૦ માઇલ જઇને વળી તેજ તારાની ક્ષિતિજથી ઉંચાઇ માપી તો ૨૩॥ અંશ થઇ આ ઉપરથી સમજાય છે કે પૃથ્વી ઉપર આપણે ૭૦ માઇલ જઇએ તો એક માઇલ થાય આ પ્રમાણે વિદ્વાનોએ પૃથ્વીના એક અંશનું માપ ૬૯-૮ માઇલ નકી કર્યુ છે.

પૃથ્વીના વ્યાસની લંબાઇ ૭૯૨૬-૬ માઇલ છે.

પ્ર૦ પૃથ્વી સર્વત્ર સમાન ગોળ છે કે કંઇ ભિન્નતા છે ?

ઉ૦ સામાન્ય રીતે પૃથ્વી ગોળ છે એમ કહેવાય છે. પણ સંપૂર્ણ ગોળ નથી ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવની તરફ તે સહેજ ચપટી છે. તેથી બંને ધ્રુવની વચ્ચનો, તેનો વ્યાસ વિષુવવૃત્ત આગળના વ્યાસ કરતા ૨૭ માઇલ ઓછો છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની ગતિની સમજુતી આપો.

ઉ૦ પૃથ્વીનો આવડો મોટો ગોળો આકાશમાં અધ્ધર રહી ભમરડાની માફક પોતાની ધરી ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પુર્વ તરફ ફરે છે. આ ભ્રમણને લીધે આકાશી પદાર્થો (સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે) એક બીજા સાથે સરખું અંતર રાખી ૨૪ કલાકમાં પુર્વથી પશ્ચિમ ભણી ફરતા દેખાય છે. આ દેખાવ માત્ર પૃથ્વીની અવળી તરફના ભ્રમણથીજ થાય છે. આગગાડીમાં મુસાફરી કરતા એ અવળી ગતિનો આપણને ખ્યાલ આવે છે.

પ્ર૦ રાત્રિ દિવસ થવાનું કારણ સમજાવો.

ઉ૦ પૃથ્વી પોતાની ધરી ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પુર્વમાં એક ભ્રમણ પુરૂ કરે છે તેથી રાત્રિ દિવસ થાય છે પૃથ્વીના એ દૈનિક ભ્રમણને લીધે સૂર્ય ઉગતો માથે આવતો અને આથમતો જણાય

છે પૃથ્વીનો જે ભાગ સૂર્ય તરફ હોય તે તરફ દિવસ અને જે ભાગ એથી વિરૂદ્ધ તરફ હોય તે તરફ રાત્રિ હોય છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અને દક્ષિણધ્રુવ એટલે શું?

ઉ૦ જે કલ્પિત રેખા ઉપર પૃથ્વી ફરે છે તેને પૃથ્વીનો અક્ષાંશ, કે ધરી કહે છે. ધરીના ઉત્તર તરફના છેડાની સીધા લીટીમાં આકાશમાં એક સ્થિર તારા છે એ તારાને ઉત્તરધ્રુવ કહે છે અને તેજ કારણથી પૃથ્વીનાએ છેડાને પણ ઉત્તરધ્રુવ કહે છે, તેજ પ્રમાણે પૃથ્વીના દક્ષિણ છેડાને દક્ષિણધ્રુવ કહે છે, પરંતુ એણી તરફ આકાશમાં કોઇ તારો નથી. આ ધ્રુવોથી થોડે કે ઘણે અંતરે બીજા તારાઓ છે, તે નાના કે મોટા કુંડાળામાં રોજ પુર્વથી પશ્ચિમ તરફ ફરતા જણાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની સપાટી ઉપર કોઇપણ જગાનું સ્થાન નકકી કરવું હોય તો કઇ કઇ વસ્તુઓ જાણવી જોઇએ.

ઉ૦ તે જગાના અક્ષાંશ અને રેખાંશ એ બે બાબતો જાણવી જોઇએ

પ્ર૦ વિષુવવૃત્ત એટલે શું ?

ઉ૦ બંને ધ્રુવથી સરખે અંતરે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર પૂર્વ પશ્ચિમ જે કલ્પિત મહદ્‌વર્તુળ દોરવામાં આવ્યું છે તેને વિષુવવૃત્ત કહે છે.

પ્ર૦ અક્ષાંશવૃતો કોને કહે છે ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્તને સમાંતર પુર્વ પશ્ચિમ જે વર્તુળો દોરવામાં આવ્યા છે તેને અક્ષાંતવૃત્તો કહેવામાં આવે છે. આમાંના વિષુવવૃત્તની ઉત્તર તરફના ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્તો અને દક્ષિણ તરફનાં અક્ષાંશવૃત્તો કહેવાય છે.

પ્ર૦ અક્ષાંશ કોને કહેવાય ?

ઉ૦ વિષુ વૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કોઇપણ જગાનું અંતર તે તે જગાના અંક્ષાશ કહેવાય. વિષુવવૃત્તથી ધ્રુવ સુધીના ૯૦° હોયછે. માટે કોઇ પણ જગાના અક્ષાંશ વધારેમાં વધરે ૯૦ થાય અક્ષાંશ ગણવાની શરૂઆત વિષુવવૃત્તથી ધ્રુવ તરફ થાય છે, વિષુવવૃત્ત ઉપર અને ધ્રુવ ઉપર ૯૦ અક્ષાંશનો આંકડો આવે છે.

પ્ર૦ રેખાંશવૃત્તો કોને કહેવાય?

ઉ૦ વિષુવવૃત્તને કાટખુણે છેદે અને બન્ને ધ્રુવમાં થઇ પાર જાય એવા જે મહદ વર્તુળ દોરવામાં આવે તેને રેખાંશવૃત્ત અથવા યામ્યોત્તરવૃતો કહે છે. (યામ્યોત્તર એટલે ઉત્તર—દક્ષિણ જનારાં.)

પ્ર૦ રેખાંશ કોને કહે છે?

ઉ૦ કોઇ પણ મુકરર કરેલા બિંદુથી પુર્વ કે પશ્ચિમ તરફનું અંતર તે જગાએ રેખાંશ કહેવાય એ નક્કી કરેલા બિંદુથી પુર્વના તે પુર્વ રેખાંશ અને પશ્ચિમનાં તે પશ્ચિમ રેખાંશ કહેવાય છે રેખાંશ વધારેમાં વધારે ૧૦૮ હોય છે,

પ્ર૦ રેખાંશ ગણવાનો આરંભ કયાંથી કરવામાં આવે છે.

ઉ૦ લંડન પાસેના ગ્રિનીચ શહેરમાં આકાશી પદાર્થેનું નિરીક્ષણ કરવાની એક મોટી વેધશાળા છે માટે હાલમાં રેખાંશ ગણવાનો આરંભ ત્યાંથી થાય છે. જુદી જુદી પ્રજાઓ રેખાંશ જુદે જુદે સ્થળે ગણવા શરૂ કરે છે ફ્રેંચ લોકો પારિસ આગળ થઇને જનારા વૃત્તને પહેલું રેખાંશ ગણે છે પહેલાં આપણા દેશમાં ઉજજન આગળ થઇને જનારા વૃત્તને પહેલું રેખાંશ ગણવામાં આવતું.

પ્ર૦ જદા જુદા દેશમાં સુર્યનો અસ્ત વહેલો મોડો થાય છે, તેની સમજુતી આપો.

ઉ૦ પૃથ્વીના ૨૪ કલાકમાં પુર્વ પશ્ચિમના ભ્રમણથી રાત્રિ દિવસ થાય છે, માટે આપણાથી જે સ્થળ ૯૦ રે ાંશ પુર્વમાં હોય ત્યાં સુર્ય માથે હોય ત્યારે આપણને ઉગતા દેખાય છે એજ પ્રમાણે આપણે માથે સુર્ય આવે છે ત્યારે આપણથી ૯૦ પશ્ચિમ રેખાંશ વાળા દેશના લોકોને ઉગતો માલમ પડે છે. આમ ૨૪ કલાકમાં ૩૬૦ રેખાંશ એટલે દર કલાકે ૧૫૦ અંશ સુર્ય આગળ વધતો દેખાય છે.

પ્ર૦ એક સ્થળ આપણાથી ૭૫ રેખાંશ પશ્ચિમ છે ત્યાં સૂર્ય ક્યારે ઉગશે.

ઉ૦ પશ્ચિમમાં આવેલા સ્થળોમાં આપણા પછી સૂર્ય ઉગે અને દર પંદર અંશે એક કલાક મોડો ઉગે, માટે ૭૫÷૧૫=૫ કલાક મોડો ઉગશે.

પ્ર૦ આપણે અહીં સાંજના ચાર વાગ્યા છે ત્યારે એક સ્થળમાં સૂર્યોદય થયો ત્યારે એ સ્થળ ક્યાં હશે?

ઉ૦ આપણા પછી સૂર્યોદય થાય છે, માટે પશ્ચિમમાં હોવાનું વળી આપણાથી દશ કલાક મોડો સૂર્યોદય થાય છે માટે તે સ્થળ આપણાથી ૧૫×૧૦=૧૫૦ પશ્ચિમ રેખાંશ ઉપર હોવાનું.

પ્ર૦ એક વહાણવટીને સુર્ય માથે આવ્યો તે વખતે તેને ગ્રીનીચના ટાઇમ વાળા ઘડીઆળમાં જોયું તો સાંજના ચાર વાગ્યા હતા ત્યારે એ કયે સ્થળે આવેલો હોવો જોઇએ ?

ઉ૦ ૪+૧૫=૬૦ રેખાંશ જેટલો પશ્ચિમમાં.

પ્ર૦ "એક સ્થળેથી ૨૪ મી ઓગષ્ટે તાર મુક્યો તે બીજે સ્થળે ૨૩ મી ઓગષ્ટે પહોંચ્યો, એ કેમ ? તેનો ખુલાસો આપો.

ઉ૦ તારીખ રાતના ૧૨ વાગ્યા પછી બદલ લેવાનો રિવાજ છે જે સ્થળે રાતના બાર વાગે તે સ્થળે બદલાય, પરંતુ રાતના બાર કાંઇ

સર્વત્ર સાથે વાગતા નથી માટે તારીખ પણ સાથે બદલાતી નથી માટે પશ્ચિમ તરફના દેશમાં તારીખ પાછળથી બદલાય છે. એટલે તાર મુકવાનું સ્થળ પૂર્વમાં અને જ્યારે તાર મોકલતા છે તે સ્થળ પશ્ચિમમાં હોય તો પશ્ચિમમાં કહેલી હકીકત બની શકે.

પ્ર० મુંબઈમાં અને પેકીન વચ્ચે ટાઇમમાં ૩½ કલાકનો અંતર પડે છે ત્યારે પેકીન મુંબાઈથી કેટલું પૂર્વમાં ?

ઉ० ૩॥+૧૫ પર½ રેખાંશ જેટલુ પૂર્વમાં.

પ્ર० કટિબંધ એટલે શું ?

ઉ० પૃથ્વીની સપાટી ઉષ્ણતામાનને અનુસરીને જે પાંચ ભાગ પાડેલા તેને કટિબંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર० કટીબંધોની સમજુતી આપો.

ઉ० વિષુવવૃત્ત અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં સૂર્યનાં કીરણો લંબરુપે પડે છે તેથી એ પ્રદેશમાં તાપ સખત પડે છે, અને જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણમા જઈએ તેમ તેમ ગરમી કમી થતી જાય છે અને હવામાન સમધાત હોય છે એટલે બહુ ગરમી નથી પડતી તેમ બહુ ઠંડી પણ નથી પડતી એ પ્રદેશ વટાવને આગળ જઈએ તો ઠેઠ ધ્રુવની આસપાસના પ્રદેશમા ઠંડી પણ પડે છે.

સુર્ય વિષુવવૃત્તથી ઉત્તરમાં કે દક્ષિણમાં ૨૩½ અંશ કરતાં વધારે દૂર જતો નથી અર્થાત વિષુવૃત્તની આસપાસના ૪૭० ના પટામાંજ કિરણે લંબ રુપે પડી શકે છે, એ બહુ ગરમી વાળો પ્રદેશ ઉષ્ણ કટિબંધ કહેવાય છે.

બને ધ્રુવની આસપાસના ૨૩½ના પ્રદેશો અતિશય ઠંડીવાળા હોવાથી તેમને શીત કટીબંધ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રદેશમાં સમુદ્રો સદાકાળ જામી ગએલાંજ રહેછે. પ્રાણી વનસ્પતિ ટકી શકતું નથી.

ઉત્તર ધ્રુવની આસપાસનો ઉત્તર શીતકટીબંધ અને દક્ષિણ ધ્રુવની આસપાસનો દક્ષિણ શીતકટીબંધ કહેવાય છે. ઉષ્ણકટિબંધ અને શીતકટીબંધ વચ્ચેના પટાઓમાં ટાઢ તડકો સમધાત હોય છે. માટે તેમને સમશીતોષ્ણ કટિબંધ કહેવામાં આવે છે. ઉત્તરને ઉતર-સમશીતોષ્ણ કટીબંધ અને દક્ષિણનાને દક્ષિણ સમશીતોષ્ણ કટિબંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ દરેક કટિબંધમા પૃથ્વીનો કેટલોક ભાગ રોકાય છે?

ઉ૦ ઉષ્ણ કટિબંધ ૭૦ દરેક સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં ૪૭૦ અને દરેક શીતકટિબંધમાં ૨૬ પૃથ્વી ઉપર વિષુવવૃત્ત આગળના વર્તુળ મોટા અને ધ્રુવ આગળના સાંકડા હોય છે તેથી ક્ષેત્રફળ અંશના પ્રમાણમાં હોતું નથી.

પ્ર૦ અક્ષાંશવૃતો અને રેખાંશ વૃતોનો ભેદ સમજાવો?

ઉ૦ અંક્ષાશવૃત્તો પુર્વ પશ્ચિમ એક બીજાને સમાંતર હોય છે અને રેખાંશવૃત્તો અને વિષુવવૃતને કાટખૂણે છેદી અને ધ્રુવના થઇને એક બીજાને છેદીને ચાલ્યા જાય છે અર્થાત રેખાંશ વ્રતનો જેમ જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણમાં જાય છે તેમ તેમ તેમની વચ્ચેનું અતર કમી થયા ધ્રુવના અંતર શુન્ય થઇ જાય છે આથી વિષુવવૃત ઉપરના રેખાંશનુ જે માપ હોય તેના કરતાં ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફના રેખાંશનું અંતર કમી થાય છે; પરંતુ અક્ષાંશવૃત્તો સમાંતર હોવાથી તેના અંશનું માપ સર્વત્ર સમાન હોય છે.

પ્ર૦ વિષુવવૃત અને બીજાં અક્ષાંશવૃત્તો વચ્ચે શો ભેદ છે?

ઉ૦ વિષુવવૃત્ત એ મોટામાં મોટું અક્ષાંશવૃત્ત છે. અક્ષાંશવૃત્ત નાના નાના થઇ ધ્રુવ આગળ બિંદુરૂપ બને છે.

પ્ર૦ ક્રાન્તવૃત એટલે શું?

ઉ૦ દેખાઇતા જે માર્ગમાં સૂર્ય ગતિ કરતો માલમ પડે છે તેને ક્રાન્તિવૃત્ત કહે છે. ક્રાન્તિવૃત્ત, અને વિષુવૃત્ત સાથે મળી જતા નથી. પણ પૃથ્વીની ધરી ૨૩½ અંશ નમેલી રહે છે તેથી વિષુવૃત્ત અને ક્રાન્તિવૃત્ત ૨૩½ અંશને ખુણે છેદાય છે.

પ્ર૦ મેષ અને તુલા બુંદુઓ તે કયા?

ઉ૦ ક્રાન્તિવૃત્તના પ્રદેશમાં આકાશમાં તારાના પુષ્કળ ઝુમખાં આવેલાં છે એ પટાને રાશીકરકના પટા કહે છે ક્રાન્તિવૃત્તના ૧૨ ભાગ પડેલા છે તે દરેકને રાશિ કહે છે. ૭ રાશિઓ વિષુવવૃત્તની ઉત્તર અને છ દક્ષિણમાં આવે છે જે બિંદુઓમાં ક્રાન્તિવૃત્ત અને વિષુવવૃત્ત એક બીજાને છેદે છે. તેમને વિષુ બિંદુઓ કે મેષ અને તુલાબુંદુઓ કહે છે,

પ્ર૦ રાશિઓ કઇ કઇ છે.

ઉ૦ મેષ, વૃષભ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર કુંભ અને મીન.

પ્ર૦ ઋતુભેદ થવાનાં કારણો કયા ?

ઉ૦ (૧) પૃથ્વીની વાર્ષિક ગતિ, (૨) પૃથ્વીનો અક્ષ તેની કક્ષા સાથે ૨૩½ અંશનો ખુણો કરે છે અને (૩) પૃથ્વીની ધરી એકજ દિશામાં સમાન્તર રહે છે, એ ત્રણ કારણોથી ઋતુઓમાં ફેર પડેછે

પ્ર૦ એ કારણુથી ઋતુભેદ કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવો.

ઉ૦ વાર્ષિક ગતિને લીધે ૩૬૫¼ દિવસમાં પૃથ્વી સૂર્યના આસપાસ ફરી રહે છે અને એમ ફરતાં પૃથ્વીની ધરી એકજ દિશા તરફ એટલે ધ્રુવ તરફ નમેલી રહે છે, તેથી એવું થાય છે વર્ષના ૭ માસ ઉત્તર ગોળાર્ધવાળા પ્રદેશમાં અને ૭ માસ દક્ષિણ ગોળાર્ધવાળા પ્રદેશમાં સૂર્યના કિરણો વધારે પડે છે.

આ કારણથી પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગો ઉપર ઋતુઓમાં અને દિવસની લંબાઇમાં તફાવત પડે છે.

પ્ર૦ રાત્રિદિવસ સમાન કયે દિવસે હોય છે ?

ઉ૦ મેષ અને તુલા બિંદુઓ આગળ વિષુવવૃત્ત અને ક્રાન્તિવૃત્ત છેદાય છે, એટલે એ બિંદુમાં સુર્ય હોય ત્યારે વિષુવવૃત્ત ઉપર શુદ્ધ પુર્વમાં ઉગી શુદ્ધ પશ્ચિમમાં આથમે છે અને આખી પૃથ્વી ઉપર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે અર્થાત સર્વત્ર રાત્રિ દિવસ સમાન હોય છે.

એવા દિવસો વર્ષોમાં બેવાર આવે છે–૨૧ મી માર્ચ અને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર.

પ્ર૦ સુર્ય વર્ષના કયા ભાગમાં ઉત્તર ગોળાર્દ્ધમાં રહે છે અને કયા ભાગમાં દક્ષિણમાં રહે છે?

ઉ૦ મેષની કન્યા સુધીની રાશિઓ ઉત્તરની છે અને તેમાં સુર્ય જ્યારે એટલે તા. ૨૧ મી માર્ચની તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર સુધી રહે છે તે વખતે ઉત્તરગોળાર્દ્ધમાં સુર્યના કિરણો ઉભાં પડે છે તેથી ત્યાં ઉનાળો રહે છે અને એથી ઉલટું એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્દ્ધમાં કિરણો ત્રાંસા પડે છે, તેથી એ ભાગમાં શિયાળો હોય છે, અને તુલાથી મીન સુધીની રાશિઓ દક્ષિણની છે.અને તેમાં સુર્ય ૨૩મી સપ્ટેમ્બરથી ૨૧ મી માર્ચ સુધી રહે છે, એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્ધમાં ઉનાળો હોય છે.

પ્ર૦ કર્કવૃત એટલે શું ?

ઉ૦ સુર્ય ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં વધારેમાં વધારે ૨૩½ અક્ષાંશ સુધી જાય છે. એ સ્થળ આગળ થઇને જનારા અક્ષાંશવૃત્તોને અનુક્રમે

કર્ક અને મકરવૃત્ત કહેવામાં આવે છે. એ વૃત્તોની ઉત્તર કે દક્ષિણમાં સૂર્યનાં કિરણ કદાપિ લંબરૂપે પડતાંજ નથી.

પ્ર૦ રાત્રિદિવસની લંબાઈની ચોક્કસ તારીખો ગણાવો ?

ઉ૦ (૧) છેક દક્ષિણમાં ગએલા સૂર્યનું ઉત્તર તરફનું અયન (જવું શરૂ થાય છે. તે સમય તે મકરબિંદુમાં હોય છે. માટે તેને મકરના સૂર્ય કહે છે, ૨૨ મી ડીસેમ્બરે સુર્ય વધારેમાં વધારે દક્ષિણ અર્થાત મકરબિંદુમાં હોય છે તેથી તે દિવસે દક્ષિણ ગોળાર્દ્ધમાં મોટામાં મોટો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકી રાત હોય છે, અને એથી ઉલટું ઉત્તર ગોળાર્દ્ધમાં શિયાળો હોઈ લાંબામાં લાંબી રાત અને ટુંકામાં ટુંકો દિવસ હોય છે (૨) પછી ત્રણ માસે સુર્ય મેષ રાશિમાં (વિષુવબિંદુમાં) આવે છે એટલે તા. ૨૧ મી માર્ચે પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે. (૩) વિષુવબિંદુમાંથી ઉત્તર ગોળાર્દ્ધમાં સુર્યનો પ્રવેશ થઈ ત્રણ માસે કર્કબિંદુમાં આવે છે તેથી તા. ૨૨ મી જુને સુર્ય વધરામાં વધારે ઉત્તરમાં આવેલો હોઈ ઉત્તર ગોળાર્દ્ધમાં લાંબામાં લાંબો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકી રાત હોય છે. દક્ષિણ ગોળાર્દ્ધમાં સખત શિયાળો હોય ઉપરનાથી તદ્દન ઉલટું હોય છે. (૪) ત્યારપછી સુર્યનું દક્ષિણાયન શરૂ થાય છે, અને ત્રણ માસે પાછો મીનરાશિમાં (વિષુવબિંદુએ) આવે છે એટલે વળી આખી પૃથ્વી ઉપર રાત્રે દીવસ સમાન થાય છે, તે દીવસ તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બરનો હોય છે.

પ્ર૦ સુર્યગ્રહણની માહીતી આપો ?

ઉ૦ સુર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચંદ્રનો અપારદર્શક ગોળો આવવાથી પૃથ્વી ઉપરનો સુર્યનો પ્રકાશ આવતો અટકે છે, તેથી સુર્ય ગ્રહણ થાય છે. સુર્યની આસપાસ પૃથ્વી અને પૃથ્વીની આસપાસ ચંદ્ર ફરે છે.

ચંદ્ર ઘણો પામે છે. અને સુર્ય દુર છે તેથી ભ્રમણ માર્ગમાં સુર્ય અને પૃથ્વી વચ્ચે આવે અથવા ચંદ્ર એક પાસે રહી જઇ વચ્ચે પૃથ્વી આવે પરંતુ સુર્ય તો વચ્ચે આવી શકેજ નહીં એ સ્પષ્ટ છે. સુર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વીના એક લીટીમાં આવવાથી ગ્રહણ થાય છે, કહ્યા પ્રમાણે વચમાં ચંદ્ર આવવાથી સુર્ય પ્રકાશ રોકાય અથવા બીજી રીતે કહીએ તો ચંદ્રના અપાર દર્શક ગોળાનો પડછાયો પૃથ્વી ઉપર ફરે છે. તેથી સુર્ય ગ્રહણ થાય એટલે એની વચમાં પૃથ્વી આવવાથી પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર પડવાથી ચંદ્ર ઘેરાયછે. તેથી દેખાતો નથી એથી ચંદ્ર ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ સુર્ય અને ચંદ્ર ગ્રહણ કયે દીવસે થાય છે.

ઉ૦ સુર્ય ગ્રહણ અમાસે અને ચંદ્રગ્રહણ પુનમને દીવસે થાય છે. કારણ કે એ દીવસોએજ ત્રણે એક સીધી લીટીમાં આવી શકે છે.

પ્ર૦ દરેક પુર્ણિમાએ ચંદ્રગ્રહણ અને દરેક અમાસે સુર્ય ગ્રહણ કેમ થતાં નથી ?

ઉ૦ ચંદ્ર પૃથ્વી કક્ષા, (ફરવાના માર્ગ) સાથે પાંચ અંશનો ખુણો કરી પોતાના ભ્રમણમાર્ગમાં ફરે છે તેથી દરેક અમાસે અથવા દરેક પુનમે ત્રણ એક સીધી લીટીમાં ન આવતા ચંદ્ર લગાર ઉંચે નીચો રહી જાય તેથી ગ્રહણ થતાં નથી.

પ્ર૦ ખગ્રાસ અને ખંડીત ગ્રહણ એટલે શું ?

ઉ૦ ત્રણે બરાબર સીધી લીટીમાં આવે ત્યારે ચંદ્રાડે આખો સુર્ય ઘેરાય અથવા પૃથ્વીની છાયામાં આખો ચંદ્ર ઘેરાઇ જાય ત્યારે ખગ્રાસ-ગ્રહ થાય છે. અને એમ ન થતાં અમુક ભાગ જ ઘેરાઇ જાય ત્યારે ખંડિત ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ અગ્રાસ અને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ વિષે સમજુતી આપો ?

ઉ૦ ચંદ્ર નાનો અને પૃથ્વી પાસે છે, તેથી પૃથ્વીની છાયામાં સંપૂર્ણ ઘેરાય છે તેથી તેનું ખગ્રાસ ગ્રહણ થાય છે, અને સુર્ય દુર હોવાથી નાના ચંદ્રવડે બધો સુર્ય ન ઘેરાતાં વચલો ભાગ ઘેરાઇ સુર્યનો આજુબાજુનો ભાગ પ્રકાશિત રહે છે, આને સુર્યને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ કહે છે. ચંદ્રનું કંકણા ગ્રહણ થઇ શકેજ નહિ સીધી લીટીમાં બરાબર ન આવવાથી કદાચ ખંડિત બને ખરૂં પણ ખગ્રાસ તો નહિજ.

પ્ર૦ સુર્યનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય ખરૂં ?

ઉ૦ સુર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો ફરવાનો માર્ગ સંપુર્ણ ગોળ નથી પણ લંબગોળ છે આથી કોઇ વખત સુર્ય પૃથ્વીની નજીક આવી જાય છે અને એજ પ્રમાણે લંબગોળ ગતિ માર્ગના ચંદ્ર દુર દુર જાય છે. એવા સંજોગમાંથી ગ્રહણ થાય છે. ત્યારે તપર્ણ ઘેરાય છે અને તેનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ ક્રાન્તિ અને ચંદ્રના કક્ષાની સપાટી એકજ હોય તો શું પરિણામ આવત ?

ઉ૦ દર પુનમે ચંદ્રગ્રહણ અને દર અમાસે સુર્યગ્રહણ ખગ્રાસ થાત.

પ્ર૦ રાહુ અને કેતુ એ શું ?

ઉ૦ ક્રાન્તિવૃત્ત અને ચંદ્રની કક્ષા બે બિંદુઓમાં છેદાય છે તેમના એકને રાહુ અને બીજાને કેતુબિંદુ કહે છે આ બિંદુમાં અથવા બિંદુ પાસે જ્યારે ચંદ્ર હોય છે ત્યારેજ ગ્રહણ થાય છે તેવુ કંઇ દર પુનમે કે દર અમાસે થતું નથી.

પ્ર૦ જવાળામુખી એટલે શું ? અને તેનાં કારણો સમજાવો.

ઉ૦ પૃથ્વીના પેટામાં પુષ્કળ ગરમી સમાયલી છે ખાણો અથવા કુવા ખોદતાં એમ અનુભવ થયો છે કે દર પચાસ ફુટે એક અંશ ગરમી વધે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ કે ચાર માઇલ ઉંડાણમાં એટલી બધી ગરમી રહેલી છે કે ત્યાં દબાણ ઉપરનું દબાણ ઓછું થઇ જતાં સર્વ પ્રવાહી રૂપમાં આવી જાય છે. આ કારણથી પૃથ્વીના પેટામાંથી ખડકનો ઓગળેલા રસ, પથર, રાખોડી વગેરે કોઇ પર્વતના મુખમાંથી બહાર ફેંકાય છે, એવા પર્વતને જ્વાળામુખી પર્વત કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ એવા પહાડો દરીઆની પાસે ઘણું કરીને વધારે જોવામાં આવે છે તેનું કારણ શું?

ઉ૦ દરીઆનું પાણી અંદર ઉતરી ગરમ ખડકમાં જઇ વરાળરૂપ ધારણ કરે છે, અને વરાળને રહેવા માટે ઘણીજ જગા (પાણી કરતાં ૧૭૯૬ ગણી) જોઇએ છીએ તેથી એકદમ પર્વતના શિખરને ફેંકી નાંખે છે. ઉંચે ચઢી જાય છે. આ પ્રમાણે દરીઆનું પાણી પેલા ધગધગતા રસને વહેવા માર્ગ આપે છે. એ માર્ગે રસ નીકળે છે અને વરાળ ઉંચે ચઢી જઇ વાદળાં બંધાઇ થોડાજ વખતમાં વરસાદ વરસે છે.

પ્ર૦ એ રસ માત્ર પર્વતના મુખમાંથીજ નીકળે છે અને બીજે નથી નીકળતા તેનું કારણ શું?

ઉ૦ પર્વતના અંદરના ભાગમાં ઘણે ઉંડે પોલાણ હોય છે અથવા તેનું દ્રવ્ય હલકું થઇ ગએલું હોય છે તથા નીચેના ભાગમાં રહેલું દ્રવ્ય દબાણ કમી થવાથી એકદમ પ્રવાહરૂપમાં આવી જઇ બહાર આવે છે. પર્વત સિવાયની જમીનમાં પણ એવીજ ગરમી હોય છે પણ તેના ઉપરના સખત દબાણને લીધે અંદરનું દ્રવ્ય પ્રવાહી રૂપમાં

આવતું નથી; અને જ્યાં અવકાશ મળે છે ત્યાં જમીનને ઉંચી નીચી કરી નખે છે. આથી જમીનનો અમુક ભાગ ઉંચો આવી જઇ રણ બની જાય છે.

પ્ર૦ ધરતીકંપ એટલે શું?

ઉ૦ જમીનના પેટામાં રહેલી ગરમીથી અંદરના ખડકો અતિશય તપી જાય અને તે બહાર નીકળવા પામે નહિ ત્યારે પૃથ્વીના પડને ધ્રુજવી નાંખે છે તેને ધરતીકંપ કહે છે.

પ્ર૦ જ્વાળામુખીથી થતા લાભાલાભ સમજાવો.

ઉ૦ જ્વાળામુખીથી ગામનાં ગામો નાશ પામે છે. તેના ધગધગતા રસમાં પ્રાણી, વનસ્પતિ જે કંઇ આવે છે તેનો સમુળગો નાશ થઇ જાય છે તો પણ એ મનુષ્ય જાતને અનેક રીતે લાભકારી છે. પેટાની ગરમીને બહાર નીકળી જવાનો અવકાશ મળવાથી નાશકારક ધરતીકંપ થતા અટકે છે. જમીનના પેટમાં રહેલી અનેક વસ્તુ માણસના જાણવામાં આવે છે.

પ્ર૦ જ્વાળામુખી પર્વતોની લીટીઓ કહો; અને મુખ્ય મુખ્ય જ્વાળામુખી પર્વતો ગણાવો.

ઉ૦ ભૂ ભા૦ ૨ જો પૃ૦ ૨૧૦ માં નોટ જુઓ ?

પ્ર૦ પૃથ્વીની સપાટીનો ફેરફાર કરનારાં કારણો કયાં છે?

ઉ૦ જ્વાળામુખી પર્વત, ધરતીકંપ અને ધીમે ધીમે જમીનનું નીચે જવું અથવા ઉંચે આવવું. આ ઉપરાંત વાતાવરણની પાણીની અને ગરમી ઠંડીની અસરથી સપાટીમાં ફેરફાર થાય છે.

પ્ર૦ વાતાવરણ શી અસર કરે છે?

ઉ૦ વાતાવરણમાંનો ઓક્સિજન ખડકના પદાર્થની જોડે મળી રસાયન ક્રિયાથી જુદા પદાર્થ બનાવે છે, અને તે ખડક તુટી જાય છે, વળી

વાતાવરણની ગરમી કે શરદીને લીધે ખડકોની સપાટી ફુલે છે અને સંકોચાય છે, અને તેના બળથી ચીરા પડી પથરાઓ છુટા પડી જાય છે. પવન પણ રેતી વગેરે અથડાઇને ખડકોના સપાટી ઘસવામાં મદદ કરે છે.

પ્ર૦ પાણી શી અસર કરે છે?

ઉ૦ વરસાદના પાણીથી ખડકની સપાટી ઘસાય છે. માટી રેતી વગેરે ઘસડાઇ જાય છે વળી, પર્વતોનાં પોલાણમાં ભરાઇ રહેલું વરસાદનું પાણી અતિશય ઠંડી વખતે ફુલે છે, ત્યારે તે પર્વતના શિખરોને ચીરી નખે છે?

પ્ર૦ ગરમી ઠંડી શી રીતે સપાટીમાં ફેરફાર કરે છે?

ઉ૦ ગરમીથી ખડકો ફુલે છે. અને ઠંડીથી સંકોચાય છે, આમ વારંવાર થવાથી તેનું કેટલુંક દ્રવ્ય ધીમે ધીમે છુટું પડી જાય છે.

પ્ર૦ સમુદ્રનું પાણી ખારૂં શા માટે હોય છે?

ઉ૦ નદીઓ જમીન ઉપરનો બધો ક્ષાર ખેંચી લાવે છે, અને તે બધો દરીઆમાં ભેગો થાય છે; પછી બાષ્પીભવનથી દરીઆનું પાણી વરાળ રૂપે ઉડી જાય છે, ત્યારે ક્ષાર નીચે પડયો રહે છે. એમ દિન પ્રતિદિન ક્ષાર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે

પ્ર૦ દરિઆ ખારા હોવાથી શા લાભ છે?

ઉ૦ દરિઆમાં અસંખ્ય જીવજંતુ અને નાનાં મોટાં જળચર પ્રાણીઓ મરણ પામે છે, તથા નદીઓ દ્વારા અનેક વનસ્પતિ તથા બીજું દ્રવ્ય ઘસડાઇ આવી ભેગું થાય છે; અને એ બધાનું કોહોવાણ થવાથી ન સહન થઇ શકે તેવી દુર્ગંધ પેદા થઇ મનુષ્ય જાતિનો અને અન્ય પ્રાણીનો વિનાશ કરે પરંતુ ક્ષારને લીધે થોડાક વખતમાં

તે માટી સાથે મળી જાય છે. અને દરિઆનું જળ સ્વચ્છ રહે છે. વળી મનુષ્યને અતિ ઉપયોગી મીઠું દરીઓ પૂરું પાડે છે. તેનું સાપેક્ષ ઘટત્વ વધવાથી વહાણોને તરવામાં સુગમતા થાય છે.

પ્ર૦ બાલ્ટીક સમુદ્ર અને ભુમધ્ય સમુદ્રનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ બાલ્ટીક સમુદ્ર સીતકટિબંધમાં આવેલો હોવાથી તેના જળનું બાષ્પિભવન ઓછું થાય છે અને ભુમધ્ય સમુદ્ર સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો હોવાથી તેમાં બાષ્પિભવન વધારે ઝડપથી થાય છે તેથી ત્યાં ભુમધ્ય કરતાં બાલ્ટીકમાં નદીઓ દ્વારા પુષ્કળ પાણી આવે છે અને ભુમધ્યમાંથી જેટલું જળ બાષ્પ રૂપે જાય છે તેના કરતાં નદીનું પાણી ઓછું આવે છે આથી ભૂમધ્ય પાણી મહાસાગરના પાણીથી વધારે ખારૂં અને બાલ્ટીકનું મહાસાગરના જળથી ઓછું ખારૂં છે. બંને સમુદ્ર જમીનથી ઘેરાએલા હોઇ મહાસાગર સાથે ઓછો સંબંધ રાખે છે.

પ્ર૦ મહાસાગરના પાણીમાં કેટલો ક્ષાર હોય છે?

ઉ૦ સરેરાસ ૩।। ટકા પણ કાળે કરીને એ પ્રમાણ વધવાનો સંભવ છે મૃતસાગરનું પાણી એટલું બધુ ક્ષારવાળું છે કે તેમાં માછલાં જીવી શકતાં નથી, અને તેથી તેનું સાપેક્ષઘટત્વ એટલું બધું છે કે માણસ અંદર ડુબતો નથી, સાગરોમાં આવું પ્રમાણ નથી હોતું કેમકે બધો જળસમુદાય અરસપરસ સંબંધવાળો છે. છતાં જમીનથી છુટો પડેલો દરીઓ (સુહેજ વગેરે) મહાસાગરના સામાન્ય ખારાશવાળા પાણીથી ઓછા વત્તો ખારો હોય છે. રાતો સમુદ્ર વધારે ક્ષારવાળો, ભૂમધ્ય વધારે ક્ષારવાળો અને બાલ્ટીક ઓછા ખારવાળો છે.

પ્ર૦ દરીઆની ઉંડાઇ કેટલી?

ઉ૦ સામાન્ય રીતે ૩ર્ મ ઝલ, પરંતુ કોઈ કોઈ ઠેકાણે ૪ થી પાા માઈલ એથી ઉંડા હોય છે, અને કેટલાક છીછરા હોય છે (ઈંગ્લાંડની આસપાસના દરીઆમાં ઊંડાઈ લગભગ ૬૦૦ ફુટ કરતાં પણ ઓછી છે)

પ્ર૦ સમુદ્રમાં વિષુવવૃત્તના પ્રદેશથી ઉત્તર તરફ અને દક્ષિણ તરફ જે જળપ્રવાહો વહે છે અને જ્યાં જાય છે ત્યાં ગરમી ફેલાવે એવા પ્રવાહો મુખ્ય કયા કયા છે?

ઉ૦ ગલ્ફસ્ટ્રીમ અને કયુરાસીવો. ગલ્ફસ્ટ્રીમ ઈંગ્લાંડ અને સીધો જાપાનને ખાસ કરીને ગરમી પુરી પાડે છે.

પ્ર૦ ગલ્ફસ્ટ્રીમ વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ આ મોટો જળ પ્રવાહ આટલાંટીક મહાસાગરમાં વિષુવવૃત્ત ઉપરથી ઉત્પન્ન થઈ ઉત્તર તરફ વહી અમેરિકાના અગ્નિ ભાગ થઈ મરડાઈ યુરોપના પશ્ચિમ અને વાયવ્ય દેશો—ઈંગ્લાંડ, ડેન્માર્ક, નોર્વે વગેરે દેશ તરફ વહે છે. અને તે દેશોને ગરમી પુરી પાડે છે. તથા આગળ જતાં ઠંડા થઈ જાય છે.

પ્ર૦ કયુરોસીવા વિષે શું જાણો છો?

ઉ૦ પાસીફીક મહાસાગરમાં દક્ષિણ તરફથી એક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થઈ દક્ષિણ અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારા તરફ આવે છે. ત્યાંથી પશ્ચિમમાં મરડાઈ ઓસ્ટ્રેલીઆ સુધી પહોંચે છે તેનો એક ફાંટો ફિલિપાઈન અને જાપાન તરફ જાય છે. આ પ્રવાહનું નામ કુરોસીવો (કાળો પ્રવાહ) છે તે પોતાનું નામ અને કાળુ પાણી એશિઆને પુર્વ કિનારે ઉત્તર તરફ લઈ જાય છે.

પ્ર૦ ભરતી ઓટ એટલે શું?

ઉ૦ મહાસાગરમાં પાણીની સપાટી, લગભગ ૧૫ કલાક બે વખત ચઢે છે. અને ઉતરે છે, ચઢે તને ભરતી અને ફરે છે તેને ઓટ કહે છે.

પ્ર૦ ભરતી ઓટ થવાનું કારણ શું?

ઉ૦ પાણીની રજકણો વચ્ચે આકર્ષણ ગુણ હોય છે તેથી બહારનું આકર્ષણ તેના સપાટીને ઉંચે ચઢાવે છે. સુર્ય અને ચંદ્ર એ બન્નેના આકર્ષણને લીધે પૃથ્વી પાણીના સપાટી ઉપર ભરતી ઓટની અસર થાય છે. સૂર્ય મોટા પણ દુર છે અને ચંદ્ર નાનો પણ નજીક છે, તેથી પૃથ્વી ઉપરના જળસમુદાય પર ચંદ્રના આકર્ષણની અસર વિશેષ થાય છે (સૂર્યનું આકર્ષણ બળ ચંદ્રના આકર્ષણના મત્ર રૂ છે) તેથી ભરતાના મુખ્ય આધાર ચંદ્ર ઉપર છે જે ઠેકાણું ચંદ્ર માથા ઉપર હોય છે તે ઠેકાણેના દરીઆનું પાણી ખેંચાઇ આવીને ભરતી થાય છે, પૃથ્વીના મોઢા ઉપર તેની વિરૂદ્ધ બાજુના દરીઆના પાણી ઉપર પૃથ્વીના કોઇ પણ ભાગ કરતાં થોડામાં થોડું આકર્ષણ થવાથી તે ભાગનું પાણી એક તરફ ભેગું થઇને ગોળાના સામુ બાજુએ પણ ભરતી થાય છે આ વખતે બાકીના ભાગમાં પાણી કમી થઇ જવાથી ઓટ થાય છે.

પ્ર૦ ચંદ્ર સાથે આવી ગયા પછી ભરતી થાય છે તેનું કારણ શું?

ઉ૦ પાણીને પૃથ્વીની સાથેજ ફરવાની ગતિ મળેલી હોય છે. વળી કિનારા પણ ભરતની ગતિને હરકત કરે છે! તેથી ચંદ્ર માથે આવે તેજ વખતે ભરતી ન થતા મોડી થાય છે.

પ્ર૦ મોટી ભરતી કયારે થાય છે?

ઉ૦ દર અમાસે મોટી ભરતી થાય છે. કેમકે સૂર્ય ચંદ્ર બંને પૃથ્વીની એકજ તરફ હોઇ સામટું આકર્ષણ કરે છે, પુનમે સામસામા હોઇ એનાથી સહેજ ઓછું આકર્ષણ કરે છે તેથી અમાસ કરતાં કંઇક નાની ઓછી ભરતી થાય છે.

પ્ર૦ સાતમે, આઠમે કેવી ભરતી થાય છે?

ઉ૦ તે દિવસે સૂર્ય અને ચંદ્ર એક બીજાને કાટખુણે આકર્ષણ કરે છે. તેથી અસર નાશ પામી નાની ભરતી થાય છે.

પ્ર૦ ભરતી બબ્બે ઘડી મોડી કેમ થાય છે?

ઉ૦ ચંદ્ર દરરોજ બબ્બે ઘડી મોડો ઉગે છે તે માટે.

પ્ર૦ હવામાં કયા કયા તત્વો છે?

ઉ૦ ઓક્સિજન, નાઇટ્રોજન, પાણીની વરાળ, કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ ઓઝોન, અને એમોનિઆનું કેટલું પ્રમાણ.

પ્ર૦ વાતાવરણ કોને કહેવાય?

ઉ૦ પૃથ્વીના આજુબાજુના હવાના ઘેરને વાતાવરણ કહે છે.

પ્ર૦ હવાનું દબાણ શા પ્રમાણમાં થાય છે?

ઉ૦ હવામાં વજન છે, અને પૃથ્વીની સપાટીથી ૧૦૦-૧૫૦ માઇલ સુધી તેનું આવરણ રહેલું છે, એ બધાની સમગ્ર અસરથી દબાણ થાય છે એનું દબાણ દર ચો. ઇંચે ૧૫ પૌંન્ડનું માપવામાં આવ્યું છે. એ હિસાબે આપણા શરીર ઉપર ઘણુંજ ભારે દબાણ થાય પરંતું પાણીમાં ડુબકી મારનારા જેમ પાણીનો ભાર આપણને લાગતો નથી તેમ ચારે તરફના વાયુના દબાણથી તેની અસર જણાતી નથી.

પ્ર૦ વાયુઓ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ સમજાવો?

ઉ૦ વિષુવૃત્ત ઉપરના પ્રદેશનું વાતાવરણ તપે છે તે હલકું છતાં તેના-થી ચઢે છે તેની ખાલી પડેલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર દક્ષિણ તરફના ઠંડા પ્રદેશોની હવા જોસબંધ ધસડાઈ આવે છે, આથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર૦ નિયમિતના કે સતતવહો પવન એટલે શું ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્તના પ્રદેશ ઉપરનું વાતાવરણ તપી ઉંચે ચઢે છે. તેની ખાલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર અને દક્ષિણના ધ્રુવપ્રદેશમાંથી પવનો ધસાઇ આવે છે હવે જો પૃથ્વી સ્થિર હોત તો તે પવનોની દિશા ઉત્તર-ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ દક્ષિણ તરફ અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ ઉત્તર તરફ હોત, પરંતુ પૃથ્વી પશ્ચિમથી પુર્વદિશા તરફ ઘણી ઝડપથી ગતિ કરે છે, આથી પવનની દિશા મરડાય છે. અને બે ગતિઓ-ની મધ્ય દિશા ગ્રહણ કરી ઉત્તરના પવનો ઇશાની બને છે, અને દક્ષિણ પ્રદેશના અગ્નેય બને છે, આ પવનો નિયામત રીતે વાય છે. તથા વ્યાપારી વહાણોને અનુકૂળ થઇ પડે છે. તેથી તેને નિય-મિત, વ્યાપારવહી કે સતતવહી કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ મોન્સુન પવન તે કયા ?

ઉ૦ મોન્સુન પવનો હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ લાવે છે. જ્યારે આપણા દેશમાં ઉનાળો હોય ત્યારે અરબસ્તાન, હિંદુસ્તાન વગેરે પ્રદેશનું વાતાવરણ અતિશય તપી પાતળું અને હલકું બની ઉંચે ચઢે છે, તેની જગા પુરવા માટે ઉત્તર તરફના પવનો હિમાલયને લીધે ઝપાટા બંધ આવી શકતા નથી, પણ હિંદી મહાસાગર ઉપરના ભેજવાળા પવનો ધસડાઇ આવે છે. તે સમયે નિયમિત પવનોની દિશા બદલાય છે, આ પવનો અમુક ઉનાળાની મોસમ પછીજ વાય છે, માટે તેને મોસમી કે મોન્સુન પવનો કહે છે. મોન્સુન પવનો જ્યાં જ્યાં ઉંચા પર્વતોને કાટખુણે વાય છે, ત્યાં ત્યાં પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે, એ પવનોથી સાહ્યાદ્રિના પ્રદેશમાં નિલગીરીમા,

આસામમાં અને હિમાલયના પ્રદેશમાં પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે, ચેરાપુંજીમાં દુનિયામાં વધારેમાં વધારે વરસે છે, ૫૪૦ ઇંચ. આ મોસમી પવનો અસ્ટ્રેલીઆ વગેરે ઘણા પ્રદેશોમાં નાના પાયા ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે.

પવનની દિશા ઉપર આબોહવાનો આધાર રહે છે. દાખલા તરીકે આફ્રિકાના સહરાના રણનો પ્રદેશ તપી ત્યાંનું વાતાવરણ અતિ સૂક્ષ્મ થઇ ઉંચે ચઢે છે. પવનો પશ્ચિમ તરફ મંડા (પૃથ્વીની ગતિના વિરુદ્ધ તરફ મંડાને) વિશાળ આટલાંટીક મહાસાગર ઉપર થઇને પુષ્કળ ભેજથી લચપચ બનીને અમેરિકાના પ્રદેશમાં પહોંચે છે; ત્યાં પર્વતોની લાંબી હારો અને જંગલો તેને ઠંડા પડી વરસાદ રૂપે નીચા લાવે છે, આથી એ દેશમાં મોટી મીસીસીપી નદી ઉત્પન્ન થઇ છે. તથા દુનિયાનું મોટું જંગલ ઉત્પન્ન થવા પામ્યું છે.

પ્ર૦ હિમાલય પર્વતથી હિંદને શા લાભ થાય છે?

ઉ૦ પરદેશી પ્રજાથી હિંદનું રક્ષણ થાય છે. માત્ર ઉત્તરના લોકોને આવવાના ખેબર બોલન, કુર્રમ વગેરે થોડાજ ઘાટ છે. વળી ઉત્તરના ઠંડા પવનો દેશ ઉપર આવી શકતા નથી. તેમજ મોસમી પવનો ઉપર તરફ જતા રહેવા પામતા નથી અને હિંદમાં પુષ્કળ વરસાદ વરસાવે છે તથા સિંધુ ગંગા, જમના, બ્રહ્મપુત્રા વગેરે મોટી મોટી નદીઓ હિમાલય વડે ઉત્પન્ન થવા પામી છે કે ઉત્તર હિંદના ઘણા પ્રદેશને ફળદ્રુપ કરે છે, અનેક પ્રકારે સંપત્તિ પુરી પાડે છે.

પ્ર૦ સાયક્લોન કે વંટોળીઆ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉ૦ જો કોઇ જગાનું વાતાવરણ એકાએક અતીશય તપી જાય છે ત્યારે તેની ખાલી જગા પુરવા માટે ચારે બાજુએથ. એકદમ પવનો જો-

સંબંધ કુંકાઇ વચમાં રતંભાકારે ધુળ કચરે ઉડાવે છે તથા ઘર, ઝાડ વગેરે પાડી નાખે છે આને વંટોળીઆ કહે છે. એ નિ[illegible]મિત પવન કહે છે.

પ્ર૦ વંટોળીઆથી શો લાભ છે.

ઉ૦ ધુળ કચરો વાતાવરણમાં ઉંચે ચઢે છે, અને એના પાર્થિવ દ્રવ્યથી વાદળાં બંધાવવામાં મદદ મળે છે.

પ્ર૦ દરીઆ કહાના લોકો અને ખડકસ્થ ભૂમિમાં વસતા લોકો વચ્ચેનો ભેદ સમજાવો.

ઉ૦ દરીઆ કાંઠે વસતા લોકોને હંમેશ દરીયા સાથે બાથ ભીડવી પડતી હોય છે તેઓ સાહસિક, ઉદ્યોગી, હીંમતવાળા હોય છે, [illegible] ભૂમિમાં વસતા લોકો શાંત, આળસુ અને ઓછી હીંમતવાળા હોય કંઈ બીકણ છે. સમુદ્ર કિનારાના લોકોનો ધંધો મુખ્યત્વે વેપાર રોજગારનો હોય છે તેથી પ્રજા મિશ્ર હોય છે. અને [illegible] ભૂમિના લોક ઘણે ભાગે ખેડૂત વર્ગના હોય છે અને પ્રજા [illegible] મિશ્ર હોતી નથી.

પ્ર૦ શહેરમાં વસતા લોકો અને ગામડામાં વસતા લોકોનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ શહેરના લોકો ઉદ્યોગી, સાહસિક અને હિંમતવાળા હોય છે. તેઓ કેળવણીમાં, વેપાર રોજગારમાં, કળા [illegible] આગળ પડતા હોય છે જ્યારે ગામના લોકો શાંત અને દરેક [illegible] માં પછાત હોય છે; શહેરમાં વેપાર રોજગાર માટે ભિન્ન ભિન્ન જાતના લોકો ભેગા થયેલા હોવાથી પ્રજા બહુ મિશ્ર થાય છે જ્યારે ગામડાનો મુખ્ય ધંધો ખેતી હોવાથી ત્યાંની વસ્તી [illegible] પ્રમાણે કારીગર વર્ગ થોડો આગળ પડતો વર્ગ (બ્રાહ્મણ, વાણીઆ વગેરે) અને બાકીનો ખેડુત વર્ગ હોય છે. ગામડાની વસ્તી શાંતિને ચાહનારી હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રજા પ્રવૃત્તિને ચાહનારી હોય છે, ગામડામાં રહેનારી પ્રજાને ખુલ્લી હવાનો લાભ મળવાથી શરીરે તંદુરસ્તી હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રજાને એ લાભ મળતો નથી, મા-

મડાની પ્રજા કુદરતના સૌંદયથી શાંત અને આનંદી હોય છે. શહે-રની પ્રજામાં જીવનમાંધમાલવાળા હોય, ગામડાની પ્રજા નીખાલસ અને પ્રેમાળ હોય છે જ્યારે શહેરની પ્રજા સામી રીતે છળ ભેદ-વાળી અને સ્વાર્થી હોય છે.

પ્ર૦ દરીઆ કાંઠાની અનેક ખંડસ્થભૂમિના વાતાવરણોનો મુકાબલો કરો?

ઉ૦ દરીઆ કાંઠે આવેલા શહેરોતાં શિયાળામાં બહુ ઠંડી લાગ નથી તેમ ઉનાળામાં બહુ તાપ લાગતો નથી અર્થાત શિઆળામાં અને ઉનાળામાં વાતાવરણના અને ઉષ્ણુતામાના અને વચ્ચે બહુ મોટો ભેદ હોતો નથી.

પાણી કરતાં જમીન ઝડપથી તપી જાય છે અને સુર્ય પછી બંને ઠંડા પડવા માંડે છે, ત્યારે આથી ઉલટું બને છે. અર્થાત જમીન વહેલી ટાઢી પડે છે, આ નિયમને લીધે ઉનાળામાં દરીઆની પવન લહેરીઓ જમીન ઉપર આવવાથી ઉષ્ણુતામાનમાં ઘટાડો થાય છે. અને શિયાળામાં દરીઆના પવનો સાથે ગરમી લઇને આવે તેથી બહુ ટાઢ વાતી નથી.

પ્ર૦ આબોહવા કઇ કઇ બાબતો ઉપર આધાર રાખે છે.

ઉ૦ (૧) તે જગાનો આંક્ષશ, (૨) સમુદ્રની સપાટીથી તેની ઉંચાઇ (૩) સમુદ્રથી અંતર (૪) ચાલતા પવનો (૫) સમુદ્રના પ્રવાહો.

પ્ર૦ કોઇ જગાના અક્ષાંશ વાતાવરણ ઉપર શી અસર કરે છે?

ઉ૦ વિષુવૃત્ત ઉપરના સૂર્યના કિરણો ઉભા પડે છે ને ઘણી ગરમી થોડી જગામાં પથરાય તેથી તેના આસપાસના મુલકમાં વાર્ષિક સરાસરી ગરમી ઘણી રહે છે, જેમ જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફ જઇએ તેમ તેમ ગરમીનું પ્રમાણ કમી થઇ ઠંડી વધતી જાય છે, છેક ઉત્તરે ધ્રુવ સુધી ઘટીને ૩૨ (બરફની ૯૬) સુધી જાય છે આ અક્ષાંશથી થતા હવાના ઉષ્ણુતામાનને અસર કરનારાં બીજાં ઘણાં કારણો છે.

પ્ર૦ સમુદ્રની સપાટીની ઉંચાઇ વાતાવરણને શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ સપાટી પાસેની હવા ઘટ અને ભીની હોવાથી ગરમી વધારે સંઘરે છે પરાવર્તનની (પૃથ્વી પડેલી ગરમી ઓછી ફેંકવાથી) પણ હવાના નીચલા ડને વિશેષ ગરમી મળે છે. જેમ ઉંચે જઇએ તેમ હવા સુકી ને પાતળી હોઇને ગરમી ઓછી થાય સંઘરે છે, તેમ પરાવત નથી આવતી ગરમી ઓછી મળે છે, આ કારણથી સપાટી પાસેની હવા અને જેમ અને જેમ ઉંચે જઇએ તેમ હવાનું ઉષ્ણતામન ઓછું થતું જાય છે.

પ્ર૦ સમુદ્રથી કોઇ સ્થળનું અંતર હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ સુર્યની ગરમીથી જમીન કરતાં પાણી મોડુ તપે છે, તેમજ સૂર્યાસ્ત જમીન વહેલી ઠંડી પડે છે. અને જળમાં ગરમી રહે છે તેથી સમુદ્ર કાંઠાના પ્રદેશમાં ઉનાળામાં તાપ નથી પડતો અને શિયાળામાં બહુ ઠંડી નથી પડતી, સ્થળ સમુદ્રથી જેમ દુર તેમ શિયાળા ઉનાળાના હવામાનમાં મોટો ફરક પડે છે.

પ્ર૦ ચાલતા પવનો હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ પવનો ઠંડા પ્રદેશ ઉપરથી આવતા હોય તો હવામાન તે અક્ષાંશ બીજા દેશના હવામાન કરતાં ઠંડુ રહે છે, રૂશિઆના પ્રદેશમાં ઉત્તર ધ્રુવના પ્રદેશના ઠંડી હવા પથરાવાથી હવામાન ઠંડુ રહે છે આવે સ્થળે પહાડોની હાર આવેલી હોય તો હવા રોકાય છે, હિમાલયને લીધે ઉતરના વાયુઓ હિંદમાં આવી શકતા નથી.

પ્ર૦ સમુદ્રના પ્રવાહો આબોહવા ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ વિષુવૃત ઉપરથી આવતો ગરમ જળપ્રવાહ જે દેશો આગળ વહે છે, તે દેશની હવામાં ગરમી પ્રસરે છે. ગલ્ફસ્ટ્રીમથી યુરોપના પશ્ચિમ દેશોનું અને કયુરોસાયોથી જાપાનની આજુબાજુનું વાતાવરણ ગરમ થાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની સપાટી કરતાં પર્વતની સુર્યની પાસેછે છતાં ત્યાં ઠંડી કેમ થાયછે.

ઉ૦ વાતાવરણ પૃથ્વીની સપાટીથી જેમ ઉંચે જઈએ તેમ પાતળું હોય છે અને ઘટ વાતાવરણ જેટલી ગરમી સંઘરી રાખે તેટલું પાતળું વાતાવરણ સંઘરતું નથી તેથી પર્વતો ઉપરનું વાતાવરણ ઠંડું રહે છે સૂર્યનાં કિરણો પ્રકાશ નામના અતિ સૂક્ષ્મ વાયુરૂપ પદાર્થ દ્વારા પૃથ્વી ઉપર પડે છે અને પૃથ્વીને ગરમ કરે છે. પછી પૃથ્વીના સંબંધમાં રહેલ વાતાવરણ ગરમ થાય છે અને ગરમ થયેલું વાતાવરણ ઉંચે ચઢે છે; અર્થાત્ સૂર્યની ગરમીથી હવા બરાબર ગરમ થતી નથી પણ પૃથ્વીના સંબંધથી જ ગરમ થાય છે

પ્ર૦ પૃથ્વી ઉપર કેટલી જાતના લોકો વસે છે?

ઉ૦ (૧) કાળી અથવા નિગ્રો જાતિ (૨) પીળી કે મોગલ જાતિ અને (૩) ગોરી કે કોકેશીયન જાતિ.

પ્ર૦ એ દરેકનું લક્ષણ આપો અને ક્યાં ક્યાં રહે છે તે જણાવો.

ઉ૦ (૧) નીગ્રો જાતના લોકોનું મુખ્ય લક્ષણ તેમની ચામડીનો વર્ણ કાળો હોય છે. તે અક્કલમાં ઓછા પણ મહેનતી હોય છે, પશ્ચિમ આફ્રિકામાં વસતા નિગ્રો અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેનારા બહુ (હોટેન્ટોટ કાફર અને ઝુલુ વગેરે) આ જાતના છે પૂર્વ તરફ ન્યુગીનીમા (પાપુઆનો) અને સોલોમન - કેલી-ડોનીઆ, ફિજી, તાસ્મેનીઆ, ઓસ્ટ્રેલીઆ વગેરેમાં નીગ્રોની ઘણી જાતો રહે છે, આંદામાન અને મધ્ય આફ્રિકાના જંગલોમાં નીગ્રોની એક ઠીંગણી જાત છે.

(૨) પીળી કે મોગલ જાતના ચામડી પીળી અને નાક સાંકડું એક મુખ્ય લક્ષણ છે તેઓ અક્કલવાળા પણ સુસ્ત અને હંમેશાં વિચારમાં હોય તેવા ઉદાસ ચહેરાવાળા દેખાય છે આ જાત પૃથ્વી ઉપર ઘણી ફેલાઇ છે. ઉત્તર એશિઆમાં મધ્ય

એશિઆમાં, સૈબીરીઆમાં તથા ચીનના પશ્ચિમ ભાગમાં રહેનાર મોંગલ, તાર્તરીઓ આ જાતના છે, તીબેટ, ચીન જપાન અને હિંદીચીનમાં વસતા લોકો આ જાતની એક શાખ છે સૈબીરીઆ તુર્કસ્તાન, લાપલાંડ ફિનલંડમાં રહેનાર તેમજ ઉત્તર અમેરિકાના અસ્કિમો પણ આ જાતના છે. મલયદ્વીપો બ્રહ્મદેશ, અને શિયામમાં રહેનાર લોક તેમજ માડાગાસ્કરના વતનીઓ પણ આ જાતની શાખા છે.

(૩) ગોરી અથવા કોકેશિઅન જાત: લોકોની ચામડી ગોરી હોય છે. પૃથ્વી ઉપર આમાં ઘણી સુન્દરતા તેમજ અક્કલવાળી જાત છે, આ જાતના ચાર ભાગ પડી શકે:—

(૧) આર્ય (૨) શેમિટિક (૩) હેમિટિક અને (૪) કોકેશિઅન.

अ આર્ય—હિંદુસ્તાનનો ઘણા ભાગના રહેવાસીઓ આર્ય છે આખા યુરોપના વતનીઓ પણ આર્ય છે (પણ હંગેરીના મગીઆર તુર્ક લોકો તેમજ ફીનલાંડ અને લાપલાંડના મોંગલ કે પીળા ગણાય છે)

ब જ્યુ અને આરબો સેમેટિક છે.

क બાર્બરી સંસ્થાન વગેરે ઉત્તર આફ્રિકામાં તેમજ ઇજીપ્ત સોમાલી વગેરેમાં રહેનાર લોકો હેમિટિક છે.

ड કોકેસસમાં રહેનાર ખાસ કોકેશિયન કહેવાય છે.

પ્ર૦ દુનીઆની વસ્તીમાં દરેક જાત કેટ કેટલી છે.

ઉ૦ આખી પૃથ્વીની વસ્તી દોઢ અબજ છે. તેના ૪૫ ટકા કોકેશિઅન જાત ૪૦ ટકા મંગોલિઅન અને બાકીની બીજી જાત છે.

પ્ર૦ ચીનો હબસી અમેરિકનો, ઇન્ડીઅન અને વાકુદી એ શી રીતે ઓળખાય.

ઉ૦ (૧) ચીનો માંગોલ જાતનો, હોવાથી તેની ચામડી પીળી અને નાક ચપટું હોય છે, આંખો લાંબી અણીદાર હોય છે.

(૨) હબસી જે નીગ્રો જાતિની પેટા જાતિ છે, પણ તેની ચામ-
વર્ણું કાળો હોય છે. હોઠ જાડા અને વાળ ગુચળાંવાળા
હોય છે.

(૩) ઇંડીઅન એ પણ નીગ્રો જાતિની પેટાજાતિ છે. પણ તેની
ચામડીનો વર્ણું રાતો હોય છે.

(૪) યાહુદી એ માંગોલ જાતિમાં સમાય છે. તેમની ચામડીનો
વર્ણું પીળચટો હોય છે. અને ચહેરાનો બીજો દેખાવ કોકે-
શિઅન જેવો હોય છે.

પ્રશ્નોત્તર રૂપે.

નાગરિકના ધર્મ.

ઉપોદ્ઘાત.

પ્ર૦ નાગરિક એટલે શું ?

ઉ૦ એક ગામ કે નગરમાં વસનારા સઘળા લોકો નાગરિક કહેવાય. અને બહોળા અર્થમાં કહીએ તો એક દેશમાં અથવા એક રાજ્યની સત્તા નીચે રહેનારા સઘળા લોકો નાગરિકજ કહેવાય.

પ્ર૦ નાગરિકના ધર્મ એટલે શું ?

ઉ૦ મનુષ્ય તરીકે પોતાની જાત પ્રત્યે, કુટુંબ પ્રત્યે, ગામ પ્રત્યે, દેશ પ્રત્યે અને તેથી આગળ વધતાં સકળ જનસમાજ પ્રત્યે જે જે ફરજો બજાવવાની છે તે ફરજો નાગરિકના ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર૦ ખરો નાગરિક કોણ ?

ઉ૦ ખરો નાગરિક તેજ કે જે દેશના કલ્યાણને જરૂર પડે ત્યાં પોતાના હરેક સ્વાર્થનો ભોગ આપવા સદા તત્પર રહેતો હોય છે.

પ્ર૦ વ્યકિત અને સમાજ એટલે શું ?

ઉ૦ માણસો એક બીજા સાથે ભેગા મળીને રહે છે તે સમાજ કહેવાય અને સમાજનો દરેક માણસ એ એક વ્યકિત કહેવાય છે.

પ્ર૦ વ્યકિત અને સમષ્ટિ (સમાજ) એ બંનેનો અરસપરસ શો સંબંધ છે.

ઉ૦ મનુષ્ય જાતિનો વિકાસ સમાજમાંજ સંભવીત છે. કોઇપણ મનુષ્ય સમાજથી છુટો પડી એકલો પોતાની ઉન્નતી સાધી શકશે નહિ આમ મનુષ્ય જાતના વિકાશને અર્થે સમાજ આવશ્યક છે આથી સમાજની ઉન્નતિને અર્થે સામાજિક લાભના હરેક કર્તવ્ય કરવાની હરેક વ્યકિતને માથે ફરજ છે.

પ્ર૦ મનુષ્યજાતિના વિકાસ માટે વ્યકિતસ્વાતંત્ર આવશ્યક છે કે સમાજ વ્યવસ્થા આવશ્યક છે ?

ઉ૦ સમાજવ્યવસ્થાને હાનિ ન થાય એવું વ્યકિત સ્વાતંત્ર આવશ્યક છે.

પ્ર૦ તેનું કારણ શું ? ઉદાહરણ આપી સમજાવો.

ઉ૦ વ્યકિતના ભોગે સમાજનું હિત સાધતાં મનુષ્યનો વિકાસ કેવળ યંત્રવત એક દેશી થઇ જાય છે. પરિણામ એ આવે છે કે એ રીતે સમાજ ઘણીક હિતકર બાબતોમાં પછાત રહી ભવિષ્યને માટે કંઇ શુભ પરિણામ રૂપી વારસો મુકવા હતભાગ્ય નીવડે છે. દાખલા તરીકે પ્રાચીન સ્પાર્ટામાં વ્યકિતસ્વાતંત્ર સમાજ વ્યવસ્થાને હાનિકારક માનવામાં આવતું, અને તેથી વ્યકિતના ભોગે સમાજની વ્યવસ્થા સાધવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવતો અને સમાજના રક્ષણને માટે શારીરિક અને સૈનિક ઉત્સાહની જરૂર માની તેની વૃદ્ધિજ માત્ર કરવામાં આવતી, પરિણામ એ આવ્યું કે એ રાજ્યના અંત પછી ભવિષ્યને માટે તેને કંઇ સુંદર સાહિત્ય, કળા કે શોધ ખોળ મુકી નહિ ઉલટું એથેન્સમાં કોઇપણ નાગરિકને હરેક પ્રવૃતી

કર ાની છુટ હોવાથી તેમના શરીર મન, હૃદય સારી રીતે વિકાસ પ મા શક્યું, અને પોતાની સમ‌જનું ર ણ કરવા ઉપરાંત કળા, સાહિત્ય વિગેરે ભવિષ્યને માટે તેમનાથી મુકી શકાડું અને તેમના જી ન રસિક અને સુખમય બન્યા.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્ર૦ માણુસના જિંદગીમાં કુટુંબની ફરજો ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેનું કારણ શું ?

ઉ૦ કુટુંબમાંજ માણુસાનું જીવન શરૂ થાય છે, કુટુંબમાંજ તેમની શક્તિઓ ખીલે છે. અને મોટપણે જીવનમા કેમ વર્તવું તે કુટુંબમાં શીખાય છે. માટે કુટુંબની ફરજો ઘણી અગત્યની છે.

પ્ર૦ બાળકોના કુટુંબની ફરજો કઇ કઇ ?

ઉ૦ એ જાતની ફરજો ચાર ભાગમાં વહેંચાઇ જાય છે, (૧) પોતાના જાત તરફની; (૨) માબાપ તરફની (૩) પોતાનાં ભાંડુઓ તરફની, અને (૪) કુટુંબના સંબંધીઓ તથા મહેમાનો તરફની ફરજો.

પ્ર૦ એ ફરજો સારામાં સારી રીતે બજાવવામાં કઇ વસ્તુ જરૂરની છે.

ઉ૦ પોતાની ફરજ યથાર્થ તે બજાવવામાં માબાપની શીખામણ જરૂરની છે ા ણ દરેકમાં પોતાની ઉમંગ એ મુખ્ય વાત છે. કમકે ઉમંગથી દરેક કામ શરૂ થય છે અને કામ કરનારને આનંદ થાય છે ઉમંગથી કામ સહેલુ થાય છે. અને બીજા કામ કરવાની આવડત વધે છે.

પ્ર૦ પોતાના જાત તરફની ફરજો બજાવવામાં કઇ કઇ બાબતો ઉપર ધ્યાન રાખવુ ?

ઉ૦ પોતાના શરીરનું આરોગ્ય જાળવવું; અને તેમ થવા માટે આહાર વિહારમાં નિયમિત રહેવું તથા માફકસર કસરત આપવી એ ખાસ જરૂરનું છે. શરીરની સ્વચ્છતા રાખવી તથા વાણી અને મન પવિત્ર રાખવાં.

પ્ર૦ ધર્મશાસ્ત્રો [illegible] પંચાયતન પુજા કઈ કઈ ગણાવે છે.

ઉ૦ માતા, પિતા, આચાર્ય, (ગુરૂ) અતિથિ અને દેવ શા એ પાંચની પુજાને પંચાયતન કરવામા આવે છે.

પ્ર૦ એમની પુજા કેવી રીતે થાય ?

ઉ૦ તેમના તરફની આપણી ફરજો સંપુર્ણ અદા કરી એ એમની પુજા કરાય.

પ્ર૦ મા બાપ તરફની ફરજ શી રીતે બજાવી શકાય ?

ઉ૦ તેમના હુકમને આધિન થવુ તથા તેમને શકે તેટલી હરેક રીતે સહાય આપવી.

પ્ર૦ ભાઇભાંડુ પ્રત્યેની ફરજ કેવી રીતે અદા થાય ?

ઉ૦ નનાં ભાઈબેનોને હરેક રીતે મદદગાર થવુ, તેઓને [illegible] જવાં, તેમ [illegible] કપડાં વિગેરે [illegible] તે [illegible] કરવામાં [illegible] થવું તેમને જુદાં જુદાં [illegible] આપવી, તેમ [illegible] અને [illegible] વર્તવું—આમ કરવાથી તેમના પ્રત્યેની ફરજ અદા થાય છે.

પ્ર૦ કુટુંબના સબંધીઓ તથા [illegible]ની ફરજ કેમ અદા થઈ શકે ?

ઉ૦ [illegible] આવે ત્યારે [illegible] સાથે વિવેકથી બોલવું ચાલવું તથા તેમના [illegible] હરેક [illegible] કરી આપવાં, પોતે ગમે તે [illegible] હોય તો પણ [illegible] સત્કાર કરવનુ ચુકવું નહિ.

પ્ર૦ માણસનું [illegible] મોટું ભુષણ શું ? ઉ૦ ઉંચી રીતભાત.

પ્રકરણ ૨ જું.

શાળા.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીએ શાળામાં એક બીજા સાથે કેવી રીતે વર્તવું ?

ઉ૦ સઘળાં બાળકો ઉપર પોતાના ભાઈ ભાંડું જેવો ભાવ રાખવો.

પ્ર૦ ગુરૂ ભક્તિ એ મોટામાં મોટો ધર્મ છે તેનું કારણ શું?

ઉ૦ શિક્ષક આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, આપણા આત્મામાં પ્રભુએ ઘણી શક્તિઓ મૂકેલી છે તે શક્તિઓને ખીલવનાર શિક્ષક છે મોટપણે માણસ અનેક મહાન કાર્યો કરવા શક્તિમાન થાય છે તે ગુરૂએ આપેલ વિદ્યાના બળેજ આ પ્રમાણે દુનિયામાં આપણું વધારેમાં વધારે હિત કરનાર હોય તો તે શિક્ષકજ છે માટે તેના તરફ પૂજ્યભાવ સદા રાખવો, તેમને માન આપવું. તેમની આજ્ઞા પાળવી અને બની શકે તેટલી તેમની સેવા કરવી એ દરેક વિદ્યાર્થીનું કર્તવ્ય છે.

પ્ર૦ શાળામાં બાળકોના કયા કયા સદ્દગુણો ખીલે છે. અને કેવી રીતે?

ઉ૦ શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ યોગ્ય વર્તન રાખે તો ઘણા ઉપયોગી ગુણો ખીલવી શકે છે. પ્રમાણીકપણું ઉદ્યોગ ચોકસાઇ, સભ્યતા, સહનશીલતા એ ગુણો ખીલવવાની ઘણીજ તક શાળામાં મળે છે. ઘણા બાળકોની સાથે સમ્ભાળનીથી રહેવાનું હોવાથી તેના સ્વભાવમાંથી ચિડીયાપણું, અધીરાઇ, તોછડાઈ વગેરે વિચિત્તાઓ જતી રહે છે, તે પોતાના મનપર કાબુ રાખતાં શીખે છે તથા કયે વખતે કેમ બોલવું અને શું બોલવું તે સમજી જાય છે

જુદી જુદી સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવાથી સમાનવાઇ અને દીલસાજી આવે છે તેમજ દ્દઢતા શાંતિ સ્વમાન, ખંત આગ્રહ વગેરે ઘણા સદ્દગુણો શાળામાં ખીલવા પામે છે.

પ્ર૦ અભ્યાસ કરવામાં કઇ બાબતો વિદ્યાર્થીઓએ ધ્યાનમાં રાખવી.

ઉ૦ દરરોજ નિયમિત રીતે શાળામાં આવવું, દરરોજ નિયમિત રીતે આપેલા પાઠ ઘેરથી વાંચી જવા, અને નિશાળેથી આવીને શિક્ષકે શીખવેલું યાદ કરી જવું. જે શંકા પડે તે બીજે દીવસે શિક્ષકને શાળામાં પુછી જોવી. નિયમિત અને વખતસર અભ્યાસ કરવો એટલુંજ નહિ પણ જે કંઇ શીખવું તે પરિપકવ શીખવું.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓએ કેવી રીતે વિવેક દર્શાવવો ?

ઉ૦ વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના શિક્ષકો સાથે બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે, શાળામાં આવનાર બીજા સદ્‌ગૃહસ્થો સાથે માન, પ્રેમ અને નરમાશથી વર્તવું. કોઈપણ પ્રસંગમાં અકડાઈ કે ઉદ્ધતાઇ બતાવવી નહિ. રસ્તામાં અને નિશાળમાં સઘળે સુલકાઇથી વર્તવું. રસ્તામાં શિક્ષકો કે કોઇ સજ્જનો મળે તો યોગ્ય માન આપવું.

પ્ર૦ સર્વથી અગત્યનો સદ્‌ગુણ કયો ?

ઉ૦ સત્ય-સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી એ સર્વ સદ્‌ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખાસ અગત્યનું છે વિદ્યાર્થીએ પોતાના હરેક વ્યવહારમાં સાચું બોલવું, તાત્કાલિક લાભ મેળવવા ખાતર જુઠું બોલી શિક્ષકને છેતરવાનો દુષ્ટ પ્રયત્ન કદી કરવો નહિ "સત્યનોજ અંતે જય થાય છે." એ વાત હંમેશાં યાદ રાખી નીડરતાથી પોતાનાથી અજાણતાં થએલી ભુલ કે ગુન્હો કબુલ કરી દેવો જોઇએ. એમ કરવાથી સર્વ કોઇ રાજી થાય છે. અને ભુલ માટે ક્ષમા આપે છે પોતાને ન આવડતી બાબત બીજાનામાં જોઇને નકલ કરીને પોતાને આવડે છે. એમ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અનેક રીતે નુકશાનકારી નીવડે છે.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓને પોતાના કાર્યમાં સફળ થવા માટે અગત્યના સદ્‌ગુણો કયા છે ?

ઉ૦ સ્વાશ્રય, ખંત, નીડરતા, સ્વમાન, સ્પર્ધા અને અખંડ ઉદ્યોગ એ ગુણો હરેક કાર્યની ફતેહ મેળવવા માટે જરૂરની છે.

પ્ર૦ શાળાની વસ્તુઓની બાળકોએ કેવી રીતે સંભાળ રાખવી.

ઉ૦ નિશાળની સર્વ વસ્તુઓ બહુ સાવચેતીથી વાપરવી તથા તોડવી કે તેને નુકશાન પહોચાડવું નહિ. શાળાના નકશા, પુસ્તકો કે ચિત્રો એવી રીતે વાપરવા કે તે ઘસાય કે અસ્વચ્છ થાય નહિ.

પ્રકરણ ૩ જું.

સમાજ.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થી નાગરિક અવસ્થામાં આવે છે. અર્થાત સમાજમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યારે પોતાના કાર્યમાં કોની સહાય લે છે.

ઉ૦ પોતાની સમજ શક્તિ.

પ્ર૦ સમાજમા પ્રવેશ કરતાં કઈ કઈ ફરજો માથે આવે છે.

ઉ૦ વૃદ્ધ માબાપની સેવા, પોતાના બાળકોના સંભાળ નિર્વાહનાં કાર્યો પાડોશીઓ પ્રત્યેની ફરજો, જ્ઞાતિસબંધની ફરજો, નગર અને ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો, દેશમાં સમાન્યતાનાં કાર્યો, જનદયા અગર પ્રાણુ રક્ષણુના કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

પ્ર૦ આ કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

ઉ૦ કર્તવ્ય પરાયણ અને સુશિક્ષિત માણસ વગર બતાવ્યો પોતાની મેળે શોધી લે છે. અને પોતાની શક્તિ અને અવકાશના પ્રમાણમાં તે બજાવે છે.

પ્ર૦ સમાજમાં રહેવાથી મનુષ્યને શા લાભ થાય છે.

ઉ૦ તેની અધમ લાગણીઓ દબાઇ જાય છે; ઉંચ લાગણીઓ વિકાશ પામતી જાય છે. સમાજમાં રહેવથી સ્વચ્છંદતા નાશ પામી સામાજીક નિયમનના બંધનમાં રહેવાય છે. પોતાના વિકારો ઉપર અંકુશ રાખવો પડે છે, અને હંમેશ નિર્દોષ ઉદ્યોગમાં મચ્યા રહેવું પડે છે આથી માણસો વચ્ચે સંસર્ગ વધે છે સ્નેહ બધાય છે, અને એક બીજાનાં કામ જોવા જાણવાની બુદ્ધિ વધતી જાય છે સમાજમાં રહેવાથી આપણું મનુષ્યત્વ કેળવાય છે અને ખીલે છે.

પ્ર૦ નાગરિક તરીકે આપણી કઈ ફરજ છે ?

ઉ૦ (૧) આપણું દરેક કાર્ય સમાજના હિતની દ્રષ્ટિથી થવું જોઇએ.
(૨) આપણે નિરંતર સતત ઉદ્યોગી થવું જોઇએ.
(૩) આપણે લીધેલું કામ સારામાં સારી રીતે કરવું જોઇએ.
(૪) જનહિતનાં કાર્યોમાં આપણથી બનતો દરેક ફાળો આપવો જોઇએ. એ ફાળો તન મન કે ધન ગમે તે સાધનથી આપી શકાય.
(૫) સાર્વજનિક કાર્યોમાં ધ્યાન આપવાની દરેક નાગરિકની ફરજ છે. (જાહેર પુસ્તકાલયો, ધર્મશાળાઓ, નિશાળો, દવાખાનાં વગેરે)
(૬) દરેક માણસે થોડાક વખત સાર્વજનિક કામને માટે કાઢવો જોઇએ
( ) નાગરિકોએ પોતાના કામથી સમાજ ઉપર શી અસર થશે તેનો હંમેશા વિચાર કરવો જોઇએ.
(૮) કોઇ પણ પ્રસંગે સ્વાર્થ સાધવાના હેતુથી સમાજને હાનિ કરવી ન જોઇએ.

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજ્ય.

પ્ર૦ રાજ્ય એટલે શું ?

ઉ૦ સમાજ સેવા બજાવનારી સ્થાપવામાં આવેલી સત્તા તે રાજ્ય.

પ્ર૦ રાજ્યને માથે હાલમાં કઇ કઇ ફરજો આવી પડેલી છે ?

ઉ૦ અગાઉના સમયમાં તો સમાજનું દુશ્મનોથી રક્ષણ કરવાનું, સમાજ વ્યવસ્થાનો ભંગ કરનારને અંકુશમાં રાખવાનું કે જરૂર પડે તો સમાજથી દુર કરવાનું અને સમાજના નાગરિકોના અરસપરસના કરાર પાળવાનું કામ રાજ્યનું હતું. હાલમાં તેનો કર્તવ્ય પ્રદેશ વિશાળ થતો જાય છે, હાલમાં તો સમાજહિતના કોઇ પણ કાર્યમાં

પહેલ કરવાનું અર્થાત પ્રજાને ઉત્તેજવાનું અને સમાજહિતની તમામ યોજનાનું રક્ષણ કરવાનું રાજ્યનું કર્તવ્ય મનાય છે. પ્રજાના જાનમાલનું રક્ષણ કરવાની ભાવના પણ ઉચ્ચ થઇ ગઇ છે, પ્રજાના જીવન સત્વને હાનિ પહોંચે એવી કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ ઉપર રાજ્ય તરફથી અટકાવ મુકવામાં આવે છે, અને વ્યાપાર ઉદ્યોગ વગેરે પ્રવૃત્તિઓના યોજકોને લોકોના જીવનસત્વને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. પ્રજાનું આરોગ્ય વધારવા, કેળવણી આપવા, ધંધા રોજગારની ખીલવટ કરવા તથા સમાજીક સુધારણામાં પ્રજાને આગળ પડતી કરવા રાજ્ય તરફથી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને સુધરેલા રાજ્યને માથે એ ફરજો હોવીજ જોઇએ.

પ્ર૦ રાજ્ય વ્યવસ્થાનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ રાજ્ય વ્યવસ્થાના બે વિભાગ છે. (૧) એક મુખ્ય વ્યવસ્થા અને (૨) બીજી સ્થાનિક વ્યવસ્થા.

મુખ્ય વ્યવસ્થામાં કાયદા રચવાનું અને કાયદા અમલમાં આણવાનું એવા બે વિભાગ છે. રાજા પોતના પ્રધાનો અને અમલદારો મારફત આ કામ કરે છે. પરંતુ સારા રાજ્યમાં કાયદા રચવાના કાર્યમાં પ્રજાના આગેવાનની સલાહ લે છે કાયદા પ્રજાને કોઇ રીતે અડચણ-કર્તા ન થાય તેને માટે જુદા જુદા ધંધામાં પડેલા અનુભવી નાગરિકોને સલાહ બહુ ઉપયોગી થઇ પડે છે. તેથી સારી વ્યવસ્થાવાળાં રાજ્યોમાં એક કાયદા બાંધનારૂં મંડળ હોય છે. તેમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સ્થાન આપવામાં આવે છે ?

મુખ્ય સત્તાનું કાયદા અમલમાં આણવાનું કામ રાજ્યના અમલદારો તરફ ચાલે છે. ધારા મંડળે ઘડેલા નિયમો પ્રમાણે તે અમલ

ચલાવે છે. તે રાજ્ય વ્યવસ્થા ચલાવવા માટે કર ઉઘરાવે છે, અને જુદાં જુદાં કાર્યોમાં ખર્ચે છે, રાજ્ય કાર્યના વિભાગ પાડી મુલકી ન્યાય, કેળવણી, પોલીસ, જમાબંધી, હિસાબી, ફોજ, વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખેતીવાડી, સુખ શાંતિ, સ્થાનિક સ્વરાજ, રેલ્વે, પોષ્ટ જાહેર બાંધકામ, વૈદકીય એવાં ખાતાં પાડે છે.

રાજ્યનો બીજો ભાગ જે સ્થાનિક વહીવટ તે મુખ્ય સત્તાની દેખરેખ નીચે સ્થાનિક માણસો મારફત ચલાવવામાં આવે છે જુદાં જુદાં ખાતાના નિપુણ અમલદારો તે કામો ઉપર દેખરેખ રાખે છે. પરંતુ કાર્યની યોજના જે તે સ્થળના નાગરીકોને સોંપવામાં આવેલી હોય છે કેમકે એ લોકો સ્થાનિક જરૂરીઆતોને સારી રીતે સમજી શકે છે, નગર કે કસબામાં વસ્તી પ્રજાને કેળવણી આપવાનું, આરોગ્ય જાળવવાનું વગેરે કામો એવી સ્થાનિક સંસ્થાઓ બજાવે છે,મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલબોર્ડ એ પ્રકારની સંસ્થાઓ છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

વડોદરા રાજ્ય

પ્ર૦ બ્રિટીશ રાજ્ય વહીવટ કરતાં વડોદરા રાજ્યમાં સુધારો કેટલો આગળ વધ્યો છે ?

ઉ૦ જુના વખતમાં ચાલતી આવેલી ગ્રામ્ય પંચાયતો દાખલ કરી પ્રજાને રાજકાજમાં રસ લેતી અને થોડે ખર્ચે નાના ગુન્હાના ફેંસલા લેતી

કરી છે. કેળવણી મફત અને ફરજીઆત કરીને તેની અતિશય વૃદ્ધિ કરી છે.

પ્ર૦ રાજ્ય વહીવટમાં મુખ્ય ખાતાં કયાં ?

ઉ૦ મુલકીખાતું અને ન્યાયખાતું.

પ્ર૦ મુલકીખાતામાં કઇ બાબતો સમાય છે ?

ઉ૦ ખેતીવાડી, જંગલ, આરોગ્યરક્ષણ, વસુલતા, વ્યપાર ઉદ્યોગ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વગેરે ખાતાનો સમાવેશ થાય છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ રાજ્ય કરતાં આ રાજ્યમાં વિશેષ ખાતું કયું છે.

ઉ૦ લાયબ્રેરી ખાતું ખાસ જુદુ પાડવામાં આવ્યું છે, તેની ખીલવટ માટે ઘણો પ્રયત્ન થાય છે.

પ્ર૦ મુલકી ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ રાજ્યના ચાર પ્રાંતમાંના દરેકમાં જે મુલકી અમલદાર છે તે સુબા, કહેવાય છે સુબાના હાથ નીચે નાયબસુબા અને તેના હાથ નીચે તાલુકાનો વહીવટદાર હોય છે. ચારે પ્રાંતના મુખ્ય અધીકારી સર સુબા કહેવાય છે. આ મુલકી અધીકારીઓને ન્યાય આપવાનું કામ હોતું નથી તેમને સધારણ દેખરેખ અને જમીન ઉત્પન્ન માટેનું કામ કરવાનું હોય છે.

પ્ર૦ ન્યાય ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ આખા રાજ્ય માટે વડોદરામાં વરીષ્ટ ન્યાયધીશી છે તેમાં એક વરિષ્ટ ન્યાયાધીશ અને બે મદદગાર ન્યાય આપવાનું કામ કરે છે. દરેક પ્રાંતમાં એક પ્રાંત ન્યાયાધીશી અને તાલકામાં મહાલ ન્યાયાધીશી હોય છે. ન્યાયખાતામાં કોર્ટના ચુકાદા ઉપર અપીલ ઉપલી કોર્ટમાં થાય છે. ઠેઠ વરીષ્ટ કોર્ટના ચુકાદાથી નારાજ થઇ અપીલ કરવી હોય તો ન્યાયસભા પાસે વિવાદ લઇ જવામાં આવ

અભિપ્રાય શ્રીમંત હજુરને વિદિત કરે છે ત્યાંથી હજુર હુકમ મળે છે?

પ્ર૦ આ ઉપરાંત બીજાં કયાં ખાતાં છે.

ઉ૦ કેળવણી, જાહેર બાંધકામ, પોલીસ, સેનેટરી, વૈદકીય વગેરે ખાતાં છે. તેના ઉપર તાલુકાના કે પ્રાંતના અમલદારોની દેખરેખ હોય છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

બ્રિટીશ રાજ્ય.

પ્ર૦ બ્રિટીશ હિંદનું રાજ્ય બંધારણ સમજાવો.

ઉ૦ ઈંગ્લાંડના મહારાજા તરફથી હિંદુસ્તાનના રાજ્ય વહીવટ માટે જે સુબો નીમવામાં આવે છે તેને વાઈસરોય અને ગવર્નર જનરલ કહેવામાં આવે છે. તેને રાજકાજમાં મદદ કરવા માટે એક કારભારી મંડળ છે. એ મંડળમાં (એકઝીક્યુટીવ કોંસીલમાં) હિંદના લશ્કરી ખાતાના વડા શિવાય ૮ સભાસદો છે, તેમાં એક દેશી ગૃહસ્થ છે. રાજ્યનાં જુદાં જુદાં ખાતાં ઉપરના દેખરેખ રાખવાનું કામ એ કારભારીઓનું છે. કારભારી મંડળના સભાસદોના હાથ નીચે એક એક મંત્રી હોય છે તે પોતપોતાના ખાતા માટે જવાબદાર ગણાય છે. આ ઉપરાંત એક બીજું મંડળ હોય છે. તે કાયદા બાંધવાનુ કામ કરે છે, એમાં (એ સભાને લેજીસ્લેટીવ કૌંસીલ કહે છે.) વાઇસરોયના કારભારી મંડળના સભાસદો ઉપરાંત બીજા ૬૦ સભાસદો હોય છે. એ ૬૦ પૈકી ૩૫ સરકારના નીમેલા અને ૨૫ લોકોના ચુંટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓ હોય છે. એ (૧૦+૬૦=૭૦ સભાસદોના મંડળને વડી ધારાસભા કહે છે. તેને રાજ્ય વહીવટને

લગતા સઘળા કાયદા બાંધવાનું કામ હોય છે, વોઇસરોયના કારભારી મંડળને વડી સરકાર કહેવામાં આવે છે.

વોઇસરોયના હાથ નીચે મુંબાઇ, મદ્રાસ અને બંગાળા એ ત્રણ ઇલાકામાં એક એક ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. તે દરેકને પણ ગવર્નર જનરલની માફક એક એક કારભારી મંડળ અને એક એક કાયદા બાંધનારૂ મંડળ હોય છે. ગવર્નરના કારભારી મંડળમાં ગવર્નર સિવાય ત્રણ સભાસદો હોય છે. તેમાં પણ એક દેશી ગ્રહસ્થ નીમવામાં આવે છે. ઇલાકાના કારોબાર માટે ઠરાવેલા જુદા જુદા ખાતાંઓ પૈકી એક અથવા અધિક ખાતાં દરેકની દેખરેખ નીચે મુકેલાં હોય છે. એ ઉપરાંત આ કાયદા બાંધનારૂ મંડળ હોય છે, તેમાં ઉપરના કારભારી મંડળના સભાસદો ઉપરાંત બીજા કેટલાક સરકારના નીમેલા અને કેટલાક પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે. બ્રહ્મદેશ, બિહાર અને ઓરિસા, આગ્રા, અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજાબ એ પ્રાંતો લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને કારભારી મંડળ હોતાં નથી પણ માત્ર કાયદા બાંધનારાં મંડળો હોય છે. તેથી પ્રાંતોનો સઘળો વહીવટ તેને પોતાનેજ કરવાનો હોય છે, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની નીમણોક વાઇસરોઇ કરે છે.

બ્રિટીશ બલુચિસ્તાન, અજમેર ને મેરવાડા, આસામ, મધ્યપ્રાંત અને વરાડ કુર્ગ, આન્દામાન અને નીકોબાર એ પ્રાંતોમાં એક ચીફ કમિશનર મુકેલો છે તેની નિમણુંક પણ વોઇસરોય પોતે કરે છે. ચીફ કમીશનરને એક પણ મંડળ હોતું નથી.

પ્ર૦ કયા કયા અધિકારીઓની નીમણુંક ઇંગ્લાંડના મહારાજા પોતે કરે છે ?

ઉ૦ વોઇસરોય, ગવર્નરો તથ વોઇસરોય અને ગવર્નરોના કારભારી મંડળીના સભાસદો; મુંબઇ, મદ્રાસ, કલકત્તાની હાઇકોર્ટના જડજો, લશ્કરી ખાતાનો વડો, એટલાની નિમણુંક મહારાજા પોતે કરે છે.

પ્ર૦ જીલ્લાનો મુલકી વહીવટ સમજાવો ?

ઉ૦ પ્રાંતો કે ઇલાકાઓના જીલ્લામાં વિભાગ કરેલા હોય છે, એ જીલ્લાઓ ઉપર એકેક કલેક્ટર હોય છે તે જીલ્લાનું મહેસુલ વસુલ કરવાનું અને બીજી દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે, તેના હાથ નીચે આસિસ્ટંટ કલેક્ટર, હજુર ડેપ્યુટી કલેક્ટર ડિસ્ટ્રીક્ટ ડેપ્યુટિ કલેકટરો હોય છે તે કામકાજમાં મદદ કરે છે. જીલ્લાના સમુહને વિભાગ કહે છે. વિભાગનો ઉપરી કમિશનર છે. જીલ્લાનો ઉપરી કલેક્ટર હોઇને ગવર્નરના હાથ નીચેનો અમલદાર છે. જીલ્લાના ભાગને તાલુકા કહે છે. તેનો ઉપરી અમલદાર મામલતદાર છે. તે તાલુકાનું રેવન્યુ વસુલ કરી જીલ્લામાં મોકલે છે.

દરેક તાલુકામાં ૭૫ થી ૧૦૦ સુધી ગામો હોય છે. અને દરેક ગામ કે ગામડામાં એક એક પોલીસ પટેલ અને તલાટી હોય છે.

પ્ર૦ ગવર્નર લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર અને ચિફ કમિશનર એમ જુદા જુદા અધિકારીઓ નીમવામાં આવે છે તેનો હેતુ શો ?

ઉ૦ જે મુલક સુશિક્ષિત હોઇ જેમાં શાંતિ પ્રસરેલી હોય છે. એવા મુલકમાં ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. જે પ્રાંતમાં ગવર્નર નીમાય છે ત્યનો અમલ બહુજ સુધરેલી રીતે અને નિયમિત ચાલે છે, તથા પ્રજાને કેટલાક હકો હોય છે. જે મુલક લેફ્ટેન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે હોય છે, તે ઇલાકાઓ કરતાં પછાત છે; વળી જે પ્રાંતનો બ્રિટીશ અમલ તાજોજ થએલો હોય, દેશમાં અશાંતિ હોય, લોકો તોફાની ને બળવાખોર હોય તેવા પ્રાંતમા ચિફ કમિશ્નર નીમવામાં આવે છે.

જે જીલ્લામાં ઠરાવેલા કાયદા કાનુન પ્રમાણે વહિવટ કરવામાં આવે છે તે જીલ્લો રેગ્યુલેશન ડિસ્ટ્રીક્ટ અને જે જીલ્લામાં ઠરાવેલા કાયદાને છેક ન વળગી રહેતાં જરૂર પડે ત્યારે ત્યાંના ચીફ કમીશનરને પોતાની વિવેક બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તવાની ખાસ વિશેષ છુટ હોય છે તેવા જીલ્લાને નોન રેગ્યુલેશન ડિસ્ટ્રીક્ટ કહે છે. આપણો પંચમહાલ જીલ્લો થોડા વખત પહેલાં નોન રેગ્યુલેશન હતો, અને સિંધ પ્રાંત અદ્યાપિ નોન રેગ્યુલેશન પ્રાંત છે. જે જે પ્રાંતો ઉપર ચિફ કમિશનર છે તે બધા નોનરેગ્યુલેશન છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ હિંદના ન્યાયખાતા સંબંધી ટુંક માહીતી આપો ?

ઉ૦ દેશમાં બનતા ગુન્હાઓ પકડી પાડવા માટે પોલીસખાતું રાખેલું છે. એ ખાતાના અમલદારો ગુન્હેગારેને પકડી ન્યાયખાતાના અમલદારો પાસે શિક્ષા કરાવે છે. દરેક તાલુકામાં પોલીસનો ઉપરી પોલીસ સબ ઈન્સ્પેકટર છે અને જીલ્લામાં તેનો ઉપરી પોલિસ ઇનસ્પેક્ટર છે ઈલાકાની પોલીસનો ઉપરી પોલીસ કમીશનર કહેવાય છે.

તાલુકાના મામલતદારને તાલુકાનું મહેસુલ વસુલ કરવા ઉપરાંત મેજીસ્ટ્રેટ તરીકે ગુન્હેગારને શિક્ષા કરવાની પણ સત્તા છે.

મેજિસ્ટ્રેટોમાં યોગ્યતા પ્રમાણે ફર્સ્ટકલાસ, સેકન્ડકલાસ અને થર્ડકલાસ મેજીસ્ટ્રેટ એવા ભેદ હોય છે. મામલતદારનો મુખ્ય કારકુન (અવલકારકુન) થર્ડકલાસ મેજીસ્ટ્રેટનો પાવર ભોગવે છે. તેમ સબકા કલેકટરો, આસિસ્ટંટ કલેકટરો વગેરેને પણ ફર્સ્ટકલાસ મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે 'ગુન્હા સાંભળવાની સત્તા છે.'

ચોરી, લુટ, મારામારી જેવા ફોજદારી કેસ (ગુન્હાઓ) નો ચુકાદો મેજીસ્ટ્રેટ આપી શકે છે. પોતાની સત્તા બહારના ગુન્હાઓ માટે જિલ્લાની સેશન કોર્ટમાં રજુ કરે છે વળી તાલુકા વાર એક એક દીવાની કોર્ટ હોય છે, તે કોર્ટ માગવા લેણાના દાવા સાંભળી ચુકાદા આપે છે. તેની ઉપરની કોર્ટ પણ સેશન કોર્ટ છે. અર્થાત સેશન કોર્ટના જડજ પાસે બે જાતના કેસ—ફોજદારી

જડજ પાસે જાતના કેસ—ફોજદારી અને દીવાની આવે છે, સેશન જડજના ચુકાદાથી નારાજ થઈ અપીલ કરવી હોય તો ઇલાકાની હાઇકોર્ટમાં થઈ શકે છે અને એ કોર્ટ ઉપરની અપીલ ઇંગ્લાંડમાં પ્રીવી કૌન્સિલમાં થાય છે, અને કૌન્સિલનો ન્યાય એ છેવટનો ચુકાદો છે.

પ્ર૦ વોઇસરોયનો ઇંગ્લાંડની સરકાર સાથે શો સંબંધ છે ?

ઉ૦ ઇંગ્લાંડના મહારાજા વોઇસરોય મારફતે હિંદનો રાજવહીવટ ચલાવે છે એ ખરૂં તથાપિ તેમના વહિવટ ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે ઇંગ્લાંડમાં ૧૦ થી ઓછા નહિ અને ૧૫ થી વધારે નહિ એટલા મેમ્બરોની એક ઇંડીઆ કૌંસિલ છે તેમાંના ઘણા ખરા હિંદના રાજ્યવહીવટથી અને દેશથી સારી રીતે માહિતગાર હોય છે તેમની નીમણુક સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ કરે કરે છે, કૌંસીલને એ સેક્રેટરી સુચના અને સલાહ આપે છે, અને સર્વ વહીવટ એ કૌંસીલ કરે છે. આ પ્રમાણે સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ મારફતે હિંદનો વહીવટ ચાલે છે એ સેક્રેટરી બ્રિટીશ મહારાજ્યના પ્રધાન મંડળ પૈકીનો એક હોવાથી એને હીંદી પ્રધાન પણ કહી શકાય છે.

એ હિંદી પ્રધાન હિંદના સારા વહીવટ માટે ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટને જવાબદાર છે.

પ્ર૦ પાર્લામેન્ટ શું છે અને તેનું બંધારણ અને કર્તવ્ય સમજાવો.

ઉ૦ ઇંગ્લાંડના મહારાજાને રાજકાજમાં મદદ કરવા માટે ઉમરાવોની અને લોકોના પ્રતિનીધીઓની એટલે આમની એવી એવી જે બે સભાઓ છે તેને પાર્લામેન્ટ કહે છે.

ઉમરાવોની સભામાં રાજકુટુંબના માણસો, ધર્માધ્યક્ષો અને વારસાઈ હક ભોગવતા અમીરો બેસી શકે છે. તેમજ સભામાં બેસનારા ઉમરાવો ખાતાના બાકી રહેલા ઉમરાવોમાંથી જેને પસંદ કરીને મોકલે

અથવા રાજાએ તેને હક આપ્યો હોય એવા સર્વ ઉમરાવો બેસી શકે છે આ સભા બદલાતી નથી. પણ જેને નવો હક મળે તે માત્ર જિંદગી સુધીજ બેસી શકે છે. એ હક તેને વારસાઇ મળતો નથી.

આમની સભામાં લોકોના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે, એ સભાના હાથમાં બજેટ મંજુર કરવાની કુલ સત્તા છે તેથી વધારે અગત્યની એજ સભા છે એ પાંચ કે સાત વર્ષે બદલાય છે.

ઇગ્લાંડમાં લાંબા વખતથી લીબરલ અને કોન્ઝરવેટિવ એવા પક્ષ બંધાઇ ગયેલા હોય છે, તેથી આમની સભામાં જે પક્ષના વધારે સભાસદો ચુંટાયા હોય છે, તે પક્ષમાંથી પ્રધાન મંડળ ચુંટાય છે, એ પ્રધાન મંડળમાં હિંદી પ્રધાન બેસે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્ર૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય એટલે શું ?

ઉ૦ પોતાના સ્થાનનો વહીવટ પ્રજા પોતાની મેળેજ પોતાના પ્રતિનિધિ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે કરી શકે એવી યોજના તે સ્થાનિક સ્વરાજ.

પ્ર૦ "સ્થાનિક સ્વરાજ" ની ભાવના પ્રાચીન કે અર્વાચીન ?

ઉ૦ ઘણા જુના વખતથી હિંદુસ્તાનનાં ગામડાં પોતાના ગામનો સ્થાનિક વહીવટ સ્વતંત્ર રીતે કરતાં આવ્યાં છે. બ્રિટિશ રાજ્ય વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ પણે હિંદમાં દાખલ થઇ ત્યાં સુધી દરેક ગામમાં પંચાયત હતી,

પ્ર૦ પંચાયતનો વહીવટ કેવી રીતે ચાલતો ?

ઉ૦ પોતાના ગામનો દીવાની ફોજદારી તથા સંસારીક વહીવટ એ ગ્રામ્ય પંચાયતો મારફતે થતો. ગામના રક્ષણનું કામ પણ પંચાયત તરફથી કરવામાં આવતું ગામનું મહેસુલ પણ કેટલેક સ્થળે એક આંકડે સરકારમાં ભરવામાં આવતું.

પ્ર૦ પંચાયતોથી સરકારને શા લાભ ?

ઉ૦ પ્રજા રાજકાજમાં ભાગ લેતી અને વ્યાવહારિક કાર્યમાં કુશળ થતી તેથી લોકોને ન્યાય મેળવવા માટે ગામ બહાર સરકારી અમલદાર કે ન્યાયાધીશ પાસે જવું પડતું નહિ. પરંતુ તે કામ ગામના કુટુંબોમાંથી આગેવાન માણસોની મદદથી પટેલ પોતે કરતો ટુંકામાં ગામના હિતમાં તમામ કામ પટેલ અને આગેવાન પુરૂષોની આગેવાની નીચ વણે ઠેકાણે ગામ લોકો પોતે કરતા એટલે કે હિંદમાં ગામ તે વખતે જુદાં જુદા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો જેવાં હતાં એમ કહીએ તો ચાલે, અને તેમાં રાજ્ય વહીવટની તમામ પ્રકારની વ્યવસ્થા હતી.

પ્ર૦ આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા દુર કરવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ બ્રિટિશ રાજ્યના આરંભ કાળમાં એટલે અરાઢમા સૈકાના સમયમાં વ્યવસ્થા બહુ શિથિલ થઇ હતી તેથી બ્રિટિશ રાજવહીવટમાં જમીન મહેસુલ ગામ લોકો પાસેથી એક આંકડે વસુલ ન કરતાં જુદા જુદા ખેડુતો પાસેથી વસુલ કરવાની યોજના દાખલ થઇ. તથા લોકોને ન્યાય આપવાને તાલુકા અગર પ્રાંતમાં અદાલતો સ્થાપવામાં આવી ત્યારથી ગામ પંચાયતો તુટી, ગામના પટેલ તથા આગેવાનોના જે અધિકારો હતા, તે રાજ્યના અમલદારો તથા ન્યાયાધીસોએ લીધા તેથી પંચાયતોનું બંધારણ નાશ પામ્યુ.

પ્ર૦ ગામ પંચાયતો નાશ પામવાથી શાં શાં નુકશાન થયાં ?

ઉ૦ ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો કરવાની જે કુશળતા જુના લોકોમાં હતી તે ધીમે ધીમે નાશ પામતી ગઇ અને આજે હિંદુસ્તાનનાં ગામડાના લોકો નિસ્તેજ થઇ સામાન્ય કાર્યો તરફ બેદરકાર, સુસ્ત અને સ્વાર્થપરાયણ થઇ ગયા છે.

પ્ર૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની પુનઃ જાગ્રતિ કોણે કરી અને કઇ યોજનાથી થઇ ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં નામદાર વોયસરોય લોર્ડ રિપને સ્થાનિક

સ્વારાજ્યનો કાયદો કર્યો તેથી કરવામાં આવ્યો તથા શહેરોમાં મ્યુનિસિપલ વહીવટ શાહેરોના હાથમાં મુકવામાં આવ્યો અને ગામડાનો સ્થાનિક વહીવટ કરવા માટે તાલુકા બોર્ડો અને ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડો સ્થાપવામાં આવ્યાં.

પ્ર૦ વડોદરા રાજ્યમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની કેવી યોજના છે ?

ઉ૦ ૧૮૯૩માં જ્યારે જમીન મહેસુલની નવીન વ્યવસ્થા દાખલ કરી ત્યારે ગામ નોકરોની જુની વ્યવસ્થાનો નાશ નહિ કરતાં તેને વધારે સંગીન પાયા ઉપર મુકવામાં આવી હતી અને તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે તથા બીજાં સાર્વજનિક કામો માટે પંચાયતો સ્થાપવામાં આવી હતી ? આથી આ રાજ્યમાં પંચાયતો જીવ વગરનું નામનું ખોખું ચાલતું રહ્યું હતું આ જીવ વગરના ખોખામાં ફરીથી જીવન લાવવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સયાજીરાવે ઇ. સ. ૧૯૦૪માં સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો કાયદો મંજુર કર્યો જેથી મ્યુનિસિપાલીટીવાળા કસ્બા તથા શહેરોને પણ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય મળ્યું છે.

પ્ર૦ વડોદરા રાજ્યમાં મ્યુનિસિપાલીટીઓ કયાં કયાં છે ?

ઉ૦ વડોદરા, નવસારી, પાટણ, અમરેલી, વિસનગર, સિદ્ધપુર, પેટલાદ, ગણદેવી, બિલિમોરા, ડભોઇ એ પ્રમાણે દસ મ્યુનિ૦ છે.

પ્ર૦ વિશિષ્ટ પંચાયતો અથવા જેને અગાઉ બ વર્ગની મ્યુનિ૦ કહેવામાં આવતી એવી કેટલી છે ?

ઉ૦ સત્તાવીસ.

પ્ર૦ મ્યુનિસિપાલીટીના બંધારણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ૧૯૦૬ ના ફેબ્રુઆરી માસથી નવીન મ્યુનિસિપાલીટીનો કાયદો અમલમાં આવ્યો અને તેની રૂએ દસ મ્યુનિસિપાલીટીઓને સ્વરાજ્ય બક્ષવામાં આવ્યું. આવી મ્યુનિ૦ મંડળમાં ઓછામાં ઓછા અર્ધા

સભાસદોને ચુંટણીથી નીમવાનું અને બાકીનાને સરકાર તરફથી નીમવાનું ક્યું.

આમાંથી વડોદરા મ્યુ૰ પાલીટીમાં ત્યાંના સુધરાઇ કામદારજ અધ્યક્ષ છે. નવસારી, પાટણ અને અમરેલી મ્યુ૰ઓના અધ્યક્ષ પ્રાન્તના સુબાને ઠરાવતોમાં આવ્યા છે.

પ્ર૦ વિશિષ્ટ પંચાયતોનું બંધારણ કહો.

ઉ૦ એવી પંચાયતો ૨૭ છે, તેમાં ચુંટણીનું તત્વ દાખલ કરવામાં આવ્યુ છે પરંતુ તેમના અધ્યક્ષ તરીકે મહાલના વહીવટદાર અગર મહાલકારીને ઠરાવવામાં આવ્યા છે,

પ્ર૦ એ સ્થાનિક કારોબાર કરનારા મંડળોની—મ્યુનિસિપાલીટી અને ગામ પંચાયતોની-ફરજો કઇ કઇ છે ?

ઉ૦ પોતપોતાની હકુમતનાં સ્થળોમાં રસ્તા બાંધવા તથા મમારવાનું, લોકોને માટે પીવાના પાણીની જોગવાઇ કરવનું, ધર્મશાળાઓ, બજારો વગેરે સાર્વજનિક ઉપયોગનાં મકાનો બાંધવા તથા દુરસ્ત કરવાનું, મહોલ્લાઓમાં દીવાબત્તિની જોગવાઇ કરવાનું, નકામું પાણી રસ્તાઓમાં ભરાઇ ન રહે અગર જમીનમાં પછી ભેજ ન કરે તે માટે તેનો નિકાલ કરવાનું. ગામડામાંથી કચરો કઢાવી સાફસુફી રખાવવાનું વિગેરે પ્રકારનુ છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

નાગરિકોને કાર્ય કરવાનાં વિશેષ ક્ષેત્ર.

પ્ર૦ મ્યુનિસિપાલીટી કે ગામ પંચાયતો ઉપરાંત સામાજિક કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે નાગરિકોને ક્યાં ક્ષેત્ર છે ?

ઉ૦ ખેતીવાડી, કેળવણી, અને વ્યાપાર ઉદ્યોગને લગતી સસ્થાઓમાં ઉ-

ષ્ટ ભર્યો ભાગ લેવાથી પ્રજાની માનસીક નૈતિક અને આર્થિક સ્થિતિ સુધરી શકે છે,

પ્ર૦ કેળવણીના પ્રસાર માટે નાગરિકો શું શું કરી શકે ?

ઉ૦ પ્રાથમિક કેળવણીની શાળાઓના મુલાકાત લઇ તેમાં કામ કરનારાઓની મુશ્કેલીઓ દુર કરવાનું તેમને જોઇતાં સાહીત્યો પુરા ડવાની વ્યવસ્થા કરવાનું જ્ઞાન લોકોને કેળવણીની જરૂરીઅત સમજાવવાનું એમ ઘણા કામો નાગરિકો કરી શકે તેવાં છે.

પ્ર૦ વ્યાપાર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપનારી સંસ્થાઓ કઇ છે ?

ઉ૦ આપણા વડોદરા રાજ્યમાં ખેતીવાડીની પાંચ સરકારી પેઢીઓ છે, અને આંટ વધારનારી સહાયકારી મંડળીઓ દોઢસો છે, આ મંડળીઓથી ખેડુતાને થોડે વ્યાજે નાણાં મળી શકે છે.

પ્રકરણ ૯ મું

ઉપસંહાર

પ્ર૦ નાગરિક તરીકેનાં મુખ્ય કર્તવ્ય ગણાવો ?

ઉ૦ પોતાના સ્વાર્થ માટે સમાજને કદાપિ હાનિ કરવી નહિ. પોતાના બાળકોને કેળવીને સમાજના કાર્યો કરવા માટે લાયક કરવાં હંમેશા કોઇપણ સર્વજનિક કામમાં ભાગ લેવા, હંમેશા સર્વજનિક મીલકત ઉપર દેખરેખ રાખવી. સમાજનાં કાર્ય માટે કોઇ મંડળમાં દાખલ થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તે મંડળીના નિયમોસપૂર્ણપણે પાળવા, રાજ્યભકિત એ નાગરિકનું મોટું કર્તવ્ય છે, એ નિરંતર યાદ રાખવું, રાજ્યના સઘળા કર વગર આનાકાનીએ અને રાજીખુશીથી આપવા, કોઇપણ મંડળમાં પોતાનો મત અપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં નિષ્પક્ષપાત પણે, અને નિડર પણે આપવો. છેલ્લી અગત્યની બાબત એ છે કે પોતાની જીંદગી હમેશાં કોઇ પણ સત્કાર્યમાં જોડાયલીજ રાખવી. આળસુ થઇને સમાજને બોજારૂપ ન થવું.

સમાપ્ત.